RADU SELEJAN

CUTEZĂTORII

ROATA FĂRĂ SFÎRŞIT

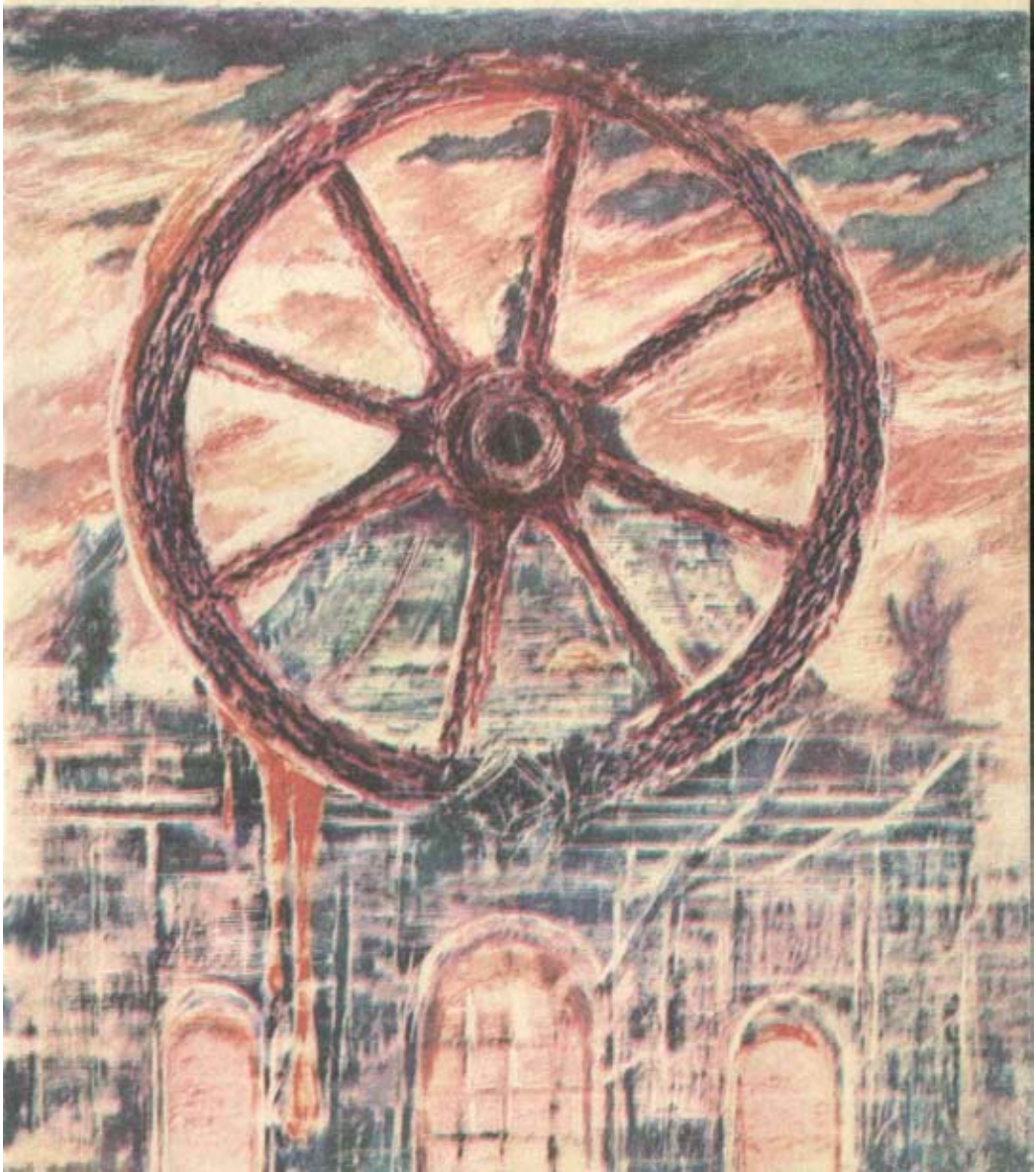

Coperta de ADRIAN IONESCU

RADU SELEJAN

ROATA FĂRĂ SFÎRȘIT

ROMAN-DOCUMENT

EDITURA ALBATROS
BUCUREȘTI ● 1984

SOȚIEI MELE ANNA
ȘI FIICEI MELE BIANCA-ANDRADA

I

Viena uitase de revoluția românilor din Transilvania. Palatul imperial părea învăluit în liniștea aceea deosebită, totală, la care numai marii stăpînitori ai lumii aveau dreptul. Demnitarii împărăției căutau alte noduri pe care să le dezlege cu îngăduința și la sfatul celui care-i alesese să-i fie nu numai de folos, ci, mai ales, deplin credincioși. Cei care-l înconjurau pe Iosif nu bănuiau, nu simțeau că umbra lui Horea străbate, din cînd în cînd, sălile palatului, că se așază ca-n vis înaintea împăratului, cerîndu-i nu neapărat socoteală pentru că și-a călcat cuvîntul, ci un semn de înțelegere pentru românii prinși încă în jugul tiraniei de cei puțini și bogați și puternici. Observau demnitarii că, în cîte o dimineață, Iosif al II-lea se trezea ca și cum n-ar fi închis ochii toată noaptea, îl vedeau ursuz dar puneau aceste întîmplări pe seama vreunei boli ascunse, de care nici chiar Maiestatea Sa nu voia să știe.

Într-o astfel de dimineață, împăratul ceru să i se aducă din nou scrisoarea franțuzului, cartea aceea blestemată. Vocea lui, mai dogită ca alte dăți, părea a unui călugăr ce se ruga în chilia sa pentru iertarea păcatelor săvîrșite cu voie sau fără de voie. Iosif se lăsă într-un jilț și, în vreme ce gîndurile îi zburau aiurea, o umbră puse pe măsuța din fața lui o tavă de aur pe care se aflau cîteva zeci de foi de hîrtie. Umbra dispăru, ca și cum ar fi intrat în pămînt. Iosif, rugîndu-se parcă în șoaptă, își spuse pentru a mia oară că era, într-adevăr, cel mai bun și cel mai înțelept și mai milostiv împărat al tuturor vremurilor de la facerea lumii și pînă la el,

că niciodată, în nici un alt imperiu oamenii n-au trăit așa de mulțumiți și de fericiți precum supușii imperiului al cărui cap era Viena. Luă apoi hîrtiile de pe tava de aur și, oarecum mai înseninat, începu să citească a doua scrisoare pe care i-o adresa francezul acela ce făcea pe filozoful, după ce se împărtășise cu nerușinare din scrierile lui Locke și Rousseau, francezul acela obraznic, infatuat, care, în loc să-i trimită scrisoarea cu un mesager special (ar fi suportat el, împăratul, spezele), a publicat-o, vrînd, desigur, ca toată Europa să-l blameze pe el, cel mai bun și mai drept împărat al tuturor vremurilor. Începu să citească și i se părea că o citește pentru întîia oară. Citea șoptind fiecare cuvînt, să-l înțeleagă mai bine, să-l memoreze și nu-i venea să creadă că un oarecare parizian „din Dubllin", care nu-și trăda numele, cuteza să-i tulbure liniștea, liniștea pe care numai el știa cu cîtă trudă și-o cîștigase, liniștea de care avea nevoie ca de apă vie pentru a putea dirigui cu dreptate treburile imperiului și, de ce nu, ale Europei. Dacă francezul ar fi fost de față, Iosif al II-lea, îndîrjit cum era împotriva lui, ar fi poruncit, cu siguranță, să fie tras pe roată, asemenea românului pe care-l apăra, cu umbra căruia se asociase ca să-i tulbure nopțile și visele.

„Vin la altă cestiune, — scria francezul și șoptea împăratul — și mai importantă decît cea precedentă — care se referea la dreptul de emigrațiune — adică la cestiunea care s-a născut din faimoasa revoluțiune a românilor al căror căpitan Horea a făcut atîta zgomot prin ziare. Astăzi revoluțiunea s-a risipit și acest nefericit, dimpreună cu cîțiva căpitani ai săi, au murit sub tortură. Eu voiesc să examinez aici dacă supliciul acesta a fost just. Această analiză mă conduce la examinarea cestiunii generale."

Împăratul se opri din citit și oftă. Și nu-i venea să creadă că el, Iosif al II-lea, omul de aur al imperiului, poate ofta în fața unor rînduri injurioase. În momentul acela ar fi dat oricît numai să-l poată avea pe francez în preajma lui, nu să-l ucidă, — renunță la condamnarea la moarte prin tragere pe roată, a filozofului — ci să discute pe îndelete, cuvînt cu cuvînt, învinuirile ce-i erau aduse. Se gîndi să-l confrunte pe francez cu înțe-

lepții Curții sale. Rîse. Supușii te adoră și te respectă atîta vreme cît te știu deasupra lor, undeva sus, așezat pe un tron intangibil. Cum ai coborît între ei, nici nu te mai bagă în seamă.

Continuă să citească. „Ce este o revoluțiune? Au Principii dreptul să pedepsească pe cei revoltați? Și dacă-l au, trebuie să aplice asupra lor o pedeapsă de moarte; și trebuie să inventeze suplicii rafinate?"

Împăratul începu să se enerveze. Mîna care ținea „scrisoarea" franțuzului începu să tremure. Buzele i se învinețiră. Ceva ca de piatră, care-i făcea greață, i se lăsă în stomac. Începu să tușească. Era singur și simțea nevoia să țăndărească liniștea aceea lașă din salonul acela blestemat. Lovi tava de aur care căzu fără zgomot pe covorul turcesc. Încercă să-și amintească figura lui Horea. Nu izbuti. Țăranul acela a rămas în memoria lui ca o umbră. Hotărî să-l pedepsească aspru pe supusul său care i-a vorbit de această „*Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II* . . .", supus al său pe care-l socotise mai credincios ca un cîine și care, acum constata împăratul, o făcuse înadins ca să-l mîhnească pe el, să-i strice tihna, să-l abată de la treburile măreție ale împărăției. Nu, nu-i va răspunde franțuzului. Nu se cade ca un împărat să polemizeze cu un oarecare muritor de rînd. Ce dacă-și zice filozof. Dar scrisoarea trebuie oricum s-o citească din nou, pînă la capăt, șoptit, ca pe-o rugăciune. Pentru ultima dată. Oftă din nou și începu să caute rîndul la care rămase, paragraful cu care începea o nouă acuzație. Îl găsi ca din întîmplare, ca și cum, de fapt, nici măcar n-ar fi dorit acest lucru.

„Toți aceia care au scris despre revoluțiunea românilor se pare că au conspirat în contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsești cu suplicii oribile pe capii revoluțiunii și să strîngi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori care glumeau despre roțile pe care a trebuit să-și sfîrșească zilele demagogul Horea (cum îl numeau ei) — Demagogul e numele ce-l dau aristocrații și despoții, ori mai bine zis scriitorii lor mercenari, la capii poporului, care voiesc să-l scape de opresiune. E ridicol a vedea pe acești timizi servitori ai despotismului tămîindu-l pe demagogul Washington,

fiindcă a reușit să-i învingă pe tirani și trimițîndu-l pe de altă parte la supliciu pe un alt demagog sau apărător al poporului, fiindcă a sucombat. Dacă Horea ar fi reușit, atunci ei puneau o coroană de lauri pe capul lui. Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monștri care-și prostituie condeiele lor pentru nefericirea popoarelor. Dare-ar cerul ca într-o zi să cadă pe capetele lor toate ororile servituții pe care dînșii le predică cu atîta blestămăție... Nu trebuie, așadar, să credem, în relatările, cel puțin suspecte, ale gazetarilor. Greșelile românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, se vor fi combinat toate, numai ca să-i facă criminali și să justifice pe acei iluștri Nobili care i-au tiranizat și administrațiunea care a dat mînă de ajutor oprimării lor. O! dacă aș avea în mînă actele acestui proces, dacă aș fi observat cîtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi urmărit în lucrările sale, precum l-am urmărit în torturile lui, dacă aș fi trăit în colibele sale, în sînul pămîntului care i-a fost deseori singurul azil, dacă aș fi fost de față la conspirațiune, dacă aș fi fost martor la rugările lui către suveran, ca să-l scape din starea de mizerie, ori la luptele lui cînd voia singur să-i pună capăt; — cu cîtă veritate și energie l-aș apăra eu! Dar departe de teatrul acestui războel și neavînd în privința acestor lupte decît niște detalii seci și mincinoase ale gazetarilor, singur, aproape, fără de lumină și fiind susținut numai de zelul care mă împinge să apăr poporul peste tot locul, unde-l văd bătăcălindu-se sub cuțitul opresiunii, ce pot face altceva decît să probez chiar cu relatările părții ce a triumfat, că românii au avut dreptul să se revolteze?"

Oprindu-se din nou din citit, împăratul se încruntă. Francezul ăsta parcă delirează, își spuse el. Scrie ca un orb despre un lucru pe care nu-l vede și ca un surd despre o simfonie pe care n-o aude. Și-și mai dă aere de filozof. Ce măgărie! Francezii ăștia n-au pic de bun simț. Cred chiar că lumea începe și sfîrșește cu ei. Dacă n-aș fi fost în Transilvania, dacă n-aș fi stat eu însumi de vorbă cu românii din partea aceea a imperiului, dacă nu m-aș fi convins că n-o duc tocmai așa de rău pe cît se plîng, aș putea fi tentat să-l cred pe francezul care-mi

osîndește loialitatea față de adevăr, dreapta mea judecată. Sigur, nemulțumiți au fost în toate vremurile și-n toate imperiile. Cum poate un împărat, oricît de blînd și de omenos ar fi, să-l mulțumească pe fiecare supus în parte și pe toți laolaltă? Și-apoi, eu m-am tot străduit. În inima mea, țăranul a stat față-n față cu nobilul pe aceeași treaptă. Desigur, fiecare cu virtuțiile sale, cu meritele sale. Că doar nu țăranul dă strălucire unui imperiu. Ci nobilul. Țăranul este zidul, nobilul tencuiala, turnul. Și ce admiri într-un palat: zidul, cărămida, sau tencuiala și frumusețile cu care fiecare salon este decorat? Dar dacă francezul are totuși dreptate? Deși sînt mai mulți decît toți ungurii, sașii și secuii la un loc, de ce oare românii n-au fost admiși ca a patra națiune din Transilvania? N-au vrut nobilii! Tencuiala asupreşte zidul. De ce? Deși unii români s-au lepădat de credința ortodoxă acceptînd tutela Papei, cuminţîndu-și sufletele, apropiindu-le de ale noastre. Franțuzul omite aceste chestiuni. Bine că nu i-au ajuns la urechi. Dar eu, eu ce știu despre Horea și despre revoluțiunea românilor? Am ordonat să-i omoare pe căpitani, să liniștească poporul și m-am bucurat cînd mi s-a adus la cunoștință că toate-s în bună regulă?

Își propuse apoi să studieze cu mai mare atenție dosarele revoluției și să tragă, în tihnă, concluziunile. Poate că va scrie, pe marginea lor, o carte, un fel de răspuns franțuzului-filozof. Așa s-ar cuveni. Dar nobilii, ce-ar zice nobilii? Nu s-ar dezice de mai marele lor? Nu l-ar batjocori? Nu l-ar împinge pe prăpastia pierderii tronului și împărăției? Otrăvindu-l sau făcîndu-l să cadă cu pieptul într-o suliță. Chiar dacă nu va scrie concluziunile sale pe marginea revoluțiunii românilor din imperiul său, va trebui neapărat să cerceteze și să afle mai multe amănunte despre cum s-au petrecut lucrurile. Are el în Ardeal oameni de încredere. Notarul Mediașului care l-a însoțit cînd a umblat prin satele săsești și românești pare un om de onoare. Unul ce nu minte. N-ar avea nici un interes să falsifice adevărul. Dar cum va putea ajunge el la notar și notarul la adevăr fără să mai afle și alți demnitari. Știa el împăratul că spionii tronului roiesc pretutindeni, că Viena este păzită pe o rază de

sute de kilometri. Doar lui i se aduceau rapoartele secrete. Doar el dispunea ce și cum să se facă într-o situație sau alta. Și tot el se minunase încă de pe vremea cînd nu era împărat cum de puteau ajunge românii la Viena, cu plîngerile lor, trecînd prin atîtea cercuri de spioni. Că doar n-aveau bani ca să-i mituiască. De multe ori răbdau de foame. Dormeau pe cîmp. Și spionii nu-i descopereau decît după ce românii, cu jalbele-n mîini, treceau pragul palatului imperial. Care om își riscă viața dacă n-are dreptate? Oricare din românii plecați la Viena cu plîngeri puteau muri pe drum, cugetă, trist, Iosif al II-lea. Îl cuprinse un fel de milă față de români. Gîndul îi era la notarul Mediașului. Uitase de scrisoarea franțuzului pe care o așeză pe măsuța aflată dinaintea jilțului în care ședea de o bună bucată de vreme. Ușa salonului se deschise și cel ce-i aduse tava de aur intră să-l întrebe dacă nu are vreo dorință ce trebuie imediat împlinită. Împăratul îi făcu semn, cu mîna, să plece și umbra se retrase fără zăbavă. Iosif, socotindu-se oarecum cu sufletul curat în fața judecății franțuzului, începu să citească, tot șoptit, în continuare, scrisoarea acestuia.

„Principe, soții tăi se jucau altă dată cu viața supușilor lor: lumea a văzut monarhi care osîndeau pe oameni din propria lor autoritate, singur, numai din cauză că nu le plăcea de ei. Istoria a înfierat numele acestor Principi. Ei sînt în clasa ordinară a tiranilor. Tu însă ai vărsat sîngele numai la doi oameni. Dar ei pot să fie nevinovați ca asasini și sînt nevinovați ca răsculați. Eu cel dintîi vin și clamez asupra cenușii lor și chiar pentru cenușa lor. Este datoria mea și am dreptul să o fac. Deoarece atunci cînd poporul nu mai are nici un apărător, este de datoria filozofului să vegheze asupra magistraților poporului, să analizeze sentințele lor și să cerceteze dacă aceia pe care îi judecă ei merită să fie pedepsiți sau să fie răzbunați. Este datoria ta, Principe, să asculți reclamațiunea mea și să supui la o cercetare mai aprofundată acest proces, judecat, probabil, după principiile eronate ale vechii jurisprudențe monarhice. Eu sînt cel dintîi care apără, încă, cauza românilor ce au fost victimele forței în această insurecțiune și repet că românii

au dreptul să se revolteze pînă cînd vor fi sclavi și nefericiți. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, înseamnă a-i pedepsi fiindcă sînt oameni. Sau că tu ești convins de adevărul acesta sau că nu crezi în el; în cazul dintîi nu trebuie să pierzi un singur moment ca să restitui românilor libertatea și să le acorzi o proprietate. Dacă însă tu ești de părere că trebuie să respecți uzurpațiunea nobililor săi, dacă nu voiești să le restitui ceea ce li se cuvine, atunci este un mijloc simplu să faci dreptate tuturor... Dacă nobilii aceștia se opun cu forța umanelor tale planuri, atunci lasă țara aceasta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze contra tiranilor săi și cearta se va termina îndată. Iar dacă tu nu ești convins de adevărurile acestea, atunci e datoria ta să citești acest discurs pentru libertate. Și dacă această apărare te pune la îndoieli, atunci consultă pe jurisconsulții și oamenii tăi politici, dar te ferește a-i consulta numai în secret, fiindcă ei foarte adeseori au dus pe monarhi pe căi rătăcite, atunci cînd n-aveau a se teme de lumina zilei. Să-și publice opțiunea lor ca să poată fi discutată, să-și declare numele și eu mă ofer a intra în arenă, ca să răspund la obiecțiile lor. Ce zic, o mulțime de spirite vor apare îndată ca să apere drepturile umanității și ale libertății".

Foile ce cuprindeau scrisoarea franțuzului căzură din mîna împăratului ca niște aripi ale unor păsări moarte. Covorul persian se pătă parcă. Foile se preschimbară în cenușă. Iosif al II-lea se lăsă cuprins de o ciudată mînie. Franțuzul, luîndu-și drept martori Adevărul și Dreptatea, îl provoca la duel pe el, împăratul unui imperiu invidiat de toată Europa, pe el împăratul celui mai civilizat imperiu, pe el care, cu amîndouă mîinile, împărțea pîine și sare, deopotrivă, săracilor și bogaților, pe el care trudea numai pentru ca și supușii lui să poată trăi în fericire. Nu, nu-i va răspunde! Și nici nu-și va cerceta colaboratorii. Să putrezească în țărînă mănușa aruncată de filozof. El n-o va ridica. El este împărat. Dădu să se ridice, dar simți cum două mîini, neobișnuit de puternice, de grele îi apasă umerii. Oftă. Auzul i se umplu de vorbe românești pe care nu le înțelegea. Le deslușea doar. Îi păru rău că notarul Mediașului nu era

lîngă el să i le traducă. Horea sau numai umbra lui Horea trecu prin fața lui cerîndu-i îndurare, amenințîndu-l cu o cumplită răzbunare și împăratul se cutremură. Nu i-am făcut acestui om nici un fel de rău. Am aplicat doar legea pe baza rapoartelor de anchetă întocmite de Jankovich — gîndi el, spălîndu-și parcă mîinile în literele scrise de conte. Credința lui în dreptatea după care fusese judecat capul răscoalei începu să se clatine. Horea i se mai arătase de cîteva ori și în vis. Un munte de om. Împăratul nu mai știa cum să scape de obsesia acestui român căruia îi promisese ajutor. Dar el, românul, neînvățat cu vorbele împăraților, nu înțelesese atunci, cînd fusese pentru ultima oară la Viena, la împăratul, că ajutorul însemna condamnarea sa la moarte. Iosif al II-lea încercă să-și închipuie un proces al judecătorilor lui Horea, al celor care semnaseră sentința de condamnare la moarte prin tragere pe roată, să-i judece împreună cu francezul în numele Adevărului și nu al intereselor și să-i pedepsească dacă se vor dovedi vinovați. Se cutremură și alungă aceste gînduri care nu erau ale lui. Nu, el împăratul Iosif al II-lea, despre care întregul imperiu nu vorbea decît de bine, căruia, după cîte i se adusese la cunoștință de către spionii anume plătiți, supușii îi spuneau cel mai genial monarh din dinastia Habsburgilor, un principe care guvernează după deviza că nu poporul este pentru monarhie, ci monarhia este pentru popor, el care se autointitulase un fel de patron al țăranilor, el, împăratul nu trebuia să pună la îndoială credința celor care-i erau apropiați, care-l înștiințau de trei ori pe zi despre cîte se petrec sau nu se petrec în imperiu și în Europa, despre liniștea ce s-a lăsat peste Ardealul guvernat de baronul Brukenthal după ce căpitanii răscoalei fuseseră executați în fața miilor de țărani români aduși cu de-a sila din toate satele să-nvețe odată pentru totdeauna cine-i cel mai mare și cel mai tare, de partea cui se află adevărul și dreptatea. De fapt, gîndea împăratul, nici n-ar mai fi avut rost o asemenea judecată. Poate doar ca să-i dea satisfacție franțuzului. Satisfacție pe care acesta n-o merita. Morții, reabilitați sau nu în mod oficial, tot morți rămîn. Și-apoi, de ce să riște el așezîndu-l pe Horea între nevinovați? Nu, așa ceva nu

se poate. Un împărat nu poate face asemenea compromisuri. Mai ales un împărat cum este el, Iosif al II-lea, care muncește optsprezece ore pe zi, care vrea să schimbe totul, despre care, cu invidie, alți monarhi spun că este cel mai mare în lucrurile cele mai mărunte în aceeași măsură ca și cel mai activ în cele mai mari, voind a le îndeplini singur pe toate. Se gîndi să întreprindă o nouă călătorie în Transilvania. Renunță, pe moment, la acest gînd, amintindu-și că adversarii îl critică acuzîndu-l, în batjocură, desigur, că-și cîrmuiește împărăția din diligență. Și totuși, pentru el, Transilvania era încă nodul gordian pe care nu izbutise să-l taie, deși contele Jankovich, ascultîndu-i poveștele, a anchetat riguros cauzele răscoalei, asigurîndu-l pe împărat de loialitate și de faptul că pedepsele au fost date pe merit. Lui Iosif al II-lea nu-i puteau ieși însă din minte ceea ce-i spusese în 1773, baronul Samuel Brukenthal, cînd, la Sibiu, discutaseră un proiect de constituție: „Românii din Transilvania, îi spusese atunci guvernatorul, în înțelesul legilor nu constituie o națiune, ci sînt numai o plebe sau un popor tolerat, excluși de la toate drepturile și libertățile celorlalte națiuni, că domnul feudal este cel dintîi judecător pe moșia sa și poate, în unele cazuri, să condamne chiar la moarte, asistat de cîțiva judecători ai comitatului și că, în fine, țăranul nu are nimic afară de ceea ce dînsul poate să cîștige prin munca sa."

Își reproșa acum, că fusese laș, că n-avusese atunci nici o obiecțiune, deși i se spusese că totuși, cei mai numeroși locuitori ai principatului Transilvaniei sînt românii. Ar fi trebuit, își spunea el, să-și dea seama că la mijloc se afla un fel de neînțelegere, că nu poți face abstracție de români, că aceștia nu pot fi alungați din satele pe care ei înșiși le-au întemeiat, așa cum i-au cerut sașii din Ațel și din alte sate, mai ales că și notarul Mediașului, Heydendorff, îi spusese, fără prea multă jenă, că toți sașii știu vorbi românește întocmai cum știu vorbi în limba maternă, pentru că toată ziua au de a face cu românii. Scrisoarea franțuzului îl tulburase. Nu știa ce trebuie să facă. Dosarul Horea și, implicit, al răscoalei românilor nu era nici pe departe închis. O întrebare rămînea fără răspuns: de ce s-au răsculat româ-

nii în numele lui, a împăratului? Nu-şi amintea să-i fi îndemnat la aşa ceva. Ce-i drept, le-a promis că-i va avea în grijă. Dar, bieţii de ei, n-au mai avut răbdare. Ura împotriva nobililor, care-i împilau, a fost mai mare. Şi Iosif îşi aminti că este capul unui imperiu.

II

Contele Jankovich era omul de încredere al împăratului. Cu ajutorul lui, Iosif al II-lea spera să lumineze întîmplările petrecute în Transilvania, să restaureze în Marele Principat ordinea şi liniştea de care imperiul avea atîta trebuinţă. Îl socotea integru, cu sînge rece, neînduplecat, cu judecată sănătoasă, drept şi prea puţin implicat în viaţa pe care-o duceau nobilii vremii. Fost judecător la Tabla septemvirală, Jankovich cunoştea temeinic *Constitutio criminalis teresiana*, Codul penal şi de procedură penală în vigoare, după care trebuiau judecaţi, cu toată asprimea, cum glăsuia porunca împăratului, capii răscoalei. Scrisori secrete circulau între Iosif şi judecătorul-anchetator şi Jankovich păstra cu strictеţe instrucţiunile mai marelui imperiului, neîngăduind nimănui să asiste la interogatorii, iar pe cei ce încercau să-l ademenească la confidenţe îi refuza categoric şi fără să facă uz de prea multă politeţe.

Silit de împrejurări, la 14 februarie 1785, contele Jankovich pronunţă sentinţa peste cadavrul lui Crişan. Privirea lui era parcă de gheaţă. Buzele i se mişcau ca şi cum ar fi citit într-o limbă ce nu-i era cunoscută. Obrazul îi era aureolat parcă de bucuria că-i aduce şi-n acest fel un prinos de mulţumire împăratului pentru încrederea ce i-a acordat-o, pentru puterea cu care l-a investit, triumfînd asupra guvernatorului Transilvaniei însuşi, asupra favoritului fostei împărătese, asupra baronului ridicat în rang de Maria Tereza, asupra vicleanului Samuel Brukenthal. Contele citea sentinţa ca şi cum ar fi povestit un basm. Nici măcar bătăile inimii nu i se în-

teţiseră. Poate şi pentru că sentinţa se referea la un mort, la unul care-şi pusese singur capăt zilelor, luînd cu sine secretele pe care nimeni nu trebuia să le afle. I se părea chiar ciudat să pronunţe o condamnare la moarte împotriva unui decedat, împotriva unui hoit. Aşa ceva nu i se mai întîmplase niciodată în cariera lui de judecător. Cei de faţă îl ascultau cu capetele plecate, asistînd parcă la cuvîntul de rămas bun al celor rămaşi în viaţă faţă de cel plecat în lumea umbrelor, cuvînt rostit de vreun preot sau de vreun prieten al mortului. Se gîndeau, catolici fiind, că totul se aseamănă cu trecerea din infern în purgatoriu cînd, pentru fiecare, cineva trebuie să rostească o sentinţă, să depună o garanţie.

„În urma ordinului onorabilei comisiuni cesaro-regale instituite din partea Maiestăţii Sale pentru cercetarea şi înfrînarea turburărilor ivite între ţăranii din Marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunţat la data mai jos însemnată următoarea sentinţă, în contra unui făcător de rele, care a fost supus cercetării dimpreună cu alţi capi ai revoluţiunii, anume în contra lui George Crişan din comuna Cărpiniş, în comitatul Albei, în etate de 52 de ani, de religiune veche şi iobag al fiscului, ale cărui crime s-au constatat prin depoziţiunile martorilor juraţi, dar care încă mai înainte de a i se pronunţa sentinţa, s-a sinucis, singur, în închisoare.

George Crişan, cu ocaziunea unui tîrg de ţară din comuna Brad, a avut înţelegeri secrete cu poporul, care se adunase acolo, apoi a invitat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn ca să iee o decisiune definitivă, spunîndu-le să comunice aceasta şi acelora care n-au fost prezenţi la tîrg. Şi, ca să poată înşela pe oameni cu mai multă siguranţă, ca să dobîndească încrederea lor nebună şi să dobîndească printre ei aderenţi mai mulţi, s-a dus şi dînsul la Mesteacăn cu o cruce în mînă şi acolo s-au înţeles că crucea aceea să le servească în viitor ca semn după care să meargă trupele lor, apoi, sub pretext că la Alba Iulia iobagii se vor face militari, a amăgit poporul să-şi iee merinde suficientă şi să-l urmeze pe căi lăturalnice şi prin munţi. În noaptea de întîi dînsul a rămas cu poporul la Curechiu şi aici a permis oamenilor să ucidă pe doi funcţionari şi pe doi gornici, dintre magis-

trații și servitorii comitatului care, după cum le-a fost dorința oficială, voiau să-i împiedice în drumul lor. Iar în ziua următoare, după ce au săvîrșit acest fapt criminal, a dat ordin să ucidă în mod crîncen pe iobagul credincios Petru Cara din Curechiu, cel ce, după cum i-a fost datorința, denunțase autorității comitatului tulburarea care se începuse. Apoi a îndemnat poporul să pătrundă cu dînsul tot mai adînc în țară, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii (...), să le prădeze și devasteze toate averile. Deciziunile acestea le-a executat dînsul în persoană, în modul cel mai crîncen și neuman în comunele Crișcior, Brad, Ribița, Cîmpeni și în alte locuri. Astfel, au urmat, apoi, după cum se știe, devastări și incendieri înfiorătoare și diferite omoruri și acestea în înțelegere totodată cu căpitanii și corifeii, anume Horea, numit altminteri și Ursu Nicola și cu Ion Cloșca. Și cu această ocasiune dînsul n-a cruțat nici chiar trupele cesaro-regale ce au fost trimise să restabilească liniștea publică, din contră, a ordonat să le atace, să le maltrateze și nimicească. Prin faptele acestea, George Crișan, ca unul care a tulburat liniștea publică cu intențiune și într-un mod malițios, ca agitator și amăgitor al poporului de jos, ca aprinzător scelerat și omorîtor crud, dînsul s-a făcut vinovat de crimele cele mai grave și de neiertat, atît în ce-i privește persoana proprie cît și pentru crimele ce le-a comis poporul pe care dînsul l-a revoltat; și, în fine, ca să poată scăpa de severitatea meritată a justiției s-a făcut omorîtoriul său propriu.

Cu toate că asupra sa, dacă nu se substrăgea de la pedeapsa prin sinucidere, s-ar fi aplicat o penalitate mult mai severă și mai evidentă, totuși pentru a da o icoană și un exemplu de oroarea acestei pedepse, corpul mort al acestuf criminal principal să fie tîrît la locul de supliciu și acolo, în conformitate cu codul criminal carolin și terezan, articolul despre ofensarea Maiestății civile, despre revoluțiune și articolul despre pedepse în general, gîdele să-i taie capul și să-i despice corpul în patru bucăți, capul să i se pună în țeapă la locul domiciliului său în Cărpiniș, iar celelalte patru bucăți să se pună pe roată, anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Albei de Jos, a

doua parte de sus la Brad și a doua parte de jos la Mihăleni, în comitatul Hunedoarei.

Această sentință s-a pronunțat la Alba Iulia în 14 februarie 1785, pentru dînsul ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alții asemenea lui ca să le fie de exemplu și de spaimă.

Contele Antoniu Jankovich"

Judecătorul răsuflă ușurat. Îl încercă totuși o undă de regret. Dacă ar fi fost de față și împăratul, era convins că s-ar fi ales nu numai cu o meritată felicitare dar și cu alte semne pe care Iosif le dăruia cu mărinimie supușilor săi credincioși. Oricum, însă, contele-judecător trăia cu convingerea că rostise cea mai dreaptă sentință din viața sa. În ochii lui se iviră două lacrimi. Nu de durere. De necaz că cel condamnat era mort, că sentința lui n-a fost auzită tocmai de cel în cauză. Și o voce îi șoptea parcă, acuzîndu-l că săvîrșise o blasfemie. Cum să condamni la moarte un cadavru? Alungă insinuarea presupusului filozof, ceru apă, să-și spele mîinile, și se retrase, lăsîndu-l pe Crișan în seama gîdelui. Mai avea de trecut un prag și misiunea lui la Alba Iulia se încheia. Făcuse ceea ce-i ceruse împăratul. Adusese pace și liniște în Transilvania. Pace și liniște pentru încă o sută de ani. Așa credea el. Și din acest punct de vedere era un fanatic. Pacea și liniștea izvorîte din supliciu, din hoitul pe care a poruncit să-l împartă între răsărit, apus, miazăzi și miazănoapte. Și, pentru a-și spăla și sufletul, se retrase în camera secretă și reciti interogatoriul lui Crișan.

Întrebare cu întrebare, răspuns cu răspuns. Și-n vreme ce citea, încerca să-și imagineze cum ar fi reacționat Crișan auzindu-și sentința. Asta era plăcerea judecătorului. Citind sentințele, să privească, pe ascuns, victimele. Și să se bucure. Dacă victima se înspăimînta, însemna pentru el, pentru Jankovich că judecata și sentința au fost drepte. Dacă acuzatul asculta cu indiferență, dacă se gîndea la altceva, judecătorului începea să-i tremure vocea. Și, niciodată, în asemenea împrejurări, nu-și dăduse seama unde greșise, deși făcuse mari eforturi în acest scop. Și-atunci, în compensație, spre a-și spăla păca-

tele, ca un bun catolic ce era, îmblînzea anume următoarele cîteva seminţe, alegînd împricinaţii aşa fel ca să nu mîngîie un tîlhar cu un reproş cînd el trebuia tras în ţeapă. Şi-n timp ce răspundea cu voce tare în locul lui Crişan, mulţumit că totul se petrece după voia sa, cum nici nu şi-ar fi închipuit, se gîndi la ce va zice împăratul auzind că unul din corifeii revoluţiei s-a spînzurat. I se făcu negru înaintea ochilor. Mai trebuia căutat un vinovat. Cel care, păzindu-l de mîntuială, i-a îngăduit lui Crişan să-şi pună capăt zilelor. Sau, poate, l-o fi ajutat. Desigur, împăratul va trece cu vederea acest accident — se consolă judecătorul şi continuă să răspundă în locul condamnatului. Piesa era într-un singur act, cu un singur personaj, iar el era actorul. Şi nu putea intra, cum ar fi vrut, în rol. Făcea un fel de repetiţie, convins că împăratul îl va pune să-i citească interogatoriile. Lui Iosif îi plăcea să-i asculte pe alţii şi să-i corecteze. Întrebările erau şi ele ciudate. Unul întreba, altul traducea, totul fiind consemnat în scris.

„Cum îl cheamă?"

„Crişan, alias Marcu Giurgiu, locuitor în Cărpiniş, în etate de 52 ani, iobag cameral".

„Pentru ce se află în arest?"

„Fiindcă s-a adunat cu ceva popor la biserica din Mesteacăn şi cu acest popor pentru luarea de arme a voit să meargă la Alba Iulia."

„Cum, unde, cu cine şi prin cine a fost prins, ce a avut la dînsul şi pentru ce folosinţă?"

„El a fost prins singur în Mogoş, într-o casă, prin doi oameni şi un popă din Lupşa căruia îi lipseşte un ochi... şi a fost legat."

„Unde l-au condus aceştia mai departe?"

„Din această casă a fost condus pe un deal nu departe de sat, unde erau alţi oameni; aceştia l-au preluat şi l-au dus pînă la Abrud. O trupă de soldaţi a mers la o oarecare depărtare mai înainte. Afară de hainele sale n-a avut nimic la dînsul."

„El a spus la început că pentru aceea e în arest fiindcă s-a adunat cu poporul la biserica din Mesteacăn; prin urmare să spună cine a ordonat această adunare a poporului?"

„El însuși a ordonat această adunare a poporului."

„În ce fel a realizat această adunare a poporului?"

„Cu ocazia tîrgului de la Brad s-a întîlnit cu mulți oameni din diferite sate care i-au spus că este timpul de a se lua arme din Alba Iulia și că el să le fie conducătorul lor. După aceasta, i-a convocat pe toți pentru viitoarea duminică la biserica din Mesteacăn".

„Dacă oamenii s-au adunat atunci și s-au consfătuit și ce au hotărît la biserica din Mesteacăn?"

„S-au adunat la biserica din Mesteacăn mai mult de o sută de oameni, cînd el a apărut după-masă în fața poporului cu o cruce frumos pictată; poporul l-a primit cu bucurie, cu care ocazie s-a hotărît ca crucea adusă acolo să servească tuturor loc de steag și că marșul spre Alba Iulia să nu treacă peste Brad, fiindcă acolo locuiau mulți nobili și aceștia îi vor opri, ci peste Vaca, Zdrapți, la Curechiu, acolo să stea peste noapte. După aceea drumul lor să fie continuat prin munți pînă la rîul Ampoiu și pe urmă pe drumul principal la Alba Iulia și, în sfîrșit, acolo să devină soldați grăniceri și să ceară puști."

„Ce s-a mai hotărît altceva?"

„Încă aceasta: dacă li se va da puști în Alba Iulia, el să facă instrucția cu poporul în limba română la început, pentru ca acesta să priceapă mai bine cea făcută în limba germană, pentru aceea a hotărît poporul astfel, fiindcă el a fost soldat la regimentul Contele Gyulay. Pentru osteneala lui să-l răsplătească fiecare comună."

„Dacă în urma acestei adunări a ajuns la Alba Iulia?"

„Nu, poporul a ajuns numai pînă la Curechiu, fiindcă acolo li s-au opus cîțiva vicejuzi, care aveau cu ei doi sau patru soldați și doi gornici; poporul a fost atacat de aceștia cu arme și poporul a rezistat atacului lor și, după cît știe el, au fost omoriți doi vicejuzi și un gornic."

„După ce i s-a pus în cale lui și adunării această piedică, ce a hotărît și ce s-a dispus după aceasta?"

„S-a hotărît ca, după ce (cum i-a învățat această întîmplare) nobilii se opun să se îndeplinească hotărîrea împăratului ca poporul cel înscris să primească arme în Alba Iulia, poporul urmează să meargă înapoi să-i

ridice pe nobili, să-i ducă cu ei la Alba Iulia și să se lase confruntați cu aceștia."

„Dacă el și poporul adunat în conformitate cu hotărîrea luată au luat cu sine pe nobili la Alba Iulia? Și dacă altceva s-a mai întîmplat?"

„Nu au fost luați nobili, fiindcă oriunde i-au întîlnit, aceștia au refuzat să vină cu ei și nobilii au tras cu pușca în ei; întrucît poporul adunat a observat că nu poate să-i ducă pe nobili cu ei și că aceștia, în cazuri serioase, deschid focul asupra lor, răsculații români au împușcat, jefuit, incendiat și au nimicit tot ce aparținea nobililor."

„Unde s-a făcut începutul asasinatelor, incendierii, jefuirii și dacă a participat și dînsul?"

„În Curechiu, Crișcior, pe urmă în Brad, în Ribița, în care localități el a fost totdeauna prezent."

(Auzind și acest răspuns rostit clar, fără ezitări, văzîndu-l pe Crișan cum îi privește în ochi fără sfială, ca și cum el ar fi fost puterea, cei doi, Friedrich von Eckhard, interpret al comisiei de anchetă și contele Jankovich se uitară unul la altul oarecum îngrijorați. Nu, asemenea întîmplări nu le-au mai ieșit, pînă atunci, în cale. De obicei, interogații încercau în fel și chip să-și justifice faptele, să se eschiveze de la niște răspunsuri exacte, recunoșteau faptele și se comportau astfel încît să te cuprindă mila văzîndu-i și auzindu-i. Nu, ei nu-l înțelegeau pe acest român, nu înțelegeau ce-l îndeamnă să aibă atîta curaj încît să-și clădească singur, cu spusele sale, eșafodul. Contele își șterse fruntea îmbrobonită de sudoare. Interpretul comisiei de anchetă, om bolnav, milos din această pricină, se gîndea cum să-i șoptească învinuitului să nege măcar o singură acuzație. Să poată consemna măcar un singur afront al celui interogat. Contele ar fi vrut și el ca lucrurile să se petreacă astfel pentru a-i dovedi împăratului care, sigur, va citi acest interogatoriu, cît de viclean a fost românul și cît de ingenios s-a dovedit el, procurorul, punîndu-i întrebări din ce în ce mai grele, făcîndu-l să se simtă astfel pe marginea unei prăpastii, adică fără scăpare, obligîndu-l să renunțe la frondă și minciună. Se și temea ca împăratul să nu creadă că acest căpitan al lui Horea a

fost torturat pentru a-şi dezvălui faptele, Iosif al II-lea atenţionîndu-i să nu-i tortureze pe cei prinşi pentru că ştia el ce moarte îi aşteaptă. Băură cîte un pahar cu apă şi-l întrebară pe Crişan dacă nu-i este sete. Acesta nu le răspunse. Întrebarea nu făcea parte din interogatoriu. Cei doi se priviră din nou, înainte de a continua. Îşi zîmbiră. Aşa ca să facă ceva într-o fracţiune de timp. Nu-şi dădeau seama că acuzatul se află mult deasupra lor, că în ziua aceea, în camera aceea din cetatea Bălgradului se înfruntă puterea şi adevărul, că adevărul, deşi în lanţuri, are îndrăzneala să sfideze puterea în spatele căreia se aflau soldaţii şi legile şi poruncile împăratului. De fapt, nici nu-i interesa acest lucru. Ei erau slujbaşii împărăţiei, erau plătiţi pentru ceea ce făceau şi grija lor cea mai de preţ era să adune cît mai multe date potrivnice interogatului, cît mai multe capete de acuzare pentru a-i mulţumi pe împărat şi, desigur, pe nobilii care nu aşteptau decît moartea capilor răscoalei. Aceste lucruri le erau foarte clare şi pentru împlinirea lor trudeau. Contele propuse să se continue interogatoriul. Perceptorului cameral Eckhard, în chiar clipa următoare, i s-a făcut rău şi a cerut permisiunea să iasă afară. Contele îi îngădui cu un zîmbet amical, păstrînd totuşi distanţa care-l separă pe un nobil de un perceptor cameral. Crişan oftă. Se gîndea nu la moarte, ci la cîte nedreptăţi şi suplicii vor fi supuşi românii de atunci înainte. Îi cunoştea pe asupritori, pe nobili, pe baroni, ştia că aceştia nu le vor ierta nici după a treia generaţie îndrăzneala de a fi pornit lupta împotriva lor şi ale nedreptăţilor ridicate de ei la rang de legi. Măcar de nu i-ar fi prins pe Horea şi pe Cloşca, să poată începe din nou, în primăvară, revoluţiunea. Şi dacă-şi dorea ceva în acele momente, era să-l revadă măcar pentru o clipă pe Horea, să-şi vorbească măcar din priviri, să-şi mulţumească unul altuia pentru tot ceea ce săvîrşiseră, să se despartă ca doi oameni care, după ce-au rînduit împreună o treabă, îşi vede fiecare mai departe de drumul său. Şi pe Cloşca ar fi vrut să-l vadă, pe tînărul căpitan împreună cu care jură în faţa lui Horea, înainte de revoluţie, să lupte pentru stîrpirea nobililor şi-a tiraniei. Să lupte chiar dacă preţul acestei lupte va fi viaţa

lor. Să nu trădeze, chiar dacă prețul trădării ar fi fost viața lor. Crișan oftă din nou. Contele nu-l înțelegea. Credea că oftează de durerea pricinuită de lanțurile cu care-l legase puterea. Intră Eckhard și interogatoriul reîncepu, mizîndu-se pe descoperirea unor fapte senzaționale.)

„Întrucît a fost prezent, să spună sincer ce s-a făcut în fiecare din aceste localități."

(Crișan zîmbi conspirativ, deși nu intenționa să ascundă nimic. Gîndurile lui se aflau departe, dincolo de pereții camerei în care se desfășura interogatoriul. Își mută greutatea corpului de pe un picior pe altul, obosise de atîta stat în picioare, lanțurile îl enervau, se prefăcu, încruntîndu-se, că încearcă să-și amintească totul, pînă-n cele mai neînsemnate amănunte.)

„În Curechiu nu s-a întîmplat nimic, afară de omorîrea a doi vicejuzi și a unui gornic. În Crișcior au fost prădate și jefuite toate curțile domnești și lucrurile ce le aparțineau și cinci sau șase nobili au fost omorîți. În Brad au fost jefuite toate curțile nobililor pînă la ultima, însă nici una nu a fost incendiată. Au fost omorîți doi sau patru nobili. În Ribița au fost jefuite și devastate toate curțile nobiliare. O curte în care au fost soldați și una în care au fost împușcați șapte români răsculați au fost incendiate. Soldaților li s-a dat *salvum conductum* spre Baia de Criș, însă nobilii au fost toți omorîți; dacă omorul acestora s-a întîmplat în casele lor sau pe cînd se refugiau, nu știe."

(Contele Jankovich își frecă mîinile mulțumit. Adresă lui Crișan un zîmbet de învingător. Urma o întrebare decisivă. Era sigur că acuzatul se va eschiva să dea un răspuns direct, că va încerca să se strecoare. Să scape de această întrebare terorizatoare.)

„Fiindcă a fost prezent la atîtea omoruri și jafuri, să spună ce a jefuit și pe cine a omorît?"

(Crișan îl sfredeli cu privirea. Ochii lui parcă scînteiară ca două stele ivite deodată, pe bolta cerului, coborît jos, aproape de pămînt, într-o noapte de smoală. Și-i răspunse contelui înghițind în sec, a părere de rău.

Jankovich asculta dezamăgit mărturisirea acuzatului pe care Eckhard i-o traducea cuvînt cu cuvînt.)

„El nici n-a jefuit, nici n-a omorît pe cineva; peste tot a avut numai atîta parte că a primit de la un locuitor din Cărpiniș, cu numele Vasile, al cărui nume de familie nu-i vine în minte, o cămașă, o pereche de izmene și două perine."

(Contele fu tentat să insiste dar se răzgîndi convins că în următoarele zile, cu prilejul altor înfățișări, Crișan va spune mai multe, recunoscîndu-se criminal.)

„Unde au ajuns lucrurile jefuite din curțile nobililor, din moment ce n-a primit în afară de lucrurile mărturisite nimic altceva?"

(Crișan ridică din umeri.)

„Toate lucrurile din curțile nobililor au fost duse de acolo de răsculați."

„Ce fel de haine a avut în timpul răscoalei și cu ce și-a acoperit capul?"

(Crișan zimbi batjocoritor.)

„A avut haine obișnuite, românești și și-a acoperit capul cu pălăria lui proprie."

„În timpul jefuirilor amintite, cît de mare era numărul răsculaților care îi erau credincioși?"

„Cam o sută și cincizeci."

„Fiindcă a mărturisit că a fost capul acestor jefuitori, pentru ce a îngăduit să se întîmple atîtea jafuri și omoruri?"

„După ce au început fărădelegile, nu l-a mai ascultat nimeni."

(Contele șovăi înaintea următoarei întrebări. Nu-l credea pe inculpat. Pentru prima oară avea îndoieli asupra bunei credințe a omului care-i stătea în față.)

„Dacă în afară de el, la ai săi, a mai fost încă altcineva conducător al răsculaților?"

(Crișan ar fi vrut să-i răspundă că un fost soldat în armata împăratului putea conduce cinci sute de oameni. Știa însă că, prin trădare, toate faptele vor ieși la lumină.)

„Cei numiți de el însuși, în calitate de căpitani: astfel Ion Faur din Tomnatic și Vasile din Cărpiniș, pe urmă Toma din Vaca ale căror nume de familie nu-i vin în minte."

(Masca mulțumirii acoperi din nou obrazul nobilului.

Orice nume nou de răsculat, descoperit de el, făcea parte din meritele sale. Și meritele trebuiau răsplătite. Cunoștea grija împăratului față de preacredincioșii săi supuși. Nu le rămînea niciodată îndatorat. Dimpotrivă.)

„După ce au fost terminate toate jefuirile și omorurile în Ribița, unde s-a îndreptat cu poporul său?"

(Lui Crișan îi plăcu întrebarea. Era doar vorba de poporul său, de români. Era o recunoaștere, fie ea verbală și neînsemnată, a poporului său.)

„După ce a rămas cu poporul patru zile la Ribița, s-a dus la Valea Bradului, pe urmă la Zdrapți, pe urmă pe drumul țării la Mihăleni, Blăjeni și, în sfîrșit, la Cîmpeni."

„Ce s-a întîmplat în toate aceste localități amintite la început?"

(Din nou, Crișan îl privi batjocoritor. Și cît n-ar fi dat el ca în locul nobilului să se fi aflat împăratul. Lui să-i răspundă la întrebări și să-i spună că din toate promisiunile făcute românilor s-a ales praful.)

„În aceste localități nu s-a întîmplat nimic fiindcă erau deja jefuite de către alții; în Cîmpeni oameni străini, pe care nu-i cunoaște, au întreprins jefuirea casei camerale și aurul l-a luat Lupu Draju din Tomnatic care, după cum a auzit, l-a restituit. Înaintînd mai departe din Cîmpeni, s-a întîlnit cu Horea și Cloșca pe un cîmp deschis."

(Eckhard traducea fără prea mult chef.)

„Cine erau acești Horea și Cloșca?"

(Dacă ar fi fost liber, cu sabia la cingătoare, după această întrebare, Crișan ar fi retezat capul contelui. Lanțurile au zornăit prelung ca și cum curgeau prin vinele sale în loc de sînge. Își mușcă buzele. Întrebarea era o sfidare adresată Crăișorului, omul, românul care, în trei rînduri, a stat de vorbă cu împăratul, la Viena, în palatul acestuia, nu oareunde, la cine știe ce încrucișare de drumuri și oarecum, ca din întîmplare, ci numai și numai pentru că Horea a dorit acest lucru, Horea românul care vorbea în numele românilor din Transilvania asuprită de nobili.)

„Aceștia erau acei oameni care au fost la Maiestatea Sa la Viena."

(Jankovich era mulțumit văzîndu-l pe inculpat că se

frămîntă, că-și iese din fire, că puterea de-a rezista impasibil începea să-l părăsească. Învățase bine legile interogatoriului și știa cînd să profite de momentele psihologice pentru a-l determina pe cel cu care stătea de vorbă să spună nu neapărat adevărul ci, și mai ales, ceea ce el voia să afle.)

„Ce s-a înțeles cu Horea și Cloșca cu ocazia întîlnirii și cine a mai fost de față?"

„Horea și Cloșca au fost singuri, însă s-au înțeles ca el și Horea să prindă vechii juzi, iar Cloșca să meargă la comitele suprem aflat la Galda și să ceară extrădarea rezoluțiilor preaînalte; acesta a plecat spre Cricău, iar el și acuzatul au plecat după el."

(Răspunsul nu-l mulțumi pe nobil. I se păru nu numai confuz dar cam pe-alături de adevăr. Insistă:)

„El a declarat la punctul 3 din interogatoriul preliminar ce i s-a luat în Abrud, la 30 ianuarie a.c., că după ce s-au întîlnit ei trei: el, Horea și Cloșca, în valea satului Ponor, numită Valea Turcului, au fost făcuți toți trei conducători, cu înțelegere ca rebeliunea să fie lățită în întreg principatul și întreprinderile hotărîte între ei să fie îndeplinite în modul convenit de ei; acuzatul să spună cu privire la aceasta adevărul."

(Crișan simți că nobilul încearcă un alt fel de atac. Îl făcea mincinos, obligîndu-l, credea el, să se dezlănțuie. Dar n-a prea fost așa. Crișan nu-și ieșea din calmul său. Aparent, desigur. În sufletul lui se dezlănțuise o mare furtună. Demult, încă de pe vremea cînd era tînăr. Și nimeni și nimic n-au putut-o potoli. Dimpotrivă. Cu trecerea timpului, ea s-a tot întețit. Nici nu se putea altfel de vreme ce poporul său, cel mai numeros din Transilvania, era și cel mai asuprit.)

„El a vorbit în Abrud astfel: Horea n-a fost prezent și întîlnirea a avut loc pe un munte și nu într-o vale; acolo n-a fost nimeni căpitan, fiindcă el și Cloșca erau numiți conducători de către răsculați; n-a vorbit în Abrud nimic de lățiri, ci numai că Ioan Cloșca urma să meargă la Galda pentru a pretinde rezoluțiile împărătești, prin urmare s-a întîlnit de două ori cu Cloșca: în Cîmpeni și pe acest munte; cu Horea, pînă în acest timp despre care vorbește acuma, numai o singură dată, în Cîmpeni".

(Pe-un munte, rîse bătrînul conte și vru să-l întrebe pe acuzat dacă nu cumva, asemenea lui Moise din *Biblie*, s-au întîlnit acolo și cu Dumnezeul românilor sau cu vreun trimis de-al lui care să le fi înmînat poruncile pentru răscoală. Se abținu însă, pentru că, admițînd un Dumnezeu al românilor, trebuia să-i recunoască și pe români ca atare. Or, imperiul depusese susținute străduințe pentru a-i aduna pe românii din Transilvania în jurul Dumnezeului recunoscut de Papă. Continuă interogatoriul cu o altă întrebare ce i se păru firească în contextul de pînă atunci.)

„Dacă s-a îndeplinit hotărîrea luată, juzii au fost luați prizonieri și au fost pretinse rezoluțiile împărătești de la comite ori s-au petrecut alte întîmplări?"

(Crișan scrîșni din dinți a neputință. Cîte n-ar fi trebuit ei să săvîrșească în timpul răscoalei și n-au izbutit din multe pricini. Poate că și Cloșca a greșit cînd a pactizat, la Tibru, cu armata, dîndu-le nobililor răgaz să se adune, să se întărească și să se dezlănțuie. Dacă nu i-ar fi atacat pe ei la Curechiu și-ar fi avut vreme, așa după cum s-au înțeles, să pregătească revoluția cum trebuie. Altul ar fi fost sfîrșitul. Poate că el l-ar fi interogat, atunci, pe contele din fața lui. Și cu siguranță că l-ar fi condamnat la moarte pentru tot răul pe care-l făcuseră românilor el și tot neamul lui. Dar a fost să nu se întîmple așa. Pentru că cel dintîi și cel mai mare trădător a fost împăratul. El i-a întărîtat, el a ridicat neputincios din umeri la plîngerile românilor și tot el a asmuțit nobilii și armata împotriva lor, după cum tot el se va spăla pe mîini cu sîngele lor. Pentru că, din lanțurile în care-i legaseră nobilii, altă scăpare, decît prin moarte, nu mai exista.)

„Această hotărîre nu s-a dus la îndeplinire fiindcă dincolo de satul Cricău, pe un cîmp deschis, le-a ieșit în cale un ofițer cu care a vorbit Cloșca; totodată a auzit că urmează să li se predea rezoluțiile preaînalte, deci oamenii să se liniștească. Între timp Horea a prins pe juzii din Gura Negrei, Gura Albacului, Vidra și multe alte localități."

„Dacă acest ofițer a venit singur, sau cu soldați?"

„El avea cu sine 20 de oameni."

„Unde s-au dus el cu răsculații după ce au primit această informație?"

„Deoarece localitatea fusese deja jefuită de răsculații lui Cloșca, a plecat fiecare spre casa lui."

(Și din nou o întrebare care să-l submineze, moral, pe acuzat.)

„În instrucția care a avut loc cu el la Abrud, a declarat la punctul 6 că atît el cît și Horea și Cloșca au plecat din Valea Turcului pentru jefuirea localității Cricău; că Horea s-a îndreptat spre Bucium, Cloșca spre Mogoș, iar el a rămas în Cricău, deoarece chiar el trebuie să vadă deosebirea între declarațiile sale, să spună purul adevăr."

(Fără să ezite, Crișan replică apăsînd pe fiecare cuvînt, nu pentru a fi crezut, ci pentru că rostea adevărul.)

„El n-a spus în Abrud că Horea a fost împreună cu el și cu Cloșca. Cloșca a plecat prin satul Mogoș spre casă, fiindcă drumul lui mergea pe acolo; el însuși n-a rămas în Cricău, ci a mers la Cărpiniș; acolo n-a rămas de frica să nu fie prins de soldații care sosiseră, ci a mers la Criș."

„Pentru ce i-a fost teamă că va fi arestat de soldați?"

„Fiindcă și-a dat seama că a făcut rău și de aceea a fugit cu cei mai mulți răsculați."

„El însuși spune că împreună cu poporul celălalt a făcut rău; ce l-a determinat să săvîrșească aceste fărădelegi?"

(Crișan oftă ca apăsat de o mare greutate. Ca unul care suferea și nu voia să se plîngă oricui. Se reculese în cîteva clipe și perceptorul cameral traduse:)

„Greutatea serviciului la domni, fiindcă iobagii au trebuit să lucreze vara de la o duminică la cealaltă fără să primească cea mai mică bucățică de pîine; în celelalte anotimpuri au trebuit să lucreze cîte patru zile pe săptămînă; afară de asta li s-a luat și zeciuiala, pe deasupra acestora contribuțiile erau prea mari; acei care n-aveau pămînt, trebuiau să plătească anual 4 pînă la 5 florini; acei cu pămînt, 15 pînă la 20 florini și dintre oi, afară de zeciuiala mieilor, tot astfel dintre porcii grași trebuiau să dea al zecelea."

(În toată lumea-i așa, gîndi Jankovich. Unii se nasc să muncească, alții să stăpînească. Altminteri, lumea n-ar fi lume. Și, pentru că se simțea deosebit de obosit, pentru că, de fapt, și timpul pentru care era plătit era pe sfîrșite, pentru că urmau alte dezbateri pe marginea interogatoriului din ziua aceea, se grăbi să-l încheie. Trebuia să-i lase acuzatului un timp mai lung de gîndire, chiar de reculegere și de aduceri aminte pentru ca la următoarea ședință, fără ca să fie silit de torturi, acesta să răspundă la toate întrebările în lumina adevărului Maiestății Sale Iosif al II-lea. Altminteri, tot cu o moarte s-ar fi ales, gîndi nobilul și se porni pe rîs, de unul singur, ca un nebun. Observîndu-l pe căpitan că-l privește cu dispreț, se opri brusc din rîs și puse întrebarea imediat, fără s-o mai socotească.)

„Dacă în calitate de iobag cameral trebuia și era constrîns să plătească cele de mai sus?"

„Aceste dări și munci nu trebuiau plătite de iobagii camerali, numai de aceia care se înrolau în armată."

„Pentru ce au încercat să exopereze micșorarea și ușurarea dărilor și muncilor pe o cale așa de sălbatică și n-au așteptat rezoluțiile preaînalte în liniște?"

(Sufletul lui Crișan se răzvrăti din nou și din nou se încruntă și toți mușchii i se încordară, după cîtă putere se mai afla în fibrele lor, gata să sară ca o fiară flămîndă și hăituită asupra altei fiare, și ea flămîndă și hăituită. Acuzatul își dete seama că Jankovich făcea pe neștiutorul, că-l incita anume să-i macine nervii, să-l aducă în stare apropiată cu nebunia cum mai pățiseră și alți acuzați în vremuri nu prea îndepărtate pe care el îi cunoștea și le cunoștea foarte bine. Vorbi răstit.)

„Pentru că nobilii și funcționarii comitatului n-au voit să facă cunoscute poporului sărac rezoluțiile preaînalte pe care le aveau deja în mînă."

„De unde putea ști că rezoluțiile preaînalte au ajuns în mîinile nobililor și funcționarilor comitatului și sînt ascunse de aceștia?"

„Chiar Horea i-a spus aceasta", tălmăci în grabă Ekhard, căruia i se făcuse din nou rău.

Prima zi de interogatoriu luă astfel sfîrșit. Crișan fu luat în primire și dus în arestul său.

Citind răspunsurile acuzatului la întrebările sale, contele Jankovich nu păru de fel mirat. Toate coincideau, în general, cu ceea ce știa și el de la alți martori ai răscoalei. Era satisfăcut totuși că acuzatul recunoștea faptele pe care le săvîrșise. Și, împreună cu ceilalți membri ai comisiei, se sfătuiră asupra altor întrebări, astfel ca următorul interogatoriu să fie mai aspru, să-l prindă în plasă pe Crișan cu mai multe fapte săvîrșite atît de el cît mai ales de Horea și Cloșca, ceilalți doi corifei ai răscoalei, care nu recunoșteau nimic, nici măcar faptul că îl cunosc pe Crișan.

Contele încerca să peticească ancheta, s-o aducă la un anumit numitor comun favorabil instrucțiunilor primite de la împărat, instrucțiuni care prevedeau în mod expres pedepsirea exemplară a celor trei căpitani, făcîndu-se uz de cele mai severe suplicii, spre știința și luminarea poporului, pentru înfricoșarea, o dată pentru totdeauna, a celor care-ar mai îndrăzni să atenteze la liniștea imperiului condus de cel mai înțelept împărat din toate timpurile, cum îi plăcea lui Iosif al II-lea să se socotească și să se știe cunoscut și recunoscut în Europa. De aceea Jankovich nu admitea nimănui din afară să pătrundă dincolo de bariera anchetei pe care-o conducea, refuzînd nobili, baroni, guvernatori, păstrînd secretul fiecărui cuvînt, al fiecărei declarații, vrînd ca, la sfîrșit, să poată spune, privind în ochii împăratului fără să clipească, zîmbind mulțumit, că singurii săi tovarăși în toată această perioadă n-au fost decît adevărul și dreptatea, că slujise puterea cu credință.

III

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal era indignat. Toate demersurile sale pe lîngă împărat eșuaseră. Dacă i s-ar fi lăsat mînă liberă, altfel proceda el cu marii răscoalei. În primul rînd i-ar fi

tratat ca pe niște fiare. Așa cum doreau, de altminteri, și nobilii. Regreta vremurile împărătesei Maria Tereza cînd el, unul din favoriții ei, avea cuvînt și era luat în seamă de Viena. Doar ea l-a ridicat în ranguri, ea a fost cea care l-a înnobilat, care l-a gratificat cu titlul de baron pe el, fiul judecătorului regesc Mihai Brukner din Nocrich, pe el care zăcuse o vreme la Sibiu ca simplu vice-notar. Invidioșii au insinuat fel de fel de întîmplări petrecute între el, bărbat frumos și iubitor de artă, și împărăteasă. A trecut cu indiferență peste toți și peste toate. Puterea cu care era investit, tot mai mare la cîțiva ani odată, o folosea pentru a-și pune la punct adversarii. Și-apoi, cînd a ajuns în fruntea piramidei, i-a încurajat pe cei ce-i descopereau calități de care el n-avusese știință, pe care, de altminteri, nici nu le avea, convingîndu-se, autosugestionîndu-se în tot mai mare măsură că le posedă spre binele său și al supușilor săi. Era măgulit cînd i se vorbea despre spiritul său pătrunzător, etichetat ca genial, despre adîncile sale prevederi politice, pe care nu le dovedea însă, deși i se spunea că de multe ori el se află înaintea timpului său, cînd era lăudat despre lucrările sale organizatorice care însemnau de fapt reducerea contribuțiunilor districtelor săsești și preluarea acestora de către iobagi. Oricum, era convins că istoria îl va așeza între guvernatorii de seamă ai Marelui Principat.

Cînd împăratul Iosif al II-lea vizită Transilvania, îl primi cu onorurile cuvenite, îl ascultă cu răbdare, dar nu făcuse nimic pentru a-i împlini poruncile privitoare la starea iobagilor. Să nu se pună rău cu nobilii, cu spuma Transilvaniei, cu onoarea Principatului, mai ales că se simțea și el pe de-a-ntregul baron și socotea că trebuie să fie în toate de partea celor de-un rang cu el. Numai că evenimentele petrecute nu-i îngăduiră să stăpînească în liniște. Cînd auzise, în 1782, despre cele întîmplate la Cîmpeni, fără să stea pe gînduri, fără să se întrebe măcar de partea cui se află dreptatea, porunci tribunalului din Aiud să pedepsească cu moartea pe capii țăranilor răsculați. Adică pe bieții țărani români umiliți și înjosiți care izbucniră atunci pe neașteptate. Nici o remușcare pentru moartea unor oameni nevinovați. Nici

o îngrijorare pentru cauzele care i-au îndemnat pe românii atunci, în tîrgul de la Cîmpeni, să taie picioarele celor care-i călcau fără milă, care-i jefuiau pur și simplu de viață. La temeliile castelelor sale se aflau lacrimile și sudoarea acestor iobagi. Dar suspinele și blestemele, și rugămințile, și protestele lor nu ajungeau pînă-n sălile lucrate de meșteri aleși. Și chiar dacă le-ar fi auzit, se prefăcea surd. Refuza să înțeleagă limba celor oprimați. Era baron și un baron nu poate coborî în mizeria unei colibe. Nici măcar din curiozitate.

Cînd curierul trimis de comitatul Hunedoarei ajunse la Sibiu, în dimineața zilei de 4 noiembrie, Samuel Brukenthal nu avea nici o grijă. Poate că-și privea într-o oglindă venețiană chipul încă frumos, peste care vremea trecuse cu indulgență, fără a-l însemna cu riduri, cu știuta oboseală a oamenilor care n-au somn din pricina necazurilor supușilor săi. Luă scrisoarea din mîna omului de încredere, cu indiferență. La poarta palatului său așteptaseră destui curieri speciali. Și-i aduseseră vești fără importanță prea mare. Ordinele sale erau scurte și drastice. Cei vinovați să fie pedepsiți și, dacă era cazul, după cum suna legea, să piară. Judecata s-o facă, la fața locului, comitele asistat de doi martori. Care nobil a dat vreodată socoteală de moartea iobagilor săi? Iar el, baronul se hrănea cu intransigența nobililor, care nobili deprinseseră din tată-n fiu meșteșugul de nobil, meseria de a trudi pentru a-l supune pe cel sărac, pentru a-i stoarce și trupul și sufletul în folosul său. „Și cum ar arăta această frumoasă și bogată țară a Transilvaniei fără nobili? Fără această castă superioară tuturor celorlalte pături, fără sîngele ei albastru? Ca o cîmpie fără flori. Ca un rîu secat. Ca un munte despădurit.“ Așa gîndea baronul, fericit și mulțumit de soarta sa în clipele-i de profundă meditație. Care nu erau puține. Căci el, Samuel Brukenthal, ca iubitor de artă, își îngăduia multe asemenea clipe de meditație. Era doar propriul său stăpîn. Viena era departe și avea problemele ei. Împăratul așișderea. Iar Transilvania — știa el, baronul — n-a fost niciodată mai mult decît un fel de sac fără fund din care imperiul scotea mereu, fără să pună, săturîndu-și foamea.

Citind mesajul comitatului Hunedoarei, se încruntă. „Imposibil!“ zise și deveni guvernator. Uită chipul zîmbitor al celui ce se privise în oglinda venețiană. Își îmbrăcă imediat pielea de baron, împlătoșată cu briliantele puterii. Și-n cîteva clipe hotărî să-i zdrobească fără milă pe răsculați. Gîndul îl purtă și mai departe. Să-i înmormînteze pe toți la un loc, să-nalțe peste ei un fel de deal și, deasupra, să așeze o statuie a lui și o placă pe care să scrie istoria acelor zile și istoria măreției sale. Rîse. Ceru să se întîlnească imediat cu generalul Preiss, comandant al trupelor imperiale staționate în Transilvania, omul care avea la dispoziția sa armata.

Își strînseră mîinile ca doi dușmani ce trebuiau totuși să colaboreze pentru nimicirea celui de-al treilea dușman, primejdios pentru amîndoi în aceeași măsură. De multă vreme ei se aflau într-o continuă stare de adversitate. Fiecare îl considera pe celălalt un nimic, un protejat al Curții, un ins care, fără protecția împăratului, n-ar fi prețuit nici un florin. Colaborau în silă și numai atunci cînd era absolut necesar. Rapoartele militarului, un fel de șef al poliției imperiale pentru Transilvania, trimise la Viena, nu-l lăudau în nici un fel pe guvernator. Dimpotrivă. Mai ales după vizita împăratului în principat, cînd ordinile sale, în loc să fie îndeplinite întocmai și la timp, erau nu numai neglijate, dar chiar defăimate. Ba mai mult, în cercuri intime, unde Preiss avea oamenii săi, Iosif era luat în derîdere, acuzat fiind că nu cunoaște situația Transilvaniei, că patentele pe care le-a dat parcă le-ar fi citit dintr-o carte fantastică. Și baronul Preiss ținea neapărat să-i dovedească împăratului că este nu numai un militar de onoare, dar și un supus credincios.

„Răscoală în Hunedoara și Zarand!“ zise guvernatorul ca și cum generalul ar fi fost vinovat de întîmplările cuprinse în scrisoarea pe care Brukenthal o ținea în mînă ca pe un obiect de preț.

Preiss tresări. Se așeză într-un fotoliu. „Ce cursă îmi mai întinde ăsta, pentru a mă compromite?“ gîndi el.

„Avem cîte-un glonte pentru inima fiecărui răsculat?“ întrebă guvernatorul crezîndu-se stăpîn pe situație.

În sfîrșit, îl avea la mînă pe general. De cînd aștep-

tase el acest moment! Să-i demonstreze că totuși, el, baronul Brukenthal, este stăpînul Transilvaniei, că el, Preiss nu-i decît un intrus, un venetic, un spion vienez care n-are nici în clin nici în mînecă cu Transilvania. Doar că mănîncă aici o piine albă, că-i ferit de primejdiile războiului care se anunța cu Țările de Jos.

„N-avem!", răspunse generalul, apăsînd pe fiecare cuvînt.

„Dumneata glumești!", replică Brukenthal.

„Gloanțele ostașilor mei se află la Viena", rîse Preiss.

„Trimitem să le aducă", ripostă guvernatorul.

„N-avem destule care și căruțe", răspunse ironic militarul.

„N-am timp de glume!" se înfurie Brukenthal.

„Încă n-am aflat exact despre ce-i vorba, baroane", se scuză Preiss.

„Iobagii români din Hunedoara și Zarand s-au răsculat. Au ucis o mulțime de nobili. Au dat foc castelelor și s-au pus pe jaf. Trebuie să-i potolim. Dacă-i cazul, să-i împușcăm. Îi vom trage și-n țeapă și pe roată, le vom tăia capetele. Mila nu încape în judecarea lor", explică Brukenthal cum se prezintă lucrurile.

Pentru cîteva clipe, Preiss amuți. „Dacă voi proceda cu severitate împotriva răsculaților, urmînd îndemnul baronului, împăratul mă va socoti vinovat și mă va acuza că i-am împușcat supușii; dacă n-o fac, se poate întîmpla un rău și mai mare, doar este vorba de nobili și averile lor și tot eu cad vinovat", gîndi el neștiind, pe moment, cum să iasă din impas. Într-adevăr, pentru prima oară de cînd se afla în Transilvania, de cînd fusese trimis să și colaboreze cu guvernatorul, acesta îl avea în mînă. Și Brukenthal nu era omul care să scape prada după care alergase cîțiva ani. Preiss știa acest lucru. Era însă un om liniștit, deși militar, cu vederi clare, cu judecată, avînd destule cunoștințe de organizare și administrare. Pe cînd Brukenthal era cunoscut nu numai ca un iubitor de artă și știință, cum se autointitula în cercurile sale intime și nu numai acolo, ci un caracter dur, pasionat de mărire și măreție, ambițios — calități cultivate de împărătească și care-l marcaseră definitiv.

„Să așteptăm ordinele de la Viena", îl înfruntă Preiss.

„Eu am nevoie de ajutor militar, nu de Viena", ripostă din ce în ce mai enervat guvernatorul.

„Se poate... Eu vă propun ca pînă la sosirea ordinelor clare de la împăratul, guvernul să încerce cu alte mijloace decît gloanțele să potolească răscoala... și-apoi, știrea este destul de confuză... și, dacă-i vorba să intervină armata, unde crede guvernul că trebuie să acționeze, cine asigură încartiruirea și hrana militarilor?" zise Preiss, vorbind ca un înțelept aflat pe post de consultant.

„Deci refuzați să acordați ajutor guvernului?" încercă Brukenthal să forțeze nota, să se impună în fața militarului care, așa socotea el, pur și simplu îl sfida.

„N-ar fi mai bine să-i întrebați pe iobagi de ce au început răscoala și să-i liniștiți făcîndu-le dreptate?" răspunse generalul.

Nici el și nici Brukenthal nu știau, de fapt, la ora aceea, ce se petrece în Zarand și Hunedoara. Preiss credea că-i vorba de o neînsemnată revoltă a unor iobagi de pe moșia vreunui nobil care-i tiranizase peste măsură. Guvernatorul, neinteresat de proporțiile răscoalei, voia moarte pentru moarte. Legea celui mai tare trebuia aplicată. Nu-i scrisese oare lui împărăteasa cînd îl numise guvernator să facă ordine în Transilvania? Și cum să faci ordine? Aruncînd cu pîine în răsculați, în cei care se împotrivesc puterii? Pe de altă parte, Preiss avea ordin de la Viena că, afară de cazuri urgente, să nu facă nici o intervenție militară fără știrea Consiliului de Război de la Viena. Iar revoluția românilor nu-i inspira nici o grijă. Ea nu afecta dinastia, nici nu era împotriva împăratului și nici măcar a statului. Țăranii se răsculaseră împotriva nobililor, împotriva celor care, de fapt, se aflau într-un fel de opoziție față de împărat, care nu-l recunoscuseră pe Iosif al II-lea rege legal al Ungariei fiindcă nu jurase și nici nu voia să jure pentru păstrarea imunității și obiceiurilor nobililor. Ei se revoltaseră împotriva sistemului care-i socotea animale și nu oameni. Pe de altă parte, Preiss era încurcat și de faptul că țăranii îi executau pe nobili în numele împăratului. Ceea ce i se părea în afara legii. „Numai judecătorii pot rosti, în numele împăratului, condamnări la moarte. Și acest

lucru după îndelungi anchete, judecăți și dezbateri. Nu doar ridicînd sabia, rostind numele împăratului și tăindu-i omului capul. Oricine ar fi fost el. Ce s-ar întîmpla dacă fiecare și-ar face dreptate?"

Cei doi se despărțiră fără să-și strîngă mîinile, ca niște adversari pe care un om de bună credință, un prieten comun, a încercat să-i împace și n-a reușit. Deși interesele lor erau comune.

A doua zi, guvernatorul îi ceru, cu și mai multă insistență lui Preiss, ajutor militar, spunîndu-i că, de cînd s-a pornit revoluția, situația a devenit foarte critică. De astă dată „discuția" s-a purtat în scris. Militarul i-a transmis guvernatorului o notă prin care-l încunoștința că s-a hotărît să dizloce o parte din trupele sale către locurile unde se desfășoară revoluția. Îl avertiza însă că nu va începe nici o acțiune militară contra țăranilor răsculați, punînd totuși la îndoială veridicitatea știrilor ajunse la Sibiu, acuzîndu-i pe cei ce le transmiteau că exagerează. Nu știa baronul Preiss că răsculații și ocupaseră întreg Zarandul, că ajunseseră pînă-n Țara Hațegului, că devastaseră Cîmpeniul și Abrudul, că intraseră în comitatul Sibiului, că nobilimea se afla în pragul unui nemaicunoscut dezastru. Vicecolonelul Karp și maiorul Stojanich fuseseră numiți în fruntea companiilor trimise în zonele răscoalei.

Guvernatorul, neliniștit de impasibilitatea generalului, ceru să se întîlnească din nou. Preiss acceptă.

„Răspunsul și modul în care acționați, neliniștește guvernul", zise Brukenthal fără altă introducere.

„De faptele mele eu răspund", se apără Preiss.

„Situația este dramatică, de ce nu vreți să înțelegeți, domnule general? Doar sînteți baron, viță de nobil... sau poate...", atacă Brukenthal cu și mai multă furie.

Neputința de-a fi ascultat îl scotea din sărite. Și, din toată Transilvania, Preiss era singurul care nu numai că nu-i era supus, dar îl și sfida, îl și ignora, îl și suspecta. Ba, din cînd în cînd, în scrisorile informative către împărat, îl mai și defăima.

„Încerc să vă înțeleg, dar chiar dacă răscoala va lua proporții mult mai mari, eu cu armata mea nu vom acționa împotriva supușilor împăratului fără ordinul Maies-

tăţii Sale. Eu sînt militar, domnule guvernator, şi sînt obligat prin jurămînt să respect ordinele pe care le-am primit... Cît priveşte titlul meu de baron, l-am moştenit de la străbunii mei... al dumneavoastră este ceva mai nou... dacă nu mă-nşel, l-aţi primit cadou...", răspunse Preiss, cu voce sigură, în sinea lui, însă, fiind încercat de mari îndoieli.

„Nobilimea din Transilvania este ameninţată de o mare catastrofă. Răscoala o poate face să dispară. Aşa ceva este de neadmis!" continuă guvernatorul.

„Nobilimea nu dispare aşa uşor! Încă n-au fost pe pămînt revoluţii care să-i distrugă pe cei puternici, pe nobili şi baroni... şi dacă au fost, aceştia au renăscut din propria lor cenuşă, ca pasărea Phoenix, domnule guvernator... noi, nobilii, sîntem nepieritori...", încercă generalul să-l liniştească pe Brukenthal.

„Glumele dumneavoastră sînt sinistre... mă voi plînge împăratului", ameninţă guvernatorul.

„Dreptul dumneavoastră, fiecare cu dreptul lui în faţa Maiestăţii Sale... şi cu răspunderile sale", vorbi calm Preiss, ca şi cum ar fi discutat la gura sobei, într-o seară de iarnă, despre o răscoală pomenită în legende.

„Transilvania are o constituţie, baroane, care vă dă dreptul să proclamaţi stare de război şi să daţi ordin ca nobilii şi comunităţile libere să se ridice împotriva răsculaţilor", sugeră guvernatorul o soluţie de compromis.

Preiss nu-i răspunse imediat. Rămase cîteva clipe pe gînduri. „Aştia urmăresc cu tot dinadinsul decimarea supuşilor împăratului", gîndi el. Şi apoi răspunse:

„Dacă o sabie însîngerată va fi transportată de-a lungul ţării, dacă se vor pune semnale de foc pe toate dealurile, cum se făcea de regulă această convocare, dacă se va ridica nobilimea cu toţi iobagii care-i mai sînt credincioşi încă, dacă vor pune mîna pe arme şi comunităţile oraşelor şi cele două naţiuni libere, secuii şi saşii, se vor produce multe încurcături politice de care împăratul n-are trebuinţă. Europa nu trebuie să-l arate cu degetul pentru asemenea lucruri. Şi aceste lucruri depind de noi şi, în primul rînd, de guvern..."

Baronul Brukenthal îl mustră cu privirea. Dacă i-ar fi stat în putere, l-ar fi expulzat sau l-ar fi arestat pe

acest general și-ar fi preluat el conducerea armatei și Doamne ce lecție de bună purtare le-ar fi dat el răsculaților, puturoșilor de iobagi care umblau cu jalba cînd la Sibiu, cînd la Viena, în loc să-și vadă de treburile lor, să-și asculte stăpînii și să-i miluiască, după datină și lege, cu truda lor, cu sudoarea frunții lor așa cum le-a fost scrisă soarta-n frunte! Gîndurile guvernatorului erau din ce în ce mai tulburi, intențiile tot mai dîrze, ura împotriva românilor răsculați, tot mai înveninată. Și totuși trebuia să găsească o soluție. O soluție cu care generalul să fie de acord s-o pună în aplicare.

„Cereți trupe din Ungaria", propuse guvernatorul.

Preiss nu căzu nici de astă dată în cursă. Știa că discuția cu Brukenthal era de fapt o discuție purtată cu nobilii din Transilvania, cu guvernul susținut și amenințat de ei.

„Doriți un război al românilor împotriva armatei suveranului nostru? întrebă calm militarul și continuă: Nici nu prea există motive de îngrijorare pentru a provoca o insurecțiune generală cu participarea nobililor care va costa mult și care nu se știe cum se va termina. Și cine are interesul ca războiul de la granița Țărilor de Jos să se strămute în Transilvania? Iar dacă revoluțiunea românilor va ajunge să fie generală, atunci nobilii și oamenii liberi, în interesul lor propriu, cu siguranță că vor putea rezista pînă cînd va interveni armata... dar asta-i doar o presupunere", își încheie Preiss pledoaria.

Și această întrevedere se încheie fără nici un rezultat. Brukenthal era disperat. Dacă n-ar fi fost la mijloc dușmanul lui de gînduri și de acțiune, baronul Preiss, poate că s-ar fi gîndit să demisioneze. Dar nu putea să-i dea satisfacție unui astfel de om care, pus de împărat în slujba Vienei, în loc să acționeze în consecință, face ceea ce-l taie capul. În fața nobililor, guvernatorul se dovedise slab, o altă putere asuprindu-i puterea, legînd-o în niște lanțuri de hîrtie pe care însă nu le putea rupe cu nici un preț. Veștile pe care le primea de pe scena răscoalei îl indignau. Armata imperială asista impasibilă la atrocitățile comise de răsculați fără să tragă măcar un foc de armă. Și românii, încurajați de acest lucru, continuau lupta. Ba mai mult, ei vedeau în acest lucru un ajutor

din partea împăratului. Erau şi mai convinşi că bunul Iosif al II-lea se află de partea lor, că vorbele lui Horea n-au fost vane, că marele căpitan, Crăişorul lor se baza pe acest adevăr. Baronul Brukenthal miză atunci pe viclenia ce şi-o masca în multe împrejurări. Încercă o conspiraţie cu nobilii, fără ştirea lui Preiss, fără să-l anunţe pe împărat. Îi va pune în faţa faptului împlinit, va potoli răscoala, vor muri, desigur, cîteva sute de iobagi, dar imperiul tot bogat va fi. Iar împăratul, pus în faţa faptului împlinit, nu va mai avea ce spune. În cel mai rău caz îi va certa printr-o scrisoare adresată de părinte fiilor săi pentru că au fost obraznici, pentru că nu l-au întrebat cum să împartă binele şi răul. Ce altceva va putea face? La nobili, la ajutorul lor nu va putea renunţa în nici un caz. Şi-apoi avea el alte treburi mult mai importante. Şi nu era oare dorinţa lui perpetuă de a avea linişte în imperiu? Întotdeauna nobilii, apărîndu-şi cauza, au cîştigat. Şi baronul Brukenthal rîse în sinea lui gîndindu-se la baronul Preiss pe care, era convins, îl va învinge.

IV

Apă şi pîine. Aşa suna porunca. Închisoarea nu-i loc de petrecere. Tortura foamei nu era interzisă. Şi paznicii lui Crişan o aplicau cu severitate. Fuseseră parcă aleşi unul şi unul, oameni sadici, care se bucurau cînd vedeau că cel pe care-l aveau în pază, răsculatul, suferea. Sau se prefăcea că suferă. Avea Crişan mîndria lui şi nu îngăduia ca alţii să i-o calce în picioare. Cu nici un preţ. Ostaşii care-l păzeau, secui aduşi anume de prin părţile Ciucului, erau convinşi că românul suferă. El însă era indiferent la tot ce se petrecea în jurul său. Ştia ce-l aşteaptă. Pentru el, ca şi pentru Horea şi Cloşca, altă sentinţă decît condamnarea la moarte nu putea fi. Mai ales că şi împăratul, trecînd în mod tacit de partea ne-

bililor, ordonase cele mai severe pedepse pentru cei ce i-au condus pe români la răscoală. Ei juraseră pe crucea de aur, pe chipul împăratului și acesta îi trădase. Poate asta să fi fost marea lor durere. Trădarea împăratului...

După primul interogatoriu, Crișan încercă să-și amintească întrebările și răspunsurile. Să și le reamintească exact. Păru mulțumit. Nu pricinuise nici un rău tovarășilor săi de luptă și de suferință, lui Horea și Cloșca. Și nici altor căpitani mai mici ai răscoalei numiți de el în diferite sate. Își asumase, cu fruntea sus, fără șovăire, în consens deplin cu caracterul său integru, toate faptele pe care țăranii răsculați le săvîrșiseră sub comanda sa. Nu era o tactică anume. Cu Horea și Cloșca nu se mai întîlnise din vremea răscoalei. După ce l-au prins și pe el, nu i-au îngăduit să-i vadă. Măcar din ochi să-și poată vorbi, să jure că n-au de gînd să asmută trădarea unii împotriva celorlalți. Așa că toate se petreceau, acum, după bunul său plac. Adică, anchetatorii atacau cu viclenie, gîndind fiecare întrebare astfel ca fiecare răspuns să se adauge ca argument fatal la actul de condamnare la moarte care-i era sortită; el, Crișan răspundea fără să aibă răgaz să gîndească, răspundea exact, negînd doar ceea ce nu săvîrșiseră nici el și nici țăranii care-l aleseseră căpitan. Și-n acest fel, socotea Crișan că-i sfidează pe tirani, că le mai dă o lecție, pe lîngă multele pe care le-a dat, despre ce înseamnă ca adevărul să înfrunte puterea, despre curajul de-a le cere anchetatorilor să te privească în ochi atunci cînd te-ntreabă ceva, după cum și tu îi privești în ochi atunci cînd le răspunzi. Altminteri, cum s-ar putea crede că și întrebările și răspunsurile au fost cîntărite cu aceeași balanță nemăsluită? Îi sfida pe cei care nici în ceasul al doisprezecelea nu cercetau cauzele ce i-au îndemnat pe români să se răscoale, nu-l cercetau și pe împăratul care le promise în atîtea rînduri, dacă nu deplină izbăvire, măcar o altă rînduială a relațiilor dintre ei și nobili. Și nu-i cercetau pe aceștia din urmă care, fără milă, fără rușine, după ce le-au luat pămîntul i-au și batjocorit, i-au înlăturat dintre națiunile Transilvaniei, deși ei, românii formau partea cea mai numeroasă a populației, dintotdeauna și întotdeauna cea mai numeroasă.

Ușa celulei se deschise larg și soldatul intră ca trecînd pe sub un arc de triumf ridicat în cinstea lui. Crișan nu-i dădu atenție. Nici măcar nu-l interesă că ușa s-a deschis. Știa că evadarea era imposibilă. Secuiul se opri în fața lui și, rînjind cum rînjește puterea cînd se vede nu înfruntată ci nebăgată în seamă, ofensată, cu orice risc umilită, îl întrebă dacă mai dorește ceva, dacă nu-i este poftă de-o mîncare mai ca lumea, că el, dacă ar fi fost în locul lui Crișan, ar fi protestat și anchetatorul șef, contele acela venit de la Timișoara, i-ar fi îndulcit viața pentru cîte zile mai avea de trăit. Crișan scuipă cu greață. Secuiul îl provoca. Și-i făcu semn să iasă afară. Cu mîna. Voia să fie singur. Doar el și sufletul său. Să-și poată aduna gîndurile. La ceas de cumpănă dintre viață și moarte. Să ceară iertare pentru ceea ce n-a făcut bine și răsplată pentru binele ce-l izvodise după mintea și puterile lui întru folosul neamului său. Așa se cuvenea. De ce să moară ca un tîlhar de drumul mare? Recunoștea. Și el tîlhărise. Dar tîlhărise puterea, cu aprobarea împăratului, stăpînul absolut al puterii. Dacă cineva ar judeca cu dreptate lucrurile, ei nici n-ar fi fost găsiți vinovați. Nu-l acuza pe Horea că prea se încrezuse în stăpînul puterii, deși — cugeta Crișan în celula în care era închis — după patru drumuri la Viena, după trei înfățișări înaintea împăratului, după atîtea promisiuni care nu s-au împlinit, trebuia măcar să bănuiești că suveranul dacă nu-i trădător, atunci, cu siguranță este laș sau, poate, viclean. Cum de n-a observat Horea că împăratul avea mîinile legate de cei care slujeau puterea, de credincioșii și necredincioșii înălțimii sale? Doar gura îi era slobodă. Și mintea, că era-n stare să judece și să gîndească și să hotărască. Dar mîinile, făptuitoarele gîndurilor, poruncilor și vrerilor erau legate. Oare n-a fost un fel de trădător sau laș, ca și stăpînul lui împăratul, generalul Preiss care-i invitase la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă grăniceri, adică slujbași direcți ai împăratului, așa cum doreau și ei românii și, ajunși la Alba Iulia, nu s-au ales nici măcar cu praf de pușcă? Dacă n-ar fi fost Preiss, revoluția ar fi început la sorocul stabilit și, poate, cine știe, adevărul, dreptatea ar fi biruit, puterea ar fi fost înfrîntă iar stăpînul puterii silit

să recunoască acest lucru nu numai ca pe un fapt împlinit ci ca pe unul necesar. Crișan închidea ochii, amăgindu-și mintea și se vedea împreună cu Horea și Cloșca, atunci cînd cei doi, care-l cunoșteau și pe împărat, i-au cerut lui, fost soldat în armata imperială, George Giurgiu să fie al treilea, să fie adică, împreună cu Cloșca, vicecăpitan al lui Horea. Doar o clipă s-a îndoit de buna credință a celor doi, apoi a primit și-a jurat că nu va trăda. Moarte sau libertate. Nu, libertatea nu se inventase încă. Moarte sau eliberare din jugul nobililor. Soarta de pînă atunci nu mai putea fi suportată. Crișan a propus ca unul dintre ei să facă un drum pînă la Blaj, auzise el că acolo s-ar afla clerici români cu multă știință de carte. Să se sfătuiască. De ce să nu încerce? Să le spună și învățaților români de la Blaj cum, revenit de la Viena, Horea îl trimise pe Cloșca la Sibiu, la guvernator, cu semnătura și cuvîntul împăratului în traistă și cum domnii le-au promis de toate și nu s-au ținut, după obiceiul lor, de cuvînt. Să-i întrebe cam ce să facă, dacă nu-i potrivit să pornească în numele dreptății, cu moarte asupra lor. Horea a fost împotrivă. Àia-s vînduți, au trecut de partea papistașilor ca să ne înjuge pentru vecie la carul blestemat al robiei. N-avem ce lecție afla la Blaj! Ne aprindem paie-n cap. Dacă ar fi ținut cu noi, românii ăia învățați de la Blaj, ne-ar fi căutat, să vadă cum trăim și ne-ar fi ajutat măcar să scriem cărțile către împăratul, fu de părere și Cloșca. Un om învățat îi altfel ca unul ca mine, se resemnă Crișan. Nu ținea cu tot dinadinsul să-și impună punctul de vedere. Adevărat, era curios să afle părerea învățaților de la Blaj. Dar, dacă Horea îi cunoștea ca pe niște trădători, mai bine să nu-i caute. Și nici nu le-ar fi putut povesti tot ce voiau ei să facă decît sub jurămînt. Și-ar fi jurat un învățat față de un fost soldat, cum era el? Dacă s-ar fi dus Horea, el era mai învățat, putea vorbi cu ei nemțește ori chiar latinește, altfel s-ar fi putut înțelege cu măriile lor. Dar tot nu le-ar fi putut spune ce-au de gînd să facă. Doar să-i întrebe ce părere au despre nobili. Bună, le-ar fi răspuns ei, că doar cine le dă și lor mîncare dacă nu tot nobilii. Și-apoi, dacă s-au lepădat de vechea credință, înseamnă că nici n-au pe ce jura. Că unu-i dumnezeul lor

și altu-i al nostru. Așa că renunțară la sfatul învățaților români de la Blaj. Și el, Crișan, se văzu, ca-n vis, plecînd spre Țara Zarandului. Așa-i spusese Horea: îți dăm un cal și pleci, dacă nu găsim calul, pleci pe jos; știi bine că la Brad, în ultima joie din octombrie îi tîrg mare; vin oameni din o sută de sate; găsi-vei un loc, o ascunzătoare unde să stai și vorbești cu ei. Să-i aduni duminică în vreun sat din apropiere. La Mesteacăn. Îi aduni la biserică și le spui care-i treaba. Și luni porniți peste munți, prin Curechiu, către Alba Iulia. Poate ne întîlnim la Zlatna. Pînă atunci noi, eu și Cloșca și feciorul meu ăl mare, umblăm prin satele de la munte. Să știe oamenii că împăratul îi de partea noastră, că guvernul de la Sibiu nu-i nici de partea noastră și nici de partea împăratului, că ține cu nobilii, cu tiranii, să afle și să vedem ce-i de făcut. Pînă ajungi tu la Zlatna, eu oi mai vorbi cu vreo cîțiva juzi de încredere. Gornicii îs cumpărați. Dacă-ar fi putut, de mult mi-ar fi săpat groapa. Și, ca să nu avem vorbe: voi porunciți de la voi în jos, eu poruncesc de la mine pînă dincolo de voi. El și Cloșca încuviințară că n-au nimic împotrivă. Horea era doar cel mai înțelept dintre ei. Și cel mai învățat. Și-apoi, nu fusese el de patru ori la Viena? Nu trăise el luni și ani de zile cine știe pe unde, azi la unul mîine la altul, azi într-un sat, mîine-n altul, ba ajunse și prin părțile Huedinului și-ale Ciucei, numai și numai ca să nu-l prindă și să-l nimicească. Și nu de el se rugau amărîții satelor să plece la Viena și să ceară îndurare împăratului? Zarandul trebuia neapărat încunoștințat despre ordinele primite de Horea de la Iosif al II-lea după ultima călătorie a românului la Viena unde petrecuse cîteva luni, din postul Crăciunului pînă după Paște. Zarandul trebuia înarmat, ca și Țara Hațegului și satele din partea Clujului. Să aibă în primăvară cu ce porni răscoala. Că nu poți sta în calea tunului cu furca. Nici măcar cu lancea. Două săptămîni i-a îngăduit Horea pentru drumul acela pînă la Brad. Să poată merge pe poteci ascunse de gornicii care abia așteptau să predea autorităților pe încă unul care-i „contra" și să-și încaseze darul pentru trădare.

Porni la drum pe jos. Cu calul s-ar fi putut afla în

primejdie. De unul singur se putea ascunde mai uşor, putea căuta cărările pe care numai fiarele umblau, pe buze de prăpăstii, pe creste de munţi, prin păduri fără nume. Nu-i spusese lui Horea că se va abate pe la Brănişca, Horea l-ar fi oprit. N-ar fi acceptat nici un fel de risc. De ce să intri singur în gura lupului? l-ar fi întrebat Horea; şi Cloşca, după obicei, ar fi aprobat dînd din cap, sau adăugînd şi el ceva la vorbele căpitanului. Dar el, Crişan, trebuia neapărat să treacă pe la Brănişca, pe la curtea nobilului Antoniu Josika şi a contesei Maria Teleki, să le-arunce aşa într-o doară cîteva vorbe despre pîrjolul pe care-l pregăteşte şi care, cu siguranţă, va cuprinde şi moşia nobilului din Brănişca. Om mîndru şi răsfăţat de avere, baronul Antoniu Josika, la cîte un pahar de vin, în cercul său de prieteni, se lăuda că strămoşii lui fuseseră români din Caransebeş, că luptaseră ca nişte viteji de neînlocuit sub steagurile lui Iancu de Hunedoara, că acesta, drept răsplată, i-a înnobilat, obligîndu-i însă, ca să-i facă pe voie mamei sale, catolică, să se lepede de credinţa lor şi să treacă la catolicism şi, o dată cu asta, să-şi maghiarizeze şi numele. Aşa s-au născut Kendefi din Cîndea, Kenderesi din Cândreş, Borbat din Bărbat, Ursuly din Ursu, Brady din Brad şi alţii şi alţii, rîdea baronul. Crişan trecu pe la Brănişca în fugă, îi spuse lui Josika ce avusese să-i spună şi plecă, în plină noapte, către Brad. Era mulţumit. Răsplătise binele pe care baronul i-l făcuse cu ani în urmă cînd l-a pus pe picioare, după ce la Miercurea îl prinsese o boală grea. Numai că, mîndru cum era, baronul n-a pus preţ pe vorbele Cerşetorului în pielea căruia intrase Crişan.

Soldatul care-l păzea intră din nou în celulă, să-l întărîte, să-i macine nervii, după cum primise ordin, pînă la următorul interogatoriu. Crişan nici nu-l observă. Şi-apoi, învăţase să-şi stăpînească bine nervii. Numai şi numai pentru a nu-i da puterii satisfacţie. Era singura lui grijă. Să mai învingă o dată puterea. Doi civili intrară împreună cu soldatul. Unul ca să-l picteze, să-i deseneze chipul spre ştiinţa posterităţii şi altul ca să-l studieze din punct de vedere psihologic. Cei doi au fost invitaţi de contele Jankovich să-l ajute în ancheta pe care

o făcea, curios să afle dacă părerile sale în ce-i privește pe cei trei capi ai răscoalei corespund cu ale unor specialiști. La sfîrșit, citind, mai ales, părerile psihologului, rămase cam decepționat. Voindu-se imparțial, admira totuși curajul și tăria de caracter a celor trei, pe cînd psihologul i-a prezentat ca pe niște criminali de rînd. Probabil după cum auzise vorbindu-se de ei la curțile nobililor unde fusese găzduit pînă să ajungă la Alba Iulia. Pictorul n-a avut încotro și i-a zugrăvit așa cum erau. Figurile lor erau prea bine cunoscute ca să fie schimonosite. Crișan se uita la cei doi oameni ai stăpînirii cu un fel de milă, ca și cum ei ar fi fost acuzați că au încercat să distrugă ordinea publică. Nu-l mai interesa cine intră și cine pleacă din celula în care se afla. Gîndurile lui erau departe, aproape de satul său natal, de Vaca, pe malul Crișului Alb, printre zărăndenii veniți la tîrg la Brad să vîndă, să cumpere și să afle noutăți. Stătea ascuns sub podul Crișului să nu-l descopere slujbașii împărăției sau ai nobililor și, cu ajutorul unor prieteni de demult, chema la el oameni din toate satele. Le vorbea în numele lui Horea despre care auziseră toți, pe care toți îl socoteau mai marele lor în treburile și socotelile ce-l priveau pe împărat. De fiecare dată cînd pleca la Viena, traista Crăișorului era plină cu fel de fel de jalbe din multe sate de pe Criș și Arieș. El era omul lor de încredere și de legătură cu dreptatea Curții de la Viena în care mai credeau ca niște blînzi și naivi supuși ce erau. Ura lor se resfrîngea doar asupra nobililor în stăpînirea cărora se aflau ei și copiii lor și cimitirele în care zăceau bătrînii și străbătrînii lor.

De la Brad, la „spartul tîrgului", după ce pusese la cale întîlnirea de la Mesteacăn, ostenit și bucuros deopotrivă, întinerit parcă, socotindu-și încheiată cu bine misiunea pînă-n ziua aceea, Crișan se duse la Vaca să mai doarmă o noapte două în casa părintească, ascuns de ochii gornicilor. De sîmbătă seara, pînă duminică-n zori cînd porni către biserica unde-l așteptau oamenii, n-avusese parte de somn. Nu închise deloc ochii. Fusese militar, apoi iobag în Cărpiniș, era ager la minte dar nu vorbise încă niciodată unei mulțimi de oameni adunată anume ca să-l asculte pe el, trimisul lui Horea. Stînd în

celulă, zîmbea ciudat, zîmbetul acela al lui multiplicat în zeci de zîmbete „rostite" deodată, amintindu-şi ce neliniştit era, cîte griji nu-şi făcuse. De fapt, ceea ce-l măcina pe el atunci era începutul vorbirii. Îi povesti însă preotului ce griji îl frămîntă şi acesta-l învăţă ce şi cum să vorbească. Trebuia să fie convingător. Oamenii să-l urmeze fără a-i pune întrebări, fără a-i cere dinainte socoteală pentru ce se va întîmpla cu ei dacă, ajunşi la Alba Iulia, în loc să li se dea arme, vor fi care bătuţi la tălpi, care duşi la temniţă. La biserica de la Mesteacăn se adunaseră ca la vreo cinci sute de români. Unii, ce-i drept, veniră mai mult din curiozitate. Pînă la urmă se alăturară cu trup şi suflet celorlalţi. Toţi voiau să facă o treabă bună. Şi erau convinşi că aşa se va întîmpla. După ce discută cu popa, Crişan ieşi în faţa mulţimii — slujba religioasă fusese scurtă, de ochii lumii, un fel de paravan pentru întîlnirea cu poruncile împăratului. Crişan scoase din traistă o cruce strălucitoare, ca de aur, o arătă iobagilor, spunîndu-le că este semnul primit de Horea de la Iosif al II-lea, care le îngăduie să-şi facă singuri dreptate împotriva voinţei nobililor. Le mai arătă şi un fel de scrisoare pecetluită şi scrisă de unul care avea, desigur, multă ştiinţă de carte. Jurară pe adevărul lor, pe drepturile lor, pe crucea aceea de aur să se supună fără cîrtire poruncilor sale, care porunci, de altminteri, sînt de la Horea, ba şi mai de sus, de la împăratul. Şi ele trebuie urmate fără cîrtire. Să nu creadă careva că jurămîntul poate fi retras. Nu. De vreme ce şi preotul l-a binecuvîntat, înseamnă că el trebuie respectat chiar cu preţul vieţii. Că nişte drepturi nu se cîştigă numai cu vorba, cu rugăciunea. Nobilii se lasă greu înduplecaţi să dea înapoi ce-au furat de la strămoşii noştri. Şi, tot timpul cît a durat răscoala, i-au stăruit în auz vorbele unuia dintre cei mulţi: mai bine în mormînt decît să tot robim! Se-ntreba el, stînd în celulă, nedumerit încă, ce forţă aşa de mare i-a împins pe oameni să-l asculte şi să-l urmeze fără şovăire? Nu găsea cel mai potrivit răspuns. Le mulţumi cu zîmbetul acela ciudat, izvorît de undeva din adîncul sufletului, cu zîmbetul acela cu care înfruntase moartea pe vremea cînd fusese militar. Cu zîmbetul acela pe care unii l-au socotit parşiv,

viclean, care nu-i îngăduia celui ce-i era adresat să protesteze față de porunca sa, care hipnotiza omul, împietrindu-i propria voință.

Retrăi, cu emoție, întîmplările petrecute în satul Curechiu unde se adunaseră sute și sute de iobagi, hotărîți să ajungă cu orice preț la Zlatna, unde-i aștepta Horea și mai departe, la Alba Iulia, unde-i așteptau oamenii generalului Preiss să le dea arme, să-i facă militari, să-i scoată de sub puterea nobililor, să-i pună în slujba împăratului. Prin fața ochilor săi, ieșind parcă dintr-un perete al celulei și pierzîndu-se în celălalt, trecu Petru Cara, trădătorul, omul care-a vrut să-l prindă și să-l predea nobililor, și zîmbi la fel de mulțumit ca atunci cînd oamenii săi se năpustiră asupra lui și-n dangăte de clopot tras în dungă îl trimiseră pe lumea cealaltă. Atunci a înțeles pentru prima oară ce înseamnă puterea celor mulți, puterea iobagilor care-și răzbunau părinții și moșii, toate asupririle pe care le îndurară pînă atunci gîndindu-se la răzbunare. Și cît de mult se bucură el văzîndu-și oamenii credincioși jurămîntului lor, hotărîți să moară pentru dreptatea în care credeau. Și totuși, după noaptea aceea pătată cu sînge, unii iobagi se speriară. Ce s-ar fi întîmplat oare dacă el, Crișan, n-ar fi avut un moment de mare inspirație? Răscoala se curma atunci, iar nobilii s-ar fi răzbunat ca să-i învețe minte să li se împotrivească. Așa însă, el îi adună la biserica din sat și le spuse, citindu-le parcă o poruncă împărătească: deoarece nobilii se opun plecării lor la Alba Iulia să primească arme, adică se opun voinței împăratului și dorinței lor, a iobagilor, ei trebuie să-l urmeze neapărat, să stîrpească vița nobililor pentru ca averile acestora să poată fi împărțite între ei. Sutele de români din fața lui păreau ciopliți din piatră. Așa ceva nu fusese cuprins în jurămîntul lor. Și nici nu știau ce anume înseamnă să stîrpească nobilii. Și-n grija cui vor rămîne familiile lor, se întrebau alții. Crișan, încruntat dar cu zîmbetul pe buze, cu zîmbetul acela care nu permitea vreo replică, proclamă răscoala. Să cucerim Țara Zarandului și s-o stăpînim sănătoși în numele împăratului. Și împăratul era și legea și dreptatea și adevărul. Dacă se vorbea în numele său, însemna că împăratul este de partea lor, că-i

va ajuta la nevoie. Aşa-i spusese lui Horea la Viena, îndemnîndu-l să facă dreptate cum va crede el de cuviinţă. Şi-apoi, sămînţa răzbunării începu să încolţească în sufletele iobagilor. Ce altă şansă ar mai fi avut ei să se slobozească din robie? Şi-l urmară pe Crişan. Întîia oară în viaţa lui, fostul soldat al împăratului se văzu stăpîn peste o aşa mulţime de oameni, peste un fel de armată care îl asculta pe el ca pe un general, armată care lupta după tactica şi strategia stabilite de el. În sfîrşit, vocaţia lui de militar putea fi demonstrată. Cu graiul faptelor. Ca şi vocaţia lui de pradă a nedreptăţilor şi asupririi pe care le îndurase scrîşnind din dinţi şi blestemînd. Nobilii se aflau acum la dispoziţia lui. Ce-o face oare Antoniu Josika din Brănişca? Încă n-au ajuns pînă la el ştirile privitoare la răscoală. Şi dacă ar fi ajuns, nu era el omul care să se sperie. Avea doar puşcă, avea şi slugi credincioase, la nevoie le înarma şi pe ele. Şi-apoi, între el şi răsculaţi se afla Mureşul. Castelul său era ca o cetate. Care ţăran ar fi cutezat să se gîndească ori să viseze că-l poate înfrînge pe Antoniu Josika, vestitul baron de la Brănişca? Luat de treburile răscoalei, Crişan uită de baron. Nu înainte de a hotărî să aibă şi el aceeaşi soartă ca toţi nobilii asupra cărora se va abate el cu oastea sa. Căci sutele de ţărani ce-l urmau primiră numele de oaste. Oastea lui Crişan. Oare, dacă toţi ţăranii ar fi avut atunci arme, s-ar mai fi aflat el acum închis în celula cu pereţii din piatră, din cetatea Bălgradului? Gîndurile i se tulburau. Şi zîmbetul acela începu să se subţieze şi pentru cîteva clipe dispăru. Oaste fără arme. Geaba ai comandanţi buni dacă n-ai cu ce trage în duşman. Aşa a fost să fie! se resemnă el. Şi se văzu iarăşi în fruntea oastei sale pornind în josul Crişului către Crişcior. Aici stăpînea nobilul Kriscsori, strănepotul lui Vlad Balia, român de obîrşie, îmbogăţit şi înnobilat de regele Sigismund. Drept recunoştinţă faţă de bunătatea regelui, Vlad trecu la catolicism şi, pentru că moşia cea mai mare se afla în satul Crişcior, unde-şi avea şi castelul, îşi luă numele de nobilul Kriscsori. Urmaşii săi uitaseră toate aceste lucruri. Ba mai mult, ţineau la mare secret obîrşia lor dintîi. Crişan n-avea de unde să ştie aceste date despre nobilul asupra căruia pornise, marţi

dimineața, la 2 noiembrie, cu oastea sa. Nici nu-l interesau. Știa că-n război, după ce soldatul prinde gustul prăzii, luptă mai cu tragere de inimă, gîndindu-se la foloasele pe care le-ar putea trage din ocuparea fiecărui oraș, după fiecare pas făcut înainte. La ceasul prînzului, bastionul lui Kriscsori fusese cucerit. Averea nobilului, cu aprobarea lui Crișan, fusese împărțită între țăranii iobagi care, zicea un bătrîn, trudiseră de fapt pentru ea. Popa Costan se alătură răscoalei, spunîndu-le oamenilor că n-o să mai fie iobagi, că și el are porunci împărătești privitoare la nimicirea puterii nobiliare.

Stînd în celulă, așteptînd clipa unui nou interogatoriu, Crișan își amintea fiecare întîmplare prin care trecuse, fiecare amănunt, fiecare poruncă. Ca o furtună s-au năpustit țăranii asupra castelelor. Și furtuna n-are lege. Lovește fără milă tot ce întîlnește în cale. Fără milă. Ar fi vrut ca nobilii să i se opună. Dar nu s-a prea întîmplat așa ceva. Lucrurile nu s-au petrecut ca într-un război adevărat unde dușmanul, copleșit de puterea adversă, ridică steagul alb și se predă, rămînînd astfel în viață. Oastea lui — era convins — n-ar fi ținut seama de steagul alb. Iobagii nu erau militari. Nu cunoșteau regulile jocului de-a războiul. Ei porniseră să recucerească ceea ce pierduseră moșii lor. Cu mijloacele pe care le aveau la îndemînă. Ajutîndu-se de foc și de furci, și de securi, și de sape. Urmărind un singur scop. Vrînd astfel să-i facă și împăratului pe plac. Crișan le-a spus doar că între împărat și nobili s-au iscat neînțelegeri. Că nobilii nu vor să-l ajute pe împărat să apere granițele. Și fără armată, cum să aperi un asemenea imperiu? De aceea generalul Preiss dăduse apă la moara iobagilor acceptînd conscripțiunea, promițîndu-le că-i va înscrie în armata imperială. Generalul era omul de încredere al împăratului.

„Ce facem?“ îl întrebară pe Crișan mai mulți țărani, după ce Crișciorul intrase pe mîinile lor. Puteam opri, oare furtuna? Nu. Deși s-ar fi cuvenit, poate, să-l întreb pe Horea. Dar el era departe și țăranii puși pe răscoală. Nu-și imputa nimic. Totul s-a desfășurat așa precum prevăzuse el. Deși uneori n-a fost întru totul de acord cu răsculații. S-a gîndit cîteva clipe sau s-a pre-

făcut că se gîndește și le-a răspuns: jumătate la Mihăleni, jumătate către Brad. Ce altă plăcere mai mare putea să aibă țăranul iobag decît să-l vadă pe nobil, pe fostul său stăpîn, pe temutul său stăpîn, pe înfricoșătorul său stăpîn, fugind din fața sa, implorîndu-l să-l ierte, cerșindu-i milă iar el să-i răspundă arătîndu-i semnul morții, călcîndu-i mîndria și puterea în picioare. Ce mîndru era el atunci, înaintînd către Brad ca într-un fel de marș forțat, el, comandant de armată, ascultat și prețuit de oamenii ce-i jurară credință, el, care a și cucerit două importante redute din Zarand. Ce mîndru era el cînd, cîte unul sau mai mulți deodată, îi cereau sfatul, îi cercetau gîndurile, părerile. Sau cînd poruncea iertare pentru vreun nobil sau pentru vreo ramură de-a acestuia. Că un comandant trebuie să fie și milos. Nu numai neînfricat. Stătea în celulă și i se părea că fiul său se află împreună cu el și-l întreabă cum a fost și el, căpitanul Crișan, cel de al doilea om de încredere a lui Horea povestește. Păcat însă că povestea n-are un sfîrșit pe placul său. Nu că i-ar fi fost teamă de moarte. Cu mai multă chibzuință, dacă s-ar fi sfătuit în mai multe rînduri ei, căpitanii răscoalei, dacă ar fi ținut o mai bună legătură, lucrurile puteau lua o altă întorsătură. Și împăratul ar fi fost obligat să-i ajute, nu să pună preț pe capetele lor. Dar așa a fost să fie. Furtuna se potolește cînd nu te aștepți. Dispare precum a și apărut. Din nimic, în nimic. Se mîndrea că-ntr-un răstimp așa de scurt cucerise mai multe sate și castele decît în toți anii aceia mulți cît fusese în slujba împăratului ca soldat. Care general s-ar fi descurcat mai bine decît el? Nu regreta nimic. Doar faptul că răscoala nu se sfîrșise cum ar fi vrut el, cum a presimțit el. Pentru prima oară în viață l-au înșelat presimțirile. Măcar au văzut și iobagii că, la o adică, nobilii nu prețuiesc doi bani. Ce gîndește, în palatul lui de aur, împăratul despre noi? Era un gînd ce-l frămînta. Jucase doar pe mîna lui Iosif al II-lea. S-ar fi cuvenit, după regula jocului, să-mpartă-n două și paguba și cîștigul. Dar, se vede treaba că împăratul uitase de ei. Își retrase mîna din joc și-o altă mînă luă

locul mîinii sale imperiale. O mînă învățată să trișeze. Mîna împăratului mințea doar. Așa a fost să fie, își spuse, încercînd să pipăie cu degetele mîinilor întunericul care pătrundea în celulă pe furiș parcă, asemenea iobagului care intrase pentru prima dată în castelul stăpînului său. I se păru că noaptea era umedă, lipicioasă. Scuipă să-și alunge greața. Închise ochii și începu să respire rar, tot mai rar. Dar, ca și-n nopțile de pînă atunci petrecute în celulă, somnul se depărta de el. Soldatul care-l păzea intră ținînd un opaiț într-o mînă. Intră și ieși imediat. Prizonierul era la locul lui. Crișan oftă a părere de rău. I se părea că aude tropăitul calului care-l purta pe omul său de încredere, peste și printre munți, la Horea, să-i dea de știre despre cele întîmplate la Curechiu și la Crișcior, să-i spună despre planurile căpitanului Crișan de cucerire rapidă a Zarandului, despre deplasarea unor cete către Mureș, în comitatul Hunedoarei, să-l avertizeze că răscoala a început, că și el și Cloșca, acolo pe valea Arieșului trebuie să pornească cu oamenii la luptă. Nobilii trebuiau derutați și înfrînți pentru ca poporul și împăratul să fie mulțumiți. Tropăitul calului se pierdu în bezna care inundă celula din podea pînă-n tavan. Și-n noaptea aceea tot mai adîncă, tot mai cuprinzătoare, Crișan văzu cum ard castelele. Și murmurele mulțimii, strigătele de izbîndă ale iobagilor se revărsau asupra lui ca valurile unui rîu ce nu mai ținea seama de maluri, învolburate, răzbunătoare, aducătoare de pierzanie. Și i se păru c-o aude pe nevastă-sa îndemnîndu-l să se roage pentru ca Dumnezeu să-i ierte păcatele, pentru ca urmașii săi să nu trăiască aplecați sub blestemul celor loviți de moarte de mîna lui sau de porunca lui. Înjură. Dumnezeul lui murise o dată cu prăbușirea răscoalei. La ce bun să-i mai ceară ajutor. Greșise, alegîndu-și un Dumnezeu neputincios. Dar oare Dumnezeul nobililor mai trăia? Zîmbi mutîndu-și gîndul într-altă parte. Și-un fel de teamă i se cuibări în suflet. Teama pentru urmașii săi. Nu mai cerea nimic de la viață decît să nu-i piară neamul.

V

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel von Brukenthal nu-și găsi liniștea pînă cînd nu-l prinse pe generalul Preiss în cleşte. Cleştele îl descoperi aşa dintr-odată, stînd de vorbă cu nepotul său Michael von Brukenthal, numit comisar al guvernului pentru liniştirea răscoalei.

„Îl vom acuza pe general de trădare", zise guvernatorul.

„Nu înțeleg", răspunse Michael. Și nici nu înțelegea cum omul numărul unu al împăratului în Transilvania poate fi acuzat de trădare. Era o aberație.

Samuel zîmbi, liniștindu-l. Apoi, continuă:

„N-a fost Preiss acela care a incitat oamenii, iobagii să vină la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă soldați ai împăratului, să-i desprindă de nobili, de stăpînii lor dintotdeauna? Oare împăratul știa despre faptele generalului? Eu nu cred că ar fi acceptat o asemenea acțiune, deși are nevoie de soldați ca de pîine și de apă? Transilvania este altceva decît oricare altă provincie a imperiului. Aici nobilii au rădăcini adînci. Și-ntre ei și împărații Vienei au fost încheiate niște acorduri ce trebuie respectate. Și de-o parte și de alta."

„Dar dacă Preiss a primit instrucțiuni secrete de la Iosif?" zise Michael dus pe gînduri.

„Am și eu agenții mei, le-aș fi aflat, dacă nu a doua zi, în ziua a treia cu siguranță. N-am lucrat eu oare cu împărăteasa de bună memorie, Maria Tereza? N-am învățat de la ea cum se anulează un spion cu un alt spion? Răspîndește zvonul că Preiss este cumpărat de răsculați, că de aceea a interzis trupelor sale să intervină și vei vedea rezultatul. În cîteva zile, cu ajutorul nobililor, desigur, răscoala va fi o tristă amintire", îl îndemnă Samuel pe nepotul său de frate. Acesta îl privea întrebător:

„Oare n-ar fi bine să-i oprești pe nobili... să nu pornească împotriva țăranilor? Va fi masacru mare. Eu cred că dacă punem preț mare pe cei trei capi ai răscoalei, se vor găsi trădători care să-i prindă. Morți sau vii."

„Lasă nobilii în seama mea, răspund eu de faptele lor; împăratul nu mai vrea să audă de răscoală. Tu pune-l pe general pe jar. Preiss trebuie compromis. Și astfel, obligat să acționeze la ordinele noastre."

„Așa voi face", promise Michael. Guvernatorul umplu două pahărele cu coniac franțuzesc și cei doi închinară pentru victorie: „Șoarecele de Preiss a căzut în cursă. General de paie. Cum de-a îndrăznit să-și pună inteligența la concurență cu cea a unui guvernator înnobilat de fosta noastră împărătească care l-a înfruntat pînă și pe luminatul Iosif al II-lea. Ba mai mult, care n-a catadixit să împlinească poruncile împăratului, socotindu-le nepotrivite pentru Transilvania. Explicîndu-i că românii de aici nu sînt un popor, decît iobagi de care și nobilii și împărăția au nevoie pentru a-și spori averile. Știu eu... Iosif vrea să dea cu o mînă și să ia cu două. Nu-i el atît de liberal pe cît pare. Sîngele Mariei Tereza curge prin vinele sale. Doar dacă nu s-a subțiat, dacă nu s-a amestecat cu apă."

Michael își admira unchiul. Samuel intrase în pielea de baron ca și cum neam de neamul lui, pînă atunci, ar fi fost numai și numai nobil. Îl admira socotindu-l un bun tactician. Nobilii de viță veche știau că baronia lui Samuel este un fel de surogat, dobîndită în saloanele și dormitorul împărătesei. Și totuși, îl acceptau. Și-l ascultau. Pentru că baronul le făcea jocul. Baronul înfrunta iobagul cu legi aspre. Și tot el, baronul, cuteza să nesocotească, în favoarea lor, unele decrete imperiale. Altfel, guvernînd în lumina legii, nobilii s-ar fi unit și, cine știe, poate ar fi izbutit să-l înlăture de la putere. Mai ales după ce împărăteasa a trecut în lumea celor drepți. Samuel umplu din nou paharele din cristal de Boemia, cu coniac franțuzesc. Simțea nevoia să bea și să se destăinuie. Și-l socotea pe nepotul său om de mare încredere.

„Ce-o fi zicînd împăratul cînd a auzit ce-au făcut în Zarand și Hunedoara și-n Alba și-n Cluj, bunii lui iobagi? Conduși de amicul său Horea", rîse Michael.

„Prăpădul lumii", hohoti și guvernatorul.

„Noi trebuie să-i prindem pe capii răscoalei", reveni, la problemele curente, Michael.

„Dacă baronul Preiss a căzut în cursă, cum n-or să cadă niște țărănoi fără știință de carte, niște aventurieri, oameni de nimic", îl liniști guvernatorul, sigur pe sine, ca și cum Horea și Cloșca și Crișan s-ar fi aflat deja la poarta castelului său, în genunchi, cerîndu-și îndurare.

„Și-am să-i zdrobesc să mă țină minte Transilvania cît o fi ea pe pămînt. Ticăloșii! Pe ăl cu drumurile la Viena, pe Horea, l-aș fi putut scurta de cap de zeci de ori. N-am făcut-o crezînd că se liniștește. Le-am spus doar să-și vadă de treburile lor, că rînduielile sînt bune așa cum sînt. Dar descreieratul ăla de Crișan s-a pus pe jaf. Și după el și Horea și Cloșca. Mari comandanți de oști", se înfurie Samuel.

„Ne-au făcut destule necazuri, nobilii vor cere despăgubiri", zise Michael, după ce sorbi din paharul de cristal o înghițitură de coniac franțuzesc.

„Să le plătească împăratul. Doar în numele lui s-au pornit iobagii pe tîlhării", zise guvernatorul ca și cum ar fi fost președintele unei curți de judecată privind plata suferințelor nobililor.

„Numai că visteria imperiului s-a cam golit", rîse Michael.

Guvernatorul umplu din nou paharele. Avea chef de băut și de vorbă:

„Ce-or fi vrut să cucerească țărănoii ăștia de iobagi? Stăpîni au avut, de lucru li s-a dat, unde să doarmă la fel, mîncare pe săturate", se miră Samuel.

„Vom afla dacă-i vom prinde pe cei trei crai."

„Nu cred că vom scoate mare lucru de la ei. Îi prindem și-i condamnăm. Eu nici măcar nu i-aș mai judeca. Pentru asemenea fapte nu sînt nici legi și nici pedepse. Moartea este o suferință prea ușoară. Îi scăpăm de grija de-a trăi. Unde-i inchiziția cu legile sale draconice? Împăratul va avea un cuvînt de spus, sînt sigur că nu-i va lăsa în mîinile noastre și-ale nobililor din Transilvania."

„Spion contra spion."

Băură din nou. Samuel se ridică, semn că întrevederea s-a terminat. Nu uita în nici o împrejurare că este guvernatorul Transilvaniei. Și ținea mult ca istoria să-i consemneze domnia, să nu-l omită niciodată.

VI

Viena își vedea de treburi, nestingherită prea mult de războiul cu Țările de Jos, la granița cărora, din ordinul împăratului Iosif al II-lea, lăudat de apropiații săi ca mare strateg militar, se adunaseră vreo 80 000 de soldați din toate colțurile imperiului. Și, pentru a le dovedi supușilor și Europei că, într-adevăr, este un militar desăvîrșit, împăratul își propuse și miniștrii îl aclamaseră, să conducă personal ostilitățile, să dirijeze luptele și să guste la fața locului din cupa victoriei. Toate pregătirile necesare erau făcute. Nici un amănunt nu fusese scăpat. Dar, la 12 noiembrie 1784, sosi la Viena solia guvernatorului Transilvaniei. Drumurile grele o împiedicară să ajungă mai repede. Auzind ce se petrece în cea mai frumoasă și bogată „țară" a imperiului, Iosif al II-lea păli. Nu-i venea să creadă că românii, oamenii aceia care-l căutară la toate răspîntiile în timpul vizitelor sale în Transilvania, care-i cerură îndurare, cărora el le răspundea „oi vedea", oamenii aceia blajini, supuși, care-l aclamaseră fără rezerve, oamenii aceia care aduceau venituri importante visteriei imperiale, s-au răsculat, avînd în fruntea lor pe cel pe care el, Iosif îl primise în audiență, căruia-i acordase marele privilegiu de a-l vedea pe el, împăratul în chiar palatul său de la Viena. În sinea lui, îi dădea dreptate mamei sale, împărătesei Maria Tereza, care i-a ținut la distanță respectabilă pe iobagi, înfruntîndu-i fără milă cînd ridicau capetele. Dar el voia să fie un împărat modern. Voia să schimbe din temelie rînduielile imperiului, să rămînă în istorie ca un împărat cum n-a mai fost altul în lume pînă la el. Știa că nobilii din Ungaria și Transilvania, mai ales, s-ar bucura dacă pe cîmpul de luptă, vreun glonte i-ar căuta inima. Nu, nu le va da el o asemenea satisfacție. Moartea se afla departe de tronul său. Întîi le va da răsculaților o lecție de bună purtare, și-apoi, nobililor, o lecție de istorie. Să știe toată suflarea imperiului că el este nu numai cel mai mare, cel mai puternic, ci și cel mai înțelept: „Ei nu pricep că i-aș putea strivi ca pe niște ploșnițe!"

Vreme de trei zile, împreună cu apropiații săi, împăratul cercetă starea de lucruri din Transilvania. Avea prea puține date la îndemînă pentru a dicta măsuri radicale. Oricum însă, răscoala trebuia grabnic lichidată, conducătorii săi pedepsiți exemplar, iar iobagii lăsați să-și vadă de treburi pentru a contribui la refacerea visteriei. Cauzele răscoalei nu-i interesau încă. Efectul trebuia lichidat pentru ca Viena să trăiască liniștită sau, cel puțin, doar cu gîndul la cucerirea liberei navigații pe rîul Schelde pe care Țările de Jos, îndărătnice, ca de obicei, îl refuzau marelui imperiu. În a treia zi, după ce reținuse părerile fiecărui demnitar, împăratul se așeză la masa de lucru și începu să scrie ordinele către cei ce urmau să pună capăt răscoalei.

Întîi îi scrise baronului Brukenthal:

„Trebuie să se pună capăt, foarte repede și în mod serios, întîmplărilor neplăcute, triste și fatale ale revoluției țăranilor români, atrocităților și devastărilor pe care aceștia le comit. Orice administrație bine organizată trebuie să aibă în vedere ca dreptul privat și siguranța supușilor să fie garantate în stat, atît în ce privește persoanele cît și averea lor. Și, întrucît amîndouă aceste lucruri au fost atacate într-un mod atît de neplăcut, domnia ta te vei înțelege imediat cu comandantul general și împreună veți da ordine comitatelor ca dînsele să dea tot ajutorul necesar pentru liniștirea acestor tulburări. Și, fiindcă procedura legii statului trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu și spectacol public de teroare, domnia ta vei dispune să plece cu trupele și cîțiva funcționari ai comitatelor, fie vice-juzi, fie asesori, parte ca dînșii să dojenească pe răsculați în limba lor, parte ca, după o cercetare sumară ce o vor face, să țină judecată statarială asupra agitatorilor și a persoanelor ce vor opune rezistență și pe cei condamnați să-i execute pe loc cu gîdele ce-l vor avea la îndemînă. Se înțelege însă că nu trebuie să se comită nici un abuz cu măsura aceasta și în modul acesta să fie tratați numai sceleratii cei mai renumiți. De asemenea vei invita preoțimea de religiune grecească să-și dea cea mai scrupuloasă silință ca să convingă pe oamenii aceștia înfuriați despre rătăcirea în care se află și să-i aducă iarăși la liniște. Și

fiindcă liniștirea acestor tulburări îmi zace foarte mult la inimă, domnia ta îmi vei înainta rapoartele dumitale detaliate prin cancelaria aulică. Pe capul conducătorului revoluțiunii să se pună un premiu de 300 de galbeni în favoarea persoanei sau persoanelor care vor da pe mîna autorității pe căpitanul acesta sau pe alți căpitani mai de frunte și premiul acesta să se aducă la cunoștință publică peste tot locul. De altminteri, domnia ta vei avea grija cea mare să-mi înaintezi cît mai în grabă un raport amănunțit despre împrejurările cum s-au născut tulburările acestea, prin ce au fost provocate, cum s-au extins și, în fine, cum stau lucrurile pînă la ora aceea. Îndată ce domnia ta îmi vei putea da informații sigure și detaliate asupra acestor întîmplări, sau dacă în privința aceasta vei avea nevoie de noi ordine, să-mi trimiți iarăși înapoi pe curierul acesta."

Împăratul reciti scrisoarea și, mulțumit, o semnă. Îi și vedea pe capii răscoalei condamnați la cele mai mari suplicii. Auzea parcă mulțumirile pe care i le adresau nobilii. „Cu o singură lovitură am cîștigat două războaie", gîndi el. Oftă ca pentru a-și oferi răgaz să-și poată aduna din nou gîndurile risipite în tot imperiul, muie pana în cerneală și începu a scrie o altă scrisoare, adresată baronului Preiss, omul său de încredere din Transilvania. Scria fără grabă, cîntărind parcă fiecare cuvînt, fiecare poruncă. Să nu rămînă în urma lui decît lucruri demne de laudă. „Că posteritatea este obișnuită să-și mai și blameze predecesorii... eu, ca împărat, trebuie să fiu, deopotrivă, bun și drastic. Altfel imperiul meu ar ajunge mîncarea preferată pentru celelalte imperii care nu numai ne înconjoară, dar ne și invidiază. Și cum să nu invidiezi un imperiu bogat și cult, și înțelept, un imperiu care seamănă cu împăratul său ca două picături de apă? Oare n-avea dreptate contele X care susținea cu onoarea lui că scînteia răscoalei din Transilvania a fost adusă din capitala vreunui imperiu vecin?"

Scria un cuvînt și cugeta sau presupunea sau își amintea de sfatul cutărui ori cutărui conte ori demnitar.

„Nu mă îndoiesc — îi scria împăratul baronului Preiss — că domnia ta... vei fi luat totuși măsurile cele mai potrivite ca să împiedici revoluțiunea țăranilor din Tran-

silvania și, în caz contrar, să executi numaidecît dispozițiunile acestea și cu toată seriozitatea. Fiindcă impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac în astfel de cazuri tunurile, domnia ta vei da imediat ordin prin curierul acesta la Alba Iulia, ca să trimită de acolo și de la Sibiu cîteva tunuri de cîte trei funți împreună cu soldați de artilerie și cu muniținea necesară și să le transporte ziua și noaptea cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele și să le distribuie pe la batalioane și diviziuni. Pe lîngă aceasta, am dat ordin și comandantului general din Ungaria ca, îndată ce liniștea se va fi restabilit acolo, să trimită la domnia ta pe generalul Koppenzollern cu două regimente de infanterie, De Vins și Károly, de asemenea și pe generalul Sturm cu dragonii din regimentele Würtemberg și Berlichingen și domnia ta să întrebuințezi trupele acestea acolo unde vei crede, ca să-i prinzi pe răsculați între două focuri. Dacă liniștea în părțile de acolo încă nu va fi restabilită, atunci precauțiunea cere ca regimentul I român de graniță, care e compus din soldați cam nedisciplinați, să fie retras îndată, companie cu companie, și ținut în ordine sub inspecțiunea ofițerilor superiori și subalterni, așa fel ca orice excese să fie evitate. Iar în caz că poporul acela răsculat nu va putea fi înduplecat să se împrăștie și să dea pe agitatori pe mîna autorităților, atunci este nevoie să întrebuințezi forța, dar nu trebuie continuat mai mult decît pînă trupele țăranilor se împrăștie și se retrag. De altminteri, domnia ta te vei înțelege împreună cu guvernul de acolo, așa încît ordinele mele să fie urmate întocmai și liniștea să se restabilească cît mai în grabă peste tot locul. Despre toate acestea domnia ta vei raporta încontinuu Consiliului aulic de Război în măsura în care lucrurile se vor îmbunătăți sau se vor agrava. Îndată ce-mi vei putea da informații sigure și detaliate despre întîmplările acestea sau vei avea nevoie de noi ordine să-mi trimiți pe gardistul acesta iarăși înapoi."

Un adevărat plan de bătaie. Ca și cum s-ar fi înfruntat două armate echipate la fel și nu cîteva sute de țărani înarmați cu ce găsiseră pe-acasă, cu armata imperială. Recitind scrisoarea, să nu-i fi scăpat cumva vreo greșeală, împăratul încercă să-și amintească relieful Tran-

silvaniei, reconstitui drumurile străbătute de el, își imaginâ dealurile, văile, satele și orașele și constată cu satisfacție că nu-i scăpase nici un amănunt. „Cînd vor trage tunurile mele, toți munții aceia de aur vor tresări. Și cînd vor porni la atac soldații mei, urmă de revoluțiune nu mai rămîne." Răscoala îi oferi un bun prilej de a face o repetiție generală pentru un eventual război în care, luat prin surprindere, ar trebui să acționeze rapid și eficient. Dacă n-ar fi fost împărat, ar fi ajuns un general genial. Numai că lui nu-i plăceau războaiele! „Dacă le-ai da tunurile Măriei Tale, oare ce-ar face țăranii răsculați, cu ele?" îl întrebă o voce numai de el auzită, o voce care venea de foarte departe. Împăratul tresări, speriat. „Cum să tragi cu tunurile în niște oameni care nu au tunuri?" continuă să-l întrebe vocea aceea pe care n-o mai auzise pînă atunci. Și-l încercă pe Iosif un mare regret. Scrisorile cu ordinele sale constituiau capete de acuzare împotriva înțelepciunii sale. Dacă le-ar fi avut în față, le-ar fi rupt. Dar ele se aflau deja în drum spre Sibiu și Alba Iulia. „De ce nu mi-ai venit în ajutor înainte de a le scrie?" întrebă împăratul. Vocea nu-i răspunse. Iosif se înfurie. Neputința de-a revoca un ordin pe care-l dăduse deja îl punea la grele încercări sufletești. Niciodată el n-a fost împotriva țăranilor, împotriva iobagilor. Nici pe față, nici în spate. Dimpotrivă, ținea mult să-i despovăreze de jugul iobăgiei. În favoarea imperiului, desigur. Dar lupta cu nobilii, cu cei care-și făcuseră din fiecare moșie un fel de împărăție a lor era dură, era o luptă de așteptare, de pîndă reciprocă. „Oare de ce nu faci abuz de puterea supremă pe care o ai?" interveni, în gîndurile sale, din nou, vocea aceea ciudată, pornită, poate, din cartea cine știe cărui filozof al vremurilor de mai demult sau pe care le trăia el, Iosif al II-lea, împărat al Austriei, rege al Ungariei și principe al Transilvaniei. „Cu atît mai mult cu cît puterii tale i se asociază, în această chestiune, și dreptatea, și adevărul", continuă vocea aceea să-l apese tot mai mult cu întrebările ei nefirești de clare, întrebări pe care poate și el, împăratul și le pusese, de care uitase însă, prins de alte și alte treburi cu care se confrunta imperiul. „Sigur, pe supuși trebuie să-i ții în mînă, dar mintea și uneori chiar inima trebuie să lumineze faptele

mîinii. Căci mîna ta are mii de degete și, dacă le lași în seama firii, dacă nu controlezi ce și cum lucrează fiecare întru binele popoarelor tale, poți ajunge un tiran pentru moartea căruia se va ruga, zi și noapte, toată împărăția. Chiar și nobilii. Chiar și demnitarii și consilierii prea supuși Maiestății Tale care prin bunăvoința și voința ta au fost dăruiți cu ranguri și onoruri", îl întărîta vocea aceea care, culmea, i se păru împăratului că nu mai vine chiar așa de departe, că, dimpotrivă, seamănă foarte mult cu propria sa voce. M-am lăsat copleșit de evenimente! se justifică el. Și continuă: „Prea multe și înspăimîntătoare fapte au săvîrșit scelerații aceia de țărani. Dar oare de ce s-au răsculat? Nu i-am promis eu românului ăla de Horea că voi vedea și le voi rezolva plîngerile? N-am dat ordin: supușii mei să fie conduși cu dreptate? Și atunci? Adevărat că baronul Brukenthal, ca parvenit ce este între nobili, face de multe ori abstracție de ordinele mele. Ba mă și contrazice. Ca și cum nu le-aș fi judecat îndelung, ca și cum n-aș fi fost să văd starea de lucruri din Transilvania. Șade în brațele nobililor și nu se teme de mînia mea. Numai de nu s-ar abate asupra lui. Chiar dacă se mai laudă încă, fățarnicul, că a fost favoritul mamei mele. Se bizuie că-i om de cultură, că s-a înconjurat de cărți și picturi, că în jurul lui roiesc înțelepții. Voi vedea. Voi întoarce scrisorile pe dos cu alte scrisori. În cîteva zile voi primi alte vești despre revoluțiune și voi hotărî. Oricum, nu poți trage cu tunurile în niște oameni care n-au tunuri!"

Șapte zile s-a agitat împăratul gîndindu-se în ce fel să revoce ordinele dintîi, trimise la Sibiu și Alba Iulia. Între timp, primise rapoarte secrete și din partea armatei care-i comunicau cu lux de amănunte declanșarea unei insurecții a nobililor care-i execută pe țărani fără judecată. Și, ajutat de vocea aceea lăuntrică, indignat de faptul că nobilii au luat pe cont propriu judecarea răsculaților fără să țină seama de lege, împăratul adresă o nouă scrisoare baronului Samuel Brukenthal. O scrisoare dîrză, amenințătoare, chiar.

„Iosif al II-lea... Dintr-un raport care ne-a sosit am înțeles cu neplăcere că un număr oarecare de nobili adunați și care nu puteau să constituie nici chiar o adunare

ordinară a comitatului au cutezat într-un mod arbitrar să execute numaidecît, în două locuri, prizonieri, fără nici o cercetare, după dreptul statarial și anume într-un loc vreo 60 de inși și în alt loc vreo 40 de inși. Fiindcă actele acestea desigur nu numai că iritează și mai mult pe oameni, dar, de altminteri, nici nu folosesc nimănui, iar pe de altă parte, deși purtarea poporului, în realitate, s-ar putea privi ca un fel de răzbunare și atrocitate, totuși, poporul trebuie adus la calea cea bună mai mult prin convingeri și prin recunoașterea greșelilor pe care le-a comis, așa că pentru scopul acesta grațierea și liberarea prizonierilor din închisori va avea o influență mult mai salutară de cît pedepsele cele mai severe. Fiindcă severitatea subjugă, ce-i drept, poporul, dar nu-l convinge și prin urmare focul poate să irumpă din nou la cea dintîi ocaziune. Această purtare umană față de popor trebuie să o imprimați bine în inimile nobililor, oricît de greu au fost dînșii de atacați de răsculați, pentru că altminteri dînșii nici o dată nu vor putea spera să fie siguri, ci din contră vor fi expuși la un pericol și mai mare la cea dintîi ocaziune. De asemenea trebuie să ordonați în modul cel mai sever și funcționarilor comitatului să nu arate față de oameni nici un fel de neîncredere, căci altcum țăranii, văzînd că funcționarii se tem de dînșii, vor deveni și mai cutezători. Prin urmare este necesar ca procedura sumară să fie iarăși suspendată, iar țăranii care se află în închisori să rămînă deținuți pînă va veni la Deva comisiunea ce am numit-o noi ca să facă cercetările ce sînt necesare în privința celor aflați în culpă. Înainte de toate trebuie să vă dați silința ca fiecare să se întoarcă pe la satele lor și celor care se află prin păduri să le fie permis a se întoarce iarăși pe la locuințele lor, dacă promit că vor rămîne liniștiți. Acesta este singurul mijloc și totodată cel mai sigur pentru a restabili iarăși ordinea și liniștea, deoarece afară de devastarea curților nobilitare micșorarea populației și a culturii este încă o pagubă prin care răul se face și mai mare, fiindcă țăranii români, pradă fricii de a se întoarce acasă, sau se vor decide să emigreze, sau vor rămîne prin păduri și în felul acesta vor neglija cultura pămîntului. Dar lucrul cel mai rău este că ați voit să provocați o insurec-

țiune generală a nobilimii și, cu toate că ați căzut în rătăcirea aceasta, credem însă că veți fi venit la o judecată mai sănătoasă. Ca să provocați o astfel de insurecțiune, voi nici nu sînteți îndreptățiți fără preaînaltul nostru ordin sau fără voia noastră și așa trebuie să luați în considerațiune intenția aceasta, ca obrăznicia cea mai mare și care ar putea să aibă pentru viitor urmările cele mai triste, fiindcă numai nouă ne aparține dreptul și noi avem la îndemînă mijloacele ca să restabilim ordinea și liniștea, pe cînd în modul arătat mai sus se cauzează numai o iritațiune și mai mare și, în fine, desigur, s-ar putea provoca un rezbel intern național sau poate chiar și un rezbel de religiune, al cărui sfîrșit și urmări nici nu se pot prevede. Dacă voi v-ați fi lăcomit așadar să ne faceți propunerea aceasta, atunci am trata cu cea mai mare severitate pe aceia care într-adevăr și-ar fi permis așa ceva. Dar ne place să sperăm contrariul și tot ce e mai bine, anume că veți fi revenit la o judecată mai bună. Aceasta este preaînalta noastră voință, acesta este ordinul nostru care vi-l aducem și vi-l dăm de știre, ca de aici înainte să suspendați orice procedură mai departe a dreptului statarial și, din contră, publicînd o amnistie generală și instruind poporul, să faceți ca fiecare să se întoarcă pe la casele sale. Totodată sîntem siliți să dezaprobăm chiar și numai ideea ce-ați avut-o ca să ordonați o insurecțiune fără să ne întrebați pe noi mai înainte, fără de știința și fără aprobarea noastră prealabilă și vă declarăm că o astfel de propunere ar deștepta numai nemulțumirea noastră cea mai mare și ar cauza o pedeapsă simțitoare. De altminteri nu putem să vă ascundem surprinderea noastră că voi, de la începutul acestei fierberi a poporului, ne-ați înaintat numai un singur raport. Vă ordonăm așadar prea grațios că despre toate evenimentele ce vor urma să ne informați fără întîrziere din timp în timp și de altminteri vă rămînem binevoitori cu grația și favoarea noastră regală și de mare principe."

„Și cine-i va judeca pe țăranii răsculați? îl întrebă aceeași voce. Nobilii? Împăratul trebuie să-i judece, prin omul său de încredere, răspunse tot vocea. Care-i omul de încredere al împăratului?" Iosif al II-lea căzu iar pe gînduri. Nu știa, în acel moment, cine-i și unde se află

omul său de încredere. Examen la care nu se gîndise. Dar pe care trebuia să-l promoveze. Și deodată, ca o revelație, îi veni în minte numele contelui Antoniu Jankovich din Banat. Da, el este unul din cei mai credincioși și de încredere oameni ai săi, potrivit pentru cercetarea și judecarea răscoalei și a corifeilor ei. „Singur Jankovich va putea să-mi dezvăluie lucrurile pe care trebuie să le fac în Transilvania pentru ca să nu se mai întîmple o altă asemenea tragedie sub înțeleapta și nobila mea domnie".

VII

Noaptea de unu spre doi noiembrie 1784 care se lăsase și peste satul Curechiu din Zarand, sat în care trăseseră, în drum spre Alba Iulia, țăranii iobagi conduși de Crișan, pentru a primi arme și a intra în armata împăratului, noaptea aceea care a rămas în istorie, părea mai neagră, mai tristă, mai împovărată de taine decît nopțile de pînă atunci, înstelate, străluminate de lună. Întindeai mîna și nu vedeai vîrfurile degetelor; țăranii își căutaseră culcușuri care pe unde-au putut, cei mai mulți însă, rămînînd în cîmp, la marginea satului, lîngă focuri de strajă. Nu le venea a dormi. Discutau de toate, despre familiile lor, despre nobili, despre porunca împăratului de-ai scăpa de iobăgie. Aveau încredere în Crișan, ba chiar începuseră a-l îndrăgi ca pe un conducător hotărît ce era. Se și vedeau militari, înarmați, învățați de George Giurgiu, fost soldat, cum să mînuiască armele. Și se bucurau. Scăpa-vom și noi și pruncii noștri de robie. Greul l-am purtat pînă duminică, la Mesteacăn, cînd am primit slobozenie. Ce s-or face nobilii fără noi? Arză-i focul, să-i arză ... Să mai pună și ei mîna pe coarnele plugului, pe sapă și pe seceră, că prea au fost învățați să poruncească și să primească. Mulți se întrebau unde o fi Horea, bărbatul acela curajos care-a stat în fața împăratului ce-

rîndu-i îndurare pentru români, omul care l-a trimis la ei pe Crișan cu poruncile aduse de el de la Viena. Le-ar fi plăcut să-l aibă în mijlocul lor, să-l asculte și să-i mulțumească pentru binele pentru care și-a riscat de atîtea ori viața, să-i jure că-l vor asculta fără cîrtire. Fiecare și-l închipuia altfel. Cîte unul, mai bătrîn, care-l cunoscuse în cine știe ce împrejurare, le spunea, să treacă noaptea, că om ca Horea nu-i în tot principatul Transilvaniei, înțelept și viteaz și plin de îndrăzneală și cu cugetul curat ca lacrima.

Cu ajutorul judelui din Curechiu, Crișan fu găzduit la o casă, să se poată hodini ca lumea, că zilele de-acum înainte vor fi grele, drumul pînă-n Alba Iulia nu-i ușor. Nimeni nu bănuia că trădarea pîndește, că și-a scos colții, că, adăpostită de beznă, umblă să-l prindă pe cel pe care oamenii adunați din nenumărate sate din Zarand l-au așezat în fruntea lor, recunoscîndu-l drept conducător al lor din ziua aceea de unu noiembrie și pînă la izbînda în care credeau cu tărie, care le descrețise frunțile și le înseninase sufletele. Dacă adevărul, dreptatea și împăratul erau de partea lor, izbînda de partea cui să fie? Doar n-o umbla norocul după nobili ca umbra după om.

Petru Cara, gornic în Crișcior, intră în Curechiu pe furiș. Cunoștea satul. Fusese de nenumărate ori ba cu o treabă, ba cu alta, ba numai așa ca să vază și să audă ce fac și ce zic oamenii. Era doar omul de încredere al nobililor și trebuia să plătească într-un fel prețuirea de care se bucura în fața stăpînirii. „Dacă îl prind pe Crișan, om m-am făcut. Pe viață!“ își șoptea, sieși, gornicul, rugîndu-se parcă. Ajunse la casa judelui. Se uită pe fereastră și nu văzu decît un prunc care se juca. Intră și-l tortură pe bietul copil, încercînd să scoată de la el unde se afla taică-său și Crișan. Ars cu vătraiul înroșit în foc, copilul i-a dezvăluit secretul. Bucuros că obținuse destul de ușor ceea ce voise, că nu se întîlnise cu nimeni pe ulițele satului, Petru Cara se pierdu în beznă. Cu gîndul la arginții ce urma să-i primească. Socotindu-și fapta ca un gest de mare credință față de mai marii săi. Convins că deja Crișan se află în mîinile sale și că românii iobagi vor putea fi întorși din drum. Gloata fără căpitan îi ca un om fără cap.

Satul ca și tabăra țăranilor începură să se scufunde în liniște. Cei care nu puteau adormi, povesteau în șoaptă, stînd în jurul focurilor de strajă, păzind parcă sosirea zilei care, așa li se părea lor, venea încet, foarte încet. Miezul nopții se ivise printre oameni și case fără să fie luat în seamă. Și-n urma lui, avîndu-l călăuză pe Cara, cîteva umbre zoreau pe ulița mare a satului. Noaptea îi ascundea cum nu se putea mai bine. Doar liniștea nu putea fi mituită. Pașii lor, cînd grăbiți, cînd hotărîți, cînd șovăitori, deconspirau umbrele: vicejuzii Mihai Gál din Baia-de-Criș și Wolfgang Naláczi din Brad, împreună cu cîțiva soldați. Ceata de umbre se furișa către casa în care se odihnea Crișan. Omul pe care gornicul Cara îl și vedea pus în lanțuri. Căpitanul era însă păzit și umbrele neglijaseră acest amănunt. Mizau pe viclenie și putere.

În odaia în care dormea Crișan intră o femeie. Întunericul îi acoperea fața ca un voal țesut din fir subțire, bine îndesit. „Crișane, scoală-te!" zise femeia în șoaptă, s-o audă numai cel ce dormea. Bărbatul tresări și, auzind că-n preajma lui se află o femeie, întinse mîna, cum făcea acasă cînd nevastă-sa îl trezea înainte de vremea cînd el obișnuia să se scoale sau cînd vreo treabă urgentă îl chema la drum înainte de revărsatul zorilor. Femeia făcu un pas înapoi și zise, din nou: „Crișane, scoală-te și fugi! Vin vicejuzii cu cătanele și gornicul Cara să te prindă. Și ce s-or face bărbații noștri fără tine!"

Crișan sări din pat ca mușcat de șarpe. Nu se dezbrăcase. Uită să mulțumească femeii. Deschise fereastra și sări afară. Dușmanii erau în curtea casei. Crișan începu să fugă, să se piardă în noapte. Vicejuzii, văzînd că le scapă, ordonară soldaților să tragă. Și liniștea satului fu țăndărită de arme. Crișan ajunse între ai săi, urmărit de Cara, de vicejuzi și de soldați. Oamenii începură să chiuie, să tragă clopotele bisericii în dungă și țăranii aflați în jurul focurilor de strajă dădură năvală în sat, să afle ce s-a întîmplat și ce trebuie să facă. Soldații primiră ordin să tragă asupra mulțimii care-i înconjuraseră din toate părțile. Nu mai exista scăpare. Și nici milă. Armele nu luară foc. Umiliți și răzvrătiți deopotrivă de porunca vicejuzilor, țăranii, care cu bîte, care cu pietre năvăliră asupra celor doi și-i omorîră. Petru Cara fu și el prins

și, din porunca lui Crișan, executat imediat pentru trădare. Soldaților li s-au luat armele. Răscoala fusese aprinsă. Crișan, privind în josul Crișului, jură să aducă sub stăpînirea țăranilor iobagi care-l urmaseră întregul comitat al Zarandului, să nimicească nobilii care, ca niște căpușe, au supt și-au tot supt și sînge și sudoare de iobag, îmbogățindu-se, îmbuibîndu-se, nesocotind legile și poruncile împăratului. În doi noiembrie, tăvălugul răscoalei, trecînd peste curțile nobiliare din Crișcior, ajunse după-amiază la Brad. Din Brad, fluviul răsculaților se împărți în mai multe brațe astfel că în cinci noiembrie întreg Zarandul se afla în mîinile acestora.

„În comitatul Zarandului... astăzi domnesc numai Horea cu rebelii săi și așa că l-au închis din toate părțile, că nimeni nu mai poate străbate acolo și nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administrațiune, ca și cum nu s-ar ține de Transilvania", scriau nobilii în memoriul lor adresat contelui Jankovich.

La Brad, țăranii se cam speriară de faptele lor, de puterea lor nebănuită. N-ar fi crezut, dacă cineva le-ar fi spus-o dinainte, că pot aduce țara la porunca și sub stăpînirea lor. Și nici că nobilii sînt așa precum i-au văzut ei, oameni slabi în fața morții, lași, trădători și umili în fața puhoiului dezrădăcinat din multele veacuri trecute pînă la ei. N-aveau știință nici de scrisoarea foștilor stăpîni adresată împăratului Iosif, în care ei, nobilii se plîngeau: „Casele noastre au fost prefăcute în cenușă sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată și în această situațiune care nu se poate descrie, cînd inimile noastre erau aproape să se frîngă de durere ne văzurăm ajunși într-o stare cu mult mai amară decît însăși moartea. Sufletele noastre au fost forțate să primească vechea lor religiune grecească, iar noi supuși la cea mai tristă stare de sclavi și în această situațiune și mizerie am trebuit să petrecem mai mult de patru săptămîni fără nici un ajutor sub mîinile servitorilor și țăranilor noștri."

Nu, nu aminteau nobilii în scrisoarea către împărat că de veacuri, „țăranii lor" erau supuși la cele mai grele suplicii. Și nici că nu i-au ascultat poruncile pentru a ușura, cît de cît, starea iobagilor. Mîndria lor era grav

rănită. Și castelele lor dărîmate. Și condiția de nobil așezată pe aceeași treaptă cu cea de țăran.

La Brad, înainte de a porni către Ribița, Crișan ținu sfat cu căpeteniile țăranilor numite de el, oameni de nădejde care-i jurară credință și care, firește, erau ascultați de ceilalți iobagi. „V-a plăcut cum i-am adus între noi pe nobili?“ întrebă Crișan zîmbind a mulțumire. „Plăcut!“ răspunse un bătrîn. „Numai de nu i-am scăpa din mînă!“ zise altul. „Pînă azi, mîna noastră îi mare și tare — căută Crișan să-i liniștească. Numai că trebuie să se întindă peste toate satele, să coboare către Deva, s-o ia în jos și-n sus pe Valea Mureșului. Dacă om putea lovi și cetatea din Deva, nu ne mai scapă nici un pui de nobil. Și împăratul va trece pentru totdeauna de partea noastră. Că, după cum i-a spus lui Horea, el n-are trebuință de nobili. Și, dacă noi hotărîm să-l ascultăm și să plătim ce-avem de plătit, treaba-i oablă.“ Oamenii ascultau duși pe gînduri. Explicațiile lui Crișan erau logice, vorbea în numele adevărului, dar ei, țăranii încă nu erau obișnuiți cu puterea, nu știau s-o mînuiască, să se folosească de ea. „Și dacă împăratul va trece de partea foștilor noștri stăpîni?“ întrebă același bătrîn. Eu unul n-am chef să fiu tras în țeapă de dragul lui Iosif!“ „Cine gîndește în felul acesta, îi mai bine să se întoarcă acasă!“ hotărî Crișan, apăsînd pe fiecare cuvînt, înăsprindu-și glasul, anume ca să se știe că nu glumește. „Lucrarea noastră n-are nevoie de iepuri!“ Chipurile țăranilor se luminară. Crișan vorbea cu dreptate. „Și, după ce isprăvim cu toți nobilii, ce-om face?“ „Ne va spune el împăratul!“ „După ce-i vom liniști de tot pe nobili, Horea se va duce la Viena să capete noi ordine. Guvernatorul va fi nimic pe lîngă Horea. Poate că vom muta Sibiul la noi. Fără baroni și fără nobili și fără conți. Destul ne-a mințit pe noi Sibiul. Veneau scrisorile de la împărat și guvernatorul le ascundea. Și noi sufeream și așteptam în zadar. Și ei chefuiau pe banii noștri. Acuma bucurați-vă, oameni buni, c-a venit și vremea noastră. Bucurămu-ne, destul și noi și-ai noștri că plătitu-le-am cu vîrf și îndesat toate datoriile! De-acuma, că ne-om despărți pentru o săptămînă, două, că eu voi pleca în munții Abrudului, să-l ajut pe Horea

cu oastea mea, să clădim lucrarea așa cum trebuie, după legea noastră și porunca împăratului, vă invit să porniți cu toată încrederea mai departe, fără frică și să puneți suflet în tot ce faceți. Aripile nobilimii le-am tăiat. Să-i tăiem și grumazul. Cercetați cetatea de la Deva, luați-o în stăpînire și-nchideți între zidurile ei pe toți aceia care ne-ar putea fi de folos. Că tare drag mi-ar fi să înjugăm la plugurile noastre nobili mîndri și fățarnici și, în vreme ce ei vor ara pămînturile noastre, noi le-om citi poruncile împăratului pe care le-au ținut ascunse de vederea noastră, batjocorîndu-ne și pe noi, batjocorînd și împărăția!"

VIII

La un moment dat, Crișan trăia un sentiment de ură față de el însuși. Era convins că Horea ar fi putut intra în Cîmpeni și Abrud la fel de triumfător și fără sprijinul oastei zărăndene și că locul său ar fi trebuit să fie pe malul Mureșului, în fruntea răsculaților care atacaseră cetatea Deva. N-a avut cine să-i comande, că de mulți erau cîtă frunză și iarbă. Ce-i drept, le-au lipsit și armele. Ce faci cu furca sau cu sapa sau cu securea în fața unor ziduri din piatră, groase cît o veșnicie? Îl frămînta mult acest bun pierdut. Altă întorsătură ar fi avut revoluția dacă cetatea Deva, cuibul nobililor din comitatul Hunedoarei, ar fi căzut în mîinile noastre. Eram stăpînii Principatului. De la Deva pînă la Sibiu, un pas de loc. Eu pe la Orăștie și Sebeș, Horea pe la Alba Iulia, guvernatorul ar fi stat azi în locul meu. Și, Doamne, ce judecată i-aș fi făcut! În numele tatălui meu și-al moșului meu și-al copilului meu și-n numele tuturor nenorocirilor pe care le purtăm în spinare de cînd neamul nostru se știe pe lume și-n numele mișeliilor pe care le-au asmuțit ca pe niște lupi flămînziți anume, împotriva noastră. Și-n numele împăratului. Să se știe că noi sîntem legea cea mare și dreaptă. Dar n-a fost să fie așa. La Deva

ne-a trădat și împăratul, adică legea. De ce s-o fi dat oare de partea nobililor? Doar în palatul lui din Viena nimeni nu-i putea face nici un fel de rău! L-au cumpărat. Aștia-s în stare să-și vîndă părinții și să-l cumpere pe împărat. Sau l-au amenințat cu puterea altui împărat. Prea s-au înmulțit împărații în lumea noastră. Ca și cum, fără ei, noi am rămîne pe drumuri, muritori de foame. Privi zidul din fața lui și scrîșni din dinți. Era neputincios. Altminteri ar fi izbit zidul acela cu pumnii lui de fier, l-ar fi dărîmat și-ar fi fugit în munți, ar fi fugit către primăvara în care sperase atît de mult și el și Horea și Cloșca. De ce n-a oprit armata împăratului pornirea turbată a nobililor? De ce le-a îngăduit să-i pună pe bieții iobagi să-și sape singuri gropile în care să putrezească, să-i așeze în genunchi, pe marginea lor, amirosind a țărînă, cu capetele plecate ca la liturghie și să asmută asupra lor călăul cu securea ascuțită. Făcea călăul un pas, cădea în șanț un cap de iobag român. Și tot așa pînă cînd s-au prăpădit cinzeci ori șaizeci de oameni, ori poate că și mai mulți. Cum să te fi purtat blînd cu astfel de nobili care omorau fără judecată oameni lipsiți de apărare? Crișan nu regreta nimic din cîte făcuse în timpul revoluției. Dimpotrivă. Îi părea rău că n-a chibzuit îndeajuns cum să acționeze după ce Zarandul se afla la picioarele sale. Prea se grăbise către Cîmpeni. Să-l ajute pe Horea, dar să și fie lăudat de Horea pentru vrednicia faptelor sale. Și să se înțeleagă încotro să îndemne oamenii. Era sigur că la Cîmpeni parte din oastea lui va primi ceva arme. Dar și oastea lui Horea era săracă. Oricum, greșise că nu pornise împotriva cetății de la Deva. Și nu-și ierta această greșeală fatală. Să ai o oaste și să ai și o cetate. Putea ierna liniștit. Își aminti de ultimatumul lui Horea adresat cetății din Deva, nobililor ascunși după zidurile ei. Ultimatumul transmis de Crăișor din om în om pînă să ajungă să fie scris de funcționarul de la saline, în Șoimuș, pe nume Carol Brüneck. În ziua de 11 noiembrie. Sub amenințarea cu moartea. Funcționarul se temea deopotrivă de răsculați și de nobili. Și numai scuzele adresate la începutul scrisorii l-au salvat. Dacă l-au salvat. Nimeni nu s-a mai interesat de soarta lui după ce Deva a cîștigat și a doua înfruntare cu iobagii răscu-

lați. De fapt, nu Deva cîștigase bătălia, ci trupele împăratului bine hrănite și bine înarmate. Și nobilii care s-au întrecut în a culca sub copitele cailor cîți mai mulți români răsculați. Atunci au înțeles țăranii că împăratul își luase mîna de pe ei, că-i lăsase pradă nobililor. Dar cine-i poate porunci împăratului? se întrebau ei, dezamăgiți. Poate doar un alt împărat mai mare și mai tare decît Iosif. Nimeni însă nu știa unde s-ar fi putut afla un asemenea împărat. Carol Brüneck scria cu mînă tremurîndă. Și nu știa că, de fapt, scrie unul din cele mai importante documente ale revoluției: „În situațiune destul de dureroasă și tristă a ajuns o parte din nobila noastră patrie în urma revoluțiunii țăranilor (...) Dar acum, cuprins de frică și ca să-mi scap viața, sînt silit să aduc următoarele la cunoștința Măriei Tale și a onorabilei nobile Table, căci altfel viața mea va fi pierdută după cum mi-au declarat dînșii. Astăzi au venit la mine, din Crișcior, George Marcu, Ion Abrudeanu și Petru Abrudeanu din Ruda, toți trei trimiși ca deputați din partea căpitanului lor cu numele Horea, spunîndu-mi să scriu Măriei Tale și onorabilei nobile Table care sînt intențiunile amintitului căpitan și ale poporului său, căci altminteri viața mea, după cum am amintit mai sus, desigur va fi pierdută. În urma acestora am socotit și eu că de nu voi comunica lucrurile aceste Măriei Tale și onorabilei nobile Table, atunci Măriile Noastre, nefăcînd nici o dispoziție, veți fi atacați cu forța, eu, dacă nu voi scrie, încă voi fi pierdut și fiscul încă va avea să sufere pagube în urma incendiilor, iar Măriile Voastre veți rămîne fără nici o pregătire și din această cauză rog cu supunere pe Măriile Voastre să nu luați în nume de rău sila în care mă aflu în prezent, din contră să o considerați cu o grațioasă bunăvoință. Cererile comandantului lor amintit mai sus cu numele Horea și ale poporului său plebeu sînt următoarele: 1. Ca nobilul comitat dimpreună cu toți posesorii și cu toată seminția lor să presteze jurămînt sub cruce; 2. Nobilime să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea să capete vreo funcție împărătească, să trăiască din aceea; 3. Posesorii nobili să părăsească pentru totdeauna moșiile nobiliare; 4. Că nobilii încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu;

5. Pămînturile nobililor să se împartă între poporul plebeu, în conformitate cu ordinul ce-l va da Maiestatea Sa împăratul; 6. Dacă Măria Ta și onorabila nobilă Tablă, cum și nobilii posesori, primiți condițiunile acestea, ei vă promit pace și în semnul acestei păci dînșii cer să ridicați steaguri albe în prăjini cît se poate mai lungi atît pe fortăreață cît și la capetele orașului Deva, cum și în alte locuri. De altminteri, cei trei deputați din ordinul căpitanului lor fixează un termen la toate condițiunile acestea, anume ca răspunsul Măriei Tale și al onorabilei nobile Table și al nobililor Posesori să se trimită pe duminică seara în 14 a lunii acesteia la Popa Dănilă din Crișcior, fiindcă altfel, după cum amenință dînșii, vor pune jurămînt și cu toată puterea lor dimpreună cu căpitanii își vor da silința să nimicească orașul Deva."

Cu mînă tremurîndă, privindu-i pe furiș pe cei trei care îl obligaseră să scrie ultimatumul, Carol Brüneck, după ce-și ceru iarăși scuze nobililor, semnă scrisoarea, numindu-se supus servitor.

Crișan nu cunoștea amănunte despre cum a ajuns scrisoarea în mîinile nobililor din Deva. Nici nu aveau importanță. „Tunurile au hotărît și Mureșul a fost martorul loviturii decisive primită de răsculați! Poate că a fost singura-mi poruncă pe care românii mei n-au putut-o împlini", încerca el mereu, de cîte ori își aducea aminte, să se consoleze. Și să regrete că n-a fost la fața locului. „Oare merită împăratul să mor pentru el?" se întrebă, deodată, Crișan. Și-i veni să urle de durere. Că-n suflet i se strecură, pe nesimțite, o durere mare, cum nu mai cunoscuse pînă atunci. „Dar oare eu mor pentru împărat sau pentru iobagii mei, pentru oastea mea, pentru casele și copiii românilor ce n-au mai putut îndura umilința și batjocura? Că, de le era bine, care m-ar fi ascultat? Pentru ei mor. Cît despre împărat, dacă aș putea scăpa de-aici și mi-aș mai aduna o altă oaste, aș porni împotriva lui. Nu să-l omor. Să-i duc plocon toate furcile noastre și toate securile noastre și toate bîtele noastre și toate sapele noastre, să-și înarmeze armata lui cu ele și să cîștige războaie. Trădătorul! Pune el preț pe capul meu și pe capul lui Horea și pe capul lui Cloșca. Pune el sudoarea și sîngele nostru, stors în galbeni, preț

pe capetele noastre? Ce altă ticăloşie mai mare s-o fi săvîrşit în lumea asta?" Lanţurile zornăiră prelung. A nebunie. Horea nu luase în calculele sale trădarea împăratului. Tot ce săvîrşise pentru ai lui se risipise ca fumul, ca poruncile împăratului care, poate, nici n-au fost.

Noaptea petrecută la Vaca, înaintea adunării de la Mesteacăn, îi reveni în minte. Adică discuţia purtată în noaptea aceea cu bătrînul Nicolae Ievuţan, la care trăsese, ferindu-se de cei care l-ar fi putut prinde şi preda autorităţilor. „Tu pui paie pe foc", i-a zis bătrînul, privindu-l neîncrezător. „Horea a venit cu porunci de la împărat", i-a răspuns Crişan. Îi lipseau alte argumente. „Cu ce fel de porunci?" îl cercetă bătrînul, umplînd ulcelele din faţa lor, cu ţuică. „Să ne facem dreptate. Să luăm arme. Să ajungem grăniceri şi să scăpăm de nobili". „Treaba n-ar fi rea, zise bătrînul în şoaptă, numai că nobilii nu dau doi bani pe poruncile împăratului şi pe jelaniile voastre. Eu, de cînd mă ştiu, tot aştept soarele să răsară şi el tot în ograda nobilului se opreşte". „L-om aduce noi şi-n ograzile săracilor. Că al nostru a fost. Ei ni l-au furat." „Bine, bine, dar toată treaba s-o chibzuiţi cum trebuie. Să nu rămînă jale în urma voastră. Împăratului nici că-i pasă de noi. Chiar dacă a dat ordin să ni se mai ia unele poveri de pe umeri. El tot împărat rămîne. Şi nobilii tot nobili se vor fi numind." „Noi sîntem hotărîţi să lovim. Şi vrem să lovim tare, cu forţă. Să nimicim nobilimea. De ce şi pînă cînd să tot slugărim la alţii? Oare nu vom fi în stare să ne stăpînim noi pe noi? Sîntem oare noi un neam de oameni mai proşti ca nobilii? N-aş crede. Cît am fost în solda împăratului am văzut multe şi-am auzit multe şi-am învăţat multe. S-ar zice că pe la cincizeci de ani şi mai bine omul ajunge înţelept. Aşa-s şi eu. Dumneata ce-ai fi făcut în locul meu dacă Horea ţi-ar fi dat poruncă să-l ajuţi pe el şi poporul din care te tragi?" „Poate că l-aş fi ascultat, poate că nu. M-aş fi gîndit. Că, gloata, odată întărîtată, îi ca un puhoi pornit din munte după nişte ploi năpraznice. Nu-i stau în cale nici copacii şi nici rădăcinile lor. Pustieşte tot ce-ntîlneşte în cale". „Aşa-i, cum zici. Dar auzit-ai dumneata ca vreun asemenea puhoi să fi fost pedepsit?" „Ba, dar nici binecuvîn-

tat n-a fost. Eu vin cu tine la Mesteacăn. Că mi-e dragă dreptatea. Și tu porți în ochi scăpărări ce nu izvoresc din minciună. Vin cu tine să aflu exact ce-ai de gînd. Și, dacă trebuie, merg cu voi și mai departe, la Alba Iulia. Îs bătrîn, dar nu-s încă fără minte!" „La Mesteacăn vom da cu banul. Să le arătăm țăranilor că și norocul se află de partea noastră, nu numai puterea. Să creadă că trebuie să urmeze drumul drept, că eu le voi fi cea mai bună și mai credincioasă călăuză. Că Horea nu-i un oarecare." „Nu-i destul să dai cu banul, zise bătrînul. Nici să-ți iasă pajura, dacă vei alege pajura. Îți trebuie și alte dovezi. Numele lui Horea este cunoscut. Dar nici acest lucru nu-i deajuns. Omul nu-și părăsește casa și pruncii și muierea de dragul pajurei sau de dragul lui Horea. El face lucrul ăsta de dragul binelui pe care-l dorește pentru el. Aici trebuie dusă lupta la Mesteacăn. Fiecare să creadă că tu împarți binele. Că împăratul le vrea binele." „Om vedea. Joi, la Brad, oamenii nu s-au împotrivit poruncilor mele..."

„Cum de-am ajuns în temniță cînd am avut în mîinile mele atîta putere?" se întreba Crișan așteptînd să fie chemat la interogatoriu. Era hotărît. Nu va ascunde nimic. Dar nici nu va subscrie la faptele pe care nu le-a săvîrșit, pe care acuzatorii vor încerca, desigur, să i le atribuie, cumpărînd și martori și declarații. Bănuia că va fi pus față-n față cu anume țărani. Poate chiar cu cei care i-au fost mai apropiați. Ca să scape cu viață, omul se-nfruptă și din trădare. Oare nu tot trădare se numea steagul alb pe care soldații înfricoșați de moarte îl ridicau în fața dușmanilor numai și numai ca să scape cu viață? Nu-i interesa ce se va întîmpla cu ei după aceea. Importantă era viața. Crișan renunțase de mult la steagul alb, la puterea lui miraculoasă. Nu s-a umilit o viață de om, cît a trăit și nu se va umili nici în fața contelui Jankovich. Dar soarta și-o va hotărî singur. Nimănui nu-i va îngădui să dispună de zilele sale. Nu știa încă în ce fel va proceda, însă acesta era singurul gînd care nu-i dădea pace, care-l încolțise și-l forța să caute firul care să-l scoată din labirint. Cu atît mai mult, cu cît moartea nu l-a înspăimîntat niciodată.

IX

Aducînd martori, contele Jankovich nu voia neapărat să-l umilească pe Crișan. Deznodămîntul îi era cunoscut. Împăratul nu avusese nici o reținere în privința condamnării la moarte a căpeteniilor răsculaților. El avea obligația să justifice ordinul împăratului, să-l așeze pe baze legale astfel încît moartea corifeilor să poată fi încadrată în cele mai aspre pedepse. Să nu se creadă, cumva că nobilii au făcut presiuni și că ei au determinat comisia să hotărască pedeapsa capitală. Și nu orice fel de moarte. Ci una înspăimîntătoare. Să le fie tuturor iobagilor un fel de lecție de istorie. Să afle și să nu uite neam de neamul lor că puterea nu poate fi învinsă de adevăr. Că dreptatea nu-i decît o prostituată care doarme în patul mai marelui puterii.

În ziua de cinci februarie 1785 se prezentară la comisia aulică trei țărani din Crișcior, trimiși de comitat să depună mărturie, după ce, mai înainte, la întîi februarie li se luaseră declarații scrise. Cei trei ascultau fără nici o remușcare cele declarate, traduse în limba română și față de Jankovich recunoscură că tot ce-au spus la comitat este adevărat, că pot sta și față-n față cu acuzatul dacă este nevoie de așa ceva. Înconjurat de soldați secui, Crișan a fost scos din celulă și adus în fața comisiei aulice. Lanțurile de la mîini și de la picioare îi aminteau în fiecare clipă că nu poate fugi. Și nici nu voia să fugă. Numai acuzatorii lui se temeau de o eventuală evadare. Contele făcu un semn și în camera unde se desfășura interogatoriul fu adus un țăran.

„Îl cunoști?" îl întrebă Jankovich pe Crișan.

„Nu, niciodată nu l-am văzut", zise acuzatul privindu-l în ochi pe iobagul-martor.

„Eu te cunosc, din Crișcior și din Curechiu, din toamnă cînd ai început răscoala. Am fost de față. N-am omorît și nici n-am pus foc. M-au silit alții să fiu de față. Altminteri m-ar fi prăpădit. Și am copii de crescut!"

Contele îi făcu semn să tacă. Ca om al legii nu su-

porta vorbele de prisos. Formula întrebări scurte și pretindea ca și răspunsurile să fie la fel.

„Ai trimis și la Crișcior poruncă să vină și de acolo trei sau patru oameni în duminica următoare la biserica din Mesteacăn?"

„Da, am trimis și la Crișcior poruncă. Doară și-acolo sînt nobili și iobagi", răspunse fără să ezite nici o clipă, Crișan.

„Cum de-a putut amăgi sceleratul ăsta atîta amar de mulțime?" se întrebă contele invidios pe țăranul din fața lui care, știindu-se în pragul morții, avea totuși curajul să-l înfrunte. L-ar fi vrut laș, umil, aștepta ca acuzatul să cerșească îndurare și el să-i spună că, pentru faptele ce le-a săvîrșit, nici împăratul nu-i poate acorda clemență.

„La Mesteacăn ai poruncit ca oamenii să se adune în ziua următoare, adică luni, la Curechiu și să aibă cu ei mîncare pentru patru zile, cît să le ajungă pînă la Alba Iulia unde-i așteaptă ordine împărătești?" întrebă contele, cu ajutorul interpretului.

„Da, eu am dat porunca asta și oamenii m-au ascultat. Erau sătui de nobili și de purtarea lor neomenească."

„Ce rost mai au martorii, cînd sceleratul ăsta recunoaște toate faptele? Mai bine-i lăsam acasă", își spuse iarăși contele, bucuros, totuși, că interogatoriul decurge în bune condițiuni, că, spre deosebire de Horea care negase totul pînă atunci, Crișan nu ascunde nimic. Îi era silă de activitatea sa, dar porunca împăratului, în grațiile căruia se afla, trebuia împlinită. Îmbătrînise împărțind dreptate după cît îi îngăduiseră legile și puterea și era hotărît să se retragă la castelul lui, să-și petreacă bătrînețea în tihnă. Dar pentru a-și atinge acest scop, trebuia neapărat să-l mulțumească pe Iosif.

„Spune-ne dacă la Curechiu, după ce cei doi vicejuzi și un gornic au fost omorîți, ai poruncit pentru marți dimineața oamenilor să se adune la o cruce ridicată la marginea satului și le-ai făcut cunoscut că, după întîmplările din noaptea trecută, poporul să te urmeze pentru ca toți nobilii să fie omorîți și averile lor jefuite?"

„Nimeni altul decît eu am dat aceste porunci și m-am

străduit să le și împlinesc", răspunse Crișan ca și cum contele i-ar fi pus o întrebare mai mult decît firească.

Giurgiu Adam, martorul acuzării, ceru și el să vorbească. Jankovich îi îngădui, făcîndu-i semn cu capul. Crișan îl privi cu scîrbă. Cum de nu-l văzuse el la Curechiu sau la Crișcior? Sigur și-ar fi dat seama că-i un trădător și l-ar fi pus cu botul pe labe. Se simțea oarecum jignit că adevărurile rostite de el erau puse la îndoială, că trebuie confirmate de niște oameni fără căpătîi, de niște slugoi ai nobililor!

„La Curechiu, zise martorul, Crișan Giurgiu a poruncit ca oamenii adunați de prin toate satele de pe Criș să-l omoare pe gornicul Petru Cara, om de treabă din Crișcior, fiindcă a condus vicejuzii la casa unde căpitanul răsculaților își petrecea noaptea."

„Petru Cara a fost omorît după porunca ta?" întrebă contele de formă, convins fiind că acuzatul nu va nega ceea ce spusese, cu destul zel, martorul.

„Da, eu am poruncit să fie omorît Petru Cara pentru trădare. Trădarea se pedepsește cu moartea. A vrut să mă vîndă vicejuzilor cărora le-a spus că la Curechiu se pregătește o răscoală cînd de fapt noi ne-am adunat să mergem la Alba Iulia după arme, la porunca împăratului."

Lui Jankovich nu-i venea la îndemînă nici o întrebare cu care să-l încuie pe Crișan. Considera că întrebările de pînă atunci au fost banale, că nu l-au obligat pe acuzat la nici un fel de efort, dovadă că fiecare răspuns a urmat firesc, acuzatul cunoscînd parcă întrebările mai înainte de a fi fost rostite. Nu, așa ceva nu i s-a mai întîmplat! Și nici cum decurgea interogatoriul lui Horea, nu-i plăcea contelui. Unul tace, altul spune totul. Nu găsea nici un fel de logică în aceste două comportamente. Și era furios. Bine că nu i-a îngăduit lui Michael Brukenthal să asiste. S-ar fi compromis. Ar fi contribuit la demonetizarea prestigiului de care se bucura comisia aulică pe care cu competență, cu onoare și credință o conducea.

„De la Curechiu ai condus mulțimea la București și la Crișcior unde ați omorît nobili și-ați jefuit castelele", zise contele.

„Cu dreptate vorbiți. La Crișcior s-au făcut omoruri și jafuri. La Bucureșci, nu. Iar dacă s-au făcut, eu n-am avut și nici nu am știință de ele."

„Unde ați pus puștile pe care le-ați luat de la nobilii și gornicii și vicejuzii și soldații veniți la Curechiu?"

„Puștile au fost luate de mulțime... oamenii voiau arme, să se apere și să se răzbune... cine i-a putut controla... și nici de oprit n-au mai putut fi opriți..."

Contele ceru ca martorul Giurgiu Adam să plece și să fie adus, față-n față cu Crișan, Marcu Giurgiu. Crișcioreanul intră ca un hoț, furișîndu-se parcă pe ușă. „Îl cunoști?" întrebă Jankovich, arătîndu-l cu mîna pe Marcu Giurgiu.

„Nu", zise Crișan după ce se uită cu aceeași scîrbă la noul intrat.

„Eu te cunosc, ești Crișan Giurgiu, tu ai poruncit să se adune oamenii la biserica de la Mesteacăn."

„Cînd am zis eu că n-am poruncit acest lucru?" se înfurie Crișan.

„La Mesteacăn le-ai spus oamenilor că în Alba Iulia se va publica hotărîrea pentru ușurarea contribuției și a muncilor domnești și ai vorbit în numele lui Horea, care avea ordinul împăratului ca să-i omoare pe toți nobilii și curțile lor să fie jefuite", acuză Jankovich știind dinainte răspunsul. Interogatoriul lui Crișan devenise pentru el un fel de joc. Punea întrebarea doar de formă. Să aibă un dosar de anchetă cît mai voluminos. Să lase posterității cît mai multe detalii. Și mai ales, să-l salveze pe împărat. Să-l ajute să creadă că pedeapsa pe care a poruncit-o pentru capii răscoalei a fost mai mult decît dreaptă. Nu se cuvenea ca Iosif să aibă mustrări de conștiință.

„La biserica din Mesteacăn am adus în mod public la cunoștința oamenilor că la Alba Iulia vor deveni grăniceri, vor primi arme, ușurarea contribuției și serviciilor domnești, fiindcă Horea mi-a spus că în privința asta are în mîinile sale rezoluții de la Majestatea Sa. La Valea Bradului le-am poruncit oamenilor cu de la sine putere să-i omoare pe nobili. Că nobilii sînt dușmanii noștri de moarte."

Contele nu găsea replică. Drept urmare, ceru ca și al doilea martor să plece și să intre Turciu Mihai, ultimul martor trimis de comitat să depună mărturie îm-

potriva lui Crișan. Omul intră cu inima strînsă. Căci una este să dai o declarație acuzatoare și alta să o menții în fața celui pe care, vrei nu vrei, îl trimiți la moarte. Și-apoi, mai există remușcarea ce te poate urmări o viață întreagă. Și mai sînt pruncii care vor purta această rușine cît vor trăi. Și nepoții și strănepoții. Căci cine știe în ce fel se va păstra numele tău printre celelalte nume ale oamenilor din sat, semnătura ta pe actul de condamnare a unui om pe care nu-l știi vinovat, alături de care poate că ai fost, dacă nu cu fapta atunci cu gîndul și care, dacă ar fi izbutit să nu piardă puterea, te-ar fi scăpat de iobăgie.

„Îl cunoști pe omul ăsta?" rosti plictisit Jankovich.

„L-am văzut în Crișcior, dar nu știu cum îl cheamă".

„El este Crișan Giurgiu, l-am văzut și-n Curechiu și-n Crișcior", zise Turciu Mihai, grăbindu-se să scape din chingile în care se simțea tot mai strîns.

Contele repetă întrebările puse lui Crișan de față cu Giurgiu Adam. Acuzatul dădu aceleași răspunsuri. Nici o eschivă în logica sa. Nici o tresărire a mușchilor feței. Jankovich întrerupse interogatoriul. Era obosit. Acuzatul fu condus în celula sa. Cei trei martori au fost instruiți să păstreze tăcere asupra celor petrecute. Altminteri, vor fi pedepsiți. Crișan triumfă pentru ultima dată. Reîntors în celulă, se simți istovit. Nu mai trăise de mult o asemenea stare. Dîndu-și seama că totul este pierdut, că împăratul s-a lepădat de ei, că jertfele au fost zadarnice, încercă să nu se mai gîndească la nimic. Nu mai avea nici un rost să reconstituie anumite evenimente din timpul răscoalei, să le întoarcă pe toate fețele, să le judece, să descopere unde a greșit și de ce a greșit pentru a nu mai repeta, la o adică, greșelile care au costat vieți de oameni și timp și, de ce nu, izbînda. Tresări. I se păru că l-a strigat cineva. Recunoscu vocea lui Horea. Părere. Horea zăcea și el legat în lanțuri ca și Cloșca. Ar fi dat orice să-l vadă pe Horea numai preț de cîteva clipe. Să-și ia rămas bun de la cel mai vrednic dintre ei. Să-și ceară iertare pentru că, atunci și atunci și atunci... nu l-a ascultat. Sau să-i spună că atunci și atunci și atunci... ar fi trebuit să fie mult mai dîrz și mai fără milă și mai fără de încredere. Să-i spună că mila n-are

ce căuta printre cei ce-și fac singuri dreptate. Și nici încrederea în stăpînire. Că stăpînirea este puterea. Și puterea nu poate fi biruită decît tot de putere. De o putere mai mare. Și ce altă putere mai mare decît poporul există în lume? Poporul oprimat veacuri la rînd. Poporul explodînd la prima scînteie iscată ca din întîmplare. Poporul în stare să moară pentru libertatea lui, pentru adevărul lui, pentru mai binele lui. Ar fi vrut să se sfătuiască și cu Horea și cu Cloșca asupra testamentului pe care cei trei ar fi trebuit să-l lase urmașilor. Să le spună acestora că ei, cu oastea lor ar fi putut înfrînge puterea nobililor. Să le dăruiască un alt plan de luptă. Mai bun, mai exact, în care să fie prevăzute toate variantele posibile și să le spună că nu trebuie să se încreadă decît în propriile lor puteri. Crișan se luptă cu el însuși pînă după miezul nopții. Apoi, cu fruntea sus, cu zîmbetul acela al lui și numai al lui pe buze, fără să șovăie, trecînd peste vigilența secuiului care-l păzea, cel mai dîrz căpitan al răscoalei, cel mai neprețuit ajutor al lui Horea se alătură iobagilor cărora la Deva și-n alte locuri li s-au tăiat, fără milă și fără judecată, capetele...

X

În fruntea cancelariei ungaro-transilvane se afla, în acea vreme, contele Francisc Eszterházy de Galantha, căruia nu-i displăcea să se contrazică mereu cu Iosif, să-i combată ordinele sau să le facă uitate. Sprijinit de nobili, cancelarul obținu cîștig de cauză într-un prim duel cu împăratul. Astfel, Iosif renunță să amnistieze capii revoluției, așa după cum hotărî întîia oară. Urmă apoi o lungă polemică între cancelar și împărat privind revoluția și urmările ei. Primul, jucînd pe mîna nobililor, cel de-al doilea, pe dorința de a ușura starea românilor din Transilvania. Eszterházy urmărea o răzbunare totală și fără scrupule. Așa cum nobilii o doreau înfăptuită de

ei înșiși. Dar cum poți condamna la moarte și executa un popor întreg? Dialogul dintre cei doi s-a purtat la sfîrșitul lunii noiembrie, cînd deja contele Jankovich își intrase în atribuțiuni, cînd deja, ca reprezentant al împăratului, reușise să oprească execuțiile în masă ale răsculaților prinși de nobili și pregătite de aceștia nu numai cu mult fast dar și cu multă ură.

„Revoluția sau se micșorează peste iarnă și se liniștește, sau, ceea ce nu putem crede, va crește și mai mult, presupunea cancelarul. Și tot el: în primul caz, trebuie să avem în vedere că nobilii și-au pierdut toate averile, mai mult, dînșii nu au pentru timpul de iarnă nici chiar case de adăpost și mulți dintre ei și-au pierdut copiii, părinții și rudele. Așadar, ar trebui ca în această privință să luăm ceva măsuri."

Replica împăratului a fost neprevăzută. Abil în astfel de riposte, Iosif a încercat să închidă o eventuală poartă de comunicare dintre el și nobili, poartă al cărei cerber era Eszterházy. Fără să se gîndească prea mult, mai marele imperiului hotărî: „Pierderea ce au suferit-o nobilii este o nefericire care a căzut asupra dînșilor și în privința aceasta nu se poate face nimic pentru ei, cum nu se poate face nimic nici pentru aceia care printr-o întîmplare oarecare au suferit o pagubă în averea lor. Așadar, revoluția a fost o întîmplare, susține împăratul, și împotriva întîmplării nu există arme".

Contele Eszterházy, oarecum indignat, nu cedă, dimpotrivă, insista. Nu-i era teamă de împărat. El a fost ales de nobili și se comporta ca atare. Îi reprezenta cu fidelitate la rău și la bine. Încearcă, deci să-l înduioșeze pe Iosif: „deoarece în ținuturile de acolo, din Transilvania, călcate de răscoală, au fost arse toate bucatele, vinul și celelalte băuturi vărsate și ca atare este lipsă de toate, ar trebui luate măsuri să se aducă bucate din Banat pentru nobili și pentru alți locuitori din satele și orașele respective."

Împăratul nu se lăsă prins în plasă. El cunoștea de-acuma mult mai multe amănunte despre revoluție și urmările ei, despre faptele țăranilor și ale nobililor. El știa că n-au fost arse sate întregi deoarece n-au existat sate locuite în exclusivitate numai de nobili, știa că răscula-

ţii s-au năpustit cu ură şi fără teamă numai asupra conacelor, de aceea, drept răspuns cancelarului, după ce-i aminti aceste amănunte foarte importante, îi îngădui să spere într-un liber transport al bucatelor, inclusiv din Banat în Transilvania.

Pierzînd încă un duel, cancelarul Eszterházy încercă să recîştige teren. Nimic nu-l înduioşa. El vroia să vadă oameni spînzuraţi, drept pedeapsă pentru că au participat la revoluţie, pe toate drumurile Transilvaniei. El vroia să le ofere ţăranilor o lecţie de istorie cum n-a mai fost alta în lume. Cum a îndrăznit un iobag nu numai să-şi înfrunte stăpînul, dar să-l şi omoare, să-l şi jefuiască, după ce acesta a fost aşa de îndurător cu el de nu l-a lăsat să piară de foame? Şi asta de nu se ştie cîte generaţii. Ţăranul român trebuie să uite că pămîntul şi ţara au fost cîndva ale strămoşilor săi, că nobilii i-au jefuit pe aceştia, avînd, atunci ca şi acuma, la îndemînă puterea. Şi să-i pară bine iobagului că-i este ingăduit să respire, adică să trăiască. Datoria lui este să-l slujească pe nobil. De aceea încercă din nou să facă opoziţie. Sperînd ca, pînă la urmă, să-l determine pe Iosif să-i dea, dacă nu ascultare, cel puţin dreptate. Să recunoască, adică, logica sa ca reală şi bazată pe ceea ce, de fapt, se petrece şi există în Transilvania. În acest sens, baronul Brukenthal era şi el de acord cu cancelarul. Mai puţin contele Jankovich care, deşi se socotea fără doar şi poate viţă de sînge albastru, încerca totuşi să se detaşeze, să privească evenimentele petrecute în Transilvania cu ochiul unui om cît se poate mai obiectiv. Că i-a condamnat la moarte pe corifeii revoluţiunii, era o altă poveste. Respectase întrutotul ordinul stăpînului său. Dacă Iosif i-ar fi dictat să-i graţieze, împotriva tuturor nobililor, i-ar fi graţiat. Eszterházy puse deci pe tapet o altă problemă prin care încerca să sondeze părerea împăratului despre reformele de care vorbeau tot mai mulţi demnitari ai curţii. Şi cancelarul propuse: „În privinţa amnistiei, ar mai trebui să se adauge că această clemenţă imperială nu se extinde şi asupra căpitanilor revoluţiunii şi că amnistia va avea loc numai în cazul în care oamenii se vor întoarce la casele lor şi vor restitui lucrurile ce le-au răpit. Dacă acest lucru nu se

întîmplă, atunci tîlharii sînt recompensaţi pentru tîlhăriile lor, iar funcţionarii şi nobilii persecutaţi vor fi pedepsiţi de două ori şi nu vor mai putea fi siguri de casele lor."

Împăratul simţi imediat unde voia să-l aducă Eszterházy. Îi era lehamite de crimele săvîrşite de nobili împotriva ţăranilor. Ştia că muriseră mult mai mulţi români decît nobili şi funcţionari. Deşi nimeni n-a avut interesul să-i comunice cifre exacte. Toţi îi arătau cu degetul pe iobagi. Deci nu putea îngădui un masacru cum nu se mai petrecuse în nici un alt colţ al imperiului său. Şi-i răspunse cancelarului cu acelaşi calm, cu aceeaşi logică: „În afară de cei doi inşi care au fost prezenţi la convorbirea ce-au avut-o cu vice-colonelul Schultz, deosebirea între capii revoluţiunii şi între cei care au alergat numai după ei este aşa de dificilă, încît pentru a restabili liniştea şi a-i face pe oameni să se întoarcă la casele lor, trebuie ca amnistia să fie generală şi apoi, sub alt pretext, să fie traşi la răspundere numai căpitanii care vor fi confirmaţi prin investigaţiunea ce se va face, fiindcă alminteri mulţimea va rămîne totdeauna împreună şi nu se va împrăştia." Un şiretlic folosit de împărat pentru a salva oameni nevinovaţi care puteau fi acuzaţi la întîmplare şi la bunul plac al nobililor? Poate. Cert este că Iosif tînjea după linişte. Revoluţia îl tulburase. Numele şi renumele său fuseseră pătate. Europa îl arăta cu degetul. Împărăţia lui era socotită ca un fel de închisoare a popoarelor. Şi el era convins că este cea mai luminată împărăţie.

Eszterházy nu cedă aşa de uşor. El dorea ca spusele împăratului să fie cît mai concrete. El vroia definiţii exacte. Cine poate fi acuzat drept fost căpitan şi cine poate scăpa de această gravă acuzaţie? Nobililor nu le place să se joace de-a cuvintele frumoase. De aceea cancelarul îi cere lui Iosif să se folosească de contele Jankovich ca de-o unealtă. Şi-i propuse: „Ar trebui ca să se ordone contelui să vorbească cu oamenii aceştia pe un ton serios şi energic, fiindcă dacă acesta se prezintă înaintea lor cu promisiuni şi cuvinte frumoase, atunci le întăreşte şi mai mult convingerea şi credinţa în rătăcirea lor, că bine au făcut răsculîndu-se. Şi împărăţia nu

poate decît să piardă mult din autoritatea sa." Eszterházy acuza. Îi acuza și pe împărat și pe Jankovich. Fără menajamente. Cunoștea că între cei doi s-a stabilit un punct de vedere comun, că-și comunicau unul altuia părerile, că, lucru foarte grav, contele se agita să afle cauzele care i-au îndemnat pe iobagi să se răscoale. Cauzele adevărate. Nu declarațiile culese de la nobili și comiți. Și nici cele bazate pe argumentele guvernatorului Brukenthal. Pentru că Iosif, nefiind un mărinimos, vroia totuși să facă ordine în imperiu, să le acorde drepturi țăranilor, să-i scoată de sub dominația nobililor. Zvonurile circulau în tot imperiul. Și ajungeau, adevărate sau nu, și la urechile cancelarului. Ca și la cele ale nobililor. Și erau înfricoșătoare. Cum să dai mînă liberă iobagilor?

Pus sub acuzare, împăratul nu-și pierdu cumpătul ci, viclean, descifră o nouă regulă a jocului pe care-o aduse la cunoștința cancelarului în termeni nu tocmai joviali: „Tonul contelui Jankovich trebuie să fie tonul omului imparțial și echitabil, a omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia care nu-și recunosc și nici nu regretă greșelile lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care se află, zelos ca să descopere adevărul și compătimitor ca să pună capăt abuzurilor și asupririlor de mai înainte și să arate țăranilor prin fapte că ce este echitabil va face pentru dînșii, de asemenea să ceară și din partea lor liniște și supunere fără nici o indulgență". Împăratul vrea liniște. Pentru el și pentru imperiu. Liniște poleită cu dreptate. Contele Jankovich pare să fie un aurar priceput în a polei totul astfel încît să fie mulțumite toate părțile implicate în conflict, dar mai ales împăratul. De ceilalți, fie ei nobili sau iobagi, îi pasă mai puțin. Deși, nu numai în sinea lui, cauzele revoluției le pune în seama nobililor. Deși este neîndurător cu așa-zișii căpitani ai revoluției. Pentru că așa i-a cerut Iosif să fie. Iar el, ca slujbaș vechi, știe ce înseamnă voia împăratului. Și o împlinește cu orice risc. Riscă să fie denigrat de nobili. Riscă să condamne la moarte fără remușcare. Riscă orice. Mai presus de toți și de toate, în fața lui, se află împăratul. I s-a acordat încrederea și i s-au cerut fapte. Și el se supune. S-a dezobișnuit să mai privească înapoi. Nici înainte nu se prea uită. Îl intere-

sează cu precădere prezentul. Locul şi rolul său se află în prezent. Împăratul va studia trecutul şi va dispune cum să arate viitorul.

Cancelarul Eszterházy se impacientă. Împăratul nu-i dădea nici o satisfacţie. Mereu îl îndepărta de Transilvania şi de problemele ei ca şi cum nu le-ar cunoaşte, ca şi cum nu l-ar interesa decît întîmplător, ca şi cum n-ar avea dreptul să dispună şi el în asemenea situaţie. Încearcă să-l îmblînzească pe Iosif. Se prefăcu interesat de soarta satelor româneşti şi exclamă: „Casele împrăştiate prin munţi ar trebui concentrate şi formate din ele comune la poalele munţilor. Zîmbi şiret. Ţăranii, ca să fie ţinuţi în frîu, trebuie aduşi cît mai aproape de cazarmă, de armată."

Iosif îl supuse din nou cu argumente ciudate: „Concentrarea caselor, cu deosebire în ţinuturile muntoase, unde pămînturile cultivabile sînt aşa de împărţite, ar depărta pe oameni aşa de tare de ocupaţiunile lor, fiind un lucru foarte greu de realizat, de aceea, propunerea se anulează."

Lovitura era destul de puternică, dar cancelarul insistă: „Trebuie să se înfiinţeze cît mai multe şcoli româneşti în ţinuturile de acolo, ca să putem face cetăţeni ai statului din oamenii aceştia care sînt asemenea fiarelor sălbatice."

Din nou Eszterházy încerca să afle gîndurile ascunse ale împăratului. Dar Iosif nu căzu nici de astă dată în capcană. Dimpotrivă. Anulează şi atacă. Singurul său sfătuitor de încredere în problema Transilvaniei este contele Jankovich. Ceilalţi nu vor decît să-i forţeze mîna, să poată pune în căpăstru pentru încă cine ştie cîtă vreme, cel mai numeros popor din Transilvania. Şi Iosif cunoaşte, într-o oarecare măsură, starea de fapt existentă în acest Mare Principat. Notarul din Mediaş l-a pus la curent cu multe lucruri pe care cancelarul nu le cunoaşte. Pe care baronul Brukenthal, chiar dacă le ştie, se preface a nu le vedea şi auzi. Şi asta numai şi numai de dragul nobililor. Iosif răspunde: „Ce-i drept, şcolile lipsesc, dar chiar situaţia împrăştiată a caselor face ca introducerea lor să fie dificilă şi ineficace." Împăratul se eschivează. Sau înadins îi răspunde astfel

cancelarului. Apoi continuă: „Poate că tot cu același succes s-ar putea transforma fiarele acestea sălbatice, dacă cel puțin domnii peste pămîntul acestor români ar căpăta prin școli niște principii mai bune."

Eszterházy nu reveni asupra nici unui răspuns. Ca și cum nu ar fi întrebat, ca și cum n-ar fi propus. Cu fiecare frază părea că abia începe dialogul. Nu-i plăcea să fie umilit. Și cum pe împărat nu-l putea umili, se prefăcu că discuția are zece, o sută, o mie de capete. El este dator să încerce. Nobilii așteaptă de la el multe. Neputința îl scotea din sărite. Dorința lui este să rămînă în istorie ca un om cu pumnul de fier și cu mintea ageră. Și Iosif îl tratează ca pe un supus oarecare. Nu i-o va ierta. Va sta la pîndă, așteptînd momentul prielnic, și se va răzbuna. Îl va surprinde el pe Iosif singur, fără coroană și fără sceptru și fără grai. Va striga după ajutor și nu-i va răspunde nimeni. Prea departe a mers în a umili un nobil ungur care, pe deasupra este și cancelar al Ungariei și al Transilvaniei. Și Eszterházy aduse în discuție reglementarea urbariului: „Introducerea reglementării urbariului și anume chiar în aceste timpuri neprielnice va avea urmări dintre cele mai rele. Dar mai tîrziu, după restabilirea liniștii și ordinei peste toată Transilvania, astfel ca să se poată spera într-o stabilitate a lor, atunci poate va fi și timpul pentru lucrarea aceasta. Pentru că, dacă reglementarea urbariului i se va părea poporului bună, atunci el va crede că tot ce dorește va putea obține cu foc și sabie, iar dacă nu-i va plăcea, va stîrni tulburări și mai mari. Și fiindcă tulburările au început în domeniul fiscal, cuibul lor fiind tot acolo și astăzi, iar pe de altă parte după cum se constată din rapoartele autorităților montane, ale ofițerilor și ale altor oameni imparțiali, cu canaliile astea s-au unit chiar și mineri și oameni liberi numai ca să poată prăda și în acest scop au alergat spre dînșii popor din Banat și Ungaria, cu un cuvînt din toate părțile, și deoarece iobagii din domeniul Zlatnei au trimis peste tot emisari cu amenințări de a pune foc, ca să-i facă pe oameni a se uni cu dînșii, așa se pare, că e lămurit de-ajuns și într-un mod sigur, că adevărata cauză a tîlhăriilor acestora a fost severitatea nobililor și, prin urmare, regle-

mentarea urbariului nu va ajuta cu nimic, decît că va produce neplăceri.“ Eszterházy nu uită să susţină cauza nobililor încercînd să-i apere cu argumentul experienţei invocat asemenea unui martor invizibil.

Hotărîrea împăratului nu mai putea fi scoasă din matcă. Îl enerva însă nu atît lipsa de tact a cancelarului Eszterházy pe care-l socotise, pînă atunci, un bun diplomat, cît insistenţa acestuia, comportarea lui asemenea unui ins mituit pentru a face ceva interzis de lege. „Nobilii pot cumpăra şi împăraţi, nu numai cancelari!“ rîse Iosif înciudat că este obligat totuşi să se sprijine şi el pe umerii celor cu care se înfrunta. Cît n-ar fi dat el să poată fi altfel, să emită un decret nu pentru abolirea iobăgiei ci pentru desfiinţarea titlului de nobil, pentru ca fiecare cetăţean al imperiului să se bucure de aceleaşi drepturi. Acesta a fost visul său din tinereţe, vis care se transformase într-o utopie, într-un lucru absurd, imposibil de descris, la care nici nu mai merita să se gîndească. Iosif nu realiza că, de fapt, se luptă cu mori de vînt, că ordinele sale, dispoziţiile sale, părerile sale, dacă nu erau luate în derîdere, atunci erau uitate ca nişte lucruri fără importanţă sau, şi mai rău, ca nişte lucruri fără trebuinţă. Nu degeaba îi imputa cancelarului Eszterházy cît de rea este constituţiunea Ungariei, cît de rele sînt instituţiile ce există în comitate... De aceea, răspunsul său la temerile cancelarului a fost, ca de obicei, categoric; „Toată lumea ştie că de zece ani de zile toţi iobagii din Transilvania şi cu deosebire românii s-au plîns cu insistenţă împotriva robotelor; s-a constatat din acte că încă Maiestatea Sa împărăteasa de preafericită memorie dăduse cele mai energice ordine pentru reglementarea serviciilor urbariale şi că toate aceste ordine au fost în permanenţă zădărnicite şi consecinţa firească este că, acolo unde există asupriri şi unde dispare orice posibilitate de îndreptare, acolo nici liniştea nu poate să domnească; în fine, sînt lucruri cunoscute, care nu se pot nega, că în domeniul Zlatnei au existat o mulţime de asupriri excesive şi prin urmare plîngeri în contra lor şi că Tezaurariatul Minier de aici care se află cu totul pe sub pămînt, niciodată n-a făcut ca asupririle acestea să înceteze, ci din contră, autorităţile acestea,

orbite de funcționarii lor, voiesc încă să le ascundă; sînt fapte dovedite că plîngerile se află nerezolvate din luna aprilie și că tot astfel se procedează și în celelalte orașe montane, cu deosebire la Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitis face pe tiranul, iar fratele lui de aici îl acoperă. Fără îndoială așadar, contele Jankovich are să facă cercetări în domeniul Zlatnei, să pună capăt plîngerilor acestora și să pedepsească pe cei vinovați. Dar totodată trebuie să introducă și urbariul care, după atîtea prelucrări, a fost în fine aflat echitabil atît din partea guvernului, cît și din partea cancelariei și în modul acesta să se facă dreptate acestor oameni, anume, că întocmai precum românul rebel a fost spînzurat, decapitat și pușcat sau condamnat la alte pedepse grele, tot asemenea să se pună capăt și plîngerilor sale și se introduce un urbariu onorabil, urbariu care prin puterea regelui se impune să-l observe într-o formă atît domnul cît și iobagul. În modul acesta reglementarea nu va face deloc acea falsă impresiune pe care o presupui Domnia ta și de care te temi."

Și el, țăranul român, iobagul român nu știa că se află între împărat și cancelar ca între ciocan și nicovală, nu știa că revoluția pornită la îndemnul lui Horea și sub directa lui conducere nu reușise să-l scoată teafăr la lumina adevărului și dreptății. Dimpotrivă, reprezentanții puterii stăteau în jurul lui așteptînd să moară sau, dacă nu, să fie omorît. Nu știa bietul iobag că împăratul este la rîndul său robul altor puteri, că nu există vreunul mai mare în afară de popor care, adunat laolaltă, reprezintă cu adevărat puterea de neînvins, puterea supremă. Pentru că, atunci cînd se pornește ca o avalanșă, poporul luptă pe moarte și pe viață. Cale de mijloc nu-și alege. Cum nu și-a ales nici Horea, nici Cloșca și nici Crișan și nici mulți, mulți alți români condamnați după înăbușirea revoluției. Eszterházy știa toate aceste lucruri. Poate că și Iosif le cunoștea dar nu voia să se recunoască sclavul altor puteri.

Cancelarul încercă din nou să-l incite pe împărat: „Prezenta conscripțiune ar trebui amînată pînă cînd fo-

cul se va stinge cu totul și aceasta cu atît mai mult cu cît chiar conscripțiunea în unele comune a dat naștere la tulburări. De asemenea, ar trebui suspendată și conscripțiunea pentru separarea iobagilor de către grăniceri, deoarece și așa populația din Țara Hațegului s-a împrăștiat prea tare...“

Iosif se declară iarăși împotrivă. Începuse să zică „nu“, pînă cînd nici nu termina cancelarul de propus. Iar Eszterházy atacă frontal, cerînd retragerea unor prerogative ale puterii contelui Jankovich încredințate de împărat, pentru ca nobilii să redevină imuni. Împăratul se întrebă de ce oare îi lipsește curajul. Altminteri contele Eszterházy ar fi fost demult surghiunit la castelul său și ținut mereu sub urmărire. Nu-și putea justifica în nici un fel lipsa de fermitate în ce privește pedepsirea celor care nu-i respectă ordinele. Îndrăzni însă să-l înfrunte din nou pe cancelar. Poate și pentru că, după vizitele făcute în Transilvania, a început să-i simpatizeze pe români, renunțînd să-i mai socotească copiii vitregi ai imperiului. Și nu permitea nimănui să se îndoiască de buna credință a contelui Jankovich.

Și totuși Eszterházy îndrăznea. Ba și mai mult, își permitea să-l ironizeze pe împărat, subtil desigur, atît cît să nu poată fi acuzat, la o adică, de lezare a Maiestății Sale. Împăratul se întrecea cu gluma și el nu putea suporta așa ceva. Cum adică, el, cancelarul, să nu fie nici măcar consultat, deși ar fi avut drept de veto cu privire la unele măsuri pe care împăratul le dirija, prin contele Jankovich, în Transilvania, măsuri prin care parcă-și cerea scuze iobagilor români pentru toate cele întîmplate, pentru toate dreptățile și nedreptățile săvîrșite la lumina legilor imperiale. Așa ceva nu mai putea fi tolerat. Împăratul să-și caute un alt cancelar sau, dacă nu, cancelarul va reuși să-și găsească un alt împărat. Că-i plină Europa de împărați fără tronuri. De cancelari, multe guverne duc lipsă. De cancelari pricepuți, se-nțelege. Drept urmare cancelarul își ia inima-n dinți și-l somează pe Iosif: „Contele Jankovich a fost trimis în Transilvania numai pentru liniștirea și cercetarea tul-

burărilor. Dar Înălțimea voastră i-ați extins puterile atît de mult că dînsul poate să destituie funcționari numind alții în locul lor după bunul său plac și afară de aceasta, mai trebuie să-și dea părerea și asupra urbariului. În urma acestor noi dispoziții, trebuie ca toate comitatele să fie puse sub ordinele contelui Jankovich, iar guvernului să-i fie luată toată activitatea și deoarece chestiunea aceasta este în legătură cu toate instituțiile politice, economice și în parte și cu cele juridice, așa este aproape imposibil să nu se nască o confuziune și să nu se nimicească toată viața guvernului care, mai ales în momentele acestea, trebuie susținut. Iar punerea funcționarilor noi se pare a fi pentru contele Jankovich o chestiune cu totul imposibilă, deoarece dînsul nu cunoaște persoanele din Transilvania. De asemenea nu putem spera de la dînsul nici aprecierea în fond a urbariului, fiindcă pentru aceasta ar trebui să cunoască țara și dînsul n-a văzut niciodată Transilvania și cu atît mai puțin o cunoaște. Ar trebui așadar ca misiunea contelui Jankovich să se restrîngă numai la cercetarea cauzelor revoluției în înțelesul primei propuneri și totodată să fie invitat ca să procedeze în înțelegere cu guvernul."

Cancelarul credea că împăratul nu va găsi cea mai potrivită replică. Insinuarea nu era deloc subtilă. Din contră, suna răspicat și clar, ca s-o poată înțelege toată lumea.

Numai că, din nou, Iosif a refuzat să accepte argumentele cancelarului și a decis în consecință: „În tot cazul trebuie să i se lase contelui Jankovich autoritatea ca să poată destitui pe funcționarii comitatelor și ai fiscului pe care îi va afla vinovați și să pună alții în locul lor. Iar modul cum se va introduce urbariul trebuie să i se comunice astfel ca dînsul să instruiască poporul și pe funcționarii domeniului în privința asta."

Greu a mai ajuns contele la unele cauze reale care au provocat revoluția. Prea multe ziduri i-au fost așezate în cale. Prea multe porți erau ferecate cu lacăte ale căror chei au fost declarate pierdute. Și puterea nobililor încă mai era nemăsurată.

XI

„Să trudim ca-n toamna asta să punem mîna pe arme", zise Horea.

„Şi cît o fi iarna de lungă i-om instrui pe ţărani să ştie să tragă, atunci cînd li se porunceşte", adăugă hotărît Crişan.

„Împotriva nobililor ne vom ridica la primăvară, după ce dă colţul ierbii, să avem răgaz să-i nimicim pînă la vremea zăpezilor", vorbi din nou Horea, privind undeva departe, încercînd să aducă-n raza ochilor săi întraga Transilvanie.

„Iarna-i nepotrivită pentru revoluţiune", intră în vorbă şi Cloşca.

„Zici că împăratul ne-a dat mînă liberă", se adresă Crişan lui Horea.

„Împăratului îi trebuie bani şi cătane şi, după cît am înţeles eu, stă cu noi la masă, abia aşteaptă să-i ospătăm pe nobili cu gloanţe, să le plătim tot răul pe care ni l-au făcut nouă şi alor noştri de veacuri", vorbi Horea sigur pe sine.

„Poruncile lui Iosif îs limpezi ca apa de izvor", zise Cloşca.

„Trebuie să ajungă la urechile iobagilor", îşi dădu Crişan cu părerea.

„Nu-i chemăm noi la Alba Iulia, arătîndu-le crucea de aur şi iscălitura împăratului?" se agită Horea.

„Şi dacă nu vom avea sorţi de izbîndă!" întrebă Crişan, mereu susceptibil, obsedat de acţiune.

„Noi respectăm porunca împăratului. Dacă alţii n-o vor respecta, după cum v-am mai spus, ne-om face singuri dreptate. Alminteri, ne-or înjuga la plugurile lor şi mai a dracului şi-or ara pînă şi cimitirele noastre. Şi cui nu-i pasă de aşa ceva?" zise Horea. Vorbi răstit, ca să-şi impună şi-n acest fel punctul de vedere.

„Noi îţi sîntem alături şi ca noi mai sînt multe mii de ţărani, de amăriţi care te-au trimis, în numele lor şi-a dreptăţii, la Viena, la împăratul", îl susţinu Cloşca.

„Răul cel mare îi altul, dacă stau bine și mă gîndesc", oftă Crișan.

„Să nu șovăim!" încercă Horea să-l oprească din drum.

„Nu șovăim, dar furca și coasa nu pot înlocui armele", continuă Crișan.

„Am zis că luăm arme de la Alba Iulia... așa după cum ne-a promis împăratul și după cum s-a învoit și generalul Preiss care a și început să facă înscrierile", îi aminti Horea.

„Unuia ca tine, fost soldat în oastea imperiului, nu trebuie să-i fie frică de niște lepădături, că nobilii nu-s decît niște lepădături", intră în vorbă Cloșca.

„Mie nici de nobili, nici de împărat și nici de moarte nu-mi este frică, așa să știi", răspunse Crișan, supărat parcă pe vorbele tovarășului său mai tînăr.

„Baza revoluțiunii îs oamenii care, după cum bine zice Crișan, trebuie să aibă arme... la nevoie și furcile și coasele sînt bune... om da porunci către fierarii satelor să facă lănci și sulițe..." căută Horea să-și liniștească ortacii.

„Eu, unul, abia aștept să se pornească vîlvătaia", rîse Cloșca.

„O pornim, noi, la vremea potrivită... n-or scăpa nobilii nici în gaură de șarpe de mînia noastră!" zise Horea apăsînd pe fiecare cuvînt.

„De la bun început, oamenii trebuie îndîrjiți... să le spunem că nobilii nu-s făcuți din brînză, că-s și ei puternici, dar că noi ne aflăm deasupra lor... cu noi îs și adevărul și dreptatea și poruncile împăratului... și morții noștri tot de partea noastră se află", grăi Crișan.

„Tu pleci în Zarand să aduni crișenii... noi aici, pe valea Arieșului... eu cît va fi mai mare puhoiul, cu atît nimic nu-i va putea sta în cale... venit-a ceasul socotelilor... și de-atîtea sute de ani de robie, am învățat a le face cumsecade!" hotărî Horea, adresîndu-se lui Crișan.

Cei trei își strînseră mîinile și jurară să lupte pe viață și pe moarte pentru a-i slobozi pe iobagi din robie, pentru a-i stîrpi, pînă la unul, pe nobili. Se așezară

apoi pe iarbă, Cloşca scoase din desagi mîncare, o sticlă cu ţuică, se ospătară mulţumindu-se cu puţinul pe care-l aveau. Nimeni nu-i mai putea opri din drumul pe care porniseră. Erau convinşi că izbînda va fi de partea lor.

XII

Omul de încredere trimis de Crişan descălecă şi, luîndu-şi căciula de pe cap, se apropie de Horea, care-l privea cu ochi de Sfinx.

„Vaca", zise Mihuţ şi căpitanul îl recunoscu.

„Pune căciula la locul ei", porunci Horea şi ţăranul îl ascultă. Mîna se ridică şi ţăranul îşi acoperi capul.

„Vorbeşte", zise Horea nerăbdător, acum, să afle ce s-a întîmplat în Zarand unde-l trimisese pe Crişan să adune oamenii şi să pornească împreună cu ei către Alba Iulia.

„S-a urnit furtuna", zise şoptit, ca şi cum ar fi vrut să nu-l audă vreun duşman ascuns pe undeva pe aproape, solul trimis de Crişan.

„Cum s-a urnit"? întrebă Horea.

„La Curechiu, zarvă mare, şi la Crişcior şi la Brad. Am prăpădit mulţi nobili. Crişan zice că ar trebui să vă întîlniţi la Blăjeni şi de-acolo să cuprindeţi tot principatul. Că ne merge bine. Să isprăvim pînă la Crăciun!"

Horea îl asculta înmărmurit. Înseamnă că Giurgiu n-a avut încotro, altminteri ar fi aşteptat primăvara, gîndi el şi-l privi pe Cloşca.

„S-o pornim şi noi!", zise acesta, ca şi cum ar fi ghicit gîndurile lui Horea. S-o pornim, dară... oamenii noştri de încredere să plece în sate, să le spună ţăranilor că-i aşteptăm la Cîmpeni ca să asculte poruncile împăratului şi să le împlinească. Lucrul ăsta trebuie săvîrşit în mare grabă. Peste două zile om fi la Blăjeni, iar peste încă o zi, vom intra în Cîmpeni. Am zis", porunci Horea.

Cloşca şi Ion, fiul căpitanului, instruiră oamenii de încredere. Răscoala era proclamată şi pe valea Arieşului. Şi, după cum au plănuit, în patru noiembrie s-au întîlnit cu Crişan şi oastea lui la Blăjeni. Aici, toţi prestară jurămînt de credinţă, jurămînt straşnic pentru nimicirea tuturor nobililor. Şi-n ziua de cinci noiembrie, răsculaţii, în frunte cu Giurgiu Crişan, intrară în Cîmpeni. De aici, după ce ascultară poruncile împărăteşti, oastea ţăranilor porni, sub conducerea lui Cloşca şi Crişan, către Abrud. Sîmbătă, în şase noiembrie, oameni din 29 de sate din Zarand şi din 16 sate din domeniul Zlatnei forţau porţile Abrudului.

Horea plecă în munţi să pedepsească juzii satelor pentru nedreptăţile pe care le-au făcut ţăranilor, juzii fiind credincioşi despoţilor.

„Devastările întîmplate la Abrud, scrie comisarul guvernului, Michael Brukenthal, întrec toate închipuirile. Toate casele nobililor au fost distruse."

Edificiul fiscului şi casieria fiscală rămaseră neatinse, acestea fiind proprietatea împăratului, după cum porunciră căpitanii. Iosif al II-lea nu trebuia să aibă argumente...

XIII

Horea îl privea nepăsător pe contele Jankovich. Se hotărî să nu recunoască nimic. Cu orice risc. Orice îi vor promite anchetatorii, el nu va renunţa la hotărîrea sa. Va trece în moarte cu fruntea sus. Împăratul a trădat. El însă n-o va face. Nu va rosti nici un nume de om.

„Pentru ce te afli în arest?" a fost prima întrebare care i s-a pus de către contele Jankovich în ziua de 28 ianuarie 1785, la Alba Iulia, lui Nicola Urs, alias Horea, locuitor din Rîul Mare, cam de 54 de ani, iobag cameral.

„Nu ştiu de ce m-aţi arestat, zise Horea şi vorbele

sale răsunară în camera aceea ca un protest. Știu însă că de vreo patru ani sînt tot urmărit pentru că am fost la împărat și m-am plîns, în numele iobagilor români, pentru cîte fărădelegi săvîrșesc nobilii și cei care ne stăpînesc."

Jankovich își scărpină tîmpla stîngă. „Va merge greu cu sceleratul ăsta", gîndi el și formulă o nouă întrebare: „Unde, cum, cu cine și de către cine ai fost prins, ce ai avut asupra ta și pentru ce folosință?"

Horea nici măcar nu tresări. Nici un mușchi al feței nu se mișcă. Obrazul acuzatului era împietrit parcă. Anchetatorii nu-i cunoșteau încă puterea. Nu știau că nici sub torturi, Horea nu va spune nimic despre răscoală. Se înarmase cu tăcere și nici o putere n-ar fi fost în stare să-l dezarmeze. Răspunse firesc, ca la o întrebare oarecare, banală:

„Am fost prins împreună cu Cloșca pe cînd ședeam la foc, în pădurea Albacului, pe un munte și anume la locul numit Cusdie. Au venit peste noi șase gornici domnești de pădure din Rîul Mare, pe numele lor Matieș Nuț, Trif Ștefan, Matieș Ioan și fratele său și Nicula George care, de fapt, nu era gornic. Aceștia ne-au legat, pe mine doar la o mînă, pe Cloșca la amîndouă mîinile. Apoi ne-au dus în casa lui Matieș Ioan și ne-au predat soldaților care ne-au purtat la Zlatna și, de aici, la Alba Iulia. Am avut la mine o pușcă mică și o secure. Pușca o purtam mai mult de fală, fără un scop războinic, iar securea îmi era de trebuință pentru a tăia lemne, să facem foc. Altceva n-am mai avut asupra mea."

Jankovich făcu semn unui membru al comisiei de anchetă și acesta aduse în fața acuzatului o lancie de fier și o raniță. Horea privi lucrurile cu indiferență. Contele îl întrebă:

„Recunoști că lancia și ranița și lucrurile ce se află în ea sînt ale tale, mai bine zis au fost ale tale?"

„Lancia asta n-a fost a mea niciodată. Raniţa este a mea. N-au fost însă în ea nici sigiliul, nici condeiul, nici creionul, nici scriptele astea și nici plumbul. Adevărat, am avut în raniță cîteva rezoluții împărătești, dar mi-au fost luate de gornicii care m-au prins."

Contele ceru să i se arate acuzatului scriptele una

cîte una. Printre ele se afla și o rezoluție împărătească, dată la Viena la 13 aprilie 1784, în care se ordonă ca deputații localităților care au fost la Iosif în audiență să nu fie urmăriți pînă la elaborarea definitivă și rezolvarea chestiunilor aduse la cunoștința împăratului. Deputații sînt sfătuiți să se întoarcă acasă și să aștepte, în liniște, rezultatul plîngerilor lor, deoarece prezența lor la Viena nu folosește la nimic. Horea se uită la documente ca și cum le-ar adulmeca. Apoi răspunde:

„Da, sînt ale mele, dar am avut și originalele care trebuie să fie la Matieș Nuț."

„Dacă împăratul v-a sfătuit să așteptați rezoluțiile sale, de ce n-ați făcut-o?" îl iscodi Jankovich cu o nouă întrebare.

Horea zîmbi amar. Îi cunoștea foarte bine pe nobili și pe guvernatorul Brukenthal. Ca și contele, dealtfel. Nu-i veni să răspundă. O făcu, totuși, în silă:

„De cinci ani trudim pentru ca ordinele împăratului să se împlinească. Dar guvernul ne-a fost împotrivă. Am tot fost luați în derîdere. Închiși, condamnați, biciuiți, omoriți!"

Argument facil, gîndi contele. „Omul este dator să aștepte. Și iobagul tot om se cheamă că este. Și trebuie să se supună mai marilor lor, stăpînilor, nobililor. Cine le îngăduie să-și facă singuri dreptate? Nici o lege nu permite supusului să se răzvrătească împotriva stăpînului. De aceste lucruri contele Jankovich era pe deplin convins." De aceea îl întrebă pe Horea:

„Pentru ce, totuși, ați început tumultul așa de repede, cînd ultima rezoluție împărătească a fost dată la Paști și-a fost adusă în vară?"

Această întrebare a fost, de fapt, cheia care l-a închis pe Horea în imperiul tăcerii. Se uită la conte, prefăcîndu-se uimit. Îl țintui cu privirea cîteva clipe, apoi răspunse:

„Nu știu să fi provocat nici un tumult." Și-n sinea lui: „Ori scap și pornesc din nou la luptă, că oamenii mă așteaptă, ori mor pentru dreptate!"

Contele se socotea unul din cei mai abili anchetatori ai imperiului. Convingerea sa fusese întărită și de încrederea ce i-a acordat-o împăratul în ce privește judeca-

rea capilor răscoalei și stabilirea cauzelor care au determinat-o. Își amintea cu plăcere de scrisoarea pe care Iosif i-o adresă la 19 noiembrie 1784. O citise de nenumărate ori, cum citești o poezie pe care vrei s-o înveți pe de rost. O reciti, în gînd, cu nostalgie; încercă să-și amintească fragmente și din alte scrisori ale împăratului, corespondența pe care o purtase cu Iosif, în această perioadă, fiind foarte bogată.

Reveni printre membrii comisiei de anchetă, cerînd lui Horea să-i spună ce a făcut la Mesteacăn. Chipul acuzatului se lumină. Interogatoriul se desfășura oarecum la întîmplare. „Contele vrea să afle de la mine ceea ce nu știe, își spuse el. Oare cîte bănuieli cad asupra capului meu?“ Răspunse degajat:

„În viața mea n-am fost acolo.“

Jankovich se arătă mulțumit de răspuns. Încearcă să-l surprindă pe acuzat cu o altă întrebare:

„Oare nu știi că la Mesteacăn s-a ținut o adunare și o consfătuire? Ce s-a pus acolo la cale?“

Horea ridică din umeri. Făcea eforturi să pară indiferent, să se arate comisiei ca unul care nu numai că nu fusese căpetenia răscoalei dar nici măcar n-a participat la ea. În sufletul său se dădea o mare luptă. Îi era greu, nespus de greu să nege lucrarea la care trudise cu atîta sîrg. Pe de altă parte însă, credea într-o posibilă scoatere de sub acuzare. Iobagii mai aveau nevoie de el. Cine altul cunoștea mai bine drumul pînă la Viena și înapoi? Și, nu în ultimul rînd, sconta pe mărinimia împăratului, miza chiar pe o întîlnire cu acesta pentru a-i destăinui, între patru ochi, felul în care s-au petrecut lucrurile. N-avea cunoștință că Iosif îl renegase, că pusese mulți galbeni pe capul lui, că îl condamnase deja la moarte. Îi răspunse contelui:

„Nu, eu nu știu nimic despre cele petrecute la Mesteacăn. Nici n-am fost acolo, nici n-am auzit ce s-a întîmplat acolo. Și nici nu prea știu unde se află satul ăsta. N-am trecut prin el, mergînd la Viena. Și nici nu m-am ascuns acolo de ochii puterii care mă urmărea.“

„Pe Crișan Giurgiu, îl cunoști?“ încercă Jankovich să lovească măcar odată în plin.

Horea simți că-l încearcă un fel de sufocare. Trebuia să se dezică pînă și de unul dintre cei mai apropiați și credincioși colaboratori ai săi, de Crișan, de bărbatul care pornise tumultul, care venise cu 26 de sate din Zarand, care făcuse tot ce i-a stat în putință pentru a-i asculta și respecta ordinele, pentru a-i nimici, pînă la unul, pe nobili. Poate că a fost una din cele mai lungi și grele clipe trăită de el în timpul procesului. Dar nu mai putea da înapoi. „Oare pe unde și-o petrece vremea, Crișan?“ se întrebă el. Nu-și răspunse, încercînd să și-l închipuie pe Giurgiu asemenea unei mulțimi de români care-l așteptau pe el, Crăișorul, să pornească din nou la luptă. Și-n fața lui, dincolo de zidurile camerei în care se afla, văzu parcă o mulțime de iobagi, fiecare semănînd aidoma cu Crișan. Și fiecare om din mulțime era cu degetul la gură făcîndu-i lui, lui Horea, Crăișorului, semn să tacă, să nu spună, să nu divulge secretele răscoalei. Vorbele-i ieșiră din gură ca trase cu cleștele: „Nu, nu-l cunosc pe Giurgiu Crișan!“

Contele zîmbi ca unui animal dresat. Sentința era dată. Ca atare, continuă să-l întrebe ca și cum ar fi stat de vorbă la castelul său cu un om venit de departe, curios să afle ce se mai întîmplă în lumea mare.

„Cum au început tulburările?“ zise Jankovich. Calm, răbdător, apăsîndu-și, ca din întîmplare, tîmplele cu amîndouă mîinile. Nu, nu i se mai întîmplase, în toată cariera sa, un caz similar, să ancheteze și să judece un caz rezolvat, sentința împăratului fiind sfîntă.

„Ce-ai ordonat, în scris sau verbal, în timpul tumultului?“ continuă el, încercînd să evite, pe cît îi era posibil, cuvîntul revoluțiune.

„N-am ordonat nimănui nimic. Nici în scris, nici verbal. În vremea despre care sînt întrebat cum mi-am petrecut-o, am discutat cu oamenii doar despre călătoria mea la Viena. Altceva nici nu m-a interesat decît respectarea poruncilor împărătești“, răspunse Horea ferm, fără ezitare.

„Ce rol ai avut tu în timpul răscoalei?“ Contele zise tumult, traducătorul greșise însă.

„Eu n-am avut nici un rol“, răspunse Horea, prefăcîndu-se din nou surprins de întrebare.

„Ai fost la Mușca în timpul răscoalei?“

„M-au trădat“, gîndi Horea și sîngele îi înroși obrazul. Oftă. Fără să vrea, ca aflîndu-se în stare de inconștiență, oftă. El, care și-a propus să nu dea nici un semn de slăbiciune. Să fie de piatră chiar și-n clipa morții, dacă așa i se va hotărî soarta. Șovăi. Răspunse cu voce mai scăzută, mai puțin sigur pe el:

„La Mușca? Am fost, dar cu patru ani în urmă. Am și uitat. Cine ține minte pe unde a umblat cu patru ani în urmă? Mai ales că pînă la Viena am trecut prin sute de sate. Și-apoi, cît timp m-am tot ascuns iarăși am trecut prin multe sate.“ Nu-i plăcu nici lui răspunsul pe care l-a dat. Dar nu găsise altul mai bun. Și dorința lui era să scape cît mai repede de tortura interogatriului.

(Crișan declanșase răscoala. Dar sutele de oameni care i se alăturaseră, nu constituiau, totuși, o armată. Horea a încercat organizarea iobagilor. În ziua de 9 noiembrie, apărat de o gardă formată din 30 de călăreți înarmați, seara tîrziu, ajunsese în comuna Mușca. Se opri în fața unei case care-i inspira mai multă încredere. Nici el nu știa de ce. Bătu la poartă. Stăpînul casei întrebă: „Cine-i?“ „Oameni buni!“ răspunse Horea. Țăranul deschise poarta. Horea coborî de pe cal. „Care ți-e numele?“ întrebă un om de-al lui Horea. „Vasile Macavei“, răspunse mușcanul. Începuse să-i fie frică. Prea mulți oameni călări se aflau în fața casei sale. Cu ce gînduri or fi venit? Nu-și aminti să fi făcut nimănui nici un fel de rău. „Ce-o fi, o fi!“ își spuse el așteptînd să audă ce vor acei oameni necunoscuți de la el. Sărac era, harnic era, pe împărat nu-l suduise niciodată în gura mare și nici pe vreun nobil, așa că încercă să-și alunge teama. „Ai auzit de Horea?“ îl întrebă cel ce se afla în fruntea călăreților, cel ce descălecă primul lăsîndu-și calul în grija altuia, cel care părea să fie căpitanul celorlalți. „Auzit, cum să nu fi auzit, dar nu l-am văzut, nu știu cum arată“, răspunse Vasile Macavei crezînd că noii veniți îl caută pe Horea, pe cel cunoscut de el din auzite, pe care-l știa delegatul lor perpetuu la împărat. „Ce fărădelegi o fi făcut omul ăsta, numit Horea?“ se întrebă țăranul. Și mintea i se lumină. „Eu sînt Horea!“ zise cel ce se afla în fața lui.

Vasile Macavei oftă, ca și cum cineva i-ar fi luat de pe umeri și de pe suflet mari poveri. „Dacă-i așa, atunci fiți bineveniți în casa mea!“ se bucură stăpînul casei. „Ne primești să înnoptăm la tine?“ îl întrebă Horea. „Numai că n-am atîtea lavițe!“ se plînse omul. „Acoperiș să avem să nu se așeze bruma pe noi!“ îl liniști Horea și intră în curte. Pînă după miezul nopții discută cu Vasile Macavei și cu alți țărani chemați de acesta despre treburile răscoalei. A doua zi, adună tot satul să asculte poruncile împărătești. Horea vorbea rar, așa fel ca fiecare să priceapă ce vrea să spună, ca toți să-l asculte și să-l urmeze. „Pentru ca izbînda să fie de partea noastră, îi nevoie să vă alegeți un căpitan“, propuse Horea. Mulțimea murmură. Țăranii se priviră unii pe alții și-l propuseră pe Toma Petruță. Horea consimți, îi luă jurămîntul de credință și mai numi pe lîngă dînsul trei țărani în calitate de căprari. Mulțimea murmură prelung, semn că aprobă lucrarea lui Horea. Apoi, acesta ceru să fie iarăși ascultat cu luare aminte astfel ca nicicare să nu poată zice că n-a avut cunoștință de ceea ce trebuie să facă. „Pentru că pedeapsa pentru trădători este una singură: moartea!“ Vorbind rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, Horea zise: „Căpitanul Toma Petruța să pună străji în jurul satului și să nu lase să intre în comună nici o trupă de-a nobililor și nici soldați. Iar pe voi, dragii mei, pe voi care sînteți și săraci și iobagi vă asigur că, de azi înainte, nu veți mai plăti nimănui nimic, vă șterg datoriile și restanțele de contribuțiune dominiale și vă spun că nu mai aveți a face robote și tot de acum nu vom mai suferi în țară picior de nobil. Aveți poruncă de la mine și de la împăratul să stîrpiți nobilii. Puterea îi în mîinile voastre. S-o stăpîniți cum se cuvine. Iar dacă nu veți asculta poruncile mele și nu vă veți supune ordinelor mele, căci vă voi da și anumite misiuni, veți fi pedepsiți crîncen, iar casele voastre vor fi prefăcute în cenușă. Iar acum, apropiați-vă să vă arăt poruncile împărătești pe care însuși prealuminatul Iosif al II-lea, singurul nostru stăpîn, mi le-a dat, așa fel ca și românii din Transilvania să-și aibă drepturile lor, să fie așezați la locul cuvenit între celelalte națiuni din Transilvania. Eu voi umbla peste tot. Și cînd vă voi porunci să veniți la mine, să și porniți la drum, să știți că-i trebu-

ință de mîinile voastre, de puterile voastre. Așa să ne-ajute Dumnezeu.“ Murmurul mulțimii se preschimbă în vuiet și trecu dincolo de dealurile ce împrejmuiau satul. Horea plecă spre Lupșa.)

Contele atacă din nou. Experiența lui nu putea fi înșelată: „Îl cunoști pe Petruța Toma din Mușca?“

„Eu nu trădez. Mai bine mor eu decît să moară sute de români care poate, pînă la urmă, vor ajunge la izbîndă. Că adevărul și dreptatea nu pot fi ținute, pînă la sfîrșitul lumii, cu călușul în gură și cătușe la mîini“, gîndi Horea și răspunse că nu-l cunoaște pe Petruța Toma din Mușca.

„Oare nu tu l-ai făcut pe Petruța Toma din Mușca, în timpul răscoalei, căpitan peste oamenii din sat?“ rînji satisfăcut Jankovich, deși își propuse să fie sobru, cioplit din aceeași piatră cu acuzatul. Numai că el nu era legat în lanțuri. Și nici nu era condamnat la moarte. El era stăpînul vieții lui Horea pînă la executarea sentinței al cărei termen se apropia cu trecerea fiecărei zile, furișîndu-se ca un hoț în cetatea Alba Iulia.

„Nu l-am făcut căpitan în Mușca pe Petruța Toma, deoarece eu n-am fost de patru ani la Mușca“, răspunse Horea neștiind că fostul său tovarăș de idealuri, cel care-i jurase credință, se afla pe aproape, că declarase deja cum s-au petrecut lucrurile.

Contele făcu un semn și după cîteva minute, Petruța Toma fu adus în fața acuzatului. Redevenit de piatră, Horea nici măcar nu tresări. Fostul căpitan, galben ca ceara, se uita la Horea cu teamă. Amenințările rostite atunci de căpetenia răsculaților îi stăruiau în mînte, scrise parcă cu litere de foc. Se temea ca nu cumva vreunul din apropiații lui Horea, scăpat de urmărire, să-i aprindă casa, să-i omoare nevasta și copiii, să-l azvîrle și pe el în prăpastie cum auzise că se întîmplase cu judele din Vidra.

„Îl cunoști pe omul acesta?“ întrebă Jankovich, arătînd cu mîna către Horea.

„Îl cunosc. A fost la noi, la Mușca și m-a făcut căpitan. El împreună cu altul cu chivără roșie. De la noi au trecut muntele la Lupșa“, răspunse Petruța Toma, repetînd apoi ordinele pe care le-a primit de la Horea.

Contele jubila. Asemenea lovituri numai el știa să

aplice. Perspicacitatea sa era cunoscută și recunoscută în toată împărăția. Silabisînd aproape fiecare cuvînt, îl întrebă din nou pe Horea dacă-l cunoaște pe fostul său căpitan, Toma Petruța. Crăișorul se învălui parcă într-o piatră și mai dură.

„Nu, nu-l cunosc!" zise el răspicat, privindu-l în ochi pe martorul acuzării.

„Cum poți spune asemenea neadevăruri? se prefăcu mirat contele. Doar l-ai numit căpitan."

Petruța își mușca buzele. Se ruga pămîntului să se deschidă sub picioarele lui și să-l înghită. Nu mai putea suporta. Simțea cum îl părăsesc puterile.

„Nu l-am numit căpitan!" insistă Horea, în a nu recunoaște faptele care i se imputau.

„Spune-ne dacă ai dat ordine acestui căpitan și dacă ai amenințat țăranii din Mușca, făcîndu-le și promisiuni înveninate?" continuă Jankovich să-l întrebe cu același prefăcut calm al omului care n-are ce pierde, care nu se grăbește.

„N-am habar despre asemenea ordine și nici de amenințările și promisiunile de care a vorbit omul ăsta", rămase Horea neclintit pe poziție.

„Cine a fost omul cu chivără roșie, militară, cu două pistoale și o sabie lungă, ungurească, împreună cu care ai fost prezent la adunarea de la Mușca?" voi să afle contele. Ținea mult să dezlege taina acestui necunoscut care, după ce răscoala luase amploare, dispăruse fără ca prezența lui să mai fie semnalată în vreun sat. De acest om era îngrijorat împăratul temîndu-se ca nu cumva vreo putere străină să se fi amestecat în treburile imperiului, îndemnîndu-i pe români să se răscoale și sprijinindu-i totodată. Și împăratul trebuia să fie liniștit și din acest punct de vedere. Altminteri ar fi trăit mereu cu grijă în așteptarea unei noi răscoale pe care, în nici un caz, n-ar mai fi tratat-o cu aceeași indulgență.

„Dacă n-am fost în Mușca, nu pot ști nici cine a fost omul cu chivără roșie!" replică Horea.

„Oare nu acest om l-a luat pe Toma Petruța de mînă sperîndu-i să asculte porunca împărătească, atunci cînd rostul căpitan le-a zis că nu vrea să se amestece în treburile împăratului și-ale nobililor, că nu știe ce înseamnă

să fie căpitan și nici la ce poate folosi o răscoală pornită în pragul iernii", continuă Jankovich să-l iscodească pe inculpat. I-ar mai fi dat o zi de viață condamnatului dacă acesta i-ar fi dezvăluit taina necunoscutului. Horea refuză propunerea. La ce i-ar mai fi fost de folos o zi de viață? Cum să se lase umilit în asemenea hal de un conte? Țăranii erau de-acuma lipsiți de putere. Nu se mai încumetau să se adune și să intre în Alba Iulia, să-l elibereze. Poate că se și temeau de numele lui. Poate că-l uitaseră. De teamă, desigur. Să nu fie bătuți sau întemnițați, sau chiar omorîți.

„Nu știu nimic despre această întîmplare!", zise Horea.

Petruța Toma era uimit. Nu mai văzuse un asemenea om. Să mergi cu ochii deschiși în calea morții și s-o înfrunți astfel, este ceva supraomenesc. Eu aș cerși milă și îndurare. El cere moarte. Vorbește ca și cum moartea n-ar fi decît un somn de cîteva ceasuri. Doamne, ce putere zace în sufletul ăstui om! Și eu l-am trădat. Și blestemul se va abate peste tot neamul meu, peste copiii copiilor mei!

„La Mușca n-ai dormit la Vasile Macavei?" îl sîcîi iarăși contele, încercînd să-i demonstreze că știe mult mai multe lucruri despre activitatea sa în timpul răscoalei decît ar fi bănuit.

Horea îl privi cu aceeași nepăsare și-i răspunse că, deoarece n-a fost la Mușca, n-a putut dormi în casa așa-zisului Vasile Macavei. Jankovich, ca și cînd n-ar fi auzit răspunsul, interveni cu o altă întrebare:

„Trupa ta de oameni cu care ai fost la Mușca, a avut șase, șapte puști, furci, securi și bîte?"

„N-am fost nici singur și nici cu vreo trupă la Mușca!" răspunse Horea biciuindu-l pe Toma Petruța cu privirea sa înfricoșătoare.

Alți doi martori ai acuzării, Ignat Urs și Dumitru Man, de loc din Mușca, au clacat și ei în fața lui Horea care a negat toate acuzațiile ce i le-au adus. Contele nu-și pierdu însă cumpătul. Porunci să-l aducă și pe Vasile Macavei în casa căruia a dormit, la Mușca, Horea și omul cu chivără roșie. Martorul zicea da, acuzatul zicea nu și confruntarea n-a dus la nici un rezultat. Omul cu chivără roșie rămînea și pe mai departe, învăluit în aceeași taină de

nepătruns. Jankovich pregăti alte întrebări. Ținea cu orice preț să dezlege limba corifeului răscoalei, să-i poată furniza împăratului amănunte la care nimeni nu se gîndise, să demonstreze că Horea a fost cu adevărat primul căpitan al răscoalei și, în același timp, că românii s-au răsculat cu de la sine putere, îndemnați de asuprirea pe care n-o mai puteau răbda, fără să fie îndemnați de vreo putere străină și ostilă imperiului vienez.

„Avem informații că în timpul răscoalei ai fost la Bucium", zise contele.

„Am fost", recunoscu Horea și Jankovich se bucură. Prinsese un capăt al firului. Cel puțin așa credea el în clipa aceea. Horea devenise dintr-odată mai înțelegător, mai maleabil, dispus să colaboreze cu anchetatorii. Așa credeau și ceilalți membri ai comisiei aulice.

„De unde și cînd ai venit la Bucium?" întrebă contele, grăbit ca nu cumva acuzatul să se răzgîndească și să nege afirmația dintîi.

Horea nu era însă un oarecine și vicleniei lui Jankovich îi răspundea cu aceeași monedă. Alungase compromisul și trădarea din conștiința sa. Gîndurile îi erau limpezi. Ca cleștarul. Și nici teamă nu-i mai era. De fapt, teamă nu i-a fost niciodată și de nimic. Ba, nu, s-a temut întotdeauna de trădare. Și trădătorii l-au biruit.

„La Bucium am plecat de la casa mea din Rîul Mare. Am fost singur acolo și anume în ziua de luni după Sf. Dumitru stil vechi", răspunse Horea.

„Ce-ai făcut acolo?" se interesă contele.

„M-am dus să iau un privilegiu de la cei din Bucium care aparține comunei unde trăiesc eu, Rîul Mare."

„La Bucium ai fost prins și legat", îl acuză Jankovich.

„Da, acolo am fost prins, dar n-am fost legat ci numai închis în casa lui Băieșanu Macavei", recunoscu Horea.

„Cine și de ce te-a arestat și de către cine ai fost pus în libertate și de ce?" insistă contele să lovească fierul cît mai era cald.

Horea își umezi buzele. Îl cuprinse o sete ciudată, ca și cum s-ar fi aflat într-un cuptor, neîncălzit încă, și asista la aprinderea focului. Și printre cei care umblau cu lemnele și cu jarul, se afla și Jankovich. Parcă visa. Îl cuprinse și un fel de somn. Nu era vorba de oboseală.

Trecuse peste pragul critic. Se obișnuise cu oboseala cum se obișnuise cu foamea și cu gîndul că va muri. Răspunse ca și cum ar fi vorbit în somn:

„Nu cunosc motivul pentru care am fost prins și eliberat la Bucium. Și nici nu știu cine m-a prins și nici cine m-a eliberat. Oameni răi ca și oameni de omenie se găsesc în fiecare sat. Cine-i poate deosebi și cine-i cunoaște? Ei se ivesc așa, ca din întîmplare, ca niște păsări, care de pradă, care asemenea porumbeilor."

„Ah, dacă n-ar fi insistat împăratul să-l descopăr cît mai bine pe acuzat, n-aș insista atîta. Cu dovezile pe care le am, ar fi fost demult trimis pe lumea cealaltă!" gîndi contele și trimise după Giurca Petruța și Costinaș Onu, alți martori ai acuzării. Ancheta, respectiv, rezultatele anchetei trebuiau bine garnisite cu depozițiile martorilor care l-au văzut și l-au auzit pe Horea poruncindu-le răsculaților să n-aibă milă față de nobili; desigur, socotea Jankovich, împotriva dorinței împăratului și ale legilor ce domneau în imperiu. Cei doi se înfățișară smeriți în fața comisiei aulice. Horea se uită la ei ca la niște străini pe care atunci îi vedea pentru prima oară.

„Îi cunoști pe acești doi oameni?" întrebă contele.

„Nu-i cunosc", răspunse Horea fără șovăire.

„Cum nu-i cunoști? Doar ai poruncit oamenilor tăi să jefuiască casa lui Giurca Petruța cel tînăr ca și casele lui David Ion și Giurca Petruța cel bătrîn, care te-au prins, iar casa lui Costinaș Onu ai cruțat-o pentru suma de 50 fiorini!" se răsti contele, mînios că Horea se încăpățînează să nege faptele pe care el și oamenii săi le-au săvîrșit în timpul răscoalei.

„N-am jefuit casele ăstor oameni și nici n-am primit cei 50 de fiorini de care se vorbește", negă Horea.

„Ai fost prins de unul singur, sau împreună cu alții?" se interesă Jankovich.

„Singur", răspunse Horea tot mai sigur pe el, mai de neînvins.

Contele se înfurie. Era convins că martorii spuneau adevărul.

„Cum poți minți în halul ăsta cînd acești oameni ți-au spus în față că ai fost prins împreună cu unul cu chivără

roșie militară, cu pistoale și sabie și cu încă vreo treizeci de răsculați?"

„Unde-o fi Chivără Roșie? se întrebă Horea. Unde-o fi omul în care mi-am pus multă nădejde? M-a părăsit și el. Cum a văzut că răscoala nu merge așa precum a visat el, a dispărut. M-a trădat. Poate că și el a fost o unealtă de-a împăratului sau de-a nobililor. Tot aleșii mei s-au dovedit a fi cei mai de încredere. Cloșca și Crișan. Neînduplecați și buni români. Și netemători. De-ar fi apărut moartea în fața lor, ar fi biruit-o."

„Nu știu de nici un chivără roșie militară și cu pistoale și sabie. Este adevărat că în încăperea în care am fost închis se aflau mai mulți oameni. Nu i-am cunoscut și nici nu știu dacă și ei au fost arestați sau nu. Despre răsculați habar n-am. Eu, la Bucium, am fost de unul singur."

Contele îl privi consternat.

„În omul ăsta sălășluiește dracul cel mai negru!" își spuse el.

„Cum nu știi nimic despre omul cu chivără roșie militară, cu pistoale și sabie, cînd Costinaș Onu ți-a spus în față că tu, Horea l-ai trimis pe el, Onu, la acesta atunci cînd ți-a oferit 50 de fiorini, să-l întrebe dacă-i mulțumit cu jumătate din suma cerută de 100 de fiorini?"

„Omul ăsta, Onu, nu știe ce vorbește. Eu nu știu nimic despre aceste fapte. Nici nu le-am poruncit, nici nu le-am săvîrșit."

„Înainte de a ajunge la Bucium, ce-ai căutat la Roșia și ce ordine ai dat acolo?" intră contele pe un alt făgaș al interogatoriului.

„N-am fost la Roșia și nici n-am dat ordine acolo."

„Om de nimic!" șopti contele din ce în ce mai furios. Se abținea însă să deconspire starea în care se afla. Era doar șeful comisiei atulice.

„Dar acești doi oameni care stau în fața ta, au jurat că te-au văzut cu ochii lor în Roșia și-au auzit cu urechile lor ordinul ca locuitorii din Bucium să vină la Roșia, după cum s-au și petrecut lucrurile, și să prade bunurile ascunse în mine iar intrările galeriilor să le umple cu paie și pe urmă să le dea foc pentru ca nobilii ascunși în subteran să se sufoce sau să iasă afară să se predea,

fiindcă el are împuternicire de la împărat să-i stîrpească pe nobili?" rosti contele această acuzație.

Calm, indiferent la starea în care se afla Jankovich, Horea zise iarăși nu.

„Ce fel de ordine ai dat la Bucium?"

„Nici un fel de ordin."

„Ce-ai făcut la Bucium după ce-ai fost eliberat?"

„Oamenii m-au luat cu ei. N-am făcut nimic altceva."

„La Bucium, n-au venit husari conduși de un ofițer din Zlatna? Ce-ai vorbit cu ofițerul?"

„Ofițerul de husari a venit, ce-i drept, în sat, cu trupa sa, numai după jefuire și a cerut să vorbească cu oamenii. Poporul care era adunat acolo, în număr de vreo 800 de oameni, m-a trimis să vorbesc cu ofițerul, acesta le-a spus să se liniștească și să nu mai jefuiască fiindcă el vine cu porunci de la generalii împărătești!"

„Ce ai făcut tu și poporul în urma acestui ordin al ofițerului?"

„El a plecat acasă, iar poporul s-a împrăștiat..."

„Minciună. Acești doi oameni au spus, în fața ta, că împreună cu tot poporul, afară de cei din Bucium, ai plecat în aceeași seară la Mușca."

„Minciună, eu am plecat singur, peste Bistra, și n-am plecat, după cum spun oamenii ăștia pe care nici nu-i cunosc și nici nu i-am văzut pînă azi, la Mușca, împreună cu poporul."

„Ai avut o pușcă la tine?"

„Da, aceeași cu care am și venit la Bucium..."

„Cu ce au fost înarmați toți oamenii care, după spusele tale, au fost la Bucium în număr cam de opt sute?"

„Unii cu puști, mulți însă cu securi, furci și bîte".

(Răscoala își umfla de la o zi la alta apele, ajungînd, după numai o săptămînă, asemenea unui fluviu uriaș care aduna zeci de izvoare pornite din satele comitatelor Zarandului, Hunedoarei, Clujului, Aradului, Albei de Jos, Sibiului. Nobilii erau înspăimîntați, autoritățile neputincioase iar țăranii stăpîni pe situație. Prezent mereu printre răsculați, Horea se duse în ziua de luni 8 noiembrie, de la Roșia la Bucium. Prima comună căzuse în mîinile oamenilor săi, nobilii ascunzîndu-se împreună cu servitorii lor și cu ce-au putut aduna la repezeală, în minele

din apropiere. Primul căpitan păru nemulțumit de acest lucru. Cu dușmanul trebuie să fii neîngăduitor. Ajuns la Bucium, Horea porunci oamenilor să se adune în cătunul Poieni. Să asculte și ei poruncile împăratului. Să nu mai spună nimeni că buciumenii se feresc de răscoală pentru că nu știu cine și de ce a pornit-o. Crăișorul era însoțit de vreo doisprezece oameni de încredere, înarmați cu puști. Și se mai afla cu el un om care purta chivără roșie militară și era încins cu o sabie lungă, căruia însuși Horea îi zicea căpitan. Care dintre cei doi era mai mare în grad, țăranii n-au putut deslușì.

Oamenii s-au adunat la locul numit de Horea. Curioși și dispuși în același timp să intre în vîlvătaie. Dacă le-ar fi revenit o parte de cîștig. Nici ei nu știau ce poate însemna cîștigul promis de Horea. „Oameni buni!" strigă, să-l audă tot poporul, căpitanul cel necunoscut.. „Oameni buni!" repetă el și se făcu liniște. „Plecați la Roșia avînd asupra voastră paie și fîn. Înfundați gurile minelor în care s-au ascuns nobilii. Pedepsiți-i pentru ca apoi să putem pleca asupra castelului din Galda."

Judele domnesc din Bucium, George Suciu, nu era de acord ca oamenii lui să intre în vălmășagul răscoalei. Spera într-un premiu pentru loialitate față de nobili. Chemă la el mai mulți țărani, le promise cîteva privilegii cu condiția să-l prindă pe Horea și pe căpitanul necunoscut pentru a-i preda autorităților. „Cu banii pe care-i primim drept recompensă, ne îmbogățim pe viață!" zise judele bucuros că oamenii îi mai dau ascultare. Și încă oameni de vază în Bucium. Aleșii lui Suciu se înfățișară la Poieni. Și începură să facă agitație împotriva lui Horea. „Arată-ne poruncile împăratului pe care te lauzi că le ai!" strigă unul, făcîndu-și loc să ajungă cît mai aproape de căpitani. „Ce ai de gînd să faci de acum înainte?" strigă altul. Mulțimea se retrase în așteptare, nu neapărat din lașitate ci pentru a urmări cu atenție confruntarea dintre căpitani și oamenii judelui și, preț de cîteva clipe, se lăsă o tăcere adîncă, asemenea unui moment de reculegere.

Horea ieși, fără sfială, sigur pe sine, în fața oamenilor și tăndări liniștea:

„Poruncile de care v-am vorbit se află la mine și le-am primit de la însuși împăratul nostru, în aprilie, cînd

m-am aflat față-n față cu el, în palatul său, la Viena. Vi le-aș arăta cu toată dragostea, dar ele sînt prea sfinte pentru a le scoate la iveală ori de cîte ori vreun necredincios cere să le vadă. Și-apoi, să zicem că le pun în fața voastră. Care se încumetă să le tălmăcească? Voi trebuie să credeți ceea ce vă spun eu și să fiți siguri că le am și că ele glăsuiesc să-i nimicim pe nobili pînă la unul și-n ăst fel să ne răscumpărăm libertatea. Careva m-a întrebat unde voi porni din Bucium? Întîi și întîi, vom merge la Galda, unde, după cum bine știți, zac ai noștri, întemnițați de ăi tari și mari pînă mai ieri. De la Galda vom porni către Aiud, apoi la Trascău așa fel ca să stîrpim nobilii din partea aceea a țării. Apoi vom hotărî din nou ce vom mai face și încotro vom merge. Că de oprit, nimeni nu ne mai poate opri."

Buciumanii, instigați de oamenii judelui, nu se mulțumiră cu ceea ce le spuse Horea. Ba mai mult, îl acuzară că se laudă, că nu are nici un ordin împărătesc și, asemenea unei mări prinse de furtună, îi înconjurară pe Horea, pe celălalt căpitan și pe oamenii cu care veniseră îi duseră cu forța în comună și-i închiseră în casa iobagului Macavei Băieșan. George Suciu, sigur de izbîndă, trimise un om de încredere la Zlatna după ajutor militar, ca să-l poată preda pe Horea și să primească premiul ce i se cuvine. O asemenea pradă nu-i la îndemîna oricui, se bucură judele, așteptînd soldații. „Ce facem?" îl întrebă Horea pe căpitanul cu chivără roșie militară și sabie lungă. Acesta ridică din umeri. Dezarmați cum erau, nu se puteau împotrivi. Frunțile oamenilor de încredere ai lui Horea erau încrețite. Știau că, de ajung în mîna soldaților, îi așteaptă condamnarea la moarte. Și care om vrea să moară cu zile? George Suciu puse oameni de pază la ușă, la ferestre, așa încît, orice încercare de a scăpa era zadarnică.

„Să dăm foc casei și, pînă cînd or stinge ei pojarnița, noi om căuta să fugim", propuse unul dintre răsculați. Căpitanii nu acceptară această soluție. Așteptau cu toții o minune. O minune care să-i salveze. Care să le îngăduie răzbunarea. „Buciumani nemernici!" scrîșni Horea. „Noi am greșit. Trebuia să-l prindem pe jude, să-l judecăm și să-i punem o cruce la cap!" zise căpitanul cu chi-

vără roșie militară. Horea dădu, aprobator, din cap. Îl cunoștea prea puțin pe George Suciu și poate de aceea avusese încredere în el. Altfel, adunarea din Bucium ar fi început-o cu judecarea răului și nimicirea lui. Dar n-a fost să se întîmple așa. „Unde-i căpitanul nostru din Bucium, Ionuț Dandea?“ întrebă, așa deodată, Horea. Nimeni nu-i răspunse. Toți l-au văzut stînd în rîndurile din față în timpul adunării, apoi a dispărut odată cu ceilalți neîncrezători.

El însă, căpitanul din Bucium, văzînd pericolul în care se afla Horea, împreună cu tatăl și cu cei doi frați ai săi plecară în cătunele de jos ale Buciumului, la Muntari, Sat și Cerbu, să adune oameni și să-i scape pe cei doi căpitani înainte de venirea cătanelor. Astfel că marți dimineața, a doua zi după cele întîmplate, încă înainte de răsăritul soarelui, buciumanii credincioși lui Horea năvăliră asupra casei în care acesta era închis și-l liberară împreună cu toți ai săi. Horea porunci să-i prindă și să-i lege pe țăranii care s-au încumetat să pună mîna pe el. Căpitanul cu chivără roșie militară întări porunca lui Horea, cerînd oamenilor să prade casele trădătorilor. Ceea ce se și întîmplă, Ionuț Dandea dovedindu-se a fi un aspru judecător și tot atît de înverșunat împlinitor al ordinelor primite de la Crăișor.

Cînd soldații plecați din Zlatna ajunseră la Bucium, mulțimea țăranilor era de vreo opt sute de oameni. Horea discută cu ofițerul povățuindu-l să-și vază de treburile lui, că țăranii nu-s porniți contra împăratului, ba dimpotrivă, au ordin să facă ceea ce fac. Soldații, temîndu-se de mulțime, plecară la Zlatna iar Horea cu oamenii săi porniră la Mușca.)

Interogatoriul lui Horea a continuat în ziua de întîi februarie. Contele încercă să-l cîștige pe acuzat cu întrebări banale. Horea nu s-a lăsat prins în astfel de mreje.

„Tu, române, știi să scrii și să citești?“

„Față de ăștia, adevărul trebuie ascuns“, gîndi Horea și răspunse că nu știe nici să scrie și nici să citească. Contele îl amenință, făcîndu-i semn cu degetul. Nu-l credea. „Un țăran român care îndrăznește să se înfățișeze împăratului, nu-i un iobag oarecare. Cine oare l-o fi instruit?

De fapt, la Viena sînt destui amatori de revoluții și Horea a zăbovit multe luni pe lîngă palatul lui Iosif, așteptîndu-l să se reîntoarcă din Italia. N-a stat el degeaba. Nici atunci și nici altădată. Destui avocați se ofereau, pe preț de nimic, să instruiască oameni de jos, porniți împotriva regulilor din împărăție. Cum astfel se poate explica faptul că un țăran român, în timpul revoluției, l-a acuzat pe împărat de trădare pentru că nu le-a dat arme și-a amenințat în gura mare că, dacă-i va trăda încă o dată, își vor căuta un alt împărat? Ca și cum împărații se găsesc de vînzare la piață", medită îndelung contele. Apoi întrebă:

„În timpul răscoalei, ai scris și ai primit scrisori? Cine ți le-a scris și cui i-ai răspuns?"

Imitîndu-l pe acuzatorul său, Horea rămase cîteva clipe pe gînduri. Răspunsul îl avea pregătit. Dar voia să-i creeze contelui emoții. Emoții și bucurii care să nu se împlinească.

„Eu nici n-am trimis scrisori și nici n-am primit scrisori!"

Jankovich avea însă dovezi pe care Horea nu le putea contesta cu argumente.

„N-ai scris tu oare judelui nobililor din Zam să lase oamenii să meargă în Ungaria pentru a cumpăra bucate?" îl întrebă, ironic, contele.

Horea replică:

„Scrisoarea despre care se vorbește n-am scris-o singur. Întreg satul Rîu Mare a cerut și a lăsat să se scrie această scrisoare pe care a compus-o nobilul Alexandru Chendi din Cîmpeni."

„Oare locotenentul Petru Lupu din Abrud nu ți-a trimis o scrisoare? Și nu tu i-ai răspuns la ea?"

„Nici locotenentul nu mi-a scris mie, nici eu lui", zise Horea manevrînd cu curaj același *nu* hotărît care, spera el mereu, îl va salva sau îl va duce în fața împăratului.

„Cui i-ai mai scris?"

„Nimănui, din moment ce nu știu face acest lucru."

„Nici judelui nobililor Gheorghe Bisztray junior din Cîmpeni?"

„Nici. Întregul sat Rîu Mare i-a scris."

„Cine a scris această scrisoare?"

„Același Alexandru Chendi."

„Ce conținea scrisoarea aceea?"

„Cei din satul Tomnatic de pe Criș au scris celor din Rîu Mare, în numele localității Tomnatic și-al altor localități de pe Criș că nobilii sînt foarte întărîtați asupra lor și că sînt tare urmăriți de către aceștia, drept pentru care cer ajutor și la această veste, satul Rîu Mare a scris judelui nobililor Bisztray ca el să caute mijloace și să scrie la Zlatna pentru ca nobilii să se abțină de la asuprirea crudă a poporului."

„Începe să fie confuz, gîndi mulțumit contele. Caută alibiuri și nu le găsește. Sînt mai mult ca sigur că nu vom scoate mare lucru de la el deși acesta deține secretul răscoalei", continuă Jankovich să mediteze înainte de întrebarea următoare:

„Cînd a fost Alexandru Chendi la tine?"

„Nu-mi amintesc ziua, dar era pe vremea cînd răscoala se afla în focul ei cel mai mare."

„Cît a stat la tine?"

„O săptămînă."

„A mai fost Alexandru Chendi și altădată la tine?"

„Nu."

(Nobilul Alexandru Chendi se afla în derivă. La începutul răscoalei fusese de partea iobagilor, răspunzînd chemării lui Horea în ospeția căruia s-a aflat o săptămînă, vreme în care a scris mai multe scrisori și, se presupune, i-a sfătuit pe căpitani ce și cum să facă. Apoi, cînd autoritățile l-au convocat la interogatoriu, s-a lepădat de ei, acuzîndu-i. Deși le-ar fi putut fi de folos, ca un martor de elită ce era. Titlul de noblețe l-a împiedicat s-o facă. Și teama de moarte. Anchetatorii nu prea țineau seama, în astfel de împrejurări, de starea socială a inculpaților. Iar el, nobilul din Cîmpeni, în vinele căruia curgea același sînge ca și-n vinele lui Horea, s-a hotărît să șadă în banca trădării. Grija lui a fost să scape de acuzarea ce i s-ar fi putut aduce, de bănuiala că ar fi fost implicat în evenimentele petrecute și ca atare trecut pe lista inculpaților. Dar cine renunță de bunăvoie la viață pentru a salva viața altuia? Încercările sale, voalate ce-i drept, de a acoperi unele fapte ale căpitanilor au eșuat. Autoritățile cunoșteau mult mai multe lucruri din viața lui

decît și-a închipuit. Primul interogatoriu i l-a luat locotenent-colonelul Kray.

„I-ai văzut pe Crișan și pe Cloșca la Horea acasă?" l-a întrebat, cu voce aspră, militarul.

„Nu i-am văzut!" i-a răspuns, cu voce tremurîndă, trădînd frica, Alexandru Chendi.

„Am documente și, dacă nu ne spuneți adevărul, vă paște o mare primejdie", l-a amenințat Kray.

Nobilul se cutremură. Încercă să-și amintească numărul și numele nobililor români din Transilvania. Erau puțini, foarte puțini. Și nimeni nu și-ar fi pus viața la bătaie în favoarea sa. Fiecare își apăra titlul și bunăstarea.

„I-am văzut", mărturisi Chendi și simți în inimă vîrful unui pumnal.

„De ce ați acceptat să mergeți la Horea acasă?" continuă Kray să-l țină în frîu.

„De frică. M-a amenințat. Și oricînd putea să mă omoare. Dacă nu el, vreun scelerat dintre cei pe care-i comanda. Că era aspru la mînie și nu suferea să fie umilit. Știți doar ce-a făcut cu nobilii pe care i-a întîlnit în drumul său!"

Kray îl privi cu milă. Ca pe un cerșetor. Numai că, în loc de un bănuț, i-a azvîrlit o altă amenințare:

„Scrisoarea pe care v-a trimis-o Horea ca să mergeți la el, nu conține nici măcar o aluzie cum că v-ar face nu știu ce mare rău dacă-l refuzați. V-a chemat pur și simplu cum chemi un prieten, și v-ați dus!"

Kray nu-l mai întrebă decît lucruri nesemnificative la care nobilul răspunse cu mîna pe inimă. Dar, pentru a ieși de tot și definitiv la suprafață, își propuse ca în fața comisiei aulice să-i dea lui Horea cîteva lovituri de grație și astfel să fie considerat de contele Jankovich un colaborator de mare valoare. Așa și-a pus și el semnătura pe sentința de condamnare la moarte a lui Horea. Fără depozițiile sale, probele împotriva Crăișorului nu erau nici pe departe zdrobitoare. Astfel, atunci cînd, în fața comisiei aulice i se citesc depozițiile date mai înainte, el nu numai că le confirmă, dar mai adaugă și alte amănunte. Susține că, în săptămîna care-a petrecut-o la Horea, acesta, împreună cu Cloșca, n-au stat în nici o noapte în

sat, plecînd cine știe unde. Apoi, îi dă lui Horea lovitura de grație. Nobilul Chendi mărturisește:

„Horea se afla acasă cînd un om de-al lui de încredere i-a adus vestea din Abrud că prietenul său, preotul din Arada, a fost arestat de autorități. Auzind această întîmplare, Horea s-a înfuriat și a poruncit ca imediat să fie jefuit Cîmpeniul. Și poporul l-a ascultat." Nobilul și-a făcut și de astădată datoria. Titlul și averea sa au fost salvate.)

În fața lui Horea, la porunca lui Jankovich, apăru nobilul Alexandru Chendi. Nu era nici mîndru, dar nici nu i se citea în ochi teama care-l cuprinsese altădată. Trădase. Restitui teama și primi încrederea autorităților.

„Îl cunoști pe acest om?" îl întrebă contele pe Chendi.

„Îl cunosc", răspunse acesta degajat.

„Tu îl cunoști pe acest nobil Alexandru Chendi?" i se adresă Jankovich lui Horea.

„Da, îl cunosc și după nume și personal."

Chendi ocolea anume privirea lui Horea, care-l căuta. Nu pentru a-i face semn să tacă, să nu-l acuze ci numai așa, ca să știe ce culoare au ochii unui trădător care i-a fost și prieten, pe care l-a ajutat în destule rînduri.

„Adevărat că ai spus în prezența acestui nobil că-ți pare rău că răscoala a început într-un anotimp așa de nefavorabil?"

„Nu, răspunse Horea. Nobilul minte."

„Recunoști că tu și căpeteniile tale v-ați lăudat în prezența acestui nobil că ați supus Principatul Transilvaniei de la Beiuș pînă la Turda în așa fel încît dacă tu, Horea, ai porunci, nu numai românii ci și iobagii unguri s-ar răscula pe loc împotriva nobililor și funcționarilor?"

„Eu n-am rostit asemenea vorbe și nici din gura altora nu le-am auzit", răspunse Horea. Nobilului Chendi i s-a părut că niciodată, de cînd îl cunoaște, nu l-a văzut așa măreț, așa de puternic, deși era legat în lanțuri, deși soarta îi era pecetluită. Și nobilul român se rușină. Simți în ceafă o durere mare. Ceru un pahar cu apă. Dorința i-a fost împlinită imediat. Era doar nobil și unul din cei mai importanți și credincioși martori. Și un astfel de om trebuie tratat cum se cuvine. Jankovich îl compătimea. Își dădea seama ce greu îi vine nobilului să acuze. „Sau

poate că o face din plăcere, nu neapărat din necesitate — gîndi el. Altul ar risca. De dragul de a fi cunoscut în tot imperiul. Cine-a auzit de Chendi la Viena? Nici măcar cel ce mătură strada din fața palatului imperial. Împăratul, nici din greșeală." Se uită la Horea apoi la Chendi și încercă să-i compare. Nu găsi nici un punct care să îi apropie." Doar faptul, cu totul și cu totul întîmplător — zîmbi contele — că vorbesc aceeași limbă. Dar asta nu spune nimic și nici nu înseamnă mare lucru. Am mai văzut eu frate omorîndu-și fratele, bucurîndu-se că a izbutit să săvîrșească o asemenea nelegiuire. Oare să știe nobilul Chendi că, deja, Horea este condamnat la moarte? Cine să-i fi spus? Lucrul ăsta îl știu doar eu și împăratul. Să aibe el o presimțire atît de ascuțită? Posibil. Multe lucruri imposibile sînt totuși posibile. Prea îl acuză de moarte."

Contele reveni cu picioarele pe pămînt. Obișnuia să se odihnească, să-și odihnească mintea, meditînd în timpul interogatoriului. Din tinerețe. Exerciții spirituale. Jocuri de-a logica. Ecuații pentru alte întrebări în vederea descoperirii altor necunoscute de care avea trebuință. Țușî sec și i se adresă lui Horea:

„Cine a poruncit nobilului să scrie, tu, sau întregul sat?"

Chendi își aminti o rugăciune din copilărie pe care o rostea în gînd. Era sigur că va scăpa cu față curată. Se temea însă de blestemul lui Horea. Blestem care putea însemna și ultima dorință a celui din fața sa. Horea răspunse:

„N-am știință decît de cele două scrisori adresate judelui nobiliar. Despre a treia sau chiar despre a patra, scrisă pentru locotenentul Petru Lupu nu știu nimic. Cît privește cele două scrisori pe care le cunosc, n-au fost atît de amenințătoare precum le descrie nobilul. Și nu eu, ci întregul sat Rîu Mare a poruncit să fie scrise cele două scrisori."

Chendi vru să intervină, dar se abținu. Fața i se congestionă. Să vadă și contele cît poate fi el de indignat cînd un iobag îl face mincinos. Jankovich nu-l băgă însă în seamă. Mimica nobilului nu-l interesa. Eventual mimica acuzatului. Să știe măcar cînd spune sau cînd nu

spune adevărul. „Măcar l-ai cunoscut pe locotenentul Petru Lupu?“

„Nu.“

„Nu ţi-a promis locotenentul că-ţi va face servicii bune la comisia din Sebeş?“

„Nu.“

(Michael Brukenthal ţinea neapărat să se remarce, să fie considerat un fel de coautor la prinderea căpitanilor răscoalei, dintre care Horea îl interesa cel mai mult. Era convins, ca dealtfel, şi unchiul său, Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, că după prinderea lui Horea răscoala se va destrăma, principatul recîştigîndu-şi astfel liniştea mult dorită. S-au propus, în acest scop, o mulţime de planuri, care mai de care mai îndrăzneţe, galbenii oferiţi drept recompensă, stîrnind multe ambiţii printre militari. Cu aprobarea tacită a lui Michael Brukenthal, din încredinţarea căpitanului Richard, locotenentul Hoffman din regimentul I românesc de graniţă, scrise din Abrud, sub semnătura locotenentului român Petru Lupu, lui Horea, să vină la Cîmpeni să poarte tratative pentru pace. Inteligent şi abil în astfel de treburi, Horea întui scopul acestei invitaţii şi ocoli momeala. Scrisoarea mirosea a trădare. Sfătuindu-se şi cu Cloşca, hotărî să respingă oferta de pace a necunoscutului locotenent român. Aflat în munţi, nobilul Alexandru Chendi a fost solicitat şi acceptă să scrie răspunsul cuvenit, conceput de Horea.

„Să-l scriem în limba maghiară“, propuse Cloşca.

„Aştia ne-ar crede besmetici. Omul ne scrie româneşte şi noi îi răspundem ungureşte?“ rîse Horea acceptînd ideea tovarăşului său. Chendi n-a avut nici o obiecţiune. El nu se considera implicat în răscoală decît cu sufletul. Era român, dar era şi nobil. Părerea lui Horea era ca scrisoarea să fie scurtă şi să respingă în mod indirect propunerea ofiţerului care se oferea ba să-l sprijine pe lîngă comisia din Sebeş, ba să-l însoţească personal la Viena cu condiţia, firească pentru locotenent, ca Horea să se prezinte la Cîmpeni, la masa împăcării. Magistral concepută, scrisoarea suna astfel: „Onorate Domn, Domnule locotenent! Bunul nostru Domn! Scrisoarea Domniei tale cu data de astăzi, scrisă româneşte, am primit-o cu mare

respect și cu multă bucurie. La care vă scriem acestea: că Dumnezeu preasfîntul să se îndure de poporul său și să dăruiască în țara noastră pace, pe care domnii foarte ușor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim ce e cu neputință, ci numai două lucruri: întîi să fie lăsați slobozi prinșii noștri, a doua să ni se dea milostiva rezoluție dobîndită de la Înalta Curte cu multele noastre rugări, potrivit poruncii împăratului. În ce privește însă ca noi să ne întîlnim la Cîmpeni și să vorbim de pace, bine ar fi, dar nu mai putem umbla atîta în sus și în jos, fiindcă oamenilor le e frig și flămînzesc. Mai departe, juzii cei vechi sînt acolo cu domnii și cu miliția, să fie trimiși aici în domeniu să dea socoteală, fiindcă mult au tras și stors, anume mai întîi judele Macavei Bota, Ion Oneț, Ion Cocoș a Teții, Petelic Bodea, Gheorghe Boba care n-a dat socoteală de 5 000, Achim Coteț și Șimoca Cotoșel. Cu aceasta rămînem al Domniei tale supuse slugi, iobagii fiscali din Rîul Mare și Nicola Ursu." Complotul eșuase.)

Contele continuă interogatoriul. Horea și Chendi stăteau față-n față. Vîndutul și vînzătorul. Iobagul și nobilul.

„Ce fel de document tipărit era acela, la începutul căruia era imprimat vulturul împărătesc cu două capete?"

Chendi era mai atent decît Jankovich.

„A fost privilegiul Majestății Sale pentru zidirea unei biserici grecești care mi-a fost dat în biserica din Viena, cînd am fost ultima dată acolo și pe care l-am adus aici."

„Întrebare banală, răspuns banal, document fără importanță", gîndi nobilul, întrebîndu-se cum ar fi anchetat el cazul lui Horea. Fugi înfricoșat de acest nemernic gînd. „Poate că m-aș fi spînzurat înainte de a începe interogatoriul. Sau poate că l-aș fi condus mai bine decît contele. Nu de altceva, dar îl cunosc mai bine, chiar foarte bine pe acest dezlănțuitor de răscoală. De unde oare i-a venit în minte ideea de-a instiga iobagii împotriva nobililor? Că, să fiu sincer, el n-o ducea tocmai rău. Ce-i drept, n-avea casă, n-avea masă, dar nu se putea plînge de lipsuri. Și drumurile la Viena îl întinereau. Și-apoi, nu cred eu că Horea și-a pus de atîtea ori viața-n joc numai de dragul iobagilor năpăstuiți. Cine știe ce prie-

teni și-o fi găsit el la Viena cărora le promitea să-i revadă. Ce-l va întreba, oare, acuma?"

Ghicindu-i, parcă, gîndul, Jankovich, aproape plictisit, privindu-l pe Horea a lehamite, supărat că nu poate scoate nimic de la el, puse o nouă întrebare:

„N-a venit George Crișan la tine cu cîteva din căpeteniile sale în cîmpia satului Rîu Mare, numit Albac, și nu te-au rugat pe tine să le stai întrajutor fiindcă au fost strîmtorați mult de către soldații imperiali, iar tu, împreună cu mai mulți dintre oamenii tăi, ați răspuns că nu dați ajutor în afara stăpînirii nimănui, dar în cazul în care cruzimea soldaților ar pătrunde pînă la voi, atunci v-ați apăra?"

Chendi mustăcea. Horea n-avea nevoie de un anume timp de gîndire. Ca și cum întrebările i-ar fi fost date mai dinainte anume ca să pregătească răspunsurile cît mai bine.

„Nu, nimeni n-a venit pentru ajutor la mine. Dar au venit trei străini din regiunea Crișurilor care au cerut copii după rezoluțiile împărătești."

„Cu mintea lui ascuțită, dacă ar fi avut arme destule și oameni pricepuți în a le mînui, Horea ajungea rege al Transilvaniei", gîndi Chendi. Jankovich fu și el pe aproape cu presupunerile. De aceea se bucura că avea dezlegarea împăratului pentru lichidarea lui Horea.

„Într-o seară, cînd erai bine dispus, poate după cîteva pahărele de băutură, l-ai chemat pe nobilul Alexandru Chendi din casa preotului Sîntion din Albac, în fața porții și ți-a spus că el, Chendi, va obține grațierea dacă vei liniști oamenii și îi vei opri de la jefuire și omoruri viitoare, la care tu imediat ai răspuns:

— Nu-mi trebuie grația împărătească; voi liniști oamenii dacă vor fi eliberați cei arestați la Galda de Jos și Zlatna, dacă se va aduce o ușurare contribuțiilor, taxelor și altor dări, fiindcă Maiestatea Sa a ordonat de cap numai un fiorin și 20 de creițari, fără să știe de celelalte taxe?"

Nobilul îngălbeni. Horea va nega și-l va pune într-o situație penibilă. Și-l va mai blestema o dată pentru trădare. Liniștit, acuzatul răspunse:

„Nu știu nimic despre aceste cuvinte. Nobilul le-o fi visat.“

Chendi se aștepta ca Jankovich să-l oblige să intervină. Contele însă continuă interogatoriul ca și cum el nu s-ar fi aflat de față.

„Te-au înarmat sau nu mulți oameni cu arme frumoase în casa lui Nicola Petru din Albac?“

„Au venit mulți oameni la mine pentru a auzi ce stă scris în documente și aceștia au adus acolo și puști.“

„Erau sau nu agățate în camera ta mai mult de 30 dintre cele mai frumoase puști care-au fost încărcate în prezența nobilului, împărțindu-se și pulbere, și plumb?“

Chendi confirmă, Horea tăcu. Contele continuă:

„Cu această ocazie ai poruncit nobilului Alexandru Chendi să citească în fața poporului adunat, documentele. Dacă după citire și explicare, cei mai buni gospodari fruntași au dat din cap și au arătat că în aceste documente nu stă scris ceea ce credeau ei și au plecat imediat, iar tu ai rămas numai cu oamenii de nimic?“

Chendi o luă înaintea lui Horea, se grăbi să scape de tortura interogatoriului și confirmă cele declarate. Horea răspunse:

„Am poruncit nobilului să citească documentele, iar apoi toți oamenii au plecat deoarece n-aveau de ce să mai rămînă acolo.“

„Dacă n-am fi fost noi, martorii, credincioșii de bază ai împăratului, nu-l puteau acuza de nimic“, gîndi Chendi și-n sinea lui se bucură că va scăpa de Horea. „Cum de m-am lăsat eu ademenit și înfricoșat de un iobag?“ se întrebă el și-l privi pe acuzat, pe ascuns, cu destulă ură ca și cum Horea i-ar fi pricinuit un mare rău, cel mai mare rău al vieții lui.

„A venit la tine George Crișan și alții și ți-au spus: — Iată, Horea, fiindcă ne-ai condus la această fărădelege, dă-ne acum scrisorile împărătești în baza cărora ai început, pentru ca să ne putem apăra față de soldații împărătești. Iar tu le-ai răspuns: — Aceste documente nu vă folosesc la nimic, fiindcă au fost date numai pentru domeniul Zlatnei?“

„Dacă s-ar fi întîmplat acest lucru, Crișan și oame-

nii săi i-ar fi omorît pe loc", gîndi nobilul. Contele aştepta curios răspunsul acuzatului:

„Eu am vorbit cu niște oameni pe care însă nu i-am cunoscut. Aceștia au întrebat de documente, dar cu alte vorbe decît cele pomenite de conte, la care eu le-am răspuns că nu le pot da documentele vieneze deoarece au fost date numai pentru domeniul Zlatnei."

„N-alegi nimic din răspunsurile ăstuia care vorbește ca un mort înviat numai pentru cît ține acest interogatoriu și nu-l interesează ce va urma după ce el se va reîntoarce în mormînt", gîndi nobilul, uimit de perspicacitatea lui Horea, de curajul său de a-l înfrunta pe conte și prin conte pe însuși împăratul pe care, după cum se lăuda mereu, îl socotea prietenul său.

„Ai dispus ca nobilul Chendi să-ți scrie două scrisori?"

„Eu nu, poate sătenii."

Nobilul oftă.

„Ai avut obiceiul ca scriptele tale, adică, mai bine zis, rezoluțiile de la Viena, să le păstrezi la Nicola Cîrstea din Arada, o parte a Albacului?"

„Da, fiindcă acesta a fost de cinci sau șase ori la Sibiu cu ele, după dreptate. Și n-a găsit-o."

„Adevărat că tu și căpitanul tău, atunci cînd ați primit vestea că în Ponor și Remetea au fost omorîți soldați, ai răspuns cu bucurie:

— Așa e bine, vrem să pornim lupta și contra lor?"

„Despre toate acestea eu nu știu nimic!" răspunse Horea calm, ca și cum astfel s-ar fi și petrecut lucrurile.

Contele înteți tirul. Voia să-i demonstreze și nobilului român care era de față că hotărîrea împăratului de a-l alege dintre cei mulți să ancheteze corifeii răscoalei a fost mai mult decît inspirată. Să i se ducă vestea în toată Transilvania! Că-i înțelept și viclean, și drept, că urmărește numai și numai stabilirea adevărului.

„Oare ce vrea Jankovich? Să stabilească adevărul, sau pur și simplu să realizeze un proces verbal de anchetă pe care să-l anexeze sentinței de condamnare la moarte a lui Horea? Căci Horea n-are scăpare", gîndi nobilul Chendi.

„Este adevărat că, împreună cu partizanii tăi princi-

pali: Mariță Avram, Todor Berindei și Ion Culdă, atunci cînd ți-a parvenit știrea că nobilii au pătruns în Sohodol și l-au arestat pe preotul din Arada, care-ți era prieten, ai îndemnat poporul să jefuiască Abrudul? Cunoști ceva despre această jefuire? Tu ai fost conducătorul rebelilor? I-ai dat, cu această ocazie, băiatului sau soției lui Alexandru Chendi un fiorin?"

Nobilul stătea ca paralizat în fața lui Horea. Toți mușchii îi erau crispați. Gura îi era uscată. Încercă să scape din această stare lingîndu-și buzele, înghițind în sec. Nu izbuti.

Horea răspunse cîntărindu-și parcă fiecare vorbă într-o balanță anume făcută pentru el, sigilată în numele adevărului său:

„Da, eu am fost la Cîmpeni, dar numai cu intenția de a spune vicejudelui nobililor ca să numească alți juzi în locul celor fugiți; dar n-am fost în vremea cînd s-a petrecut jaful. Și mai știu că i-am dat băiatului lui Chendi un fiorin pe care-l datoram tatălui său ca onorariu pentru scris."

„Deci nobilului i-au fost plătite scrisorile, gîndi contele. Nu le-a scris de dragul aceluiași sînge care curgea în vinele amîndoura. Și nici pentru ca răsculații să nu-l jefuiască."

„Ce părere ai, nobile Chendi, de răspunsul pe care l-ai auzit?" întrebă Jankovich.

Martorul răspunse, ca și cum cineva i-ar fi dictat cuvînt cu cuvînt:

„Cînd ai venit la mine din Cîmpeni, casele juzilor domnești și casa lui Frățicu, alias Cristea Petru din Rîul Mare, cel care a tras de două ori asupra ta fără ca pușca să ia foc, erau întregi. Cînd te-ai reîntors la Cîmpeni, era jefuită și dărîmată iar în timpul jefuirii, drept recunoștință pentru că v-am scris, ai pus o sentinelă la poarta casei mele, să mă păzească", încercă nobilul să-i amintească lui Horea faptele pe care el le nega nu cu înverșunare ci într-un mod foarte firesc.

„Ce ai de răspuns la toate acestea?" îl întrebă contele pe Horea.

„Toate acestea le aud acum pentru prima dată. Nu știu nimic despre ele"

„Asta mă crede copil, așa mă înfruntă. Și face pe curajosul! Nici vorba nu-i tremură, nici ochii nu-i închide cînd mă minte-n față, nici obrazul nu i se înroșește de rușine. Oare așa să fie toți scelerații care au luat parte la răscoală?“ Contele era indignat. Horea îl nesocotea. Cum îl nesocotea și pe Chendi. Cum l-ar fi nesocotit pe însuși împăratul, dacă acesta ar fi fost de față.“ De ce insistă să-l vadă pe Iosif? Sigur deține secrete pe care mai bine le ia cu el în mormînt decît să ni le dezvăluie. Pentru el, noi nu sîntem decît niște venetici, niște inși trimiși să-l ancheteze, față de care n-are nici o îndatorire. Nu vrea să recunoască faptul exact că noi reprezentăm și voia împăratului și legea imperiului!“ Jankovich vorbea cu el însuși. Cît n-ar fi dat să aibă aproape de el un bun prieten cu care să se consulte, căruia să-i spună ce gîndește despre acest interogatoriu. Cu ceilalți membri ai comisiei aulice nu poate discuta decît oficial, păstrînd și distanța și înălțimea care-l despărțea de ei.

Pînă la ultimul interogatoriu, Horea a mai apărut în fața contelui de trei ori, respingînd toate acuzațiile care i s-au adus, negînd că ar cunoaște pe vreunul din martorii acuzării, sau chiar dacă recunoștea pe careva, nega mărturiile depuse împotriva sa. Ultima ședință a avut loc la 24 februarie. Contele era indignat. Dacă i s-ar fi admis de către împărat să folosească tortura, n-ar mai fi stat o clipă pe gînduri. Și i-ar fi sfîrtecat acuzatului și nervii și inima. L-ar fi făcut să simtă gustul puterii, gustul adevărului puterii. Așa însă, contele se vedea obligat să suporte cu stoicism sfidarea la care-l supunea Horea, impertinența acuzatului. „Oare toți românii sînt așa?“ se întrebă Jankovich și rîse. Martorii dovediseră că Horea este, totuși, o excepție. Mulți care bravaseră în timpul răscoalei, se comportaseră apoi ca niște mielușei. Spuseră tot ceea ce li s-a cerut. Fără pic de remușcare. În fapt însă, inconștienți. Pentru că n-o făceau anume pentru binele împăratului și nici pentru a ajuta comisia aulică la stabilirea adevărului, ci doar pentru a-și apăra propria lor piele. Mulți au trădat și au murit. Oare dacă cei care-au pățit astfel ar fi știut că n-au scăpare, ar mai fi trădat? Contelui îi părea rău că n-a experimentat acest

lucru pe unul din mulții săi acuzați. Să-i spună adică în față, că va muri și-apoi să-l ancheteze, cerîndu-i să spună adevărul. Cum reacționează un om în fața unei astfel de situații? Implorînd milă? Cerșind zile și viață? Cerîndu-și iertare? Spunînd că tot ceea ce a făcut s-a întîmplat datorită amenințărilor cu moartea la care-a fost supus de căpitanii răscoalei?

„Am cam îmbătrînit degeaba!" recunoscu Jankovich. Ceru să-l aducă din nou pe Horea. Pentru un ultim interogatoriu.

„Te-am chemat acum pentru ultima dată aici. Pricepi oare că este momentul suprem pentru a te răzgîndi cu privire la ceea ce vorbești? După ce vei reflecta, să mărturisești în mod sincer care a fost participarea ta la neliniștea ce-a fost în țară și la violențele comise?"

„Ei speră că mă voi lăsa păcălit acum, în ultimul moment. Cred ei că adevărul meu poate fi dat în schimbul unor promisiuni mincinoase. Moartea-i lîngă mine. Ne-am făcut prieteni de cînd am fost adus la Alba Iulia. Așa că nu-mi mai pasă. Totul s-a sfîrșit. Răspunsul meu este unul singur; și de fiecare dată același: N-am fost, nu știu, nu cunosc!"

Contele îl asculta cu atenție convins fiind că Horea își va schimba radical atitudinea.

„Eu am vorbit pînă acum ca și cum aș fi vorbit înaintea lui Dumnezeu și n-am avut nici o participare la răscoală."

Contele îl înjură în gînd. Apoi continuă:

„Ai abuzat în mod culpabil, în modul cel mai grav de grația preaînaltă prin îndărătnicia nerușinată arătată pînă acum, grație pe care ar fi trebuit să o recunoști prin aceea că, după ce ai fost arestat, n-ai fost predat jurisdicției ordinare pentru a fi judecat, ci, în baza ordinului preaînalt, unei comisiuni aulice trimise în mod special, pentru ca cu atît mai puțin să stai pe gînduri să arăți adevărata tendință, realizarea și, în sfîrșit, ținta răscoalei pornite în țară. Ce spui despre toate acestea?"

„Eu sînt nevinovat. Eu nu știu nimic despre toate acestea."

„Continuă să tăgăduiască!" se enervă contele.

„Trebuie să înțelegi că nu este necesară mărturisirea crimei de către făptuitor pentru ca acesta să fie pedepsit, fiindcă altfel n-ar putea fi abătut nici un acuzat de la o negare perseverentă. S-a dispus ca martorii să confirme declarațiile împotriva ta, în fața ta și unii dintre ei au fost jurați chiar în prezența ta. După declarațiile acestora, acuzatul va fi judecat în conformitate cu legislația penală preaînaltă și după aceea pedepsit după gravitatea crimei lui ca un tulburător al liniștei publice, afară numai dacă nu vei aduce contra martorilor amintiți obiecțiuni legitime. Este aproape imposibil să nu fii convins despre aceasta. Ce poți răspunde în legătură cu cele auzite?"

Horea răspunse ca unul ce nu se afla pe marginea mormîntului asemenea lui:

„Eu n-am cunoscut decît abia unul sau cîțiva martori. Ca atare nu știu să aduc contra lor obiecțiuni. Destul că nu știu nimic despre cele întîmplate și că sînt nevinovat."

„După ce au fost dovedite prin atît de multe declarații, sub jurămînt, crimele de care ai fost acuzat și care ți s-au pus în sarcină, să spui dacă poți spune ceva pentru a te apăra."

Horea ridică din umeri și zise:

„Ce să spun pentru a mă apăra cînd nu mă știu vinovat cu nimic? Nobilii și ceilalți locuitori din Bucium au fost porniți contra mea de cîțiva ani."

„Persiști asupra declarației acesteia sau crezi că trebuie schimbat ceva?"

„Deoarece nu știu decît ceea ce am declarat pînă acuma, nu pot deci decît să mențin depoziția."

Contele îl privi cu milă. Pentru prima dată de cînd îl cunoscuse îl compătimea. Horea surprinse privirea nobilului și-i răspunse cu aceeași monedă. „De fapt, gîndi Jankovich, acest om, cît este el de nemernic și de scelerat, trebuie invidiat! Locul său nu-i printre muritorii de rînd!"

Contele nu bănuia atunci că Horea, încă din ziua morții, va intra pe poarta nemuritorilor neamului său. Cu voce stinsă, porunci să-l ducă pe acuzat, sub pază strașnică, în celulă. Și să fie păzit ca o comoară imperială. „Împăratul va fi mulțumit!" încercă Jankovich să se autolinistească.

XIV

Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, făcea noi și noi planuri pentru stingerea răscoalei. „Să-i ascultăm pe sceleraţi, să notăm cauzele care i-au îndemnat să se răscoale, să le promitem marea și sarea și-apoi, după ce-i vom prinde pe căpitanii lor, vom vedea noi ce-i de făcut", gîndea ziua și noaptea baronul. Înțelepciunea sa, lăudată de supușii apropiați, nu izvodea însă nici o soluție care să poată fi pusă imediat și cu succes în aplicare. Aștepta scrisorile împăratului, mustrările acestuia, nu cu teamă, ci cu oarecare neliniște pentru că, orgolios cum era, nu-i făcea plăcere să i se impute nici măcar această răscoală. Cu atît mai mult cu cît îl asigurase pe Iosif că-n Marele Principat domnește liniștea, că oamenii trăiesc în pace și fericire, că nobil și iobag lucrează întru strălucirea imperiului cu aceeași tragere de inimă, ba chiar cu multă pasiune.

Frămîntat de aceste gînduri, îi scrise comisarului său, Michael Brukenthal, la Sebeș, să caute, în înțelegere cu generalul Pfefferkorn și cu episcopul Nichitici, un om de încredere, de naționalitate română, care, însoțit sau nu de soldați, să plece în Țara Zarandului, să afle ce vor, de fapt și nu de drept, răsculații. Generalul se gîndi la un ofițer. Comisarul n-a fost de acord. „Țăranii ăștia nebuni nu trebuie înfricoșați că se tulbură și mai tare", argumentă el. Episcopul propuse un preot care, zicea el, cu ajutorul cuvîntului sfînt, să-i înduplece pe rebeli să depună armele și să se liniștească. Michael Brukenthal se opri însă asupra lui Ioan Piuariu-Molnar, oculist la Sibiu, român născut în Sadu. „Ăsta-i și de-al nostru, că noi îl săturăm și cu pîine și cu hrană sufletească și-i și de-al lor, că-i român. Numai că, *de-al nostru* și *de-al lor*, puse într-o balanță, primul este mai greu, că-i din aur, cel de-al doilea fiind de sînge, rîse comisarul. Și-l vom trimite în Zarand, cetele din Munții Apuseni aflîndu-se în stare de armistițiu!"

Oculistul se supuse acestei porunci fără s-o comenteze. Nu-i plăceau vărsările de sînge. Și-n mod sincer, voia să

oprească răscoala, să-i vadă pe țărani din nou pe la casele lor împlinind poruncile stăpînilor și-ale împăratului. Căci ce alte treburi avea un iobag? Și, ca să le inspire țăranilor mai multă încredere, ca să se facă crezut pe cuvînt, ca intențiile sale să nu fie bănuite de trădare, luă cu el o cruce, așa cum făcuse și Crișan cînd se prezentase în fața țăranilor, la Mesteacăn.

Cînd Piuariu-Molnar ajunse la Brad, în ziua de 16 noiembrie, Crișan cu ai săi se aflau la Valea Bradului. Oculistul îi ceru căpitanului să se întîlnească la Brad, Crișan refuză propunerea, demult nu mai avea încredere în nici un om de-al stăpînirii și-i propuse ca vorbirea să aibă loc pe un deal din apropierea satului unde el va fi prezent cu o parte din trupa sa. Piuariu-Molnar acceptă. Trebuia să-și îndeplinească misiunea și nu se eschiva de la nici un fel de compromis. De fapt, nici nu consideră oferta lui Crișan drept compromis.

Plecă la Valea Bradului și, cînd văzu adunarea țăranilor în frunte cu Crișan, ridică crucea. Răsculații îl priveau cum se apropie nu numai cu neîncredere ci și cu o neprefăcută nepăsare. „Ce bine ne poate face nouă unul care în fiecare dimineață își pleacă de zece ori sau de și mai multe ori capul ca să-i salute pe mai marii Sibiului?“ „Poate avea înțelegere, dar îi lipsește puterea.“

„Eu simt că vrea cu tot dinadinsul să ne amăgească.“

Ajunse în apropierea oastei lui Crișan și-l cuprinse mirarea văzînd că nici o pușcă nu-i îndreptată către el, că nici o lance nu-l amenință. „Oamenii buni se simt de la distanță!“ zîmbi, mulțumit, oculistul. Apoi se așeză la sfat cu Crișan și cu alți cîțiva căpitani ai săi mai apropiați. Discutară despre cauzele răscoalei, notă tot ce îi spuneau căpitanii, nu comentă cererile lor în nici un fel, era doar neutru, venise să propună pace și să cunoască condițiile în care tulburările pot înceta. Nu promise nimic. Îi lipsea puterea. Întrebările pe care le punea iobagilor aveau în ele și un iz de curiozitate. Oculistul voia să afle, pentru el, cît mai multe amănunte, cît mai multe adevăruri. Avea acum prilejul să le cunoască din cea mai autorizată sursă. De la răsculați.

„Cînd și cum a început această răscoală?“ întrebă el prefăcîndu-se în totalitate neștiutor.

Răspunse unul din căpitanii lui Crișan:

„Răscoala asta a început așa: eu, Giurgiu Marcu din Crișcior, m-am dus în ăst an, în luna iulie, la Zlatna, și-am tras la crîșma lui Varadi și cîrciumarul de acolo, pe numele său Petru, m-a întrebat dacă am fost la Alba Iulia, iar dacă n-am fost, să mergem și noi crișciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia care nu se înscriu vor rămîne iobagi, iar cei ce se înscriu vor servi împăratului ca soldați. După trei săptămîni, m-am dus eu, Giurgiu Marcu, la Alba Iulia, în numele tuturor locuitorilor din comună, pe care-i aveam însemnați și i-am înscris. Cînd m-am întors acasă, am aflat pe servitorul meu legat în lanțuri și doi boi ai mei legați la doamna mea Szebeni din Crișcior. Asta pentru că am fost la Alba Iulia. Așa s-au înscris toți din ținutul ăsta cum s-a înscris întreaga țară."

„De unde știți voi că țara întreagă s-a înscris?" întrebă oculistul nemulțumit că nu i s-a răspuns la întrebare, că cel dintîi căpitan, Crișan adică, stă în expectativă, lăsîndu-i pe ceilalți să vorbească. Doar nu Giurgiu Marcu din Crișcior a pornit răscoala, ci George Giurgiu, zis Crișan, din Vaca.

Țăranul răspunse:

„Horea, căpitanul nostru pe care-l cunosc foarte bine după nume, are o scrisoare de la împăratul și, în puterea acestei scrisori, oamenii nu mai au să facă servicii domnilor ci numai împăratului, fiindcă Horea a fost în persoană la Maiestatea Sa și împăratul a trimis poruncă și guvernului ca noi să nu facem servicii domnilor în măsura de pînă acum, dar pentru că domnii nu voiesc să asculte de porunca aceasta, așa a poruncit împăratul, ca noi, la fel ca întreaga țară, să fim înscriși militari."

Ioan Piuariu-Molnar, din ce în ce mai curios, mai interesat, convins fiind că le va aduce mari servicii celor ce l-au trimis în mijlocul răsculaților, care răsculați nu erau nici scelerați, nici lupi și nici fiare, ci oameni în toată firea, cu care te puteai înțelege în bună regulă, puse o nouă întrebare: „Cum ați făcut adunarea și cum s-au început aceste tulburări?"

Căpitanii se uitară la Crișan căruia nu-i păsa de întrebările oculistului. Aștepta momentul cînd acesta se va interesa de condițiile armistițiului. Răspunse căpitanul:

„Horea ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mesteacănului și afară de asta ne-a și scris că dînsul are poruncă de la împăratul ca să ne adune pe toți fiindcă are niște patente pe care voiește să ni le comunice și așa ne-a întrebat dacă noi voim să ținem de domni sau de împăratul. Aceia care voiesc să țină cu împăratul să meargă cu dînsul la Alba Iulia, ca acolo să asculte poruncile ce trebuie să facă mai departe și așa am jurat cu toții la biserica din Mesteacăn și aveam acum să vedem dacă mai servim domnilor sau căpătăm arme, sau dacă comandantul de la Alba Iulia are alte porunci. Așa am plecat în ziua de întîi noiembrie la opt ore dimineața către Curechiu, dar Horea n-a fost aici de față, numai George Crișan pe care-l trimisese Horea".

„Generalul o fi fost de bună credință, dar, după cum se vede, nici el n-a avut destulă putere și a trebuit să-i înșele pe acești țărani care, firesc, s-au răzbunat. Sigur că le-a ajuns cuțitul la os. Și-așa rabdă de cine știe cîte veacuri", zise, în sinea lui, oculistul, apoi întrebă din nou:

„Ce arme ați avut voi la început?"

„Cînd am plecat să mergem la Alba Iulia, nu aveam în mîini decît bîtele noastre, iar unii dintre noi nu aveau nici măcar bîte". Piuariu-Molnar zîmbi, compătimîndu-i pe bieții oameni, nu se arătă însă milos și puse altă întrebare:

„Care este cauza revoluțiunii voastre, purtarea voastră atît de culpabilă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor?" Îi fu teamă de această întrebare. Strînse crucea în mîini.

„Domnule Piuariu-Molnar, ce cauți dumneata printre noi fără o pușcă, fără măcar un vîrf de coasă, doar te lauzi că ești român, că iubești poporul și mai ales că întotdeauna ți-a fost milă de cei asupriți?" îndrăzni un căpitan să-l întrebe pe oculist, tocmai cînd acesta se ruga Dumnezeului său strîngînd puternic, în palmele amîndouă, crucea despre care credea că-l apără de cel rău. „Sau ai venit să ne tulburi planurile? Sau să ne predai nobililor ca pe niște vite? Nu ți-a fost mai dragă liniștea pe care-ai avut-o în bîrlogul domniei tale, la Sibiu? Cîți galbeni ai primit pentru curajul de-a da ochii cu noi?" Piuariu-Molnar ridică crucea. În semn de răspuns. Crucea lui răspun-

dea tuturor întrebărilor. Și trebuia să-i liniștească pe toți cei care ar fi îndrăznit să-i facă vreun rău.

„Liniștiți-vă!“ zise Crișan cu autoritatea-i recunoscută și temută. „Nu-i nici de-al nostru, dar nici de-al lor, nu-i. S-a rătăcit pe drumurile Transilvaniei și-a nimerit la noi în Zarand. Se află, cum s-ar spune, în ospeția noastră. Să-l cinstim ca atare. Și la vremea cuvenită să-l slobozim teafăr și nevătămat. Să ne poată vorbi de bine.“ Și către oculist:

„Domnia ta ești ca apa sfințită. Nu faci nici bine, dar nici rău nu ești în stare să faci.“ Apoi către căpitani:

„Răspundeți-i la întrebare. Să nu plece de la noi neștiutor. Și de la el să afle și cei tari cînd, cum și pentru ce am pornit vîlvătaia. Să afle și să ia aminte. Să învețe să socotească cum se desparte binele de rău.“

„Poate ne mai întrebi o dată ce-ai vrut să afli, că ne-am luat cu vorba și-am uitat păsul Măriei Tale“, zise un căpitan.

Oculistul repetă întrebarea. Unul din căpitani vorbi:

„Înainte de toate ne rugăm în genunchi și cu lacrimi în ochi de prea grațiosul nostru împărat ca să ne ierte, pentru că nouă ne pare rău de ce-am făcut. Noi sîntem oameni săraci și chinuiți de domni. Apoi, cu deosebire ne rugăm de împărat să binevoiască prea grațios a ne elibera de jugul iobăgiei și să ne primească în serviciul împărătesc, așa după cum ne-am înscris la Alba Iulia, deoarece de vom ajunge să fim iarăși supuși domnilor, dînșii se vor purta cu noi, în viitor, și mai rău și țara iarăși se va răscula!“

După ce-l auzi vorbind pe Crișan, după ce auzi și răspunsul căpitanului care, în vorbe puține și cu destulă stîngăcie, îl relată despre cauzele răscoalei. Piuariu-Molnar prinse curaj, și atacă:

„Dacă eu vă declar că Maiestatea Sa împăratul nu voiește să fiți soldați și, mai cu seamă acum, după ce-ați comis atîtea excese, ce veți zice“?

Căpitanii se uitară, din nou, la Crișan. Între ei, înainte de venirea solului, discutaseră și această problemă. Noaptea, la căpătîiul cîte unui foc de tabără, vorbeau de toate. Și-un alt căpitan răspunse:

„Dacă împăratul nu voieşte să fim militari, noi ne supunem voinţei şi poruncilor Maiestăţii Sale. Dar să nu mai fim iobagi. Să ne dea funcţionari germani."

„Ciudat răspuns, gîndi oculistul. Oamenii ăştia sînt plini de înţelepciune. Doamne, cum am uitat şi eu de bătrînii din satul meu, de vorbele şi îndrumările lor! M-am prea îndepărtat de ei. Şi de cine m-am apropiat? De neasemuit este harul unui popor. Harul poporului meu!"

Îi veni nu numai să plîngă, dar să şi plece imediat de unde a venit. Deşi nu era trădător, în clipele acelea se socotea ca făcînd parte din cei ce-şi vînd naţia, aruncînd-o cu bună ştiinţă în braţele duşmanului. Îşi reveni însă imediat. Misiunea sa nu putea fi compromisă de sentimentalism. De un soi de sentimentalism, dacă nu vulgar, atunci, cu siguranţă, atavic. Şi nici el, nici răsculaţii, nici oamenii puterii nu puteau beneficia de pe urma lui. Se reculese şi întrebă:

„De ce voiţi voi, aşa deodată şi acuma să scăpaţi de domnii voştri, care, după cum se ştie, v-au făcut atîta bine, v-au apărat şi cînd aţi fost la necaz şi-n lipsuri, v-au ajutat în tot modul?"

Crişan surîse ameninţător. Dincolo de zîmbetul său se putea citi ura care-i stăpînea sufletul, ura împotriva domnilor, a nobililor, ura împotriva puterii care cu nedreptate conducea ţara, care-i asuprea ca pe nişte vite bune numai şi numai de muncă.

„Ce-ai zice, Măria Ta, în cazul cînd vreun nobil te-ar înjuga, poruncindu-ţi să-i ari holdele?"

„Aşa ceva nu se mai întîmplă de multă vreme în ţara noastră. Şi nici nu ştiu şi nu cred să se fi întîmplat vreodată", răspunse oculistul.

„Ba s-a întîmplat şi încă se mai întîmplă. De multe ori n-avem loc unde să ne îngropăm morţii!"

Crişan îi făcu semn unui căpitan să răspundă la întrebarea celui venit la ei cu gînduri pacifiste:

„Din cauză că domnii au reţinut toate ordinele ce le-a dat Maiestatea Sa împăratul pentru uşurarea sărăcimii şi dînşii, în contră, ne-au încărcat cu servicii tot mai grele. Unii luau de la noi grîu şi alte bucate, şi pe lîngă acestea, dijme de la toţi, aşa încît am ajuns ca noi numai

apa să n-o plătim şi cu toţi, mărturisim sub jurămînt că, la Paşti şi la Crăciun, trebuia fiecare să le dăm un colac, un ulcior, o lumînare şi o găină şi, dacă vreun iobag avea, să fie cu iertare, doi porci, atunci domnul îi lua unul şi, dacă nu avea porci, atunci, de frică, trebuia să cumpere unul cu bani şi să-l dea domnului său. Pe lîngă acestea, fiecare iobag, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dea domnului său, în fiecare an, cîte două cofe de unt iar după ce ne-am plîns la guvern în privinţa asta în urmă cu cinci ani, am primit răspuns ca să dăm numai cîte o cofă de unt. Mai departe trebuia să facem în fiecare săptămînă cîte patru zile de lucru, deşi unii nu aveau în stăpînire decît a patra parte dintr-un jugăr de pămînt. Mai mult, unii domni ne sileau să le aducem lemne chiar şi în sfînta noastră zi de Crăciun, zicînd: Ce ne pasă nouă de sărbătorile voastre! Iar dacă se întîmpla să moară un iobag care avea o casă bună, atunci pe văduvă o scoteau afară din casă dacă nu avea nici un fecior şi o trimiteau în temniţă ca să descopere exact toată averea ce i-a rămas de la bărbatul său, apoi îi luau totul şi-o trimiteau cu copiii să-şi capete pîinea de toate zilele cum va putea şi unde va putea. Chiar şi în cazul în care rămîneau feciori minori care nu erau în stare să facă servicii domneşti, domnii luau şi de la copiii aceştia mici pămînturile şi averea rămasă de la părintele lor şi după ce creşteau mari îi sileau din nou să le facă servicii, dar fără să le mai dea ceva din averea părinţilor lor. De asemenea trebuiau şi femeile noastre să le facă diferite servicii, să toarcă, să ţese pînză de in, iar dacă o femeie nu ştia să toarcă şi să ţese bine, trebuia să plătească cu bani alta în locul ei. Şi acestea sînt împrejurările care ne silesc să rugăm pe împărat ca să ne mîntuie odată de un astfel de jug. În fine, cerem să se desfiinţeze arenzile din ţinutul acesta şi să rămînă fiscului, deoarece armenii care au luat cîrciumăritul în arendă voiesc să tragă, tot prin noi, cel mai mare folos din acesta şi noi nu mai putem suporta o astfel de stare. De asemenea, ne rugăm să fie lăsaţi în libertate toţi acei care au fost prinşi în timpul acestei mişcări.“

Oculistului nu-i prea conveni acest răspuns. Întrebă

dacă mai are cineva ceva de spus. Şi vorbi un alt căpitan:

„Ar fi bine ca pe viitor, atît soldaţii din armata imperială cît şi particularii care vor călători prin Zarand să aibă cu ei un paşaport românesc investit cu sigiliul împăratului."

Ioan Piuariu-Molnar ascultă uimit această propunere. „Aştia vor ca în Zarand limba oficială să fie cea românească. Nemaipomenit. De unde atîta îndrăzneală? Puterea nu va fi de acord cu asemenea treabă. Vor rîde de vorbele ţăranului. Deşi — gîndi el — cererea nu-i nedreaptă. Oare nu ungurii şi saşii au învăţat româneşte? Unde-n lume s-a mai pomenit ca stăpînul să înveţe limba slujitorului său? Numai dacă stăpînul n-a ajuns slujitor iar slujitorul stăpîn. Cum s-au petrecut lucrurile în Transilvania."

„Aveţi curajul să semnaţi aceste plîngeri?" întrebă oculistul, revenind iarăşi la starea lui socială, la misiunea ce i-a fost încredinţată. Crişan le făcu semn că-i de acord să le semneze. Semnară cei cinci căpitani şi cei şapte preoţi care erau de faţă. Şi-n schimbul unui armistiţiu de două săptămîni, oculistul Ioan Piuariu-Molnar, cu de la sine putere, le promise că va înainta plîngerile lor împăratului, desigur, prin guvernul de la Sibiu şi el în persoană le va aduce răspunsurile.

„Cît priveşte rezultatul — zise trimisul guvernului — acestea vor fi, cu siguranţă, în favoarea iobagilor!"

Încrezător în spusele lui Ioan Piuariu-Molnar, în influenţa sa asupra guvernului, acum cînd cunoştea atît de bine cauzele răscoalei, Crişan împrăştie trupa ţăranilor din Zarand, îndemnînd oamenii să meargă pe la casele lor şi să rămînă liniştiţi, dar la cea dintîi poruncă să fie gata cu toţii să se adune, să-şi facă iarăşi dreptate. Oculistul înaintă raportul său, prin episcopul Nichitici, guvernului, care-l trimise împăratului. Nimeni însă nu luă nici o măsură. Dovadă că răscoala n-a încetat definitiv atunci, în ziua semnării plîngerilor de către căpitanii răsculaţilor în prezenţa lui Crişan. Trădarea şi puterea aveau şi atunci sute şi mii de feţe.

XV

Socotindu-l pe împărat scutul lor pe care nici vorba, nici glontele nu-l puteau străpunge, crezînd în puterile lui miraculoase, nădăjduind că i-a despărțit pentru totdeauna de nobili, țăranii răsculați mergeau înainte cu ochii închiși, lăsîndu-se conduși de întîmplare, făcîndu-și dreptate încrezători în izbîndă. Faptul că armata imperială nu-i oprea din acțiunile lor le întărea și mai mult convingerea că Iosif se afla de partea lor, îngăduindu-le, cu bună știință, să nimicească puterea domnilor care, de altminteri, i se împotriveau, voindu-se singuri și nestînjeniți stăpînitori de oameni, de pămînturi și de legi. De aceea poate n-au încercat să afle ce se petrece dincolo de taberele lor, în cancelariile guvernului de la Sibiu, în palatul imperial, în cazărmile soldaților. Neglijaseră în totalitate acest lucru. Ceea ce îi interesa în mod deosebit era să ajungă odată la limanul pe care-l visaseră, pe care-l bănuiau dar pe care nimeni nu știa să-l descrie.

Horea, Cloșca și Crișan s-au aflat prea puțină vreme împreună și de prea puține ori pentru a stabili o anume tactică, pentru a hotărî cum să acționeze în continuare, cunoscînd unde se aflau la un moment dat. Ba mai mult, cete de răsculați, conduse de căpitani investiți ad-hoc de ei înșiși cu acest titlu, acționau după intuiție în multe comitate vecine Zarandului și Hunedoarei, principalii căpitani neștiind care era, de fapt, stadiul răscoalei la un moment dat.

Cuceriseră nesperat de ușor Zarandul, apoi Abrudul și Cîmpeniul, Valea Mureșului se afla și ea în flăcări, văpaia ajunsese și-n comitatele Clujului și Aradului și se părea că pînă în Crăciun, nobilii vor capitula, cerînd îndurare.

Poate doar Horea să-și fi dat seama de adevărata stare de lucruri. Poate doar el se temea că, la o adică, împăratul va renunța la scrupule și va ordona soldaților imperiali să intre în luptă și să tragă fără milă. Dar cui să mărturisească el aceste gînduri? Cui să-i împărtășească această teamă cînd și el se amăgea, crezînd în izbîndă?

Și dacă i-ar fi spus cuiva aceste lucruri, oare, acela l-ar fi crezut? Și dacă l-ar fi crezut, cum ar fi reacționat? Poate făcîndu-l trădător. Sau poate sfătuindu-l să facă ce-o face și să se înfățișeze împăratului. Sau poate i-ar fi cerut porunca scrisă a acestuia cum că ei, iobagii, aveau îngăduința Maiestății Sale să-și facă singuri dreptate. Și de unde să scoată el această scrisoare? Nici crucea aceea aurită cu care se înfățișase Crișan la Mesteacăn, înaintea moților crișeni, n-o mai avea. Era mîhnit și pentru că oamenii săi întrecuseră măsura, omorînd și jefuind și pe cine nu s-ar fi cuvenit. Crișan într-o parte a Principatului, Cloșca în altă parte, fiul său cine știe pe unde; cînd și cum să adune el un sfat al căpitanilor de seamă ai răscoalei? S-a gîndit de multe ori la acest lucru. I l-a împărtășit și lui Cloșca, dar acesta, mai tînăr, mai nervos, om de acțiune, convins că vor stîrpi vița nobililor, îl liniști, nesocotindu-i îngrijorarea.

„După ce vom lua castelul de la Galda și-i vom elibera pe ai noștri, vom porni care către Cluj, care către Sibiu, care către Alba-Iulia și întreaga țară se va afla în stăpînirea noastră."

„Cîți nobili au mai rămas în viață, în Transilvania ?" Cloșca ridică din umeri. Nu știa nici cîți erau înainte de răscoală, nici cîți au pierit, nici cîți au scăpat cu fuga și, ceea ce era foarte important, nu știa ce poate însemna o insurecție a nobililor. Și el și Horea și Crișan neglijaseră, de la bun început, potențialul militar al nobililor. Și acest potențial era destul de mare.

„Dacă intră în horă și cătanele împărătești?"

„Le-a pus împăratul botnițe, rîse Cloșca. Și-apoi, la o adică, toți grănicerii de prin partea locului sînt români, îi luăm de partea noastră și ne vom lupta atunci ca de la împărat la împărat", continuă el. Horea nu-l contrazise. Dar nici nu-i dădu dreptate.

„Ce-o fi o fi, nu mai putem da înapoi", zise Horea și-l îndemnă pe Cloșca să pornească neîntîrziat asupra Galdei, să-l ia cu el și pe Horea cel tînăr, să prefacă în scrum castelul baronului Kemény și să-i elibereze pe iobagii întemnițați. Și-apoi, om vedea.

XVI

În vreme ce comisarul guvernului Michael Brukenthal căuta un român pe care să-l trimită să trateze cu răsculații în Zarand, baronul Preiss continua să se afle într-o situație ingrată. Viena nu-i trimisese nici un ordin încă, și el stătea într-o penibilă expectativă care putea să-l coste foarte mult. Gîndurile sale erau tulburi. Încercase să aleagă dintr-o mulțime de soluții pe cea mai bună, dar, cum era soldat care lucra pe bază de ordine, nu reuși să se oprească la nici una. Intuiția nu-l ajutase în nici un fel. Deși se străduise cîteva zile și cîteva nopți de-a rîndul să presupună cum va reacționa împăratul cînd va auzi de ceea ce se întîmplă în Transilvania, nu izbuti decît să creeze o și mai puternică confuzie în jurul său, subalternii clevetind pe seama temerilor sale. Discută cu vicecolonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari și ajunse la concluzia că trebuie să intervină într-un fel pentru a-i stînjeni pe țărani astfel ca aria răscoalei să nu se întindă prea mult.

„Cum vom putea reuși acest lucru ?" întrebă Schultz.

„Să tratăm cu ei, să le promitem drepturile pe care le cer, să-i potolim, să destrămăm cetele, să-i compromitem pe corifei", răspunse generalul.

Schultz acceptă să facă pe negociatorul. Tocmai aflase că două cete ale țăranilor conduse de Cloșca și, respectiv, de fiul lui Horea, porniseră pe drumuri diferite către Galda, urmînd să se întîlnească la Cricău, să-și unească forțele și să atace împreună castelul baronului Simion Kemény din Galda de Jos și să-i elibereze pe cei arestați de atîta vreme între care se afla bunul prieten al lui Horea, judele din Rîul Mare, Dumitru Todea, arestat și condamnat la moarte pentru cele întîmplate la Cîmpeni în 1782.

Vicecolonelul, precaut, îl trimise pe locotenentul Probst înaintea răsculaților, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanul lor. Locotenentul îl întîlni pe Cloșca la Pîrîul Turcului și acesta acceptă să discute cu Schultz, deși ocupase deja Cricăul, deși pînă la cucerirea castelului din Galda nu mai avea de făcut decît un pas, deși i se spusese

că baronul a fugit iar castelul este ca și al lor. Intuiția lui Cloșca dădu greș. Nefiind militar, acceptă cu prea mare ușurință intervenția armatei numai și numai pentru a nu-l supăra cumva pe împăratul care — zicea el și era convins de acest lucru — se afla cu trup și suflet de partea lor. Grăbit, urmărind o avansare, Probst raportează vicecolonelului următoarele:

„În data de opt noiembrie, pe la miezul nopții, însoțit de 24 de husari, am sosit în comuna Rîmeți. Aici n-am întîlnit nici un vicejude, și nici un alt funcționar, așa că nimeni nu m-a putut ajuta. Comuna Rîmeți este așa de împrăștiată, încît numai ici și colo se vede cîte o casă așezată pe cîte un deal: drumurile sînt printre stînci și prăpăstii așa că pe timp de noapte nu poate călători nimeni pe aici și, mai cu seamă, călare. A doua zi am plecat spre Ofenbaia, dar încă pe drum am auzit că violențele țăranilor tulburați din ținutul acesta se terminaseră pe aici și că dînșii s-au întors către comuna Mogoș, care este tot Rîmeți. În același timp i-am văzut pe locuitorii din comunele Ponor și Rîmeți mergînd la o adunare unde erau chemați de o circulară. Am plecat și eu după dînșii, tot în partea aceea în care mergeau țăranii, pînă cînd s-a lăsat noaptea. În ziua următoare, către seară, observai că o mare mulțime de oameni se adună în valea numită la Pîrîul Turcului. Mă apropiai de dînșii și cerui să vorbesc cu căpitanul lor. După un mic discurs ce-l ținui în limba lor, ieșiră numaidecît din mulțime doi oameni și mă întrebară ce voiesc și dacă sînt din partea Maiestății Sale împăratul sau din partea domnilor. Le-am răspuns că eu sînt trimis aicea pentru siguranța lor, dar dînșii mi-au spus că siguranța lor stă în aceea ca să le dau puști și săbii și să fie liberi de domnii lor. După ce văzură că eu sînt român și crezînd că sînt de religiunea lor, mă rugară să înaintez autorităților următoarele trei puncte: se roagă să fie liberi de iobăgie; să fie militarizați; să fie lăsați iarăși în libertate cîțiva oameni care se află condamnați și închiși la Galda. Țăranii aceștia nemulțumiți sînt din următoarele comune, anume din întreg domeniul Zlatnei, din Lupșa, din Cîmpeni, Ponor, Rîmeți, Ofenbaia, Muncel, Sălciua, toți formează o trupă numeroasă de 1 400 de oameni și-n fiecare moment sosesc la dînșii tot mai mulți

țărani. Ei sînt comandați de doi căpitani. Unul se numește Ion Cloșca din Cărpiniș, iar altul Gavrilă Bîrlă din Rîmeți. Trupa aceasta a trecut astăzi dincoace de munți peste hotarele lor, astăzi se împărțesc subcăpitanii și apoi se vor uni cu o trupă mai mare pe care o comandează un căpitan cu numele Horea și vor ataca Ighiul. Ei lasă neatins tot ce este împărătesc... Dînșii îmi tot spuneau că au porunci de la Maiestatea Sa împăratul pentru lucrurile acestea și eu cerui într-un mod foarte fin să văd și eu o poruncă și atunci ei îmi arătară (anume căpitanul) o bucată de hîrtie pe care se afla scris în limba română o copie de pe o rezoluție și care nu poate nicidecum să le dea vreun motiv pentru revoluțiunea aceasta. Eu aș fi înaintat onorabilei Diviziuni încă de ieri raportul acesta, dar nu cunoșteam drumurile și nu am fost pînă astăzi în stare să ieșim dintre stîncile care ne uimeau și unde nu puteam căpăta vreo provizie, nici noi, nici caii noștri. Și, fiindcă țăranii de aici au venit cu toți încoace și pe acasă au rămas numai femeile și copiii, așa am fost silit și eu să mă retrag de aici. Căpitanul Ion Cloșca este înarmat cu o pușcă și cu o teacă goală de sabie, iar celălalt căpitan cu puști și cu pistoale. Mulțimea se adresează către dînșii cu titlul de căpitan și ieri le-au prestat jurămîntul de credință. Mijloace de subzistență n-au deloc, din care cauză taie imediat vitele ce le apucă la mînă. Iar poporul celălalt este înarmat cu puști, parte cu lănci, parte cu topoare și cu furci. Muniție au puțină sau aproape deloc și intenționea lor este să extermineze pe toți nobilii care nu sînt militari."

După ce studie raportul lui Probst, vicecolonelul Schultz, însoțit de o trupă de soldați, porni pe urmele răsculaților, pentru a se întîlni cu căpitanii lor. "Cu orice preț trebuie să-i liniștesc, își zise el. Și sînt sigur că-mi vor da ascultare. Sînt doar reprezentantul împăratului. Acum și aici!"

Apropiindu-se de Cricău, Schultz auzi clopotele bătînd în dungă. Alarmă. Dar nu pentru ca militarii să intervină. Ci pentru ca răsculații să pornească la atac. Mulțumiți că și Cricăul căzuse, țăranii s-au retras în munți, vicecolonelul găsind satul devastat. În fața castelului con-

tesei Székely, un om se străduia să intre călare în curte. Schultz îl opri.

„Cine ești?“ Omul nu răspunse.

„De unde vii?“ Tăcere.

„Ce cauți aici?“ Omul scoase niște sunete de neînțeles.

„Îi gîngav, domnule vicecolonel!“ zise un soldat.

„Ba-i suspect“, zise Schultz și porunci să-l aresteze și să-l ducă legat pînă la Galda. Vicecolonelul cercetă lucrarea țăranilor răsculați asupra Cricăului, îl lăsă pe locotenentul Probst să vegheze, iar el porni către Galda. Arestatul se dovedi a fi preotul Popa Petru din Lupșa. Probst ajunse și el la Galda și-i luă apărarea preotului, spunîndu-i vicecolonelului că este omul său de încredere cu ajutorul căruia spera să-i potolească pe răsculați.

A doua zi, Schultz porni către tabăra răsculaților. Aceștia plecaseră deja spre Aiud. În urma sutelor de țărani, doi oameni se tîrau aproape. Nu puteau ține pasul cu ceilalți. Vicecolonelul îi somă să se oprească. Probst le spuse că trebuie să-i anunțe pe căpitanii lor despre venirea reprezentantului împăratului. Țăranii începură să strige. Trupa se opri, apoi se întoarse din drum. Cloșca, însoțit de șase oameni, se apropie de Schultz.

„Din partea cui vine domnia ta?“ întrebă Cloșca.

„Din partea Maiestății Sale împăratul“, se grăbi vicecolonelul să răspundă. Probst traduse.

„Fiți bine venit atunci!“ zise Cloșca.

Mulțumim, am venit doar ca niște buni amici“, răspunse Probst.

„Cine-i căpitanul cel mare?“ întrebă Schultz.

„Peste trupa asta, căpitanul cel mare este Ion Horea, fiul lui Ursu Horea. Eu sînt căpitanul al doilea“, zise Cloșca, punîndu-l în dificultate pe vicecolonel care ceru să vină de față și căpitanul cel mare împreună cu preotul.

„Măria ta rîde de noi, doar preotul se află în mîinile voastre“, zise Cloșca.

„Nu-i la noi“, minți vicecolonelul.

Veni și numitul Ion Horea. Schultz ceru ca trupa țăranilor să se oprească la o distanță de 500 de pași. Apoi discută numai cu căpitanii care se plînseră de nedreptățile ce li se fac iobagilor. Schultz întrebă:

„Ce v-a îndemnat să adunați atîta popor?"

„Afacerea noastră privește țara întreagă", răspunse numitul Ion Horea.

„De șapte ani și mai bine ne-am plîns la autorități pentru anumite drepturi ce le-am avut în munții din domeniul de sus al Zlatnei, drepturi care mai înainte erau lăsate în libera lor folosință, însă n-am putut obține nici o ușurare — adăugă Cloșca, apoi continuă: Pentru folosirea acestor drepturi noi am plătit înainte numai cîteva sute de fiorini, dar acum întreaga sumă face numai pe un singur an 1 400 fiorini și în suma asta nu se cuprinde ce mai iau pe deasupra funcționarii și care face a treia parte din toată suma. Împrejurările astea ne-au silit să înaintăm Măiestății Sale o umilă plîngere prin Ursu Horea, care a călătorit în persoană la Viena. La această petițiune noi am primit în luna aprilie o rezoluțiune pe care v-o înmînăm în copie, în limba română și, după cum se poate vedea, prin această rezoluțiune ni s-a promis că plîngerile noastre vor fi cercetate și satisfăcute și noi stăm și acum pe rezoluțiunea aceasta. Guvernul, ce e drept, a ordonat o investigațiune, dar comisiunea a luat lucrul prea ușor și numai pe deasupra; afară de aceasta, în tot timpul se află arestați dintre ai noștri cîte o sută de oameni și mai bine și cîțiva dintre ei au și murit din cauza bătăilor, numai ca lucrul acesta să ajungă odată la un capăt. Chiar și acum se află închiși cinci inși la Zlatna și doi în Galda tot pentru afacerea aceasta și numele lor este Dumitru Todea și Cianu Pascu."

Schultz îl asculta cu mare atenție. Și puse o a doua întrebare:

„Pentru ce turburați voi liniștea publică și pentru ce comiteți omorurile acestea, fiindcă, oricum, nu-i asta calea pe care puteți să vă cîștigați drepturile?"

Cloșca era pregătit:

„Uciderile s-au întîmplat fără de știrea și fără voia noastră, deoarece se unesc cu noi și oameni care nu țin de noi, iar peste tot, cauzele nemulțumirii sînt, mai cu seamă, tratările cele rele ale domnilor și ale funcționarilor, aceștia ne înjură și, dacă ne ducem cu plîngeri, ne scot afară și ne tratează cu dispreț, pe cînd ar trebui să știe că noi sîntem supușii Maiestății Sale și plătim contri-

buție. Macavei Bota și Vasile Ioja sînt în continuare juzi fără să se fi făcut vreo alegere nouă; unul e în Vidra și celălalt în Rîu Mare și amîndoi juzii aceștia s-au înavuțit prin asuprirea noastră, a țăranilor, așa de mult încît la începutul tulburărilor amîndoi au încărcat banii pe doi cai și au fugit cu ei în munții cei mai înalți; mai adăugăm faptul că Macavei Bota și mulți alții îndrăznesc să-l înjure pe Maiestatea Sa în modul cel mai infam și odios."

Schultz îi credea numai în parte pe căpitanii răsculaților. Auzise și el despre abuzurile unor juzi, despre modul în care nobilii îi asupresc pe țărani. Totuși, i se păru, că răsculații exagerează. Nu-i venea să creadă că lucrurile s-au petrecut așa cum au fost relatate. „De fapt, scopul meu nu este să-i cred sau să nu-i cred pe acești oameni care, în general vorbind, mi se par cuminți și credincioși împăratului. Eu n-am venit aici să cîntăresc faptele nobililor și plîngerile iobagilor, ci să-i determin pe răsculați să se liniștească, să se împrăștie fiecare de unde a venit, să le spun că împăratul va avea grijă de ei într-un timp cît mai scurt. Dacă izbutesc să-i risipesc, măcar pentru o săptămînă, frigul și foamea și lipsa de arme îi va împiedica iarăși ca să pornească jafurile și omorurile. Că de crimă nu poate fi vorba. Răsculații, în general, n-au fost socotiți nici o dată criminali. Nici Spartacus n-a fost un criminal. Răscoala cere jerfe. Și cei ce se răscoală caută să-și facă singuri dreptate folosind orice fel de mijloace. Și cine să încumetă să pornească o răscoală, știind că-l poate aștepta moartea în orice moment, dacă nu cel care nu mai poate îndura ? Dar aceste lucruri nu sînt de competența mea. Împăratul a fost în Transilvania, a văzut și a auzit ceea ce-l interesa, a și promis, urmează ca lucrarea lui să prindă rădăcini. Știu, nobilii îi sînt împotrivă. Fiecare nobil se consideră un mic împărat pe moșia lui, treabă care nu-i bună și nici folositoare imperiului. Dar vina o poartă cei care-au îngăduit veacuri la rînd ca treburile să se deruleze astfel. Pînă la Iosif, fiecare împărat voia să se laude cu nobilii săi. Și uite unde-a dus această mărinimie. Căci, cine alții sînt mai pricepuți în minciuni și lingușeli decît nobilii ? Dar răscoala trebuie potolită, focul trebuie stins.

Pentru liniștea imperiului și slava împăratului."

Căpitanii așteptau ca vicecolonelul să le pună alte întrebări. Aveau ocazia să se destăinuie fără ca omul împăratului să se arate grăbit, sau să-i îmbrîncească, să-i dea afară, să le spună că nu sînt decît niște ticăloși care nu-și iubesc stăpînii, care nutresc gînduri negre față de liniștea împărăției, față de însuși împăratul care nu le dorește decît numai și numai binele.

„Eu nu cred că uciderile s-au întîmplat fără știrea voastră și fără voia voastră, doar voi sînteți căpitanii oamenilor!" zise Schultz.

„Ori pe unde trecem cu trupa noastră, în fiecare zi ni se alătură alți iobagi, partea cea mai mare fiind înfuriați asupra domnilor lor și aceștia, conduși de un sentiment de răzbunare asupra domnilor, comit ilegalitățile acestea, ilegalități care sînt trecute apoi pe socoteala noastră și, de altminteri, noi nici nu sîntem în stare să ținem în ordine o mulțime așa de mare de oameni."

„Oare ce vrea ofițerul acesta de la noi ? Că-i om al împăratului, știu. Dar unde vrea să ne aducă? Ce putere îi stă la îndemînă ? Ne întreabă, noi îi răspundem și el nu zice nici da și nici ba. Nu-i nici împotriva noastră, dar nici contra nobililor nu se arată a fi. Horea, el trebuia să fie de față la această întîlnire pusă la cale poate tocmai pentru că primul nostru căpitan este într-altă parte. Oi fi avînd eu dreptul să-l ascult pe acest ofițer? Și ce se întîmplă dacă-l voi asculta? Căci el n-a venit numai și numai ca să asculte necazurile noastre. Planurile lui sînt altele. Pînă acum le-a ținut ascunse. Oare nu-l urmează soldații împăratului? N-are oare de gînd să ne prindă, să ne omoare sau să ne pună în lanțuri, să ne pună într-un jug și mai greu." Cloșca își făcea fel de fel de gînduri. Nu știa cum trebuie să acționeze. Iar fiul lui Horea era prea crud ca să fie înțelept. Cu cine să se sfătuiască? Ceilalți erau porniți pe viață și pe moarte contra domnilor. Vor asculta, la o adică, de ordinele sale?

Vicecolonelul îl readuse în fața lui. Punea întrebări scurte, ciudate ca și cum ar fi sosit abia atunci în Transilvania, ca și cum n-ar cunoaște starea de fapt a turburărilor.

„Cine anume se află în tabăra voastră și de unde au venit oamenii ăștia, fiindcă, judecîndu-i după faptele să-

vîrşite, nu pot fi consideraţi ca tîlhari?" întrebă Schultz, renunţînd la gîndurile dinainte. Căpitanii tresăriră. Întrebarea era, de fapt, un fel de cap de acuzare. Dacă ţăranii erau tîlhari, ei, căpitanii lor nu puteau fi altceva.

„Deci împăratul se desparte de noi, ne dă la o parte — gîndi Cloşca. Ai cui vom rămîne dacă Maiestatea Sa se leapădă de noi?" Nu-şi veni în fire. După cîte i-a spus Horea, după cîte-a văzut şi-a auzit în satele pe unde-a umblat şi la Viena, unde l-a însoţit pe Horea, provocarea lui Schultz îl dezarma; se şi vedea cu cătuşe la mîini, aşteptînd clipa în care se va despărţi de viaţă. Nu-l înfricoşă gîndul morţii. Se reculese şi-i răspunse vicecolonelului:

„La noi nu se află nici un tîlhar, toată trupa este formată numai din oameni din ţară. Şi dacă nu sînt la noi tîlhari, cu atît mai puţin sîntem tîlhari noi, căpitanii lor".

Convins că Salis — despre care se vorbea că ar fi venit la ei din afara imperiului, luîndu-le banii ca preţ pentru armele ce le va procura cine ştie de unde şi fugind aiurea — era un personaj legendar, că răsculaţii nu auziseră de el, că nici căpitanii nu-l văzuseră vreodată, Schultz îi întrebă dacă mai au de spus ceva sau dacă vor să mai adauge plîngerilor dinainte altele.

„Noi, ce-am avut de spus, am spus. Şi-a notat şi ofiţerul Probst plîngerile noastre. Am ruga să fim înscrişi militari, fiind gata să ne prezentăm oriunde ne vor cere înalţii noştri superiori."

Vicecolonelul continuă cu o întrebare vicleană:

„Voi mă recunoaşteţi ori ba ca pe un slujitor al Maiestăţii Sale?"

„Te recunoaştem, altminteri n-am fi stat de vorbă!" zise un căpitan.

„Veţi asculta de poruncile mele, aşa cum le-aş da eu în urma preaînaltului ordin al Maiestăţii Sale?"

„Cum să nu te ascultăm? Doar împăratul ne vrea binele. Şi-un serv al său nu poate să ne dorească altceva", ziseră în cor căpitanii.

Cloşca, circumspect, tăcu. Simţea că ceva nu este în regulă. Una este să vorbeşti în urma unui ordin care există, şi alta în numele unui presupus ordin. Dar pentru

că se afla în slujba împăratului și pentru că răscoala pornise în numele Maiestății Sale, Cloșca n-a avut puterea să nu se supună vicecolonelului.

„Dacă-l înfrunt, îi bai, ar putea zice că l-am înfruntat pe însuși împăratul!"

Schultz, simțindu-se în siguranță, convins că este stăpîn pe situație, începu să-i mustre pentru toate cîte-au săvîrșit în timpul răscoalei. Căpitanii îl ascultau umili, fără să-l contrazică, fără să-și justifice faptele.

„Ascultați-mă, că eu nu vă vreau răul. Dimpotrivă. Doresc ca să vă ajungă grația și amnistia împăratului. Dar pentru aceasta trebuie să încetați cu jafurile și omorurile și să vă împrăștiați, fiecare să plece de unde a venit și să aștepte în liniște rezoluția împărătească."

Cloșca îl asculta în tăcere. O mare durere i se înfiripă în suflet. Și durerea crește pe măsură ce vicecolonelul vorbea. Adunase atîția oameni, se afla așa de aproape de Galda, de castelul-închisoare împotriva căruia îl trimise însuși Horea și se vedea silit să se oprească din drum, să-și calce pe inimă, să le îngăduie domnilor să-și înalțe iarăși capetele din țărînă.

Silabisind aproape, Schultz se adresă apoi presupusului Ion Horea, îndrumîndu-l să-și caute tatăl, să-i spună ce-au vorbit și să-l îndemne să trimită pe la casele lor pe țăranii răsculați.

„Noi vom asculta de poruncile Măriei Tale, dar te rugăm să-i eliberezi pe cei trei oameni și caii lor pe care i-au prins soldații și, de asemenea, pe Popa Petru din Lupșa."

Vicecolonelul promise că așa va face precum i se cere. Apoi vorbi iarăși Cloșca:

„Măria Ta, se cuvine să ne spui cînd te vei întoarce la noi cu deciziunea împăratului pentru ca plîngerile noastre să fie luate în seamă. Noi vrem să vedem un ordin scris, că de vorbe sîntem sătui. Am înaintat în scris Maiestății Sale o petițiune și vrem răspuns la ea tot în scris. Te mai întrebăm dacă se cuvine să venim toți cei care sîntem aici, de față, cu oameni cu tot?"

„Petițiuni cu adunări de oameni nu se pot face, le răspunse Schultz. Țăranii să rămînă la casele lor, iar eu voi sta de vorbă numai cu voi, căpitanii lor. Și neapărat să

fie de față și Ursu Horea. Ca loc de întîlnire, cel mult pînă la 19 în luna asta, stabilim orașul Cîmpeni."

Căpitanii se învoiră, promițînd că-l vor anunța și pe Horea despre cele întîmplate la Tibru. Și vicecolonelul Schultz, ca să le dovedească prietenia lui, sărută crucea pe care-o purta Cloșca după ce căpitanii jurară, tot pe ea, că vor face precum au promis.

„Și-acum, mergeți la trupa voastră și spuneți-le oamenilor ce-am hotărît!" îi îndemnă vicecolonelul.

Căpitanii plecară însoțiți de Probst. Schultz voia să se convingă de faptul că înțelegerea nu va fi răstălmăcită, că țăranii se vor supune căpitanilor. Văzînd că nu-i expus nici unui pericol, credinciosul împăratului se apropie de trupa țăranilor și se opri lîngă căpitani care le vorbeau oamenilor despre înțelegerea făcută. Țăranii ascultau cu capetele descoperite, liniștiți, convinși că, nu peste multă vreme, la Cîmpeni ofițerul le va aduce dreptatea pe care o căutaseră zadarnic, atîția amar de ani.

Vrînd să-și dea pe față autoritatea și bunele intenții, după ce terminară căpitanii de vorbit, Schultz ceru să le spună și el ceva oamenilor:

„Noi credem ce au zis căpitanii voștri, căci ei sînt oameni drepți și vedem că chipul acesta de pe cruce e chipul împăratului și eu mă plec în fața Maiestății Sale și pînă în a opta zi de acum înainte să fie pace și liniște și-n a opta zi vom merge la Cîmpeni și vom vedea ce va fi."

Vicecolonelul plecă mulțumit fără să știe că la întîlnirea cu căpitanii răsculaților Ion Horea fusese substituit de Ursu Uibaru, care a și declarat, la Abrud, după ce a fost prins, acest lucru, zicînd că Ion Horea i-a ordonat să se prezinte sub numele său.

XVII

Cercetînd dosarul răscoalei, împăratul improvizează un fel de dialog cu nobilii din Transilvania pe seama insurecțiunii lor.

„Ce este insurecțiunea?" întrebă Iosif, adînc revoltat

de faptul că nobilii şi-au permis să-l desconsidere în această acţiune a lor. Ceru unui consilier răspuns exact la întrebare, în conformitate cu legile imperiului.

„Nobilimea din Ungaria şi Transilvania avea obligaţia ca, atunci cînd era chemată, să apere statul. Chemarea trebuia făcută de rege sau de principe, respectiv, de împărat."

„Eu n-am făcut o asemenea chemare!" se înfurie Iosif.

„A făcut-o baronul Brukenthal, guvernatorul, în numele Maiestăţii Voastre. De teamă şi de ruşine. El n-are sînge nobil în trupul său şi nobilii l-au batjocorit şi l-au ameninţat, au făcut presiuni mari asupra lui şi el le-a admis insurecţiunea, a permis, împotriva voinţei tale, ca nobilii să se răzbune în mod crunt pe bieţii iobagi!"

„Dar baronul Preiss, omul meu de încredere în Transilvania, ce-a păzit? De ce n-a împiedicat un asemenea război?"

„Nu-i vinovat! El s-a opus, dar nimeni nu l-a ascultat. Brukenthal se socoteşte un fel de împărat al Transilvaniei şi nici Maiestatea Voastră nu va cuteza să-l pedepsească, deşi i se cuvine aşa ceva. Contele Jankovich vă poate spune mai multe lucruri despre el ca om şi ca guvernator. Este loial Curţii de la Viena numai cînd primeşte, nu şi cînd trebuie să dea. Şi-ntre ceea ce ar trebui să dea, ascultarea se află pe locul întîi."

„Preiss a preîntîmpinat un război civil. Pentru că nu le-a dat arme nobililor şi oamenilor lor. Ar merita o decoraţie. Numai că n-o va primi. Dimpotrivă, va fi trecut pe lista acuzaţilor fără vină şi va scăpa graţie înţelepciunii Maiestăţii Voastre. Ca şi mulţi alţii. Unii însă vor trîmbiţa noile graţii acordate de către împărat. Iar dreptatea se va afla de partea fiecăruia. Ce vor face însă ţăranii?"

Împăratul murmură vorbe neînţelese. Răspunsul îl întristă. Era chiar indignat de această îndrăzneală.

„Deci, baronul Brukenthal a declarat insurecţiunea în numele meu şi pentru mărirea mea. Interesant. Ce-ai de spus, în această privinţă, Ladislau Ballo, vice-comite de Alba Iulia?"

Parcă-l văzu înaintea sa, plecîndu-se smerit, aşa pre-

cum știu toți slujbașii imperiali să-și mărturisească devotamentul față de tron.

„În interesul apărării proprii, nobilimea noastră a apucat armele ca în caz de nevoie să-i fie de ajutor armatei imperiale."

Iosif îi făcu semn să se ridice și să plece. Era dezgustat. Argumente puerile și false.

„Și ați primit arme, baroane Simion Kemény, comite de Alba?" se interesă împăratul.

„Două mii de puști și o mie nouă sute de cartușe pe care le-am distribuit populației credincioase nouă, ca împreună cu nobilii comitatului să facă exerciții, să fim pregătiți la caz de nevoie."

„Supușii voștri, dușmanii voștri!" îl apostrofă Iosif cu aceeași scîrbă și compasiune. În sufletul său încolțise un fel de ură față de acești despoți ai imperiului.

„Dacă aș putea, le-aș face nobililor un principat aparte, în care ei să-și fie unii altora stăpîni și iobagi deopotrivă", îl străfulgeră un gînd.

„Oamenii noștri, continuă baronul Kemény, au făcut și manevre ca să învețe cum trebuie atacați iobagii."

„Ieși afară!" strigă împăratul.

Apoi i se înfățișă comitele Clujului. Iosif îl privi la început cu oarecare indulgență. Contele Csáky aștepta să fie întrebat.

„Voi cum ați procedat?" se interesă Iosif.

„Eu mi-am luat titlul de suprem beliduce, iar baronul George Bánffi de vice-beliduce. Oamenii au fost împărțiți în trei trupe și-am plecat la rezbel."

„Împotriva cărui dușman?"

„Împotriva celui mai înverșunat dușman, împotriva iobagilor români!" răspunse contele fără nici un fel de remușcare.

„Oare dacă ne-ar fi atacat un dușman adevărat, tot așa ați fi procedat? Mă refer la iuțeala cu care v-ați înarmat și antrenat."

„Firește, Maiestate, doar noi sîntem cei mai de vază supuși credincioși ai tăi. Cum oare ai putea crede despre noi că am fi procedat altfel?"

„V-ați îndepărtat întîi de adevăr, apoi de dreptate și, la urma urmelor, de mine!" oftă Iosif.

Contele continuă:

„Dar am socotit că trupele noastre sînt prea puține, drept pentru care am cerut întăriturile comitatului Sătmar".

„Rușine vouă!" strigă împăratul. Cunosc faptele voastre: neputînd să faceți o expediție organizată asupra țăranilor din munți și nevoind să vă mărginiți numai la apărarea proprie, ați început în timpul armistițiului, încălcînd regulile păcii și-ale războiului, să purtați rezbel cu țăranii pe drumurile mari și, ceea ce-i mai rău, cu țăranii care nu se aflau în stare de revoluțiune, care nu atacau și nu opuneau nici o rezistență. Ați năvălit ca niște hoarde barbare asupra unor comune liniștite, ați atacat și ați împușcat oameni nevinovați pe drumuri și uliție, ați pătruns în casele țăranilor și ale preoților, i-ați bătut, i-ați terorizat, le-ați deschis lăzile și, în numele despăgubirilor ce vă datorau, le-ați luat banii, i-ați despuiat de bucate și de fîn. Ați strîns pe țărani grămadă, vinovați și nevinovați, bărbați și femei și copii și, proclamîndu-vă victorioși, i-ați luat prizonieri, închizîndu-i în închisorile comitatelor. Insurecțiunea voastră, ilegală de altminteri, a degenerat într-un rezbel cu populația liniștită și neînarmată a țăranilor români și v-ați făcut vinovați de atrocitățile cele mai brutale."

Transilvania trăia o mare dramă. Răzbunarea nobililor se dovedea cumplită.

„Ladislau Ballo, nu mi-ai povestit totul, de ce îmi ascunzi lucruri foarte importante care m-ar ajuta la o cît mai dreaptă judecată a situației?"

Vice-comitele Albei se supuse și începu să povestească:

„După ce am luat cu noi cîțiva soldați viteji din regimentul Toscana, am prins în Trascău 140 de inși și am omorît șase, în Ighiu am prins 13 oameni și am omorît 9, în Cetea și în Geoagiu de sus am prins 12 și am omorît patru". „Continuă, tot îmi mai ascunzi ceva", îl interpelă împăratul. „În proporțiune cu numărul cel mic al națiunii noastre am adunat lîngă mine vreo o sută de inși și voiam să mă unesc cu alți cincizeci de nobili armați din Ighiu, apoi să mai iau cu mine pe căpitanul Mültz din regimentul Toscana cu 25 de husari și împreună să mergem prin munți ca să persecutăm pînă la moarte pe tur-

baţii de tîlhari care se scaldă în sîngele nostru; dar cu durere şi of! cu ce amară durere a inimii a trebuit să mă conving... că, deşi husarii ungureşti buni la inimă ar fi voit să zboare cu toată bucuria ca să stingă pe tîlharii aceia care sug sîngele nostru, dar cu toate acestea au fost împiedicaţi în bunul lor scop prin ordinele venite de la comandant, că nici într-un chip să nu vină cu noi prin munţi după tîlhari; mai mult, chiar şi în cazul dacă tîlharii vor veni pe aici, dînşii numai să-i alunge înapoi dar să nu-i omoare, să nu-i taie... De altminterea, Maiestatea Voastră trebuie să aveţi în vedere că plebea cea sălbatică niciodată n-a putut fi guvernată fără frîu tare, că prizonierii care i-am făcut pînă acum şi al căror număr trece de 300 de inşi trebuie pedepsiţi în conformitate cu legile patriei."

„Sînteţi nişte mişei! îl apostrofă împăratul. Sincer să fiu cu mine însumi, nici nu mă mir că bieţii iobagi au pornit răscoala împotriva voastră. Numai că răscoala nu-i îngăduită de legile împărăţiei. Ăsta-i marele vostru noroc. Altfel aţi fi stat pe eşafod, alături de sceleraţii care au condus revoluţiunea. Şi eu aveam linişte sufletească pentru că am lucrat după dreptate. Aşa însă cine-mi scoate spinul care s-a înfipt în sufletul meu? Dar contele Teleki, ce ne-ar spune despre cele petrecute cu prizonierii din Aiud."

Cu capul plecat, contele povesti:

„Mulţi dintre ţăranii răsculaţi din Sîngeorgiul Trascăului au fost tăiaţi, mulţi au fost răniţi şi aduşi ca prizonieri la Aiud şi din aceştia mulţi au murit pe drum sau în oraş. Unul îşi dete sufletul pe stradă, lîngă o fîntînă cu roată şi rămase acolo pînă cînd gîdele îi legă capul de picioare şi-l duse cu o prăjină afară din oraş. Iar pe ceilalţi prizonieri îi închiseră în pivniţa lui Bodor, în faţa fortăreţei, dîndu-i fiecăruia cîte o bucată de pîine şi apă. Iar un individ lipsit de sentimentul omeniei astupă, noaptea, cu paie, pe dinafară, ferestrele pivniţei şi în dimineaţa următoare aflară pe ţăranii arestaţi, năduşiţi."

„Ce pedeapsă vi s-ar cuveni pentru astfel de fapte, vouă, nobili ai Marelui Principat şi ai imperiului? Ar trebui să vă expulzez, sau să vă arăt cu degetul faţă de toţi oamenii Vienei. Nu aflu la îndemînă cuvinte care să

condamne faptele voastre! Imperiul n-a mai trăit o asemenea rușine. Și, vă garantez eu, nici nu va mai trăi vreodată. Pentru că nobilul trebuie să fie nobil în orice împrejurare, nu numai cînd se înfruptă din bunurile stoarse din sudoarea și sîngele supușilor săi!"

Împăratul privi speriat în jurul său. Nu, nu-l auzise nimeni. Pereții cabinetului său erau bine capitonați. Nobilii nu vor afla niciodată gîndurile sale. Și se bucură.

XVIII

Baronul Preiss încerca pe toate căile să-și creeze anumite circumstanțe atenuante pentru eventualitatea că va fi acuzat de nepăsare față de revoluție. Mai cu seamă că ordinul împăratului în privința rolului pe care trebuiau să-l joace trupele întîrzia, în vreme ce răscoala cuprindea tot mai multe sate, atrăgînd în vîltoarea ei și mai mulți oameni. Evenimentul lua proporții și nimeni nu-i întrevedea, clar, sfîrșitul. Poate doar contele Jankovich, cu mintea sa lucidă, bazîndu-se și pe experiența dobîndită de-a lungul multor decenii de viață, de slujbă în folosul împărăției. El era sigur că, pînă la urmă, totul va reintra în matca de dinainte, că viața își va relua cursul normal, că iobagii îi vor sluji, în continuare, cu aceeași credință și teamă pe nobili. Și asta pentru că răsculații nu numai că n-aveau aprobarea împăratului, dar lucraseră împotriva legilor care guvernau imperiul. Iar legea nu-l iartă pe cel care-o răstălmăcește sau pe cel care o sfidează. Preiss ceru părerea baronului Brukenthal în privința posibilităților de satisfacere a doleanțelor țăranilor făcute cu prilejul armistițiului de la Tibru. Ca de obicei, guvernatorul îl sfidă.

„Este nedemn și nu se cuvine pentru că urmările vor fi rele, ca cineva să poarte tratative cu oameni ce se află în stare de revoluție, mai înainte ca aceștia să se

împrăștie, să depună armele și să se liniștească odată pentru totdeauna. În ce privește liberarea din starea de iobăgie și militarizarea lor, acestea stau în puterea împăratului, guvernul fiind neputincios, deci, ca atare, nu poate promite nimic. Vorbind despre țăranii închiși la Galda, aceștia au fost condamnați pe linie judecătorească și tot pe această cale trebuie să li se rezolve apelul. Dar, desigur, este necesară mai multă înțelegere și răbdare din partea lor. Plîngerile țăranilor din munți nu sînt noi, ele au fost supuse grației împărătești împreună cu părerea guvernului. Deci și-n acest caz, se cuvine mai multă înțelegere și răbdare din partea lor. Nimic nu se obține cu forța și de azi pe mîine. Că doar împăratul are multe treburi mai importante de rezolvat decît plîngerile acestor țărani care, de fapt, în multe cazuri, nici ei nu prea știu bine ce vor. Ca atare, guvernul nu vrea să știe de nici un fel de concesie. Și nici să-i lase în libertate pe iobagii închiși la Galda și pentru care, este adevărat, primise ordinul cancelariei aulice încă în luna aprilie 1784."

Brukenthal era categoric. Marele Principat al Transilvaniei se afla în mîinile sale și el îl guverna după cum credea că-i mai bine, spre deplina mulțumire a nobililor, fala și mîndria țării. Încă o dată generalul Preiss se afla într-o mare dilemă. „Cum să acționez? În numele cui? Puterea mea este mărginită, deși se bazează pe arme și pe tunuri. Guvernatorul mă dușmănește de moarte. Și mă obligă să cad în dizgrația împăratului. Am îmbătrînit lîngă tron și tot n-am învățat prea multe. Și toți mă privesc ca pe un dușman al țării. Ca și cum din cauza mea ar fi pornit răscoala. Gîndească ce vrea guvernatorul, eu tot îl voi trimite pe Schultz la Cîmpeni. Un militar trebuie să-și respecte cuvîntul dat. Schimbăm însă tactica. Renunțăm la tratative și, în numele cîștigării unor drepturi, cerem extrădarea căpitanilor. Și, fără cap, revoluția se înăbușă și moare."

„Ce să le promit în schimbul căpitanilor?" întrebă vicecolonelul.

„Tot ce poftești. Trebuie să-i seduci, să-i convingi că plîngerile lor se află pe masa împăratului, că au fost studiate de Maiestatea Sa și că urmează ca, în cîteva zile, un emisar special să sosească cu ele în Transilvania. Cu

condiția însă ca, pînă atunci, căpitanii să se afle în mîinile armatei imperiale. Altminteri nu numai că nu vor scăpa de robie, dar va interveni împotriva lor și armata, semn că împăratul își ia definitiv mîna de pe ei, mîna lui proteguitoare. Trebuie să reușești. Ai doar atîta experiență. Și-apoi, nici nu ți-ar strica o avansare. Poate chiar pînă la general." „Măcar de-aș avea de-a face cu niște copii. Dar oamenii ăștia sînt tare ciudați. Tac și ascultă și, cînd vorbesc, spun lucruri mari în cuvinte puține, de parcă ar fi învățat la cine știe ce școli vieneze. Și nu renunță la ideile lor. Și nici la plîngerile pe care, susțin ei, le-au înaintat de multe ori împăratului. Și sînt convinși că dreptatea este de partea lor. Că dacă ei nu ar fi, nici soarele nu s-ar mai arăta pe deasupra pămîntului, izvoarele ar seca, rîurile s-ar prăpădi, grîul ar fi mîncat de alte vietăți înainte de vremea seceratului și țara s-ar preschimba într-un veritabil deșert din care împărăția n-ar trage nici un folos."

„Să nu-i contrazicem. Nu pierdem nimic dacă le dăm dreptate. Numai să putem pune mîna pe căpitanii lor. Să despărțim trupul de cap."

Schultz ajunse la Abrud în ziua de 19 noiembrie. Nu părea să se grăbească pentru a-i întîlni pe răsculați. Voia și-n acest fel, amînînd întîlnirea, să le mai dea un semn că puterea se află, totuși, de partea sa, că orice împotrivire este zadarnică și, mai ales că el vine în întîmpinarea lor cu bunăvoință, cu speranța că-i va salva de la pieire, că numai el îi poate salva, el, slujbaș de încredere al împăratului. La Tibru învățase lecția. Văzuse cîtă considerațiune au țăranii față de Iosif, cum în numele său îi poți pune repede în căpăstru. Numai de nu l-ar rupe înainte de-a ajunge la țintă. De cum sosi la Abrud, Schultz avu o mare decepție. Autoritățile îi aduseră un prizonier pe care-l întîlnise la Tibru printre căpitanii cu care stătuse de vorbă și care i se recomandase, fără ca ceilalți să protesteze, drept Ion Horea. Dar omul era, de fapt, Ursu Uibariu.

„Cum să mai poți avea încredere în asemenea oameni?" se întrebă vicecolonelul rămas perplex în fața acestei întîmplări. Hotărî să rămînă peste noapte în Abrud, convins fiind că, la Cîmpeni, căpitanii vor veni

însoțiți de o mulțime de revoltați sau nu se vor prezenta deloc. Și cît își dorea el să-i izbutească acțiunea. Cîtă nădejde și-a pus Preiss în el, viitor general al imperiului.

Însoțit de o trupă de husari, Schultz plecă a doua zi spre Cîmpeni. Ajuns în comuna de pe Arieș, întrebă dacă Horea și alți oameni din munți au venit și l-au căutat. Judele, după ce-l salută cu deosebit respect, ca reprezentant de vază al împăratului, îi răspunse că Horea și Cloșca împreună cu vreo 40 de oameni l-au căutat, într-adevăr, cu o zi mai înainte, dar el n-a știut ce să le răspundă cînd să mai vină pentru a-l întîlni pe vicecolonelul Schultz care onorează cu prezența sa această comună trecută și ea prin focul răscoalei. „Aș vrea să văd urmele lăsate de țărani", zise Schultz și judele se oferi să-l conducă pe străzi, printre case ruinate sau părăsite de stăpînii lor. Ochiul de militar al oaspetelui cercetă cu luare aminte poziția strategică a Cîmpeniului, pentru că cine știe cu ce ocazie va trebui să conduc o trupă împotriva acestei localități în care răsculații s-ar putea, la nevoie, retrage ca într-o cetate. Și-apoi, Cîmpeniul se află cam la răscruce de drumuri aici, între localitățile din munți.

„Vin țăranii!" zise primarul după ce scrută depărtarea.

„Unde-s?"

„Pe drumul ce coboară din comuna Rîu Mare, vin călări și nu sînt prea mulți."

Vicecolonelul privi și el către marginea de zare în direcția arătată de mîna întinsă a judelui.

„Foarte bine!" zise militarul și trimise doi soldați să-i întîmpine și să-i întrebe dacă-l caută pe el, sau dacă vin cu alte treburi la Cîmpeni. Văzîndu-i pașnici, se apropiară de ei.

„Poate veni Horea și locuitorii comunei să se întîlnească cu Măria Ta, după cum v-a fost înțelesul lîngă Cricău?" întrebară țăranii.

„Ieri v-am căutat, dar nu v-am găsit", explică unul care se temea ca vicecolonelul să nu fie supărat și să-i certe pentru că nu s-au întîlnit încă de ieri.

„Ne-am întors la noi acasă, să mai chibzuim ce-i de

făcut", adăugă un bătrîn. Militarul îi privea cam de sus, îi sfida, tratîndu-i ca pe niște oameni care-au venit să-i ceară iertare pentru cine știe ce fapte săvîrșite, care nu erau siguri dacă vicecolonelul va trece cu vederea aceste fapte. Prefăcîndu-se că meditează asupra răspunsului, zise:

„Mîine pot veni la mine și Horea și locuitorii comunei."

Țăranii mulțumiră și plecară de unde-au venit. Schultz se duse pînă în comuna Bistra să se informeze despre starea de spirit a oamenilor și, spre marea lui satisfacție, constată că liniștea a pus stăpînire pe sat ca și cum nici n-ar fi trecut revoluția și pe acolo. Află că la Cîmpeni și la Cărpiniș toate minele se aflau în lucru, că țăranii, acum în prag de iarnă, își vedeau de treburi, trudind la spălarea aurului. Seara s-a înapoiat la Cîmpeni, a mai discutat cu judele, apoi s-a culcat. N-a prea dormit, însă. Toată noaptea au sunat, în munți, cornurile de vînătoare, tulnicile, chemînd oamenii, pentru a doua zi, la adunare.

„O mulțime prea mare mă poate încurca, își spuse el. Sau mă poate ajuta. Din cîteva sute de oameni se vor afla destui care să se ofere contra unui premiu să-l predea pe Horea."

Schultz așteptă la primărie delegația țăranilor care să-l invite pe șesul cel mic din Cîmpeni, unde se adunaseră oameni din toate satele, dar mai ales din Rîul Mare, Vidra, Cîmpeni, Bistra și Lupșa. Într-adevăr, către ora unu după-amiază, jurații din aceste comune se prezentară la vicecolonel și-l chemară la locul adunării. Schultz plecă fără să se grăbească. Era militar și-l reprezenta pe împărat. Nimeni n-avea voie să se atingă de el. Așa sunau poruncile lui Horea: „Cîtă vreme cătanele împărătești nu trag în noi, le vom lăsa în pace."

În fața trupei de țărani formată din vreo 600 de oameni, păși înaintea vicecolonelului Horea, Cloșca și încă vreo doisprezece bătrîni. Își descoperiră capetele și așteptară cuvîntul reprezentantului împăratului. Schultz îi lăsă anume cîteva clipe să aștepte vorbele sale. Să i le prețuiască și mai mult. Și să le respecte așa precum zic

ei că-l respectă pe împăratul. Vicecolonelul își drese vocea și începu:

„Înalta autoritate mi-a ordonat să vă comunic vouă că bătrînii și jurații împreună cu căpitanii lor să se înfățișeze pe ziua de 24 noiembrie tot în locul acela unde am avut convorbirea dintîi, în ținutul Cricăului și al Tibrului și unde veți auzi cu urechile voastre porunca împăratului de la generalul neamț. Ați înțeles?"

Țăranii se uitară unul la altul. Propunerea li se părea ciudată. De ce adică să nu le spună aici și astăzi porunca împăratului? Doar nu se va schimba pînă peste două zile.

„Noi singuri pînă la Cricău nu ne vom putea duce, iar dacă vom lua cu noi și pe locuitorii comunelor care se află acum aici, atunci nu vom putea răspunde de faptele lor, de excesele ce le vor comite la dus și la întors datorită mijloacelor necesare pentru subsistență și încartiruire."

Vicecolonelul se încruntă. Răspunsul căpitanilor îi displăcu.

„Asta înseamnă că conștiința voastră nu este curată. Altminteri ați fi acceptat să veniți singuri la Tibru. Așa că declarați-mi sincer, dacă știți că ați păcătuit prin toate faptele nedemne cîte le-ați comis și că ați atras asupra voastră dizgrația Maiestății Sale?"

Ca într-o piesă foarte bine jucată, țăranii căzură în genunchi strigînd:

„Recunoaștem că am greșit și ne rugăm de Maiestatea Sa să ne grațieze și ne supunem înaltelor sale ordine ce vor urma, în deplină încredere că nouă, amăriților de iobagi, ni se va face dreptate. Am fost siliți să facem pasul acesta ca să ajungă la urechile împăratului tristele noastre plîngeri și rugăminți!"

Schultz nu știa însă ce este mila. El se afla în misiune și trebuia să și-o îndeplinească în cît mai bune condițiuni. De aceea, făcîndu-le semn să tacă, le spuse:

„Dacă voi recunoașteți că ați greșit, să-mi spuneți cine v-a sedus la pasul acesta ilegal, cine v-a îndemnat să porniți împotriva nobililor, stăpînii voștri?"

Ca un cor antic, cei de față răspunseră pe dată:

„Țara întreagă a făcut-o. Măria Ta caută de vezi dife-

ritele noastre rezoluțiuni pe care le-am adus în original și pentru împlinirea cărora în zadar am alergat pe la toate autoritățile țării, căci tot n-am putut obține nici o deciziune."

Horea și Cloșca scoaseră din traistele lor niște pachete de hîrtii și le predară vicecolonelului. Erau rezoluțiuni date de cancelaria aulică, scrise în limba latină și întărite cu numere și sigilii autentice. Schultz crezu că a sosit momentul să semene în rîndul țăranilor deruta și neîncrederea față de căpitanii lor. Așa că îi ceru ofițerului Probst să traducă și să explice oamenilor conținutul acestor scrisori, să le dovedească în acest fel că n-au avut nici o justificare, nici un motiv ca să înceapă răscoala din pricina acestor documente și că, prin urmare, au fost înșelați de oameni rebeli și acestora trebuie să le ceară socoteală pentru nefericirea ce va cădea peste capetele lor. Țăranii nu reacționară în nici un fel. Așteptau bătălia finală. Știau că Schultz abia a început vorbirea.

„Ar fi bine, îi îndemnă el, ca în ziua de 24 noiembrie să alegeți cîțiva oameni din comunele voastre și să-i trimiteți la Sebeș, la reședința comisiei instituite ca să asculte porunca mai departe a împăratului!"

Mulțimea murmură. Un simplu semnal și s-ar fi năpustit asupra colonelului și trupei sale de husari. Dar Horea nu voia o încăierare. Nu venise pregătit pentru așa ceva. Coborîse din munți, întîi și-ntîi să le dovedească încă o dată oamenilor săi de încredere că s-au lăsat înșelați, la Tibru, de acest militar care vorbește fără sfială în numele împăratului, nefiind în stare să le spună ce s-a ales de rezoluțiile lor și cînd li se va face dreptate.

Schultz continuă fără să-i pese ce gîndesc căpitanii. El voia să impresioneze mulțimea, s-o aducă la ordinele sale atunci și fără nici o concesie. Vorbi din nou:

„După ce cu toții sînteți vinovați și convinși că ați greșit, trebuie să recunoașteți și faptul că ați fost înșelați de căpitanii voștri și cu greu veți putea dobîndi grația împăratului dacă nu-mi veți împlini imediat două porunci: întîi să predați în mîinile armatei tot felul de puști și arme; apoi să-mi extrădați imediat, aici pe loc, pe căpi-

tanii voştri care v-au îndemnat la răscoală şi v-au înşelat, ca să-şi poată primi pedeapsa meritată!"

Mulţimea murmură din nou. Apoi fu cuprinsă de un vuiet pe care Schultz nu l-a mai auzit. Şi dintr-odată se linişti ca la o poruncă. Unul din căpitani ieşi înaintea celorlalţi şi grăi:

„Noi nu putem să extrădăm pe nici unul din căpitanii noştri. Cu atît mai puţin că noi, în fapt, nici nu avem căpitani, deoarece toate le-a făcut ţara şi focul a venit peste noi de pe Criş iar noi doar că ne-am unit numai cu crişenii şi am mers cu ei pînă la Cricău şi Tibru, dar în urma poruncii împărăteşti pe care ne-ai publicat-o acolo, ne-am întors înapoi la casele noastre unde ne aflam şi acum aşteptînd graţia împăratului."

„Sînt vicleni, observă Schultz. Vor să-şi scape căpitanii de pedeapsă, să dea vina pe ţară. Dar oare aici cine-i ţara? Că nobilii nu pot fi ţara. Sînt prea puţini. Tot ei, ţăranii, sînt ţara."

Bătrînul căpitan aştepta cuvîntul vicecolonelului care întîrzia anume pentru a-i pune într-o dilemă şi mai mare. Apoi, cînd văzu că mulţimea este nerăbdătoare, oamenii aşteptînd rezoluţiile promise, militarul vorbi:

„Trebuie să-i extrădaţi pe căpitani. Împăratul a poruncit aceasta şi cine nu se supune poruncilor Maiestăţii Sale se cheamă că-i răzvrătit şi trebuie pedepsit cum se cuvine ca să fie exemplu pentru toţi. Aşadar, vă propun să iau cu mine pe aceşti doi oameni, pe Horea şi pe Cloşca în mîinile cărora se află cărţile voastre şi despre care voi ziceţi că sînt de omenie. Îi iau şi-i duc la generalul cel mare unde, în numele vostru, ei vor apăra cauza comună. Marele general îi aşteaptă cu inima deschisă. Şi-i înţelegător. Şi el, asemenea împăratului, este de partea voastră cîtă vreme îl veţi asculta. Altminteri, are şi arme, şi tunuri, şi soldaţi. Nu-i bine să vă împotriviţi. Destul că aţi omorît şi-aţi jefuit pînă azi după bunul vostru plac şi după cum v-au învăţat căpitanii voştri!"

Auzindu-l, oamenilor nu le venea să creadă.

„Împăratul nu poate da asemenea porunci. Iar dacă le-a dat, tot el se cuvine să ne asculte din nou, să audă că guvernul n-a făcut nimic pentru a-i împlini rezoluţiile

pe care le-a dat. Să știe că nobililor nu le pasă de Maiestatea Sa. Cît privește acești doi oameni, noi nu-i dăm. Nu-i dăm nici pentru toată împărăția, cît o fi ea de mare și de tare. Îs ai noștri și noi sîntem ai lor. Toți sîntem același trunchi. Și nu-i în lumea asta secure în stare să despice trunchiul ăsta. Că-i trainic și trăiește încă dinaintea venirii nobililor printre noi și va trăi cît lumea!"

Țăranii începură să protesteze strigîndu-i vicecolonelului să-și vază de treburile sale.

„Că așa cum nici pînă azi nu ne-ai ajutat, nu ne vei ajuta nici de azi înainte!"

„Ne vom ajuta noi, după cum am chibzuit că va fi mai bine!"

Mulțimea făcu cîțiva pași înainte, apropiindu-se, amenințătoare, de Schultz și de oamenii săi. Apoi se opri. Militarul îi simți puterea. Nu se înfricoșă, dar o teamă ciudată îl cuprinse. Un simplu semn din partea unui căpitan și soldații ar fi fost călcați în picioare.

„Nedreptățile să-i fi adus oare în halul ăsta de disperare? se întrebă Schultz. Dar au ei puterea să aleagă între dreptate și nedreptate? Ei, care nu știu carte, care de veacuri se află în slujba nobililor, care-au trăit asemenea unor animale vorbitoare, domnii avînd asupra lor puteri nemăsurate!" Militarul se cutremură. „Într-adevăr n-am reușit să-i cunosc pe acești oameni care lucrează pentru țară. Eu, eu pentru care țară lucrez? Unde-i țara mea? Împărăția este prea mare ca să-i zic țară. Nu-s oare și eu un fel de slugă? Mai puțin asuprită, dar nu cine știe cît de credincioasă. Doar sînt plătit pentru tot ce fac. Plătit și gratulat cînd vreo treabă îmi iese bine, cînd am posibilitatea și șansa să execut un ordin impecabil." Vicecolnelul se întristă. Nu-și pusese, niciodată pînă atunci, problema existenței sale în dependență de țară, de dreptate, de adevăr. I se ordonase și el executase. Ca o păpușă trasă de sfori. Și cu ce s-a ales într-o viață? Cu gradul de vicecolonel. Cîți vicecolonei sînt în lumea asta? Mulți, foarte mulți! Cîți vor rămîne în amintirea posterității? Doi, trei sau poate unul singur dintr-o generație. Schultz privea și asculta mulțimea nemulțumită ca și

cum atunci s-ar fi trezit din somn. Nu observă că-n timp ce vuietul creştea în intensitate, Horea se pierdu printre oameni, îşi lepădă cojocul şi nu mai putea fi văzut şi recunoscut dintre sutele de ţărani. Doar Cloşca rămase nemişcat lîngă el.

„Vi s-a publicat patenta împărătească?" întrebă vicecolonelul nu pentru a primi vreun răspuns, ci numai aşa ca să facă şi el ceva în momentele acelea.

„Da!" murmurară oamenii.

Îi ordonă locotenentului Probst să le-o citească din nou. Cloşca primi un exemplar tipărit din patenta împărătească. La fel şi judele din Rîu Mare. Văzîndu-se învins, vicecolonelul adăugă la cele spuse de Probst:

„În faţa nefericirii ce vă aşteaptă, să nu puteţi zice că n-aţi cunoscut patenta împărătească, de aceea v-am dat-o cu mîinile mele. Mergeţi acasă, citiţi-o, consultaţi-o în linişte şi hotărîţi-vă să vă supuneţi înaltelor porunci."

„Aşa vom face!" răspunseră căpitanii.

Schultz se îndepărtă apoi de ei, se opri la o oarecare distanţă şi-i urmări cum se pierd pe drumul care suia în munţi. Ca o oaste care nu va putea fi niciodată înfrîntă, care moare şi se naşte în fiecare zi.

Militarul trebuia, totuşi, să fie mulţumit. Prin armistiţiul de la Tibru reuşise să oprească desfăşurarea normală a răscoalei, îi despărţise, pentru o vreme, pe ţăranii răsculaţi de căpitanii lor. Dar nu-i convinsese că cei mari şi puternici trudesc pentru ca dreptatea lor să fie scoasă o dată pentru totdeauna la lumină. Şi gîndurile lor stăteau numai şi numai în preajma acestor lucruri. Ţăranii deputaţi erau aşteptaţi în 25 noiembrie la Sebeş. Abilul Michael Brukenthal le pregătea o primire deosebită.

„Dacă deputaţii ţăranilor răsculaţi se vor înfăţişa înaintea noastră — după cum ne-a promis Schultz, lucru de care eu mă îndoiesc — atunci pe lîngă condiţiunile ce le-a pus vicecolonelul vom adăuga-o şi pe aceea ca dînşii să restituie lucrurile luate de la nobili. Vom reţine aici cîţiva dintre ei ca ostateci şi-i vom obliga să se supună nouă."

XIX

„Ce facem acuma?“ întrebă Cloşca.

Horea nu-i răspunse. Privea undeva departe, foarte departe, unde numai cu gîndul poţi ajunge şi se gîndea la soarta revoluţiei, la soarta ţăranilor. Fierbea în sufletul lui o mînie cum nu l-a mai încercat o alta asemănătoare pînă atunci. Era mînios şi pe el şi pe Cloşca pentru întîmplarea de la Tibru şi pe Crişan că se încrezuse în oculistul de la Sibiu. Dar mai înainte era mînios pe el însuşi pentru că n-a trimis la vreme ordine clare, să ştie fiecare vicecăpitan — adică şi Crişan, şi Cloşca, şi Horea cel tînăr — ce trebuie să facă. Abia acum îşi dădea seama că încăpuse, cu răscoală cu tot, nu numai pe mîinile fatalităţii ci şi pe acelea ale puterii. Şi puterea nu iartă. Te înşfacă şi te nimiceşte. Nici măcar nu te ascultă. Şi dacă te ascultă, trebuie să vorbeşti în limba ei, să te aperi, acuzîndu-te, să-i cazi în genunchi, la picioare, pentru a-ţi tăia capul cu mai multă uşurinţă. Horea cel tînăr supraveghea casa în care se aflau cei doi, ca nu cumva vreun trădător să vină pe neaşteptate şi să-i prindă.

„Nădăjduiesc să ajungem la un oarecare liman“, îi răspunse într-un tîrziu Horea.

„La un oarecare liman“ . . . repetă Cloşca.

„La un oarecare, pentru că limanul dintîi s-a cam îndepărtat de noi. Sau poate că noi ne-am depărtat de el. Să nu fi fost oare pe placul nostru?“

„N-a fost pe placul nobililor!“ îl întrerupse Cloşca.

„De la Crişan nici o veste“, zise trist Horea, schimbînd vorba.

„Nu-i deajuns că îi hotărît să-nceapă, după porunca ta, din nou. Să taie şi să pîrjolească tot ce întîlneşte în cale, să le arate nobililor de pe Criş şi de pe Mureş cît sîntem noi de tari şi de neînduplecaţi?“

„Aşa-i! aprobă Horea. Numai că fiecare lucru are o vreme potrivită a lui pentru a fi făcut ca lumea. Care om îşi face o casă care să ţină numai de azi pe mîine? Un nebun se poate gîndi la aşa ceva.“

„Ce poruncești?“ întrebă Cloșca. Simțea cum îi fierbe sîngele în vine, cum îl arde cumplit un dor de răzbunare. Dacă Horea i-ar fi spus să plece în clipa aceea, atunci ar fi pornit să-și spele greșeala de la Tibru.

„Ne-au mințit și cătanele împărătești. Au stat cît au stat departe de noi dar, pînă la urmă, tot domnilor le vor cînta în strună. Nu l-ai auzit pe Schultz la Cîmpeni cum încerca să ne amăgească? Dacă-l ascultam, astăzi eram în fiare, poate că ne-ar fi și omorît. Lor nu le pasă de viața noastră. Nu le-a păsat niciodată. S-a depărtat de noi și grația împărătească.“ Horea vorbea parcă de unul singur.

„Țara-i a noastră. Poate că izbutim s-o și luăm cu totul în stăpînire, pe veci!“ zise Cloșca mai mult ca să-l liniștească pe Horea. Nici el nu mai credea într-o asemenea șansă, deși, la începutul revoluției, asemenea gînduri i-au trecut deseori prin minte. Și nu o dată încercase să și-l închipuie pe marele său căpitan, pe Horea, rege al Transilvaniei, supus împăratului, dar singurul stăpîn al țării sale.

„Trebuie să numim noi căpitani și să pornim din nou la drum, zise Horea. Și nu ne vom mai opri. Nimeni nu ne va mai putea opri. Nici chiar împăratul!“

„Vorbele tale sînt sfinte pentru mine! răspunse Cloșca mîngîindu-și pușca de care nu se despărțea. Și le voi împlini chiar dacă va trebui să plătesc cu capul acest lucru!“

Horea se uită la tovarășul său de luptă ca la un copil mare trimis într-o lume pe care n-o cunoștea, de care auzise vorbindu-se doar în treacăt.

„În zilele ce urmează vom lua și Galda și Aiudul, vom arde pînă la rădăcină Abrudul, vor cădea și Deva, și Turda, și Clujul, și Alba Iulia și pînă la Crăciun vom ajunge și la Sibiu și-om sta de vorbă cu domnul guvernator ca de la egal la egal. Să pornească tulnicile și cornurile de vînătoare chemarea. Să se strîngă iarăși oamenii. Să-și ia merinde și arme și să pornim odată!“ porunci Horea ridicîndu-se în picioare.

Cloșca văzu cum, în fața sa, se înalță un munte înalt, înalt cît să nu-l poți cuprinde cu privirea. Și-n vîrful acelui munte stătea un om care semăna cu Horea și omul

acela stăpînea țara și-auzea parcă mulțimea vuind în jurul muntelui, bucurîndu-se că țara este a oamenilor de rînd.

„Or fi ajuns poruncile noastre în Zărand, la Crișan?“ întrebă Horea.

„Ajuns, eu cred că Giurgiu a și pornit să le împlinească. Om de nădejde și de mare folos. Bine te-ai gîndit cînd l-ai ales dintre cei mulți. Altul n-ar fi putut supune Zarandul.“

„La drum!“ zise Horea și ieși din casă.

XX

„Oculistul Piuariu-Molnar, omul cu vorbă dulce, supusul nobililor, ne-a înșelat. Ne-a înșelat și vicecolonelul Schultz. Toți ne-au înșelat în numele împăratului. A'șadar, ne-a înșelat și împăratul!“ Avînd cuvînt de la Horea, Crișan începu să acționeze. Patru țărani înarmați fură trimiși în satele de pe valea Mureșului cu scrisoare de la căpitanul Crișan, în care se spunea:

„Eu, George Crișan, căpitanul militar, trimit această poruncă din mîinile lui Horea prin acești patru oameni care sînt trimiși ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la preot la preot, cît ține de la Prisaca și pînă la Homorod, ca toți țăranii să vină înarmați la Homorod și acela care nu va veni să fie legat cu toți copiii săi și casa să se aprindă pe ei; și să vină înarmați cu puști, cu bîte și cu furci de fier“.

Poruncă dură și dîrză. Poruncă înfricoșătoare și disperată. Ascultată de oamenii satelor de la Alba Iulia și pînă la granița cu Ungaria, de-a lungul Mureșului. Țăranii se puseră în mișcare. Deva trebuia cucerită și atacul fusese stabilit pentru ziua de 30 noiembrie. Mulțimea răsculaților se apropia de cetatea neînvinsă, din două părți. Părea că nimeni și nimic nu-i va împiedica s-o supună. Să răzbune morții îngropați lîngă zidurile sale.

Crișan acționa în Zarand, Horea în Albac, Ion Horea la Mogoș, iar Cloșca la Ofenbaia.

Drumurile mai mult umblate care duceau în munți erau controlate de armată, așa că Horea scrise vameșului din Huedin să lase liber transportul bucatelor care să ajungă în munți pe la Călata și porunci fierarilor să trudească ziua și noaptea ca să-i îndestuleze pe răsculați cu lănci.

Pentru țăranii din Zarand, ordinul lui Crișan era clar: trebuiau să se adune în ziua de 28 noiembrie la Mihăleni și Buceș, de unde, apoi, să pornească din nou asupra Abrudului. Linia de acțiune urma să se întindă de la Deva pînă la Huedin, să cuprindă toată inima Transilvaniei. Răscoala începu cu și mai multă înverșunare. Țăranii renunțaseră să evite ciocnirile cu soldații. Mai multe patrule trimise în munți, au fost prinse și nimicite. Lupta devenise, abia acum, pe viață și pe moarte. Pînă mai ieri un fel de intermediar între nobili și răsculați, împăratul, socotit trădător, fusese înlăturat.

„N-a stat niciodată la aceeași masă cu noi. Și nici n-a mîncat vreodată din același blid cu noi, aceleași bucate. Și dacă a luat uneori în seamă viața noastră, a făcut-o de ochii lumii, nu pentru a ne-o ușura. Deși îi stătea în putere acest lucru. Cît privește guvernul Transilvaniei, noi de mult nu îl mai recunoaștem!" Guvernul, însă, exista. Și în 30 noiembrie publică o patentă, în numele împăratului, prin care acorda răsculaților amnistie generală, cu condiția ca aceștia să se întoarcă la casele lor, să depună armele și să se liniștească. Țăranii renegară patenta care, ziceau ei, este dată de nobili care urmăresc să-i nimicească, fapt pentru care ei vor lupta chiar dacă vor pieri pînă la unul. Răspunsul răsculaților căzu ca un trăsnet asupra guvernului. Militarii au fost chemați în ajutor. Și au răspuns prompt. Aveau argumente. Țăranii îi atacaseră și pe ei. Și-n multe locuri i-au și omorît.

Chendi, nobilul din Cîmpeni, a fost trimis la Horea, cu patenta guvernului.

„Ar trebui să încetați răscoala!" zise nobilul român.

„Asta nu se poate", ripostă Horea.

„Împăratul și-a luat mîna de pe voi", insistă Chendi.

„Ți-a spus el?“ rîse batjocoritor Horea.

„Guvernul zice că nu vă veți bucura de grația suveranului dacă nu vă opriți“, plînse nobilul.

„Ce-ți pasă!“ răspunse Horea.

„Nu-i bine să tai în carne vie cînd ai la îndemînă o pîine“, vorbi nobilul în parabole.

„Cuțitul îi la mine, pita îi în mîinile voastre și n-o putem tăia cînd voim noi ci cînd voiți voi, așa că ce altceva ne-a mai rămas de făcut decît să tăiem în carne vie?“

„Guvernul îi îngăduitor cu voi, ca și grația împăratului“, continuă Chendi.

„Eu n-am lipsă de grația împăratului și nu voi liniști poporul decît dacă vor fi eliberați românii care se află închiși la Galda și la Zlatna, pînă cînd nu se va da poporului o ușurare de contribuțiuni, de taxe și de alte dări, așa precum am cerut și după cum ne-a promis și împăratul că ne va ajuta“, zise Horea.

„Ce să le spun“? întrebă nobilul.

„Ce-ai auzit!“ se răsti Horea.

La despărțire nici măcar nu-și strînseră mîinile, ca altădată.

„Român, român, dar nobil se cheamă că este!“ șopti Horea în urma lui Chendi. Nu avea știre că armata primise misiunea să acționeze cu toată severitatea. Toți ai lui socoteau Apusenii ca o cetate de piatră pe care n-o poate cuceri nici un dușman.

Răscoala lua proporții așa cum prevăzuse și cum dorise el. Generalul Preiss era indignat. Ca și contele Simion Kemény. Michael Brukenthal a fost de aceeași părere cu ei. Cum adică, niște funcționari împărătești, cum sînt cei din Ofenbaia, să încheie o convențiune cu țăranii răsculați și să accepte protecția lor față de guvern și armată? Așa că, după ce s-au înțeles împreună, baronul Brukenthal, în numele guvernului, respinse convenția încheiată la Ofenbaia și, ca atare, armata avea cale liberă să calce drumurile ce treceau prin această comună, ducînd în munți.

Freamăt mare era în casa unde stătea Horea, la Albac. Mesageri din toată Transilvania, trimiși de căpitanii răscoalei, veneau și plecau. Știrile pe care le aduceau nu erau, din păcate, prea încurajatoare. În comitatele Ara-

dului și Bihorului se așezară, în poziție de luptă, trupele generalului Sturm, venit din Ungaria. Corpuri mai mici de armată s-au stabilit pe valea Mureșului în Dobra, Ilia, Deva, Orăștie, Vinț pînă la Alba Iulia. Alte trupe înconjurară partea de răsărit a munților, cu misiunea să pătrundă spre oastea răsculaților de la Zlatna, Mogoș și Ofenbaia. Din Tîrgu Mureș plecă spre Cluj o divizie de grăniceri secui, ca să închidă accesul în munți pe la Gilău și Huedin.

Cetatea Apusenilor fusese astfel izolată de restul lumii. Horea intui imediat pericolul în care se aflau oamenii săi. „În loc să atacăm, va trebui, de-acum și pînă la primăvară, să ne apărăm", gîndi el și gîndul acesta al lui străbătu drumurile munților astfel încît l-au aflat și Cloșca și Crișan și Ion Horea și ceilalți căpitani ai răscoalei. „Situația este rea, dar nu-i încă disperată", încercă Horea să se autoconsoleze. Deși era conștient că, în momentul în care armata a început să acționeze împotriva lor, unul din doi trebuia să iasă biruitor iar celălalt să capituleze cu sau fără condiții, după cum i-o va cere învingătorul.

„Soldații au și arme, au și tunuri, au și muniții, au și mîncare, sînt și bine îmbrăcați și au ordin să tragă fără milă. Și-l au de partea lor pe împărat. Noi n-avem decît dreptatea și munții și cerul de deasupra noastră."

„Nu-i destul oare să ai dreptate de partea ta?" întrebă un bătrîn.

„După legea noastră ar fi destul, dar după legile lor lucrul ăsta nu înseamnă nimic", răspunse Horea.

„Preoții au primit ordin să se lege de soldați și să meargă în fruntea lor la luptă împotriva noastră", aduse vestea un țăran venit dinspre Alba Iulia.

„S-au vîndut și ăștia diavolului, cu episcopi cu tot! Episcopii însă pot fi iertați de păcatul ăsta că-s de alt sînge decît noi și-s ținuți în brațe de guvern, dar popii îs oameni ai satelor noastre", zise Horea. Era consternat Dar încă simțea pămîntul sub picioare. Nimic nu-i prevestea, încă, ce va urma. Cetatea Apusenilor n-a fost izbită de nimeni. De ce n-ar fi tot atît de trainică și-n iarna aceea care-ncepuse a se lăsa, ca și pînă atunci? Chemă la el cîțiva oameni de încredere și-i trimise în Zarand, la

Ofenbaia și-n alte locuri unde se aflau cete răsculate să ducă acestora cuvîntul său:

„Toate drumurile și trecătorile prin care se poate ajunge la noi să fie baricadate prin tăierea pădurilor. Trebuie făcute mai multe rînduri de tăieturi, astfel încît nici pasărea să nu poată trece prin ele. Asemenea, satele mai mărginașe să fie înconjurate de tăieturi de păduri ca de niște ziduri. Se cuvine să ne apărăm cu toate forțele și din toate puterile. Pînă la primăvară nu-i o veșnicie. Trecem și peste iarna asta și cînd o da colțul ierbii vom izbi de moarte tot ce ne va sta în cale".

La Mogoș, la Rîmeți, la Buceș și Vulcan, la Negrileasa, la Dupăpiatră, și-n multe alte locuri copacii au fost prefăcuți în ziduri de apărare. Cîte trei rînduri de tăieturi. O patrulă raportă că a izbutit cu mare greutate să treacă prin două rînduri de tăieturi, dar prin a treia n-a mai putut trece deși s-au străduit, deși se aflau călări. Armata nu primise încă ordinul pentru a începe ofensiva. Oamenii munților urmăreau fiecare mișcare de trupe. Horea dispuse fiecărui sat aflat în raza de acțiune a răscoalei ca, în momentul în care vor observa apropierea soldaților, să dea alarma, să tragă clopotele, să înștiințeze comunele vecine pentru a se putea apăra.

„Voi trebuie să ascultați întocmai de ordinele mele dacă vreți ca națiunea română din Transilvania să scape de robie, să nu mai fie supusă domnilor pămînteni. În nici o comună să nu se îngăduie nici un soldat. Și nici să nu asculte de vorbele și promisiunile ofițerilor care au devenit cei mai mari înșelători minținд că împăratul le-a îngăduit să promită marea cu sarea. Scopul lor este să suprime răscoala și să ne pună iarăși în jugul nobililor."

La 27 noiembrie, generalul Preiss raportă că armata începe ofensiva. Guvernul luă cunoștință de acest lucru fără să-l felicite pentru abnegația cu care conduse operațiunile tactice și strategice, începînd să-i plătească polițele. După două zile, la Rîmeți, într-o luptă înverșunată, țăranii obținură o primă izbîndă în fața trupelor conduse de vicecolonelul Schultz în care, cu numai douăzeci de zile în urmă, la Tibru, țăranii își puseră mari nădejdi. Cu gîndul ca să ocupe satele Ponor și Rîmeți, Schultz

porni în fruntea unei trupe de 143 infanteriști și 68 de husari secui. Intră fără teamă în strîmtoarea munților și acolo țăranii îl întîmpinară cu focuri de armă, cu lovituri de furci. Vicecolonelul încercă să-i oprească vorbindu-le, strigîndu-le că n-are cu ei nimic, doar că trebuie să ajungă acolo unde l-a trimis ordinul împăratului. „Odată cu capul, ficiori, că vine și Horea cu țara!" îi răspunse un țăran și în fruntea unei cete se năpusti fără teamă asupra soldaților. Ascultînd poruncile lui Horea, țăranii tăiară drumul de retragere al soldaților conduși de Schultz, baricadîndu-l cu copaci. Așa că locotenentul Probst, plecat în ajutorul vicecolonelului, nu i-a putut fi de nici un folos, răsculații obligîndu-l să se întoarcă înapoi și să raporteze întîmplarea.

Guvernul se agită dar nu se pierdu cu firea.

„Doar n-au intrat zilele-n sac! Și-apoi, ne aflăm abia la început", încercă baronul Preiss să justifice această înfrîngere. Cum, în același fel, dînd vina și pe slaba aprovizionare a armatei cu cele de trebuință, se va scuza și în continuare, încumetîndu-se chiar să preschimbe, cu vorba, unele înfrîngeri în izbînzi.

Călcase cu stîngul, deși își propusese să lichideze răscoala într-o zi două, să demonstreze guvernului potențele armatei sale, să șteargă acuzațiile care i s-au adus pînă atunci. Numai că lucrurile au avut o altă desfășurare. Tot în ziua de 27 noiembrie, maiorul Stojanich plecă din Deva cu o trupă formată din 320 de soldați să ocupe Zarandul.

„Cătanele au ajuns la Brad", îi raportă lui Crișan un om trimis anume să iscodească.

Trupa răsculaților se afla în Crișcior, cu gînd să treacă dincolo de munți și să ocupe Abrudul, așa cum stabilise Horea planul de bătaie.

„Să-i nimicim! zise Crișan în sfatul căpitanilor săi. Cîți sînt?" îl întrebă pe omul de încredere care-i aduse vestea.

„Ca la trei sute de inși."

„Mîine dimineață îi vom pune pe fugă, îi vom trece în Ungaria, să ne țină minte și să învețe meserie. Că nu-i

destul să fii maior, trebuie să și cunoști oamenii împotriva cărora pornești la luptă. Că noi sîntem viteji!"

Căpitanii îl aprobară. Crișan stabili modul în care se vor desfășura a doua zi ostilitățile.

„O trupă de-a noastră le va tăia retragerea către Deva. Trebuie să afle și ei că-i așteptăm în strîmtoarea de la Vălișoara. Iar noi, ăștialalți, ne vom năpusti asupra lor. Fără teamă. Sîntem de cîteva ori mai mulți decît ei, și-apoi, toată țara îi de partea noastră, în frunte cu Horea. Duceți-vă și pregătiți oamenii!"

Lupta de la Brad a fost scurtă. Cătanele maiorului Stojanich au fost respinse și s-au retras la Hălmagiu, de unde-au cerut ajutor din Ungaria. Despre această luptă, locotenentul Simeny, povestea: „Pe un drum foarte rău am ajuns la Brad, după miezul nopții. Aici am aflat foarte puțini răsculați. Ceata țăranilor, de cîteva mii de oameni, plecase către Crișcior, cu cîteva ore mai devreme, sub comanda căpitanului Crișan. Dar după ce auziră că noi sîntem aici, veniră din nou în zorii zilei cu o mulțime așa de mare că n-o pot descrie și noi cercarăm să ne retragem repede către Hălmagiu. Ne-am ciocnit cu trupa aceasta și, cu toate că pușcarăm asupra lor, îi tăiarăm cu săbiile și-i uciserăm, toate au fost în zadar, căci ei se adunară sub comanda lui Horea într-o mulțime ce nu se poate spune. Vom vedea ce vom putea face în viitor, destul că aici este oribil pentru soldați, fiindcă nici ziua și nici noaptea nu avem odihnă din pricina răsculaților."

Crișan simți că se află foarte aproape de o izbîndă totală. Din ordinul lui, cîțiva țărani plecară pe valea Mureșului cu porunca să-i adune pe toți răsculații la Hălmagiu. La fel îi îndemnă și pe țăranii din Zarand. Disperat, Stojanich încercă o stratagemă care-l salvă, întorcînd mersul evenimentelor în defavoarea răsculaților care, poate într-un moment de euforie, uitaseră de ceea ce le-a poruncit Horea, adică să nu se încreadă cu nici un preț propunerilor pe care le-ar fi făcut ofițerii armatei imperiale, chiar dacă ar fi vorbit în numele împăratului. Maiorul încheie o convenție cu trupa lui Crișan, promițîndu-le țăranilor că din ziua aceea vor fi militari, că nu vor mai sluji nobililor ci numai împăratului. Și răsculații se lăsară din nou înșelați. Și acest lucru s-a petrecut în mo-

mentul în care Hălmagiul era înconjurat de vreo șapte mii de oameni. Cînd șansa era categoric de partea lor. Unii căpitani s-au lăsat ademeniți de promisiunile maiorului.

„Doar pentru asta luptăm împotriva nobililor! Să scăpăm de iobăgie, să ajungem slujbași ai împăratului. Și dacă maiorul se jură că vorba-i vorbă, că militarul nu știe minți, atunci să-l credem și să-l ascultăm!"

Cînd s-au dezmeticit, era prea tîrziu. Maiorul devenise stăpîn pe situație, întorcînd roata în favoarea sa. Și acest lucru s-a întîmplat la Mihăleni, în ziua de 17 decembrie. Pînă atunci, în Zarand s-au petrecut multe lucruri care n-au intrat în calculele lui Crișan. Despre ele nici Horea n-a putut fi prevenit la timp pentru a-și da părerea, pentru a-l sfătui pe Crișan ce să facă. Deși atenția sa era îndreptată într-o mare măsură către Zarand, către oastea răsculaților de sub conducerea lui Crișan, deoarece pe aici se putea crea o largă fisură prin care armata să pătrundă nestingherită în munți. De aceea Horea, prin mesagerii săi, îl înștiințase pe Crișan că Zarandul nu trebuie pierdut cu nici un preț, iar în caz de nevoie, dacă Bradul va cădea în mîinile armatei, țăranii să se retragă înspre Mihăleni, unde locurile sînt mai strîmte și unde răsculații vor putea rezista mai bine în fața cătanelor.

La patru decembrie însă, în ajutorul maiorului Stojanich veni o altă trupă condusă de vicecolonelul Kray și, ceea ce era mai grav, însoțită de episcopul Nichitici. La început, Crișan nu dădu prea mare importanță acestui fapt. Prelatul convocă o mare adunare la Țebea, unde se adunară și țărani și preoți curioși mai mult să-l vadă pe episcop, să afle noutăți privind plîngerile lor. După slujba religioasă, Nichitici ținu în fața adunării o cuvîntare.

„V-ați înhăitat cu scelerații aceia ca să faceți greutăți împăratului, să-i nemulțumiți pe stăpînii voștri. Și-n felul acesta v-ați pus rău și cu bunul Dumnezeu. Pe care criminal credeți voi că-l va ierta Dumnezeu? Iar voi ați omorît. N-ați ales între vinovați și nevinovați. Eu vă spun, în numele lui Dumnezeu și-n numele împăratului, să vă liniștiți, să plecați pe la casele voastre și să vă vedeți de treburi ca și înainte de revoluțiune. Ba chiar trebuie să și uitați aceste întîmplări triste pe care le-ați provocat. Desigur, căpitanii voștri, cei care v-au îndem-

nat la rele, ei, necredincioșii, își vor primi pedeapsa cuvenită! Voi însă, prin grația lui Dumnezeu și-a împăratului, veți fi amnistiați. Am dreptate, oameni ai lui Dumnezeu?" întrebă, la sfîrșit, episcopul, convins fiind că vorbele sale și-au făcut efectul scontat asupra țăranilor care, după cele petrecute în ultima vreme, nu mai știau în cine și pe cine să creadă.

„Pentru că ne-ai vorbit în numele lui Dumnezeu și-al împăratului, te vom asculta!" zise un țăran cu părul alb, ieșind înaintea celorlalți, în fața episcopului. Nichitici îi întinse mîna și țăranul i-o sărută. Alți oameni făcură la fel. Episcopul cîștigă astfel de partea sa o bună parte din țara Zarandului. Oastea lui Crișan se împuținase. De la Țebea la Hălmagiu, satele ascultau acum de Nichitici. Episcopul nu se mulțumi însă numai cu atît. Însoțit de armată, plecă de la Țebea la Brad, trecînd prin Mesteacăn, pe lîngă biserica unde, cu numai o lună și trei săptămîni în urmă, țăranii jurară credință căpitanului Crișan. Cînd ajunse în dreptul sfîntului lăcaș, episcopul întoarse capul să nu-l vadă. Ba, în sinea lui, îl și blestemă să-l arză focul. „Dacă nu mi-ar fi fost îngăduit acest lucru, Dumnezeu ar fi abătut asupra capului meu un fulger. Dar se vede treaba că și Dumnezeu și-a întors fața de la această biserică de unde a pornit răscoala!"

La chemarea episcopului, la Brad s-au adunat țărani și preoți din 25 de comune. Și iarăși le ținu Nichitici o vorbire despre păcatele lor din timpul răscoalei, săvîrșite cu voie sau fără voie, păcate despre care, pe un ton amenințător, zise că nu știe dacă vor intra sau nu spre iertare, în grația lui Dumnezeu, drept pentru care se cuvine din partea lor, a păcătoșilor, să regrete faptele lor necuviincioase, să asculte de stăpînii lor și să se supună fără cîrtire poruncilor stăpînirii, care nu le vrea decît binele și care trudește din răsputeri, în frunte cu împăratul, pentru acest bine:

„Liniștiți-vă și plîngerile voastre vor fi cercetate și păcatele voastre vor fi iertate și țara se va bucura și vă va răsplăti cum se cuvine".

Țăranii îl aprobară și-i promiseră că-l vor asculta întocmai, că se leapădă de căpitanii răsculați și că regretă din suflet tot ce-au făcut, că de multe ori au trebuit să

omoare și să jefuiască fiind amenințați ei înșiși cu moartea pentru neexecutare de ordin, ordin care pleca întotdeauna din gura lui Horea, pe care mulți dintre ei nici măcar nu-l văzuseră vreodată. Mulțumit, episcopul își continuă drumul. Se opri la Crișcior, apoi plecă împreună cu armata către Blăjeni, cu intenția de a ajunge în munții Abrudului, călcînd în picioare revoluția. Din falnica trupă a lui Crișan care număra mii de oameni nu mai rămase aproape nimic. Episcopul despărțise țăranii de răscoală, amenințîndu-i deopotrivă cu judecata împăratului și cu judecata de apoi. Unii abia au așteptat acest punct de sprijin al conștiinței lor pentru a se retrage la casele lor. Foamea și frigul și faptul că nu izbutiseră să-și impună nici o plîngere îi descurajaseră. Armata și episcopul trecură prin Zdrapți și Mihăleni fără să întîmpine nici o rezistență.

Speranța că vor ajunge la Abrud, în bune condițiuni, se dovedise deșartă. La hotarul dintre Mihăleni și Blăjeni, în defileul Crișului Alb, avangarda locotenentului Vajda a fost întîmpinată de o trupă de cîteva sute de țărani care declarară că ei nu vor permite trecerea armatei mai departe. Soldații erau în număr de cincizeci. Zece răsculați contra unui soldat. Țăranii cereau să li se comunice rezultatele plîngerilor adunate de oculistul Piuariu-Molnar, amenințînd că pînă atunci nu se vor supune nimănui. Episcopul se sfătui cu vicecolonelul Kray cum să procedeze ca să-i înlăture pe răsculați din calea lor, pentru a-și continua în cît mai mare grabă drumul spre Abrud.

„Ar trebui să le vorbiți, cum ați făcut la Țebea și la Brad și la Crișcior", zise Kray.

"Aia nu erau înarmați!" rîse Nichitici.

„Un prelat nu se teme de un pistol sau de-o furcă, zise ironic vicecolonelul. Și-apoi, să nu uităm că ați fost numit ca să conduceți această oaste și ați garantat pentru liniștea și viața oamenilor mei."

„Eu nu sînt militar. Iar în ce privește garanția pentru viață, numai Dumnezeu sfîntul o poate da, el știe cîte zile are de trăit fiecare om, fie el sclav ori împărat."

„Nu mie trebuie să-mi vorbiți despre aceste lucruri, ci lor, răsculaților! Priviți cu ce ochi furioși se uită la noi. Dacă ar putea, ne-ar mînca"

„Să n-o luăm chiar așa, doar și ei sînt niște bieți creștini," zise episcopul ca și cum i s-ar fi înmuiat inima de mila țăranilor.

„Totuși, în mod practic, ce credeți că putem face sau ce trebuie să facem? Nu putem înnopta pe aceste coclauri."

Episcopul rămase cîteva clipe dus de gînduri. Socoti în grabă cum să-i păcălească pe răsculați, cum să-i înșele ca să poată pleca mai departe.

„Ce-ați hotărît?" întrebă Kray care, între timp, se gîndi și el la un anume plan de bătaie.

„Voi trimite doi preoți ca să-i liniștească, să obținem liberă trecere fără vărsare de sînge. Preoții le vor promite, dacă va fi nevoie, că prin mine vor interveni pe lîngă guvernator pentru ca plîngerile lor să fie rezolvate", zise episcopul.

„Și-n vremea asta, eu voi organiza trupa și-i vom ataca spulberînd și trupa asta. Să curățăm tot ce întîlnim în cale, să nu mai rămînă sămînță de răscoală în urma noastră. Destul s-au întrecut cu gluma sceleratii ăștia."

Episcopul nu se împotrivi:

„Eu cu cuvîntul Domnului, dumneta cu cuvîntul armelor."

Instruiți de Nichitici, doi preoți se înfățișară înaintea țăranilor, făcîndu-le felurite promisiuni. În vremea asta, soldații ocupară poziții de luptă, astfel încît să-i poată ataca pe răsculați din două părți. Și-n clipa cînd preoții se retraseră din fața mulțimii obținînd ceea ce voiseră, Kray ordonă atacul. Luați prin surprindere, trădați de cei doi preoți, țăranii, deși luptaseră cu înverșunare, au fost pînă la urmă învinși. Mulți au murit, mulți au fost răniți iar ceilalți s-au retras.

„Întreg Zarandul se află în mîinile noastre!" zise vicecolonelul, mîngîind bastonul ferecat cu aramă al căpitanului Bibart, căzut în luptă.

„Am cugetat bine și-am lucrat și mai bine!" zise episcopul.

„Mîine pornim către munții Abrudului", se lăudă Kray, socotindu-se eroul acelei zile.

„În cîteva zile toată răscoala va fi călcată de noi în

picioare, se va transforma într-o tristă amintire!" se bucură Nichitici.

Într-adevăr, auzind despre deznodămîntul luptei de la Mihăleni, despre dezicerea de răscoală a țăranilor din satele Zarandului, mulți locuitori din comunele de peste munți, de pe valea Arieșului au capitulat, trimițînd deputați la comisarul guvernului pentru a-i declara supunere. Focul care părea de nestins, abia mai pîlpîia la Cîmpeni, unde se adunaseră țăranii din Ofenbaia, Rîu Mare și Vidra. În fruntea lor se afla Horea. Încrezători încă în izbîndă jurară din nou credință primului căpitan. Horea nu credea în nimeni. Era hotărît însă să lupte pînă la capăt.

Ajuns la Abrud, episcopul convocă preoții și cîte șase țărani din comunele vecine, sfătuindu-i să renunțe la revoluțiune. Împreună cu comisarul guvernului, publică în fața lor patenta de amnistie generală. Nu cîrti nimeni. Recunoscură că au greșit și se bucurau că sînt iertați.

„Lăudați-l pe Dumnezeu și mulțumiți-i împăratului!" îi sfătui episcopul.

Creduli, țăranii abdicară de la convingerile lor. Împotriva acestui deznodămînt, Cîmpeniul rezista. Horea aștepta resemnat înfruntarea dintre trupa sa și armată, confruntare care, inevitabil, era decisivă. De-a lungul drumului, de la Abrud la Cîmpeni, pe care pornise vicecolonelul Schultz în fruntea unei armate de 750 de soldați, se aflau, pe dealuri, mii de țărani. Au tras cu tunurile asupra lor și țăranii s-au retras către Rîu Mare. În seara zilei de 11 decembrie, Schultz, după ce, trecînd prin Cărpiniș, percheziționă casa lui Cloșca, fără să găsească însă nimic deosebit, intră în Cîmpeni. Țăranii înconjurară trupa vicecolonelului din toate părțile și-i tăiară drumul de retragere spre Abrud. Schultz, auzind despre ce este vorba, încă în noaptea aceea trimise scrisori prin care cerea ajutor. Și pînă să se dezmeticească răsculații, sosiră în Cîmpeni vicecolonelul Kray din Abrud, Ott din Bucium, maiorul Stojanich din Zarand și maiorul Dolcinengo din Rîmeți. Schultz fu scăpat de la o pieire sigură, iar tunurile îi împinseră pe răsculați în munți, către Albac. Horea cu ai săi se aflau într-o situație dificilă. Poate în cea mai grea situație de la începutul ostilități-

lor. Despre Crișan nu mai știa nimic. Cloșca era și el neputincios. Armata intrase în Cîmpeni. Albacul va cădea și el. N-avea de ales. Trebuia să dizolve trupa, iar el și Cloșca să plece în munți, să se ascundă.

„Pînă la primăvară, cînd om vedea ce trebuie să facem. Ajungem iarăși la împăratul sau pornim din nou pe drumul nostru!"

„Pînă atunci să cugetăm cum și cînd am greșit. Și de ce ne-am lăsat amăgiți de toți și în atîtea rînduri! Undeam fi fost noi astăzi dacă luam Galda, dacă luam Hălmagiul, dacă ... Să mergem pînă nu vin peste noi cătanele!" zise Cloșca.

După cîteva ceasuri se pierdură în munții Albacului, în pădurea Scorocetului, însoțiți de cîțiva dintre oamenii cei mai de încredere. Pînă la primăvară ...

XXI

La 26 ianuarie, la Alba Iulia a început și interogatoriul lui Oargă sau Ion Cloșca din Cărpiniș, cam de 30 de ani, iobag cameral. Contele spera să culeagă din acest interogatoriu roade bogate. De aceea l-a și introdus pe Cloșca în fața comisiei aulice înaintea lui Horea. Era convins că va consemna cel puțin o acuzație zdrobitoare împotriva primului căpitan al răscoalei.

„Unde, cum, cu cine și prin cine ai fost prins și adus în arest?" a fost prima întrebare.

„Am fost prins împreună cu Horea și legat în pădurea care aparține satului Rîu Mare, de către patru gornici domnești pe care îi cunosc dar nu le știu numele. Acei patru gornici ne-au găsit șezînd lîngă un foc și ne-au spus: Trebuie să mergeți cu noi la Zlatna; așa s-a poruncit. Noi le-am răspuns că voiam să mergem la Viena, dar mergem cu voi la Zlatna. După aceste cuvinte, am fost legați de către cei patru gornici, apoi ne-au condus în casa unui gornic, acolo am fost preluați în pază

ca arestați de către soldați, iar de aceștia, duși imediat la Zlatna."

Întrebare de circumstanță, răspuns cam în doi peri. Jankovich cunoștea exact cum s-au petrecut lucrurile, dar, conform protocolului, trebuia să înceapă interogatoriul cu această întrebare. Să nu-și intimideze, de la bun început, adversarul. Să-l facă să creadă că fiecare răspuns îl poate favoriza, dacă nu ascunde faptele reale, petrecute aievea.

„Ce-ați avut la voi cînd ați fost arestați și la ce ați folosit lucrurile respective?"

„Eu și Horea am avut fiecare cîte o armă ca să ne apărăm de lupi dar și din teamă fiindcă de vreo doi ani sîntem urmăriți și mulți voiesc să ne spînzure. Nici eu și nici Horea nu am avut pistoale."

Amănunt nesemnificativ prin care contele voia să se convingă de sinceritatea acuzatului. Așa că aduse cele două pistoale care s-au găsit la Cloșca în momentul prinderii sale. Acesta le privi ca și cum atunci le vedea pentru prima oară.

„Cunoști aceste pistoale și recunoști că le-ai avut asupra ta cînd te-au arestat gornicii?"

Cloșca negă cu seninătate. Vorbi cu oarecare regret în glas, mărturisind că de cînd se știe el, n-a avut asemenea pistoale.

„Ticălos! gîndi contele. Asta, ca și ceilalți doi, îmi va da de furcă. Și tot ca el se va comporta și celălalt, Horea. Trebuie să-l iau metodic, să-l aduc, din aproape în aproape, la adevărul pe care îl aștept de la el. Păcat că nu-i pot oferi o șansă de scăpare. Care acuzat nu-și deschide gura în schimbul unei promisiuni că pedeapsa îi va fi ușurată dacă mărturisește?"

„Deoarece puțin mai înainte ai spus că tu și Horea erați urmăriți, că voiau să vă spînzure, să ne spui cine vă urmărea și pentru ce fapte?"

Cloșca se miră, auzind întrebarea. Oare să nu fi auzit Jankovich, de cînd se află în Transilvania ca anchetator principal despre drumurile lor la Viena? Să nu-l fi informat nimeni cine sînt ei și cum s-au zbătut pentru ușurarea poporului de corvezi? Vrea să-l tragă de limbă

„Cine ne-a urmărit? Juzii satelor și gornicii și anume

pentru că noi amîndoi am fost la Viena. Chiar acești juzi și gornici ne-au prevenit să ne ferim de funcționari, ca să nu ne prindă."

Contele sesiză contrazicerea lui Cloșca și-l întrebă: „Cum se poate ca juzii și gornicii să vă urmărească și tot ei să vă prevină ca să nu fiți prinși? Explică-ne aceste lucruri."

„Încă înainte ca juzii și gornicii să ne urmărească, ne-au spus: Noi știm că sînteți nevinovați, însă feriți-vă, pentru că avem ordin să vă arestăm."

„Ce-ați făcut voi la Viena?"

„Am înaintat Maiestății Sale o petiție."

„De cîte ori ați fost la Viena și cu cine anume, de fiecare dată?"

„Noi am fost împreună la Viena de trei ori. Întîia dată eu, Horea, Toader Dumitru alias Buta și Gavrilă, al cărui nume de familie nu-l cunosc; ultimii doi erau din Rîu Mare. A doua oară am fost eu, Horea, Cristea Nicola și un alt Gavrilă al cărui nume de familie cred că era Onu, ultimii doi, de asemenea din Rîu Mare; a treia și ultima oară cînd am fost și eu la Viena, a mai fost Horea, Simion „vărul lui Toader Dumitru din Rîu Mare și preotul Popa Dumitru din Certeje care se află în închisoare, la Zlatna. Horea a mai fost și-a patra oară la Viena și anume în postul Crăciunului 1783 și s-a reîntors tîrziu, după Paștile lui 1784. Nu știu cine a mai fost a patra oară cu el."

„Ce fel de răspunsuri ați primit la petițiunile pe care le-ați dus și le-ați predat la Viena?"

„S-a dat poruncă guvernului să cerceteze chestiunea noastră și să ni se facă dreptate", răspunse Cloșca.

„Ce fel de rezoluțiune a adus Horea ultima dată de la Viena?"

„Eu, împreună cu alții, am fost în postul sfinților Petru și Pavel la Sibiu cu această rezoluție, unde guvernul ne-a spus că arestații noștri care erau închiși pentru această chestiune vor fi eliberați, iar noi să mergem liniștiți acasă, în timp ce chestiunile noastre vor fi cercetate și rezolvate după dreptate".

„De ce n-ați așteptat liniștiți terminarea chestiunii, dacă guvernul v-a promis că le rezolvă?"

Cloșca zîmbi. Contele sau se prefăcea naiv, sau era cu

adevărat. Parcă n-ar şti cum lucrează un guvern cu supuşii săi de jos! Dar pentru că a fost întrebat, a răspuns:

„Guvernul ne-a promis un termen de patrusprezece zile; după expirarea lui, văzînd că nu se face nimic, am mers din nou la Sibiu. Şi guvernul ne-a dat un al doilea termen; cînd a expirat şi acest termen, iarăşi ne-am dus la Sibiu şi guvernatorul ne-a spus că afacerea noastră a fost trimisă comitelui din Galda. Deci lui trebuie să ne adresăm. Ne-am dus şi la Galda, la comitele suprem şi acesta ne-a promis, la început, că se va interesa de chestiunea noastră şi ne-a dat termene; de trei ori am fost şi la comite, ultima oară am fost eu şi încă cinci oameni la comitele suprem care ne-a spus: Mergeţi acasă, termenele au trecut iar pentru chestiunea cu care aţi venit n-am făcut nimic. Şi ne-am întristat. Ne-a minţit guvernul, ne-a minţit comitele suprem. Şi rezoluţia împăratului era clară pentru chestiunea noastră. Ne-a fost milă de noi, cît am tot umblat de la unul la altul".

„Cu răspunsul comitelui suprem ce-aţi făcut: l-aţi ţinut pentru voi, sau l-aţi spus satelor?"

„Cînd am primit acest ultim răspuns, ne-am dus la comisarul de război, la Alba Iulia. I l-am arătat, i-am arătat rezoluţiile, acesta le-a citit şi ne-a trimis acasă spunîndu-ne că împăratul va veni în ţară şi atunci vom putea vorbi cu el în persoană. În urma acestor spuse, ne-am dus acasă şi am înştiinţat satele numite Cîmpeni, Cărpiniş şi Rîu Mare, ca să ştie cum stau lucrurile."

„Dacă şi comisarul de război v-a spus să mergeţi liniştiţi acasă, de ce n-aţi rămas liniştiţi?"

„Noi am rămas liniştiţi, însă au venit la noi alţi oameni; aceştia erau neliniştiţi şi deci aceştia trebuie să răspundă şi să dea socoteală despre cele întîmplate."

„Cine au fost aceşti oameni tulburători?"

„Nu-i cunosc. Eu n-am fost la tîrgul din Cîmpeni ci acasă, la Cărpiniş."

„Tu va trebui să dai socoteală şi să răspunzi, pentru că tu ai început răzvrătirea!" se înfurie contele. Şi era numai începutul. Şi Horea încă nu apăruse în faţa comisiei aulice. Cloşca era însă foarte calm. Sau se prefăcea numai că este calm. Avusese vreme să discute cu Horea, să-şi jure unul altuia că nu vor învinui pe nimeni anu-

me, că fiecare răspuns pe care-l vor da la întrebările puse de anchetatori trebuie să înceapă și să se sfîrșească prin a nu recunoaște nimic.

„Eu n-am început răzvrătirea."

„Ce ați pus la cale și ce ați hotărît la Mesteacăn?"

„Eu n-am fost acolo."

Dialogul nu se desfășura așa cum și-a închipuit contele Jankovich în vreme ce pregătea întrebările. Adică unele întrebări mai de referință, celelalte decurgînd din răspunsurile acuzatului. Cloșca nu se lăsa impresionat nici de conte și cu atît mai puțin de perspectiva morții cu care se obișnuise deja.

„Ce fel de funcție ai avut în timpul răscoalei și ce ai făcut în timpul tumultului?"

„Eu n-am avut nici o participare la toată tulburarea și cu atît mai puțin vreo funcție."

„La ce jefuiri ai fost și ce-ai făcut în acele locuri?"

„Am mers numai la Baia de Arieș și Cricău la jefuiri și acolo am fost luat cu forța; dar n-am participat, fiindcă atunci cînd am ajuns eu acolo, jefuirile erau terminate."

„Cine te-a luat cu forța la Baia de Arieș și la Cricău?"

„O mulțime de oameni au trecut pe lîngă casa mea care se află lîngă drum și cîțiva au zis că acolo stă omul care a fost de multe ori la împăratul; mi-au poruncit să merg cu ei și eu am încercat să nu mă supun, dar nu m-au lăsat. Am recunoscut în acest pîlc de oameni pe mulți, însă tot acei necunoscuți mi-au ordonat să merg cu ei."

Contele se înfurie de-a binelea. Cloșca îl mințea în față. Avea destule dovezi privind vinovăția lui Cloșca. Iar el o ține pe-a lui, sfidînd pur și simplu comisia aulică. „Și măcar dacă-n felul acesta s-ar apăra! Spune nu și crede că toate-s în regulă. Parcă ar fi stat de vorbă cu moartea și i-ar fi promis că nu se va apropia de el încă mulți ani de-acum înainte", gîndi contele. Și către Cloșca:

„Cum poți afirma astfel de lucruri cînd este cunoscut faptul că în tulburare ai fost primul căpitan și-ai ame-

nințat oamenii la începutul răscoalei cu tragere în țeapă și cu incendieri?"

„Eu n-am fost căpitan și nici n-am amenințat oamenii. Cei care au spus astfel de lucruri despre mine vor trebui să dea socoteală în fața lui Dumnezeu!" susținu Cloșca, menținînd aceeași stare de spirit, neprielnică, între el și comisia aulică.

Calmul puse din nou stăpînire pe conte. „Dacă după fiecare răspuns m-aș enerva, n-aș mai ajunge să termin ancheta — își spuse el. Și-apoi, deciziunea ilustrului nostru împărat este clară și categorică. N-o poate schimba nici un fel de declarație, nici o rugăciune și nici un martor. Nu peste multă vreme, sceleratul ăsta va sta la poarta raiului cerșind îndurare. Și va fi trimis în iad să-și răscumpere păcatele săvîrșite cu voia și fără milă, cu sînge rece și plin de ură. Mă uit la el și simt cîtă ură împotriva noastră zace în sufletul său. De-ar putea, ne-ar strînge pe toți de grumaz!"

„Ai fost în timpul răscoalei la Curechiu? Ce s-a întîmplat acolo?"

„N-am fost și nici nu știu unde se află această localitate."

„Dar la Cîmpeni, Abrud, Roșia, Bucium și Mușca?"

„În primele patru localități n-am fost. Prin satul Mușca am trecut, cînd am mers cu ceilalți oameni la Baia de Arieș. Am stat peste noapte în Lupșa și de acolo am fost condus la Cricău."

„Ai primit scrisori în timpul turburărilor?"

„Nu, și nici n-am scris."

„Ce fel de arme și muniții ai avut? Dar ceilalți? De unde le-ați primit?"

„Eu n-am avut pușcă. La mulți oameni am văzut însă arme. Ceilalți au avuț sape și furci de fier; lănci n-au avut nici unul; de unde au primit oamenii arme, nu știu; iar despre muniție știu tot atît de puțin."

„Tu și ceilalți, de unde ați primit alimente?"

„Am luat pîine din Mogoș, cînd am trecut pe acolo cu jefuitorii și m-am hrănit din ea pînă acasă; ceilalți au luat pîine de unde-au găsit."

„În care scop au pornit oamenii răscoala?"

„Nici despre aceasta nu știu nimic."

„Pentru ce au lăsat oamenii să li se facă lănci?"

„Nu știu nimic despre așa ceva."

„Dialog absurd!" constată contele. Se aștepta ca interogatoriul să se desfășoare cu totul altfel. El să întrebe, iar acuzatul să ceară îndurare, promițînd că va recunoaște totul. Numai și numai să scape de o pedeapsă grea.

„Cînd te-ai întîlnit ultima oară cu Horea și cît ați stat împreună?"

„M-am întîlnit cu Horea în ziua de Sfîntu Dumitru, stil vechi, în Rîu Mare, în casa lui Nicola Petru, de unde am fost trimis în Cărpiniș pentru a merge la Viena cu Horea. Din această zi și pînă cînd am fost prinși, nu ne-am mai despărțit. Am fost împreună în Rîu Mare."

„Ce-ați făcut voi doi în tot acest timp?"

„Am așteptat ca satele să se adune și să-și dea părerea asupra scrisorilor care urma să le luăm cu noi la Viena; ne-am adresat vicejudelui din Cîmpeni să le scrie, însă acela n-a voit să vină; după aceea ne-am adresat lui Alexandru Chendi; acesta le-a scris și a luat scrisorile pentru a le copia. Și-n acest răstimp am fost arestați."

„Ce-au vorbit răsculații și ce le-ai publicat?"

„Am primit o scrisoare al cărui autor nu-l cunosc, un încasator de contribuții ne-a adus-o, iar preotul Petru Nicolescu din Rîu Mare ne-a citit-o; în această scrisoare era scris că împăratul a acordat grație tumultanților; celor însă care îi vor prinde pe amîndoi, adică pe mine și pe Horea, li se vor da cîte 30 de fiorini. Satul însă ar fi zis: Pe acești oameni nu-i predăm fiindcă îi trimitem la Viena. Iar noi n-am publicat nimic jefuitorilor."

„Pentru ce stătea scris în scrisori să fiți prinși voi doi?"

„Ca să nu putem pleca la Viena."

„Destul pentru ziua de azi!" hotărî contele. Interogatoriul lui Cloșca continuă a doua zi.

„Ce-ați fi vrut voi doi să faceți la Viena?"

„Să obținem prin rugăminte de la Maiestatea Sa împlinirea grației ce-a fost hotărîtă și pe urmă să arătăm ce nenorocire ne-a lovit prin răscoala care s-a născut."

„De unde ați primit bani pentru trecutele și diferitele călătorii la Viena?"

„Satele ne-au dat bani pentru aceasta; în special eu am fost trimis de Bucium, Abrud și Cărpiniș. Aceste trei comune mi-au dat pentru fiecare călătorie cîte 20 de fiorini. Nu știu ce au primit ceilalți deputați de la satele lor la fiecare călătorie. De la Abrud, însă banii nu i-am primit de la oraș, ci de la iobagii care locuiesc acolo."

„Cum ați călătorit la Viena? Pe jos, în trăsură sau altfel? Cum ați ajuns acolo? Cîtă vreme ați stat la Viena?"

„Am mers întotdeauna pe jos. Patru săptămîni pînă acolo și patru săptămîni înapoi. La Viena am stat de la patru săptămîni la mai multe, după cum am putut fi primiți și ascultați."

„Cu asemenea întrebări nu ajung eu la adevăr", gîndi contele. Dar nu-i venea în minte ce altceva mai de seamă să-l întrebe pe acuzat. Nu găsea cheia cu care să intre în taina sufletului lui Cloșca. „Parcă m-aș afla în fața primei anchete din viața mea!" își impută el.

„Cine v-a scris petițiile și cît ați plătit pentru ele?" se interesă Jankovich.

„Petițiile le-am făcut, de două ori, aici, în Abrud și numai a treia oară la Viena. Primele două le-a scris Samu Martzy, din Abrud. Ultimile, agentul Enyedi. N-am plătit pentru nici una, nimic. La agent ne-a trimis chiar împăratul. Enyedi ne-a făcut copii după cele două privilegii ale noastre și-a mers personal, împreună cu noi, la împărat, căruia i-a predat copiile privilegiilor noastre, iar originalele ne-au fost restituite împreună cu o rezoluție", răspunse Cloșca ca și cum s-ar fi aflat la un birt, cu un cunoscut, interesat și curios să afle ce-au rezolvat la Viena.

„Dacă împăratul a preluat privilegiile și petițiile voastre, dacă v-a acordat și o grațioasă rezoluție, de ce ați mai început răscoala?"

Cît pe ce să-și facă cruce ca să fie crezut pe cuvînt, renunțînd însă în ultima clipă, socotindu-se desolidarizat de Dumnezeul care n-a fost de partea lor niciodată, Cloșca răspunse:

„Eu n-am început nici un fel de răscoală." Și-apoi,

luîndu-l martor pe același Dumnezeu în care nu mai credea, adăugă: „Dumnezeu să-i tragă la răspundere pe acela care se face vinovat de această nenorocire!“

Îi veni să rîdă, să rîdă în hohote, așa cum n-a mai rîs de mult, poate de pe vremea cînd era copil. Contele își umezea buzele, purtîndu-și limba dintr-o parte în alta a colțurilor gurii. Acuzatul se dovedea mai înverșunat decît s-a gîndit el că poate să fie unul care, după faptele sale, se află în fața judecății comisiei aulice și-a judecății de apoi. Jankovich era convins că atît Cloșca cît și ceilalți tovarăși ai săi vor ajunge imediat după moarte în fața judecății supreme care-i va condamna pentru totdeauna la veșnicia iadului. Și acest gînd îl bucura pe el, un credincios convins. Avu însă o tresărire. „Dar eu, cine mă va judeca pe mine? Pentru că, ascultînd ordinul împăratului, supunîndu-mă lui, nu fac o judecată strîmbă? Nu păcătuiesc oare ascultîndu-i pe acești oameni care-s ca și morți ? Poate, dacă le-aș fi spus de la bun început acest lucru, păcatul s-ar fi șters. Propria mea conștiință lucrează împotriva mea, împotriva preacredinciosului slujitor al Maiestății Sale. Dar împăratul? Are el liniște după ultimile instrucțiuni pe care mi le-a dat și care se bizuie numai și numai pe rapoartele primite de la mine, de la guvern și de la Preiss? Dacă i-ar fi ascultat el în persoană pe răsculați, pe căpitanul lor, oare tot astfel ar fi judecat? Starea de lucruri din Transilvania este mai rea decît și-o închipuie Brukenthal. Numai că nimeni nu vrea să recunoască acest lucru. Cu atît mai puțin nobilii.“

Făcu eforturi să-și revină și continuă:

„Dacă în răstimpul de la Sfîntul Dumitru și pînă la arestarea voastră n-a fost la tine și la Horea încă un al treilea, pe nume Crișan Giurgiu?“

„L-au prins și pe el!“ gîndi Cloșca și păli. Contele observă îngrijorarea pe fața acuzatului și, bătînd cu degetul pe masă, aștepta cu răbdare răspunsul.

„Eu cunosc pe un oarecare Crișan Giurgiu din comuna mea, Cărpiniș, dar nu l-am mai văzut de doi ani. Alți oameni din comune au fost însă, în acest răstimp, la noi.“

„El are impresia că noi sîntem proști, că noi credem toate minciunile pe care le înșiră aici, în fața comisiei

aulice, fără teamă și fără rușine. Să nu știe el că noi cunoaștem toate mișcările lor? Și că oricînd pot fi dovediți ca vinovați principali ai tulburărilor?"

„Deoarece ai fost primul căpitan al lui Horea în timpul răscoalei, să ne spui ce alți conducători subalterni ai chemat, numit și jurat."

„Care dintre cei mulți ne-au trădat?" se întrebă Cloșca. Îi veni să ofteze, se abținu și înghiți în sec. „De la mine nu vor afla nici un nume!" hotărî el pentru a mia oară.

„Eu n-am fost căpitanul lui Horea și deci n-am numit conducători subalterni."

„Dacă n-ai fost ajutorul lui Horea pentru ce te-ai ascuns împreună cu el atîta timp?"

„Satele ne-au trimis pe amîndoi să ne ascundem ca să nu fim arestați din cauza drumului la Viena."

Contele începu să atace cu furie și înțelepciune. „Cunoști cumva un vicecolonel care a vorbit cu tine în timpul turburărilor?"

„Da, cunosc un vicecolonel care locuiește în Teiuș; acesta a vorbit cu mine pe înălțimea de la Cricău. Mi-a spus mie și celorlați oameni mulți care erau adunați acolo, să mergem acasă. Eu nici cu această ocazie n-am fost conducător ci mulțimea m-a împins înainte și pe mine și pe alți doi țărani al căror nume nu-l știu. Așa s-a întîmplat ca eu și cei doi să ne întîlnim primii cu vicecolonelul."

„Ai spus pînă acuma de multe ori că n-ai fost cu răsculații și totuși ai vorbit cu vicecolonelul pe dealul de la Cricău în fruntea și în numele tumultanților."

„Numai atunci și niciînd altcîndva n-am mai fost împreună cu răsculații."

„Cum ai ajuns atunci printre jefuitori?"

„Am spus mai înainte că am fost luat cu forța."

„Ce-ați făcut, tu și ceilalți țărani, după ce vicecolonelul v-a spus să mergeți acasă?"

„Eu și mulți alții am plecat acasă, după cum am fost sfătuiți. Eu m-am dus acasă prin Mogoș."

„N-au fost cumva printre tumultanți și oameni străini de această țară și de imperiu?"

„N-am văzut decît români."

„Oare n-ai fost cu tumultanții și în afară de țară?"

„Nu, n-am fost nicăieri altundeva decît în satele de care am amintit."

„Unde-ai jefuit, incendiat și omorît?"

„Nicăieri!"

Răspunsurile lui Cloșca păreau mai firești decît întrebările care, pe măsură ce interogatoriul continua, erau tot mai severe, tot mai forțate parcă.

„N-am jefuit, n-am incendiat și n-am omorît nicăieri."

„De ce v-ați purtat cu nobilii și cu funcționarii așa de rău?"

„Nu știu nimic despre toate acestea."

„De ce ați omorît soldați imperiali?"

„Nici un om nu poate depune mărturie că am luat parte la așa ceva sau că știu ceva despre asemenea fapte."

„Unde-au fost duse lucrurile jefuite și dacă se mai află în ascunzătorile lor?"

„Eu n-am jefuit nicăieri și nici n-am văzut să se jefuiască. În localitățile în care am fost dus cu forța, jefuirile erau totdeauna terminate cînd ajungeam eu acolo."

„Oare știi că Horea a fost prins la Bucium? Cum a fost eliberat din nou?"

„Nu știu nimic nici despre prinderea și nici despre eliberarea lui Horea la Bucium."

„Cum poți spune așa ceva, cînd singur ai mărturisit că nu te-ai mai despărțit de Horea de la Sfîntul Dumitru?"

„Așa-i, dar eu n-am cunoștință ca Horea să fi fost prins la Bucium."

„Cît de mult trebuia să se întindă răscoala și cînd urma să se sfîrșească, după înțelegerea voastră?"

„Nu știu despre nici o înțelegere."

„Ce fel de ordine ai primit de la Horea pentru a le executa la Galda?"

„N-am primit nici un ordin de la Horea pentru a-l executa la Galda."

„Nu te-a trimis Horea, pe tine și pe Crișan, la Abrud?"

„Nu. Şi mai repet o dată că eu nu l-am văzut pe Crişan Giurgiu de doi ani."

„La convorbirea pe care-ai avut-o cu vicecolonelul a fost şi Horea de faţă?"

„Nu, Horea n-a fost de faţă."

„Dar în localităţile în care ai spus că te-au dus oamenii cu forţa?"

„Horea n-a fost cu noi şi eu nu ştiu unde se afla Horea în vremea aceea."

„A cerut vicecolonelul atunci, la Cricău, ca şefii răscoalei să fie predaţi de către răsculaţi? Pentru ce te-ai ascuns şi tu şi ceilalţi doi oameni?"

Cloşca se prefăcu la început că n-a prea înţeles întrebarea. Apoi căzu pe gînduri. Pînă la urmă, răspunse:

„Eu am mărturisit tot ce-am ştiut."

Contele zîmbi. În sfîrşit, acuzatul fusese învins. Căci ce altceva poate însemna ezitarea lui?

„Cum te-ai putut încumeta să amăgeşti poporul că răscoala se face din porunca împăratului?".

„Astfel de vorbe n-am rostit în viaţa mea", zise Cloşca sigur pe sine.

„Ce fel de scrisori a aruncat în foc Horea cînd aţi fost prinşi de gornici?"

Contele manevra, după cum credea el, interogatoriul, să-l deruteze pe acuzat, să nu-i permită să-şi adune gîndurile, să aştepte întrebarea următoare ca şi cum ar decurge din precedenta.

„Eu n-am văzut nimic."

„Ignat Urs, jude în Mureşca, chemat în faţa comisiei aulice să depună mărturie", zise contele şi omul fu adus în faţa lui Cloşca.

„Îl cunoşti?" întrebă Jankovich şi acuzatul şovăi, se uită la noul venit cu prefăcută atenţie şi zise:

„Da, îl ştiu fiindcă locuinţa sa este în apropierea hotarului cu Cărpinişul."

„Spune-i ce ştii despre el", se adresă contele, judelui.

Ignat Urs nu se sfii să spună:

„Îl cunosc, l-am văzut la Mureşca, în timpul răscoalei, în calitate de căpitan."

„Este adevărat ce-a spus omul în faţa ta?"

„Nici un cuvînt nu este adevărat din tot ce-a spus!“ zise Cloșca amenințîndu-l cu privirea pe Ignat Urs.

„Ai jefuit casa acestui om, sau numai ai dat ordin pentru jefuire?“

„Nu, deoarece, v-am spus, am fost dus cu forța acolo, de către răsculați. Nu puteam să dau nici un fel de ordin.“

„Oare n-ai stat călare, avînd o armă și o sabie, în fața casei acestui om?“

„Niciodată.“

„N-ai poruncit ca fiul acestui om care era fugit pe cîmp, să fie omorît?“

„Nu.“

„N-ai luat din casa acestui om documentele domnești și n-ai scos unul dintre acestea arătîndu-l poporului, spunînd: În acest document stă ceea ce veți avea de plată în viitor?“

„Nu știu nimic despre toate aceste acuzații. Omul acesta mă învinuiește numai ca să intre în grațiile voastre.“

„N-ai tras cu pușca ta ca semnal al plecării?“

„Nu, pentru că nu aveam pușcă.“

„N-ai suflat dintr-un corn pentru a chema poporul?“

„Nu. Pentru că pe mine poporul m-a luat cu forța să merg cu el. Era adunat gata.“

„N-ai cercetat, cu acest prilej, doi funcționari domnești, pe Csernátzky Gábor și Aron Sándor și n-ai voit oare să-i omori?“

„Nu și nici n-am auzit de numele acestor oameni.“

Contele ceru să fie aduși alți martori din Mușca, anume Dumitru Man și Chifor Bota care, la rîndul lor, l-au acuzat ca și judele. Cloșca însă a negat totul.

„Declarațiile lor sînt importante, nu faptul că el recunoaște sau neagă ceea ce a făcut“, gîndi contele și amînă interogatoriul pentru ziua de 3 februarie. În dimineața acelei zile a fost pus față în față cu preotul Petru Iancu, suspectat de a se fi aflat de partea răsculaților, fapt pentru care se afla sub stare de arest.

„Îl cunoști pe acest preot?“

„Nu-l cunosc.“

„Ai fost la Lupșa și-ai vorbit acolo cu un preot pe care l-ai scăpat de anumite maltratări ale răsculaților?"

„Da, am fost la Lupșa. S-ar fi putut întîmpla să fi vorbit acolo cu un preot și să fi vorbit și cu răsculații să nu-i facă vreun rău. Dar nu-mi mai amintesc dacă tocmai așa s-au petrecut lucrurile."

„Cine a poruncit acestui preot să ia cu dînsul împărtășania și să însoțească răsculații, și cine a spus că de se împotrivește să fie executat, pentru că răsculații bolnavi trebuie împărtășiți?"

„Nu știu. Asemenea poruncă n-am dat."

„Nu i-ai spus tu acestui preot că Popa Avram din Cărpiniș a fost omorît pentru că n-a vrut să-i urmeze pe răsculați? Cine l-a omorît pe Popa Avram?"

„N-am rostit aceste vorbe și nici nu știu cine l-a omorît pe Popa Avram."

„Oare nu-i adevărat că în urma poruncii tale, acest preot a fost dus sub pază pînă la Cricău pentru jefuire?"

„Eu n-am ordonat așa ceva."

„N-ai spus chiar tu răsculaților că-i vei conduce la Alba Iulia în baza poruncii Maiestății Sale împăratul, pentru a primi arme? Că în viitor să nu servească pe nimeni altul decît pe împărat?"

„Nu știu nimic despre asemenea întîmplare."

Petru Iancu intervine dușmănos:

„Tu ai condus poporul pe o cîmpie unde era o colină, pe care te-ai suit pentru ca să te poată asculta mai bine și stînd călare pe un cal ai strigat în gura mare: Măi oameni! Vă înștiințez din porunca împăratului că trebuie să mă ascultați și să mă urmați; m-am căznit, împreună cu Horea, șapte ani ca să vă fac soldați și acum în această traistă se află porunca împăratului! Și-ai bătut traista cu palma.

„Minte! zise Cloșca sfidîndu-l pe preot. Doamne, cum l-aș scurta de cap, numai că nu mai am nici mîini, nici picioare. Numai gura mi-au lăsat-o nelegată, ca să trădez, să-i duc în fața călăului pe Horea, pe Crișan și pe alții."

„N-ai strigat, tu, Cloșca, în Mogoș că cei care nu te vor urma vor fi trași în țeapă, iar casele lor vor fi arse și n-ai vorbit acolo, în ascuns, cu diferiți necunoscuți?"

„Nu. Nici n-am strigat și nici pe ascuns n-am vorbit cu necunoscuți."

Preotul interveni din nou:

„Ba ai spus și-ai mai zis că, înainte de-a fi aprinse casele, să fie închiși în ele nevestele și copiii celor care nu-ți vor da ascultare."

„Popă blestemat, zise Cloșca, eu n-am dat astfel de ordine!"

În ziua respectivă și-n zilele de 4 februarie, 21 și 22 februarie, lui Cloșca i s-au mai pus vreo 33 de întrebări, a mai fost confruntat cu diferiți martori fără ca Jankovich să obțină ceva de la el, fără să-l poată determina să recunoască vinovăția sa și-a lui Horea, fără să se considere implicat în răscoală. Ultimul interogatoriu, de complezență, pentru ca actul de condamnare să fie întru totul justificat, a avut loc în ziua de 24 februarie, cînd comisia aulică a considerat necesar să-i mai acorde totuși o „șansă".

„Ai fost chemat aici pentru ultima dată și vei înțelege deci că este timpul suprem să reflectezi mai bine decît pînă acum ceea ce trebuie să spui și să faci, să mărturisești în mod sincer ce participare ai avut la tulburările care-au avut loc aici și la violențele care s-au comis."

Contele vorbi rar, să fie cît mai bine înțeles de acuzat. Cloșca însă persevera în a nu recunoaște nimic.

„Eu am fost dus cu forța, nu știu nimic și nici nu am avut vreo participare la răscoală și la violențe".

„Pînă la corifeii ăștia scelerați, n-am mai văzut oameni care să meargă în fața călăului cu capul sus ca niște adevărați nevinovați", se miră contele. Și-n sinea sa admiră cutezanța lor.

„Ai abuzat de grația preaînaltă prin îndărătnicia pe care ai arătat-o pînă acuma, grație pe care ar fi trebuit s-o vezi în faptul că, după arestarea ta, n-ai fost dat spre judecare ci, în urma ordinului preaînalt, în seama unei comisii aulice trimise în mod special, pentru ca să nu ai vreo șovăire în a spune adevărul, adică mobilul, desfășurarea și scopul final al răscoalei. Ce poți spune despre toate astea?"

„Eu mă știu complet nevinovat."

„Tu cred că știi faptul că pentru pedepsirea unui cri-

minal nu este necesară mărturisirea acestuia, deoarece altminteri, nu s-ar putea vreodată evita negarea continuă a vreunui acuzat; toți martorii care au depus împotriva ta, au făcut-o sub jurămînt și de față cu tine. După aceste depoziții vei fi judecat în conformitate cu legea preaînaltă penală și vei fi pedepsit după gravitatea crimei tale, ca un tulburător crud al liniștei publice, dacă nu vei putea aduce împotriva martorilor amintiți dovezi împotriva mărturisirilor lor. Și este aproape imposibil ca tu să nu te fi convins despre aceasta. Ce ai de spus?"

„Eu nu obiectez împotriva nimănui, iar sufletele celor care au jurat împotriva mea, vor da socoteală în fața lui Dumnezeu. Eu vă spun pe sufletul meu că sînt nevinovat."

În sfîrșit, se terminase și acest calvar. Cloșca fusese dus în celulă. Contele se gîndea la redactarea sentinței. Să fie nu numai auzită, dar și înțeleasă de țărani, să-i înspăimînte și să-i oprească pentru viitor de la asemenea fapte. Imperiul și împăratul sînt drastici cu supușii care nesocotesc legile și buni cu cei care le respectă.

XXII

Nesfîrșit de lungi i se păreau lui Horea zilele și nopțile petrecure în ascunzișul lor din pădurea Scorocetului. Iarna stăpînea de-acuma totul, zăpada creștea după fiecare ninsoare și primăvara pe care și el și Cloșca o așteptau cu înverșunare, era departe. N-aveau nici o veste de la Crișan și se temeau ca nu cumva acesta, odată prins, să trădeze, adică să spună cum s-au petrecut lucrurile, dînd vina pe ei. Oamenii săi de încredere nu izbutiseră să afle prea multe lucruri despre evenimentele petrecute după dizolvarea trupei de la Cîmpeni și fuga lor în munți. Dealtfel, nici nu prea mai aveau mulți oameni de încredere. Ascunzișul în care-și purtau zilele nu era cunoscut decît de vreo doi trei oameni cărora le era înga-

duit să le aducă mîncare și, desigur, ceea ce era mai important, vești. Aflase că pe capul său a fost pus un preț mare. Și-i spunea lui Cloșca că singura dorință este să mai ajungă o dată la Viena, să-i spună pe șleau împăratului ce crede despre el și despre nobili, despre cum sînt respectate legile și ordinele sale, despre toate nenorocirile care stau ca niște munți pe umerii bieților supuși, pe umerii celor care dau imperiului mîncare, oaste și strălucire.

„Că, fără noi, nici nobili n-ar exista și n-ar fi nici imperiu."

Cloșca stătea mai mult deoparte, vorbea puțin, era mereu îngîndurat, se gîndea și la nevastă-sa, dar și la acei dintre ortacii lui care-au rămas în mîinile domnilor. Horea îl aprobă, așa cum făcea el de obicei cu tovarășul său de luptă. Astă-noapte l-a visat pe Giurgiu Crișan. Se făcea că a ajuns comite al Zarandului. Și el se afla în ospeția lui. Era primăvara și mugurii pomilor înmiresmau jur-împrejurul. „Vrei să-ți arăt ceva care să-ți și placă?" l-a întrebat el purtînd pe buze zîmbetul acela cunoscut. „Sînt dator să te ascult", i-a răspuns el, bucurîndu-se că Giurgiu a ajuns acolo unde-i era locul și unde-i ședea bine după cît a tras pînă atunci. A comandat doi cai înșeuați de la oamenii care-l slujeau și-au pornit la drum. S-au oprit lîngă un șes pe care se mai vedeau urme de iarnă. Și-n lungul șesului, oameni prinși în jug arau. „Îți place?" l-a întrebat Crișan. „Cine-s ăștia?" s-a mirat el. Nu-i venea să creadă că Giurgiu devenise mai crud decît fuseseră domnii, că-și pusese iobagii în jug. „Să ne apropiem! îl îndemnă el. În comitatul nostru nu mai sînt iobagi, toți oamenii sînt egali. Pe toți îi apără aceeași lege. Împăratul n-a avut incotro și-a patentat propunerea mea. Și tot astfel se vor petrece lucrurile și-n celelalte comitate." S-a bucurat. S-a mirat numai că el nu aflase încă aceste treburi, că oamenii din domeniul Zlatnei nu le știau. Între timp, înjugații ajunseră în dreptul lor. Abia de reușeau să zgîrîie pămîntul. Deși încă erau grași, ca și cum Giurgiu i-ar fi hrănit anume ca să fie buni de lucru. „Îi cunoști?" îl întrebă el. A ridicat din umeri. Nu-i cunoștea. Deși unele fețe i se părea că le mai văzuse nu știu pe unde. Conți, ba-

roni și nobili... „Îi țin aici trei ani, să are, să semene și să culeagă. Cît adună, atîta mănîncă. Le-am făcut și colibe. După trei ani îi eliberez. Să plece care unde vrea. În castelele lor stau foștii lor iobagi. Averea lor este, de asemenea, a iobagilor care, de altminteri au și cîștigat-o." N-a zis nimic. „Numai de-ar ține tot așa", s-a gîndit Și s-a trezit. A ieșit afară. Ningea a potop. Și i s-a părut că o umbră se apropie de ei. Era sigur că-i Giurgiu Crișan. Numai că s-a topit în neaua care se tot îngroșa.

„N-om vedea noi împlinit aievea, visul tău?" zise Cloșca, la fel de trist ca și vîntul ce plîngea afară.

„Și eu zic tot ca tine", îl aprobă Horea. Și-i păru rău că-și povestise visul.

„Ce-om face dacă, pînă să ajungem la Viena, ăștia vor pune mîna pe noi?" întrebă Cloșca.

„Tu ce-ai visat?" încercă Horea să schimbe vorba, să mai înseninеze gîndurile tovarășului său.

„Te-am întrebat ceva", reveni Cloșca. Îl obseda acest lucru și ținea neapărat să-l clarifice. Horea era pentru el căpitanul cel mare și ținea neapărat să-l asculte, ca și pînă atunci, orbește. Nu i-a ieșit niciodată din vorbă și a îndeplinit cu sfințenie toate poruncile sale. A greșit numai cînd a făcut de capul său, cînd nu l-a întrebat dacă-i bine ori rău ceea ce vrea să facă.

„Dacă ne prind?" repetă Horea jumătate din întrebarea pusă de Cloșca.

„Așa am zis", răspunse acesta.

„Nu ne prind ei... neaua-i mare, vremea-i rea... cum dă primăvara ne mutăm mai la vale... găsim noi o scorbură de care să nu știe nimeni", zise Horea sigur pe ceea ce spune. Dar dacă totuși ne prind, eu ce trebuie să fac și să zic? insistă Cloșca. Că tu știi mai bine ca oricare altul ce trebuie să faci și să zici. În tine-i doar toată nădejdea țării!"

Horea oftă. Și o tăcere apăsătoare se lăsă peste cei doi în coliba aceea de la rădăcina bradului uriaș, acoperită cu cetină.

„Nu-i pot răspunde orice", gîndi Horea.

„Se ferește, crede că mă înfricoșează", gîndi Cloșca.

„Are dreptate, trebuie să ne înțelegem și-n această

privință, să învățăm să vorbim, dacă-i cazul, aceeași limbă."

„Eu cred că munții ăștia-s înconjurați de cătane. Umbră să fii ca să poți răzbi dincolo de ele. Drumul pe care vrem a-l face la Viena îi mai lung decît toate celelalte de pînă acuma. Îi drumul vieții noastre. Numai de ne-ar primi și ne-ar asculta împăratul. Cine știe ce i-au băgat în cap nobilii și guvernatorul. Nici n-a prea fost el de partea noastră. S-a lăudat, ca să-l credem. Altminteri ne-ar fi înscris ca soldați în oastea lui și-ar fi dat ordin nobililor să ne lase în pace. Nu mai ajungem noi la Viena și nici Giurgiu nu-i comite al Zarandului. Cine știe în ce vizuină și-o fi găsit și el adăpost. Ei, dacă-am fi început răscoala în primăvară, alta era socoteala pe care o încheiam. Așa a fost să fie. Cînd pornesc doi împărați unul împotriva celuilalt, amîndoi cred că vor birui. Dar numai unul se alege cu izbînda. Așa s-au petrecut lucrurile și cu noi. Măcar că destulă vreme am fost mari și tari. Dar n-am știut nici să ne bucurăm de ce-am cîștigat și nici să păstrăm. Am prea întors porunca împăratului pe toate fețele și-am prea luat drept porunca Maiestății Sale tot ce ne-au spus alții, fără să cercetăm dacă-i așa sau altfel. Și-am ajuns în pragul pieirii. Dar vine ea primăvara... Numai s-o mai apucăm și să fim sănătoși... că satele abia așteaptă să le dăm semnalul... și ne-om răspîndi în toată țara"...

Horea vorbea ca și cum s-ar fi aflat undeva într-o cetate întărită și apărată de oșteni vrednici și bine înarmați, în care nu putea nici pasărea pătrunde fără învoire.

Cloșca clătină din cap. Nici nu-l aproba, dar nici nu se împotrivea spuselor sale. Și asta nu numai pentru că era mai tînăr și n-avea experiența lui Horea, dar socotea că nici nu se cuvenea să-i întoarcă vorba marelui căpitan. Îi era prieten, ce-i drept, dar în același timp îi era și supus. Repetă totuși, încă o dată, întrebarea care-l măcina, care-l apăsa ca o obsesie de care nu putea scăpa: ce facem și ce zicem dacă ne-or prinde în iarna asta?

„Trebuie să-l liniștesc", gîndi Horea. Și-l cuprinse și pe el un sentiment de teamă, de nesiguranță. „Cloșca

nu mă întreabă pentru că așa i s-a năzărit. Dacă nu-i răspund, boala asta îl va omorî cu zile".

„Numai ai noștri ne pot prinde, dacă-i vorba. Cătanele nu se încumetă să bată munții pe-o vreme ca asta. Poate gornicii și juzii care ne doresc moartea. Ține minte ce-ți spun, dacă s-a pus un așa mare preț pe capetele noastre, apoi numai moartea ne așteaptă. Soarta noastră-i hotărîtă de mult. Să nu te aștepți la altceva decît la moarte."

„Nu-mi pasă! răspunse Cloșca. Nu-mi pasă de moarte. Tot i-s dator." „Dacă ne-or prinde, ne-or întreba, mai înainte de-a ne preda călăului, ce-am făcut, de ce-am făcut răscoala și cine-s vinovații principali. Noi nu trebuie să învinuim pe nimeni, dar nici să recunoaștem ceva. Răspundem cu *nu* la toate întrebările lor. Vor aduce martori împotriva noastră. Martori adevărați și martori mincinoși. Că doar ne-am aflat mereu între oameni. Nici măcar nu trebuie să recunoști că-i cunoști pe cei aduși față-n față cu tine. N-au ce-ți face. Împăratul a poruncit să fie șterse torturile. Iar judecătorul nu poate uza de ele. De frica împăratului. Așadar, îl iei pe *nu* în brațe și mori cu el odată."

„Dar dacă-l prind pe Crișan înaintea noastră și ne trădează?"

„Ce-ți pasă. Tu zici *nu* și gata. N-am fost, n-am făcut, n-am poruncit. Și-apoi, să știi de la mine: Crișan nu-i trădător. Îi fost soldat, îi român și a jurat să-mi fie credincios. Nu se leapădă el de jurămînt. Am ajuns să-l cunosc cum mă cunosc pe mine. Dacă-i vorba să dea vina pe cineva, atunci acel cineva este el însuși. Am vorbit eu cu el despre lucrul ăsta. Așa în treacăt, ce-i drept, dar ne-am înțeles. L-am gîndit în timpul răscoalei cînd ne-am întîlnit la Blăjeni. Că unul din noi putea fi prins în vreun loc, cum s-au petrecut lucrurile și cu mine, și ceilalți trebuiau puși în siguranță din partea celui prins."

Cloșca îl asculta atent pe Horea, care, ca de obicei, îi vorbea deschis, fără să-i ascundă primejdiile la care este expus. Apoi se ridică în picioare, întinse mîna către Horea, acesta o prinse în mîna lui și Cloșca zise: „Jur să fac așa precum mi-ai spus."

Horea îl îmbrățișă. Uitase și de Tîbru, și de Mihăleni, și de Abrud, și de Cîmpeni. Toată atenția sa era concentrată asupra tovarășului său mai tînăr, asupra lui Cloșca la care ținea mai mult decît la copiii săi. El fusese creierul revoluției, Crișan trupul, iar Cloșca mîinile și picioarele ei. Și era nespus de bucuros că pornise pe un așa drum greu, cu asemenea oameni. Focul din fața lor da să se stingă, afară era frig, bătea vîntul și Horea puse un braț de lemne pe jarul ce se spuzea. Încălzindu-și mîinile la flăcările ce prînseră a pîlpîi izvodite din lemnul de brad mirosind a rășină, Cloșca redeveni cel care-a fost în timpul răscoalei.

„Dar n-au să ne prindă", zise Horea, vorbind cu el însuși.

„Așa cred și eu", răspunse Cloșca așezîndu-și mai bine căciula pe cap.

XXIII

Văzînd că nu li îngăduie să participe la lucrările comisiei aulice privind interogarea celor trei căpitani principali ai răscoalei și temîndu-se că Jankovich se va arăta îngăduitor față de ei, auzind că împăratul îi ceruse și un raport cît mai exact despre adevărata stare a țăranilor iobagi din Transilvania, nobilii și magnații și guvernul începuseră să-i trimită contelui o seamă de petiții prin care-i supuneau atenției vrednicia lor și marele pericol pe care-l reprezintă iobagii pentru țară atunci cînd li se promit sau li se dau drepturi de care ei n-au trebuință, pe care nici măcar nu știu să le folosească. Multe petiții i-au fost trimise încă mai înainte de înăbușirea răscoalei. Pentru stabilirea unui adevăr, fie el și foarte relativ, contele citi cu mare atenție fiecare petițiune, întrebîndu-se mereu de ce oare nobilii n-au reclamat aceste lucruri înainte de răscoală. Și nu-i venea să creadă că românii sînt întocmai cum îi descriu nobilii și chiar gu-

vernatorul în petițiunuile lor. Doar erau majoritari. Doar ei trudeau întru folosul celorlalți. Și tot ei aveau parte de cele mai puține drepturi. Nodul gordian va trebui tăiat. Altfel nu poate fi dezlegat misterul care se ascunde dincolo de aceste petițiuni. Și împăratul trebuie să cunoască adevărul pentru ca, după lichidarea căpitanilor răscoalei, după liniștirea satelor, să poruncească reforme folositoare tuturor părților. Altminteri țara este amenințată cu pieirea și imperiul cu reducerea veniturilor. Și cine are un asemenea interes? Doar vreo împărăție vecină care urmărea slăbirea Vienei. Nu-i plăcea nici duritatea și ura cuprinsă în acuzațiile nobililor împotriva iobagilor români. Sigur, nu trebuie să te arăți milostiv față de ei, dar nici ca să-i pui alături de cele mai fioroase fiare. Citea petiția comitatului Hunedoarei ce-i fusese înaintată la 30 noiembrie; și-un gust amar îi lăsa în gură fiecare frază. Lui, contelui, omului trimis să facă dreptate în Transilvania. Citea cu oarecare silă cele scrise în actul de acuzare. Regreta încă odată că n-avea pe-aproape nici un prieten cu care să comenteze și să se sfătuiască. Cum pot scrie ăștia din Hunedoara că plebea română nu are conștiință de ce e drept și echitabil, cînd însuși împăratul a recunoscut acest lucru? Contele citi în continuare:

„Părinții noștri, cunoscînd natura acestei plebe, au judecat că numai prin pedepsele cele mai severe o pot aduce la ascultare și la împlinirea dorințelor lor... și într-adevăr, cu multă înțelepciune făcură lucrurile acestea părinții noștri pentru că, mai înainte, un domn de pămînt avea atîta putere într-un cerc, cît are astăzi un ofițer subaltern într-un regiment, delictele cele mai mici le pedepsea dînsul, iar despre cele mari numai raporta comitelui... numai cu astfel de legi și numai cu o astfel de metodă a fost posibil să ne bucurăm în decurs de mai multe secole de cea mai dulce pace în această patrie a noastră atît de iubită și nici că-i trecea cuiva prin minte în Transilvania să-i fie frică de supușii lui."

În continuare, scrisoarea îi acuza nespus pe iobagii români. Jankovich încercă să cîntărească aceste acuzații, să și le însușească sau să le respingă, după cum i se păreau pătimașe ori drepte. Nu prea reuși. Sîngele care îi

curgea în vine nu-l lăsa să se îndepărteze prea mult de nobilii ce-l implorau să facă dreptate în favoarea lor și se bucură cînd ajunse la pasajul în care comitatul cerea pedepsirea exemplară a căpitanilor răscoalei, pedepsirea lor cu moartea, pentru ca să fie de exemplu în toată țara. Se bucură pentru că același lucru îi ceruse și împăratul. Și urmînd porunca monarhului, îi putea mulțumi și pe nobilii care, în ultimă instanță, vor trebui lăsați să creadă că și ei au influențat ancheta și sentința.

„Excelență, scriau nobilii, domnii de pămînt nu se opun ca să se aducă o uniformitate (n.n. nu o ușurare) în robotele țăranilor, dar cu toate acestea, nu cumva țăranii, dacă s-ar face acum reglementarea urbarială, să creadă că aceasta au stors-o numai prin tulburările de pînă acum și de aici să-i ia la îndemînă să facă tulburări și altădată pentru ca să ajungă la o schimbare a poziției lor, după cum își închipuiesc ei în ideile lor confuze. Și-mi cer să intervin pe lîngă Maiestatea Sa să lase treburile astea pe mai tîrziu. Poate că au și ei dreptate. Iobagii sînt cumsecade în două ipostaze: cînd îi strîngi cu ușa sau cînd le cînți în strună. În primul caz fac petiții și se răscoală, cum s-a și întîmplat, în al doilea caz ți se urcă-n cap. Îi cunosc eu bine. Nici nu știi cum să te porți cu ei."

Începu să citească memoriul adresat lui de comitatul Alba: „Cauzele acestei revoluțiuni nemaiauzite a țăranilor români nu au fost serviciile peste măsură, nici cruzimile domnilor feudali, fiindcă principalul autor al acestei revoluțiuni nu a fost iobagul vreunui nobil particular, ci a fost Horea sau Ursu Nicola, iobag din domeniul fiscal al Zlatnei, care a revoltat și altădată satele din domeniul de acolo, anume cînd au spart butoaiele arendașilor fiscali, fapt care se probează prin procesul ce se află în arhiva administrațiunii din Zlatna. Și de altminteri, revoluțiunea aceasta nici nu a izbucnit acolo unde iobagii fac robote, ci a început în ținuturile muntoase... în locurile unde țăranii plătesc taxe după uzul rămas de la părinții lor și nu fac robote în fiecare săptămînă... nici sărăcia sau imposibilitatea de a suporta sarcinile încă nu i-au silit ca să comită pustiirile, prădările și vărsările acestea de sînge, pentru că oricine va examina starea

patriei noastre se va convinge pe deplin că circulațiunea cea mai mare de bani este în comunele din munți, unde s-a început revoluțiunea aceasta... Este așadar un adevăr incontestabil că motivele acestor pustiiri, prădări și vărsări de sînge nu au fost deloc cruzimea domnilor feudali, nici greutatea peste măsură a serviciilor iobăgești... Cunoscînd defectele naționale ale acestei ginți, vechii guvernatori ai acestei țări au avut o deosebită grijă să înfrîneze această națiune tolerată și adeseori au fost situații să aducă în contra ei legi, după cum se vede din constituțiile noastre... Dar cele dintîi rele urmară din indulgența cea mare care fu arătată față de români în timpul din urmă prin diferite ordinațiuni... Țăranii văzură actele acestea purcese dintr-o indulgență peste măsură și din simplă grație, iar pe de altă parte preoții români și alți inamici ai nobilimii umplură pe sub ascuns mintea țăranilor cu niște principii atît de scelerate ca și cum magnații și nobilii ar fi spre greutatea Maiestății Sale a gloriosului domnitor și că Maiestatea Sa urăște nobilimea și dînșii au început numaidecît să se ocupe de idei și mai periculoase. Și natura românului este astfel încît dînsul crede și în cuvintele celui mai de jos amăgitor, dacă poate să-l ajute la scopurile sale, iar pe de altă parte dînsul nu voiește să creadă nici în cele mai înalte ordine ale Maiestății Sale și ale guvernului, dacă-l împiedică în scopul său. Și în modul ăsta îi seduse și-i conjură amăgitorul Horea sau Ursu Nicola pentru stîrpirea nobilimii."

Contele citi mai departe propunerile nobililor din Hunedoara privind condamnarea vinovaților. Se cutremură. „Ar trebui să omorîm jumătate din românii din Transilvania, socoti el. Așa ceva nu numai că nu se poate, dar dacă am proceda astfel, Europa ne-ar socoti pe noi scelerați... în frunte cu împăratul... nobilii din Transilvania sînt altfel decît cei din alte țări... au învățat să se considere forța vitală a țării și nu pot renunța la această idee, ca și cum ei și nu țăranii ar susține țara, și material, și moral... pentru că țăranii sînt țara iar nobilii nici măcar o parte a țării... o mînă de oameni care stăpînesc și bogățiile, și pămîntul, și puterea... și folosesc puterea exclusiv în folosul lor... și-n loc să se

așeze și să cugete care au fost cauzele reale ale răscoalei, ei învinuiesc ordinele împăratului care cu grație s-a apropiat de nenorociții ăștia de iobagi... după ei, dacă stau și mă gîndesc, mai profund vinovat de răscoală ar fi Maiestatea Sa... așa ceva nu se poate admite... ba, dimpotrivă, trebuie nu numai combătută ideea nefastă dar și pedepsită... nobilii din Transilvania nu-și cunosc lungul nasului... au credința că, dacă n-ar fi ei, imperiul dacă nu s-ar destrăma, cu siguranță că ar sărăci... și-apoi, de ce oare românii sînt doar tolerați, cînd ei formează marea majoritate a populației țării? Și de ce numai ei sînt acuzați de răscoală cînd, după știrile ce le-am primit, în unele comitate cei mai înverșunați căpitani împotriva nobililor au fost chiar iobagii unguri... că și ei au destulă parte de suferință... împăratul va trebui să cunoască exact toate aceste lucruri... să nu se lase sedus de furia și neadevărurile nobililor... îi voi explica exact care este situația în Marele Principat... să poată lua măsuri drepte și să facă reforme înțelepte... că țara asta are nevoie de reforme... iobăgia este o rușine... iobagul se află într-o situație mai grea decît sclavul de altădată..."

Asupra memoriului prezentat de magnații din Transilvania, contele Jankovich se aplecă mai mult și-l studie cu mai multă atenție. Magnații acuzau sistemul de administrare al Transilvaniei, sistem care — susțineau ei — a constituit cauza pricipală a răscoalei. Introducerea nu-l interesă prea mult pe conte. Trecu peste ea fără să-i pese că este lăudat și împăratul și el pentru înțelepciunea cu care cercetează cauzele răscoalei.

„Dar, scriau magnații, ca să cunoaștem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni, cauze despre care puțini au cunoștință și nici nu le pot vedea cu toții, e de lipsă ca să ne întoarcem cu cîțiva ani înapoi, în timpul cînd s-a schimbat forma cea veche a administrațiunii în Ardeal și din asemănarea celor două administrațiuni va fi ușor să cunoaștem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni. Părinții noștri, venind din Scythia, au cucerit cu arme victorioase și cu sîngele lor această scumpă patrie și după ce au supus și au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat astăzi asupra noastră, dînșii au domnit liniș-

tiți peste ei ținîndu-i totdeauna într-o aspră disciplină, lăsîndu-le însă neatins modul lor de viață. Și din timpul domniei regelui Vladislav, cînd s-a întîmplat la 1514 revoluțiunea generală a țăranilor, nicăieri nu mai citim despre o revoluțiune în contra nobilimii din Ardeal asemenea acesteia. Astăzi însă ar curge poate păraie de sînge în toate ținuturile acestei patrii, dacă nobilimea, de altminterea puțină la număr, nu s-ar fi adunat pe cît i-a permis urgența împrejurărilor, ca în conformitate cu legea naturii să se îngrijească de apărarea proprie. Dar ceea ce ne-a durut mai mult este că țărănimea care s-a răsculat astăzi asupra noastră, nu s-a jenat și nu se jenează nici chiar astăzi să strige cît o ține gura că toate cîte le-a comis asupra noastră le-a făcut din porunca Maiestății Sale. Pînă în 1761 țara avea un sistem bun de impozite stabilit din partea camerelor și fiecare putea să plătească contribuțiile fără nici o greutate. Dar de la 1761 încoace s-a desființat sistemul acesta și de atunci a urmat o administrațiune arbitrară, care și astăzi mai continuă. Oamenii aceia, care au voit numai să-și facă merite și să-și urce fericirea lor din ce în ce mai mult, aruncară de-o dată partea cea mai mare a contribuțiunii asupra comitatelor și a națiunii secuiești, zicem asupra comitatelor lipsite de orice fel de industrie și atunci cînd poporul începu să strige, atunci autorii acestui sistem atribuiră cauza nemulțumirii nu greutății peste măsură a impozitelor ci greutății serviciilor iobăgești. În anul 1762 se desființă vechea administrațiune politică a comitatelor și cu ea se desființă și respectul poporului răsculat față de domnii și de magistrații săi și încetul cu încetul se împlîntă în inima românului aplecat de la natură și așa spre tulburări, un fel de nesupunere față de domnii săi. Românul fu admis să stee înaintea judecății față cu domnul și cu magistratul său și n-a existat vreo plîngere a țăranilor care să nu fi fost primită cu amîndouă mîinile oricît de neîntemeiată ar fi fost. A dispărut așadar administrațiunea cea veche și bună, a scăzut puterea magistraților și acum autoritățile comitatelor aveau numai să execute poruncile mai înalte, dar nu mai erau instituțiile pentru apărarea legilor patriei... Adeseori, funcționarii comitatelor ocupau funcții de advocați și în loc ca dînșii să pună frîu țăranilor în chestiunile unde nobi-

lui avea dreptate, din contra, țăranul rămînea nepedepsit chiar dacă se dovedea că plîngerea sa a fost neîntemeiată. În multe locuri, funcționarii aceștia, ei compuneau și ei scriau plîngerile țăranilor și în ședință tot dînșii erau judecători și dacă domnul mergea cu recursul pînă la instanțele superioare, atunci aveau dreptate tot numai autoritățile comitatelor, autorități instituite pentru executarea ordinelor, dar nu mai avea crezămînt domnul de pămînt. Acesta a fost prima sorginte din care a decurs ura țăranilor în contra domnilor feudali. Chiar dacă plîngerile țăranilor ar fi fost întemeiate, atunci, după legile patriei, ușor s-ar fi putut afla un mijloc de îndreptare, dar le-a plăcut oamenilor mai mult ca să aprindă inima țăranului în contra domnului său și pe acesta să-l discrediteze tot mai mult înaintea Curții. În anul 1771 se decretă un regulament pentru a înfrîna cruzimile domnilor de pămînt asupra țăranilor, cruzimi care erau luate numai ca pretext și din această măsură urmă o ură și îndrăzneală a țăranilor față de domnii săi. Și după ce împlîntară în inima țăranului ideea despre cruzimea domnilor și lățiră faima că nobilimea din Ardeal tratează cu iobagii ca tătarul cu robul său, ca faima aceasta să poată fi crezută și la Curte, dînșii luară în ajutor trupele de graniță, cu toate că erau destinate numai pentru paza și siguranța frontierelor și a țării, iar acestea, dimpreună cu armata regulată începură a se amesteca în afacerile iobagilor și ale domnilor și lucrurile ajunseră acolo că rapoartele companiilor către regimente, ale regimentelor către brigăzi și ale brigăzilor către comandamentele generale se ocupau, de regulă, numai cu o singură chestiune: cum tratează domnii de pămînt cu iobagii lor și ce fel de cruzimi comit asupra lor. Și acești ofițeri de naționalitate străină nu cunoașteau legile fundamentale ale patriei, nu știau ce fel de obligațiuni are țăranul față de domnul său, nu cugetau că tot ce are țăranul este din pămîntul domnului său, după cum zice legea: țăranul, afară de prețul muncii sale, nu are nimic. Toate lucrurile acestea văzîndu-le, poporul răsculat căpătă o îndrăzneală și mai mare cu domnul său, fiindcă observă că dînsul peste tot locul este părtinit. Iar după ce ura aceasta în contra domnilor de pămînt prinse rădăcini în inima țăranului, urmară apoi o mulțime de investiga-

țiuni în contra nobilimii fără nici o cauză, investigațiuni care, deși s-au constatat că nu aveau nici un fundament real, totuși țăranii care se plînseră fără cauză au rămas nepedepsiți. Cu durere am trebuit să auzim și acea afirmație că în Transilvania nu s-ar afla persoane capabile pentru administrațiunea publică, dar astfel de denunțări le-au făcut aceia care așteptau înaintarea lor numai prin îndepărtarea altora. Dacă de vreo 20 de ani încoace și mai bine, țara aceasta ar fi avut guvernatori din familiile cele vechi cu merite și cu avere, dacă Transilvania ar fi fost administrată după legile și principiile națiunii ungurești, precum a fost administrată mai înainte, atunci putem crede că răul acesta nu s-ar fi întîmplat. Dar la 1761 s-a schimbat vechea administrațiune a Transilvaniei și aceasta o simți numaidecît poporul român care, mai înainte, era ținut la mare disciplină, o simte astăzi și guvernul Transilvaniei care, cînd trimite patente și ordine ca să se publice românilor, aceștia nici nu le iau în seamă și adeseori se aud strigînd: Porunca aceasta nu e de la împăratul ci de la domni. Iar mai tîrziu, cu ocazia celor două călătorii ale Maiestății Sale, cînd Maiestatea Sa și-a arătat nobilele sale sentimente față de țărani și prin aceea că asculta pe oricine și aduna chiar cu sfintele sale mîini petițiile de la oricare, atunci țăranii români molestară pe Maiestatea Sa cu o imensă mulțime de plîngeri lipsite de orice fundament și interpretară îndată pe dos și această grație a Maiestății Sale, căpătară curaj și începură să molesteze cu astfel de petițiuni și instanțele inferioare, să inculpe pe magistrați și pe domnii de pămînt, crezînd că ceea ce au putut să facă înaintea împăratului pot să facă în fiecare zi cu domnii și cu magistrații săi. În anul 1778 se introduse o modificațiune bună în constituția militară, ca domnii de pămînt să dea singuri numărul necesar de recruți, dar măsura aceasta servi numai ca să excite ura țăranului asupra domnului său. În anul 1783 urmă conferința comisiunii de expropriere și se vorbea în toate părțile că se vor lua unele posesiuni de la magnați și de la nobili și se vor da pe seama armatei grănicerești și conferința aceasta se continuă și în anul următor. Dar poporul interpretă și această măsură pe dos, făcîndu-și falsa credință că acum se iau în toată țara pămînturile ereditare de la domni și

se vor împărți țăranilor. Încă atunci, cînd s-a înființat armata de grăniceri mulțimea cea mare și fără nici o trebuință a preoților români a fost întrebuințată ca să îndemne poporul să ia armele și atunci apoi observară preoții români că ei sînt aceia care domnesc inima românului și, precum mai înainte, așa și după aceea tot ei, ca emisari, duseră la îndeplinire toate relele, dînșii asigurară pe țărani că, dacă vor lua armele, nu vor mai domni nobilii asupra lor, ci ei asupra nobililor și vor împărți chiar și pămînturile ereditare ale nobililor. Mai mult, dînșii vorbind cu toată cutezanța că Maiestatea Sa urăște pe magnați și pe nobili, fiindcă țin numai la privilegiile lor și nu plătesc nici o contribuțiune, așa că împăratul nu are nici un folos de la ei, ca și cum siguranța cea mai mare a principelui nu ar fi în nobilime. Adevărul însă este că nobilimea și magistrații formează veriga în lanțul ce unește pe rege și popor și, dacă veriga aceasta se rupe, atunci se întîmplă lucruri cum este revoluțiunea de astăzi și din această cauză Petzhofen, ministrul împăratului Leopold, scria că nobilimea este inima regilor. Conscripțiunea militară întîmplată cu cîteva luni mai înainte la Alba Iulia și la Hațeg s-a făcut din ordinul Comandamentului general și din toate lucrurile acestea poporul veni la credința că: dînsul din porunca împăratului trebuie să capete arme; nobilimea trebuie pustiită cu fierul și cu focul; după ce vor pustii pe nobili, proprietățile lor se vor împărți între dînșii precum s-a și întîmplat în unele locuri, că iobagii se așezară pe pămînturile pustiite ale nobilimii. La toate acestea se mai adaugă și alte cauze, că românii locuiesc împrăștiați prin munți, singuratici, depărtați unii de alții și toată economia lor este în jurul casei, iar dacă s-ar forma sate din casele lor, atunci s-ar putea aduce ușor la ascultare cu armata care să se încartiruieze la dînșii... Din toate acestea rezultă că schimbarea formei de administrațiune în Ardeal este fîntîna din care au urmat toate relele acestea; și cauza cea mai apropiată a fost conscripțiunea militară a celor 81 de comune, întîmplată la Alba Iulia, și a altor comune înscrise în Țara Hațegului de către vicecolonelul Karp. Dar și atunci românii s-au înscris ca soldați numai din cauză ca să rămînă fără domni și fiindcă s-au amă-

git singuri sau au fost amăgiți de alții că atunci pămînturile vor fi ale lor. Dar după ce văzură că nu pot să scape de domnii lor de pămînt, că nu pot să pună mîna pe pămînturile nobilimii, atunci se conjurară și hotărîră ca la primăvară, în ziua de întîi mai să ucidă pe toți domnii lor de pămînt. Dar se întîmplă prinderea agitatorului și a căpitanului de acum și prea puternicul Dumnezeu, care poartă grijă națiunii, aprinse focul mai curînd și scoase mai repede la lumină acest plan mișelesc, de cum ar fi putut dînșii să stingă nobilimea. Dacă nu se va da un exemplu sever față de poporul răsculat, dacă nu vor extrăda pe Horea și pe ceilalți corifei, dacă nu se vor aduna armele de la ei, focul revoluției nu se va stinge din inima lui Horea și a altor corifei, deoarece: cîte sate românești atîția Horea sînt în Ardeal și nu-i vor putea liniști orice fel de regulamente urbariale, deoarece dacă s-ar aplica acum reglementarea urbarială, atunci vor zice că au cîștigat-o prin forțele lor de acum și iarăși vor începe din nou lucruri și mai mari... E necesar așadar ca revoluțiunea să se liniștească astfel încît răul acesta să nu se mai întoarcă niciodată și țara să fie în deplină siguranță și nici să nu sufere glorioasa domnie a Maiestății Sale..."

Contele se întristă. Marii magnați ai Transilvaniei nu aveau destule argumente. El ar fi vrut să le facă și lor pe plac. Sigur, corifeii revoluțiunii vor fi pedepsiți exemplar, după cum cere și Maiestatea Sa, dar nobilii din Transilvania care — singuri recunosc — nu-s decît o mînă de oameni față de români, nu cugetă că țeapa și roata nu pot niciodată să omoare o națiune, că un popor, care a trecut prin atîtea calamități, nu poate muri decît prin el însuși. Și-apoi, nobilii înșiși recunosc faptul că pămîntul acesta al Transilvaniei l-au cucerit părinții lor, cu arma, de la părinții românilor, că acest pămînt așadar a fost mai întîi și-ntîi al românilor, că ei au stăpînit această țară. „Împăratul trebuie să le ușureze viața. Îi voi arăta această tristă soartă a iobagilor în raportul meu. Doar mi-a cerut și acest lucru. Și mi se pare ciudat că magnații se împotrivesc baronului Brukenthal, care — zic ei — nu-i de viță veche. Pe cine s-or fi gîndit să-l așeze oare în scaunul guvernatorului? Te pomenești că vor porni ei o rebe-

liune împotriva lui Brukenthal ca să readucă în Transilvania vechile legi și să-i asuprească și mai tare pe țărani. Dar, să nu uit, nici o clipă nu trebuie să uit că nobilul este nobil, că trebuie respectat de supusul său. Respectat și ascultat...“

XXIV

Horea și Cloșca fuseseră plimbați, din ordinul contelui Jankovich, de-a lungul Mureșului, de la Vinț la Vurpăr și, apoi, înapoi la Alba Iulia, să vadă poporul că au fost prinși, că pedeapsa lor nu va fi o glumă, că lanțurile cu care erau legați nu-s de argint, că pedeapsa lor nu-i altceva decît o lecție aspră pe care împăratul a hotărît s-o dea țăranilor pe care, cînd a vizitat Transilvania, i-a îmbrățișat cu toată grația sa. Două săptămîni a durat călătoria căpitanilor prin satele de pe Mureș. Două săptămîni în care poporul a fost torturat văzîndu-și căpitanii neputincioși. Înfricoșați, țăranii din satele unde, nu cu multă vreme în urmă, răscoala ardea cu pară mare, n-au cutezat să-i elibereze, deși, dacă s-ar fi încumetat la așa ceva, ar fi izbutit.

După revenirea lui Horea și Cloșca la Alba Iulia, contele continuă interogatoriul lor și, fără să obțină ceea ce dorise, deși nici el, asemenea stăpînului său, nu era întru totul de acord cu nobilii, cu cererile lor, hotărî ca sentința să fie pronunțată în ziua de 26 februarie la Alba Iulia iar execuția corifeilor să aibă loc două zile mai tîrziu.

„Să despărțim pentru totdeauna capul răscoalei de trup, pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întîmple în sfîntul nostru imperiu.“

În fața clădirii ce găzduia corpul de gardă și corpul de armată, contele Jankovich, fără nici un fel de remușcare, convins fiind că deține adevărul în exclusivitate, că

Horea și Cloșca își merită soarta, că cercetarea lor a făcut-o cu înțelepciune, că nu s-a lăsat influențat de nimeni, citi sentința comisiei aulice cezaro-regală împotriva căpitanilor răscoalei:

„Comisiunea aulică cesaro-regală, ordonată prea grațios din partea Maiestății Sale ca să cerceteze tulburările și să aducă iarăși pe țărani la calea legalității, a pronunțat, în conformitate cu ordinele mai înalte, următoarea sentință în procesul criminal intentat în contra lui Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, din comuna Rîu Mare, din Marele Principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 de ani, de religiune neunită, căsătorit și iobag al fiscului, apoi contra lui Ion Cloșca din Cărpiniș, tot din acest Mare Principat, în etate de vreo 30 de ani, de religiune neunită, căsătorit și, de asemenea, iobag al fiscului. Cu toate că Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, a negat în mod constant toate faptele ce se aduc în contra sa prin depozițiunile unanime ale martorilor, martori jurați mai presus de orice obiecțiune, dînsul este învinuit de toate crimele cîte i se impută în general și anume că dînsul a aținat tulburările care au izbucnit în acest Mare Principat pe la finele anului 1784, cu deosebire în comitatele Hunedoarei, Zarandului și Albei, că dînsul s-a pus în fruntea poporului răsculat pe care singur l-a adunat, le-a pus căpitani mai mici sau în fapt capi de bande și parte dînsul în persoană, parte prin oamenii săi de încredere, a dat ordin ca din fiecare casă iobăgească să vină cîte un om armat la dînsul și să-l urmeze, ca astfel, cu puteri unite, să extermineze pe toți magnații și nobilii, să le prădeze toate averile, să le prefacă în cenușă sau ruine toate edificiile și posesiunile și în modul acesta să poată face cu forța ca iobagii de naționalitate română să plătească contribuțiuni mai puține. Spre a putea executa cu mai mare siguranță această intențiune a sa, atît de criminală și temerară, sceleratul acesta de Horea s-a folosit, după cum s-a constatat, de mijloacele cele mai periculoase, făcînd pe diferiți oameni să-i depună jurămîntul de credință, apoi, spre ofensa Maiestății Sale a principelui țării, a cutezat să amăgească poporul cu acea criminală declarațiune

că dînsul are acte scrise din partea Maiestății Sale ca să execute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele ce le va da dînsul trebuie să fie executate și, în fine, le-a arătat o cruce de aur, ca astfel cu simbolul cel mai sfînt al religiei să acopere intențiile sale maliționse și oribile și să cîștige încrederea deplină a poporului. Totodată a amenințat pe aceia care nu-l vor urma, sau altminterea nu-l vor asculta, că au să fie trași în țeapă înaintea ușii lor și casele lor se vor preface în cenușă. După ce astfel maliționsul acesta de înșelător a adus poporul în deplină furie și revoluțiune, a cutezat totodată să dea ordin țăranilor răsculați ca, în caz dacă se vor apropia trupe cezarocrăiești care ar voi să-l împiedice în executarea planului său, atunci dînșii să dea îndată semnalul de alarmă cu tragerea clopotelor, să înștiințeze comunele vecine, să se pună în apărare și să nu lase nici un soldat ca să intre în comune, în fine, să nu mai plătească nimeni nici impozite și nici taxe domeniale. Prin ostilitățile acestea îndrăznețe și prin ordinul ce l-a dat dînsul ca să stingă pe toți nobilii a făcut, după cum se știe, pe poporul de jos ca să comită cruzimi înfiorătoare și neumane. Pe de altă parte, Horea, acest autor principal al turburărilor, chiar și în ce-l privește pe dînsul personal, este constatată prin martori jurați și legali, că dînsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roșia ca să umple cu fîn și cu paie gurile minelor unde s-au retras nobilii cu o parte din averile lor, apoi să le dea foc și astfel să-i silească sau să iasă din mine sau să fie sufocați acolo în modul cel mai deplorabil și așa să nu poată scăpa de cruzimile lui. În ce privește pe Ion Cloșca, care de asemenea a negat cu perseverență crimele ce le-a comis, dînsul e constatat prin depozițiunile martorilor jurați, martori legali și mai presus de orice obiecțiune, că dînsul a luat întru toate parte la turburările ce le-a aținat Horea în comitatul Hunedoarei și al Zarandului și al Albei de Jos din acest Mare Principat al Transilvaniei. De asemenea, e constatat prin depozițiunile fostului rebel, ale căpitanului George Crișan, implicat și el în turburările acestea, că dînsul, Ion Cloșca, a avut întrevederi cu George Crișan și cu Horea și dînsul a prădat și devastat, în în-

țelegere comună, anume în Cîmpeni, în Lupșa, Ofenbaia, Mușca, Mogoș, Cricău, Roșia, Abrud și în mai multe locuri, că dînsul a publicat ordinele lui Horea și a amenințat cu țeapa și aprinderi pe aceia care nu vor voi să-l urmeze, că a numit căpitani mai mici peste țăranii răsculați și astfel, ca autor principal și corifeu, s-a făcut vinovat de toate omorurile crîncene, de aprinderile, prădările și devastările înfiorătoare ce le-a comis poporul revoltat și înșelat într-un mod atît de infam. Cu deosebire dînsul, Cloșca, a silit pe preotul neunit Petru Iancu din Lupșa să ia cu sine sfînta cuminecătură din biserica comunei și s-o ducă la Cricău, după mulțimea răsculată și tîlhărească și aceasta din cauză ca să poată executa cu mai mare siguranță intențiile sale malițioase, neumane și oribile și să înșele poporul în modul cel mai detestabil. Prin faptul acesta dînsul, Ion Cloșca, a dezonorat și profanat sfînta cuminecătură într-un mod de sacrilegiu. Peste tot așadar, Horea și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii care au tulburat cu răutate și cu intențiune liniștea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii care au fost căpitani la omorurile și aprinderile cele mai scelerate și chiar dînșii au comis tîlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți atît pentru fărădelegile și crimele ce le-au comis dînșii, cît și pentru cele pe care le-a comis poporul. În consecință Horea, numit altminteri Ursu Nicola, și Ion Cloșca, constatați fiind ca niște scelerați crînceni care au comis omoruri și prădări, ca turburători îndrăzneți ai liniștei publice, în conformitate cu *Codul criminal terezan*, articolul 62 despre turburări și răscoale și articolul 90 despre tîlhării, au să fie duși pentru crimele acestea la locul îndătinat pentru supliciu și acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume mai întîi Ion Cloșca, apoi lui Horea, numit altminteri și Ursu Nicola, și în modul acesta să fie trecuți din viață în moarte iar corpurile lor să se despice și taie în patru bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lîngă diferite drumuri și anume în comunele unde au comis cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor să se îngroape aici, la locul supliciului. Această sentință s-a pronunțat în 26

februarie 1785, pentru dînşii ca o pedeapsă bine meritată, iar pentru alţii asemenea lor, ca să le fie exemplu şi oroare. Semnează: Contele Antoniu Jankovich."

Nici o fibră nu se mişcă pe chipul lui Horea la aflarea sentinţei. Era pregătit. Ştia dinainte ce-l aşteaptă. Ştia că nu poate fi vorba de îndurare în judecata nobililor. Doar de aceea s-a şi ridicat împotriva lor. Dacă ajungea la Viena şi dacă împăratul l-ar fi ascultat... Contele Jankovich era mulţumit. Nu-l încerca nici un fel de remuşcare. Deşi n-a izbutit să-şi creeze un alibi pentru posteritate. Sentinţa traducea, în cuvinte şi expresii vulgare, un ordin al împăratului. Nimic despre cauzele răscoalei, nimic despre starea iobagilor, nimic despre comportarea nobililor faţă de supuşi, nimic despre promisiunile lui Iosif. Dacă acuzaţilor li s-ar fi permis să se apere altfel decît somîndu-i ca-n ultimul ceas să spună adevărul şi să-şi recunoască faptele, sentinţa n-ar fi avut nici o valoare. Nici măcar n-ar fi putut fi redactată în acest fel. Cu toată insistenţa împăratului. Dar lucrurile s-au petrecut aşa şi nu altfel, poate tocmai ca să dovedească făţărnicia umanismului cu care se lăuda acest imperiu în faţa Europei.

Grăbit să încheie misiunea ce i s-a încredinţat în Transilvania, contele Jankovich ordonă executarea sentinţei pentru ziua de 28 februarie 1785. Recursul era interzis în asemenea cazuri. Dealtfel, după cum s-a desfăşurat interogatoriul, nici Horea şi nici Cloşca nu s-au gîndit la aşa ceva. Doar dacă li s-ar fi îngăduit să se prezinte în faţa lui Iosif al II-lea. Dar drumurile Vienei erau definitiv închise pentru ei. În cele două zile, de la pronunţarea sentinţei la executare, stînd în celule, bine păziţi, cei doi n-au dat nici un semn cum că ar fi fost înfricoşaţi. Stăteau cu moartea în faţă de cînd au pornit răscoala. Fuseseră conştienţi de acest lucru. Desigur, într-o vreme crezuseră că scăpaseră de această obsesie. Izbînzile lui Crişan în Zarand, izbînzile din Abrud şi Cîmpeni le întăriseră convingerea că vor cîştiga. Nobilii şi armata, ca de obicei în asemenea împrejurări, s-au dovedit mai puternici.

XXV

Voința împăratului, dorința nobililor, strădaniile guvernului și ale armatei erau clare în ce privește înăbușirea totală și definitivă a răscoalei. Căpitanii acesteia și, mai cu seamă, Horea, trebuiau prinși, judecați și executați. Să nu moară oricum, pretindeau toți. Moartea lor trebuie să fie înfiorătoare. Să nu mai cuteze nici un țăran să se gîndească la ceea ce-a fost. Tăierea capului cu paloșul este o bagatelă. Roata să fie unealta călăului. Dar pînă atunci, toate forțele trebuie îndreptate pentru prinderea căpitanilor. Iosif avertiză poliția din Viena care primi detalii privind înfățișarea lui Horea.

Zvonurile că intenționează să bată din nou la ușa împăratului s-au răspîndit în tot imperiul. Guvernul Transilvaniei primi dispoziții să păzească cu strășnicie trecătoarele dinspre Țara Românească și Moldova. Imperiul a intervenit la Poarta Otomană — primind și asigurări — să nu acorde azil supușilor Vienei din Transilvania și Ungaria care au ridicat mîna asupra nobililor. Munții Apuseni au fost înconjurați de armată. Toate pregătirile pentru prinderea căpitanilor erau făcute. Nimeni nu știa însă unde se află Horea și Cloșca. Nici pe Crișan nu-l văzuse cineva care să poată da o cît de vagă informație. Ademeniți de galbeni, trădătorii mișunau prin munți. N-au putut ajunge prea departe. Și nici comunele n-au putut strînge banii pentru ca ei să plece la Viena. Foștii colaboratori ai lui Horea erau urmăriți. Mulți au fost arestați și executați.

Într-o zi, vicecolonelul Kray auzi că Horea și Cloșca s-ar ascunde undeva, în munți. Știrea era sigură. Cei care i-au condus la Albac după capitularea de la Cîmpeni s-au despărțit de ei la o răscruce unde se-ntîlneau multe poteci care porneau în munți. Dar cum să-i cauți pe-o așa iarnă? Și unde să-i cauți? În care pădure? În care peșteră? Dacă împreună cu ei se află și o parte din oastea lor? Sînt înarmați? Armata avea o hartă a munților, dar pe ea nu figurau toate cărările, toate ascunzișurile. Doar satele și drumurile dintre ele — și acestea mare

parte din an aproape inaccesibile —, văile și pădurile și înălțimile munților. Kray studie harta care nu-i spuse nimic. Teritoriul înfățișat pe hartă era indescifrabil.

„Curată nebunie să te hazardezi în munții ăștia! Omori soldații și nici nu-i poți prinde pe scelerați, cugetă vicecolonelul. Și totuși, căpitanii trebuie prinși. Cînd va ajunge contele Jankovich la noi, ei trebuie să fie în lanțuri. Și eu trebuie să fiu autorul acestei vînători neobișnuite! Mie trebuie să-mi prindă împăratul de piept o decorație de credință față de Maiestatea Sa. Ce face guvernul în acest sens, îl privește. Împăratul trebuie convins încă o dată că baza imperiului este armata și că se poate sprijini pe ea în orice împrejurare. Iar nobilii să-și vază de castelele lor, de domeniile lor, de oamenii lor. Le-au rămas, după răscoală, destule treburi pe cap. Interesul lor este să-i vadă pe căpitani decapitați. Pe căpitani și pe alți răsculați care le-au făcut zile negre."

Cu aceste gînduri îl căută vicecolonelul Kray pe pădurarul Antoniu Meltzer din Abrud, un fel de șef al gornicilor din împrejurimi.

„Nu-ți prisosesc galbenii", îi spuse militarul pădurarului. Acesta rînji.

„Cînd și cui i-au prisosit vreodată galbenii?" răspunse el. Se așezară, față-n față, la o masă. Kray scoase din buzunar planul munților, îl despături și-l puse înaintea pădurarului. Meltzer se uită la el ca la o ciudățenie. Nu pricepea nimic din liniile acelea întortocheate. Ca și cum vicecolonelul îl îndemna să citească niște hieroglife, sau să dezlege un joc numit ieșirea din labirint. Kray observă nedumerirea pădurarului. Și ca să nu-l umilească îi spuse:

„Ăsta-i planul cu munții ce se află în stăpînirea dumitale. Pe unde să trimit eu soldații ca să-i înconjoare și să-i prindă pe căpitanii aceia scelerați, pe Horea și pe Cloșca?"

Meltzer ridică din umeri. Cunoștea, cît de cît, zona, dar să pună el degetul pe plan și să zică: pe aici! îi era imposibil. Mai ales că potecile din munți nu corespundeau decît în foarte mică măsură cu cele desenate pe plan.

„În cazul ăsta, teoria nu se împacă deloc cu practi-

ca", zise pădurarul. Kray îl încurajă cu un zîmbet. Meltzer se gîndea la galbeni. Cu nici un preț nu voia să-i scape printre degete.

„Vicecolonelul trebuie convins că prinderea căpitanilor nu poate fi făcută fără ajutorul meu. Să nu mai apeleze și la alții. Galbenii nu trebuie împărțiți!" gîndi Meltzer.

„Cioara trebuie să-i scoată ochii ciorii", rîse pădurarul.

Kray zîmbi, scuzîndu-se astfel că nu înțelege zicala. Cîștigînd teren, pădurarul propuse un plan care-i venise în minte fulgerător. Îi părea rău că nu se gîndise la prinderea căpitanilor, să se fi înfățișat, din proprie inițiativă, în fața autorităților cu el, nu să aștepte să-l caute vicecolonelul și el să pretindă suma pentru o asemenea expediție cu succes garantat.

„Să ne folosim de gornici. Mulți au fost împotriva lui Horea, care i-a asuprit. Punem gornicii pe urmele lor, le promitem și lor niște galbeni, că visteria imperiului îi mare, și în cîteva zile îi vom avea aici, în lanțuri!" zise Meltzer. Jubila. Se fericea că nu i-a trecut prin cap vicecolonelului acest lucru.

„Gornicii se mai tem încă de Horea", zise Kray.

„S-au temut, acuma ei au ajuns din nou la putere. Horea este singur, nu mai are cine să-l apere. Și-apoi, vom chema aici, în fața noastră, șapte gornici credincioși."

A treia zi, la porunca lui Meltzer, gornicii veniră la Abrud.

„Multe rele v-a pricinuit vouă Horea."

„L-am iertat, că-i de-al nostru", îndrăzni unul din gornici. Nu voia să-l apere pe Horea ci să sondeze gîndurile celor doi care i-au chemat, să fie, cît de cît, pregătiți pentru discuția ce urma. „Nu ne-au chemat vicecolonelul și Meltzer, doar așa, ca să ne vadă. Cui să-i fie dor de noi. De drag, să nu mai vorbim."

„L-ați iertat, dar necazurile nu se uită cu una cu două. Ba rămîn moștenire și pruncilor, dacă nu-s spălate la vreme", zise Kray.

„Bate șaua să priceapă iapa", exclamă gornicul Mățieș.

„Apoi, cum o vrea Dumnezeu, așa o fi", zise Trifu. Stă-

BIBLIOTECA BRÁHA

teau în picioare, în fața celor doi și așteptau oferta. Bănuiau că-i vorba de Horea, dar nu intuiau exact ce vor de la ei.

„Mă gîndesc la voi că trăiți în destul de mare sărăcie", zice vicecolonelul.

„Fiecare după putere, nu după cîte îi sînt de trebuință", zise Mătieș, muindu-și vocea ca un milog.

„Domnul vicecolonel vă poate îmbogăți", interveni Meltzer.

„După cum sună și porunca împăratului. Care-i treaba pe care socotiți că o putem face noi?" întrebă Ștefan Trifu.

„Treabă bună, ușoară și bine plătită. Și, ce-i mai important, de mare folos țării și împăratului", răspunse pădurarul.

„S-o auzim", zise Nuțu Mătieș.

„Trebuie să-l prindem pe Horea. O dată cu Horea, punem mîna și pe Cloșca. Doar trăiesc în păduri, laolaltă. Nu s-au despărțit."

„Așa o fi."

„Sigur, îi așa precum zice domnul vicecolonel", întări Meltzer spusele lui Kray.

„N-avem știre cam pe unde s-a ascuns", zise Trifu.

„Nici nu v-am acuzat de așa ceva!" rîse vicecolonelul sigur de tîrgul pe care-l va face cu gornicii. Arginții atrag mai bine ca magnetul.

„Pentru fiecare dintre cei doi aveți un premiu de 300 de galbeni. O avere. Ajungeți și voi oameni. Destul v-ați scăldat în sărăcie și voi, și pruncii, și muierile voastre. Cu banii ăștia vă croiți fiecare cîte-o casă ca un palat. Și scăpați și de iobăgie. Ajungeți liberi. Grația împăratului nu are nici măsură și nici margini. Dar de ea se bucură numai supușii care ascultă, care iubesc legile și fac ceea ce li se spune că-i bine, nu ceea ce gîndesc ei că-s îndreptățiți să facă."

„Așa-i", întări Trifu spusele vicecolonelului.

„Ne-ar trebui și niște cătane, să fie pe-aproape, să nu fim singuri dacă-i găsim și-i prindem pe căpitani", interveni Mătieș.

„Locotenenții Vajda și Jeney cu o trupă de soldați se vor afla în Arada, la dispoziția voastră. Că cine cunoaște munții ăștia mai bine ca voi? Sau poate că nu-i așa?"

„Așa-i", se lăudă în numele celor de față Trifu, mîndru de aprecierea vicecolonelului.

„Batem palma?" întrebă pădurarul, nerăbdător să-i vadă la lucru, să se bucure cît mai repede de cîștigul acestei trădări.

„Apoi, noi ne ducem acasă, ne sfătuim, mai întrebăm, mai ascultăm ce știu și alții și-om porni în ziua de Crăciun la vînătoare. Numai că nu știm: cine garantează că vom fi răsplătiți?" zise Mătieș.

„Bine-i așa. Cît despre răsplată, eu sînt garantul vostru, eu și gradul meu de vicecolonel, și împăratul", zise Kray.

„Cuvîntul unui ofițer superior din armata Maiestății Sale îi lege!" zise pădurarul.

„Atunci batem palma", se învoi Mătieș în numele tuturor.

„Armata vine în urma voastră, să nu bănuiască nimeni despre ce-i vorba și nici voi să nu vorbiți în fața satului despre planul nostru", le atrase atenția Kray.

„Ne-am și pus lacăte pe gură!" rîse Trifu.

„Să fie într-un ceas bun", zise Meltzer și se ridică, semn că cei șapte pot să-și vadă de drum.

Pe unii, trădarea nu-i înfricoșează nici cînd o pun la cale, nici după ce-o săvîrșesc. Ea face parte din viața lor. Și dacă-i plătită, cu atît mai bine... Cei șapte s-au întîlnit la Arada, în 25 decembrie, gata pentru vînătoare. Ei, gornicii, aveau drept la vînătoare, desigur, nimeni nu se miră de planul lor. Numai că oamenilor li se păru, totuși, ciudat că pornesc prin păduri tocmai în ziua de Crăciun.

„Ne-au forțat domnii. Vor să se sature cu vînat, nu le mai ajung porcii și găinile și vitele noastre!" zise Mătieș înjurînd pe cei mari de Dumnezeul lor necredincios. Trăind încă în teamă, după cîte se întîmplaseră după răscoală, oamenii îi crezură pe gornici și nimănui nu-i trecu prin minte că Horea și Cloșca, din clipa în care gornicii porniră către munți, se aflau în pericol. Altminteri, cine știe, s-ar fi aflat unul care, știindu-le ascunzătoarea, i-ar fi anunțat să plece într-altă parte, unde să nu fie găsiți pînă la primăvară, cînd, cu ajutorul norocului, vor putea răzbate pînă la Viena, la împărat. Două zile umblară gornicii prin munți fără să dea de urmele căpitanilor.

„Ce facem?“ întrebă Trifu.

„Vremea-i tot mai rea. Umblăm ca o haită de lupi flămînzi și nu dăm de picior de căprioară!“ zise Nuțu Mățieș. Erau descurajați. Se temeau și de fiare și de ninsoarea care nu mai contenea.

„Dumnezeu nu-i de partea noastră“, intră în vorbă și Mățieș Onu.

„Lasă-l pe Dumnezeu să se hodinească“, rîse George Nicola, neam cu Horea, aflat și el printre trădători.

„Nu vorbi cu păcat“, îl apostrofă Andrei Neagu.

„Să cadă pe capul meu“, răspunse Nicola.

„Mai bine gîndiți-vă ce să facem?“ interveni categoric Nuțu Mățieș, un fel de șef neconfirmat al cetei de trădători.

„Îi mai căutăm și mîine și, dacă nu-i găsim, plecăm acasă“, zise Trifu. „S-au sfîrșit și merindele“, se plînse Onu Mățieș.

Au aprins un foc mare, și-au petrecut noaptea cum au putut, care visînd galbeni, care că Horea se îndepărtează de ei, amenințîndu-i, care că-l strigă pruncii și neamurile să se întoarcă acasă. Dimineața porniră din nou la drum. Umblau la întîmplare. Cunoșteau, ce-i drept, toate cărările, nu le străbăteau pentru prima dată, dar nu aveau, ca de obicei, o anume țintă. Orbecăiau prin munți, disperați, căutînd un semn care să-i îndrume către locul unde se află ascunși Horea și Cloșca.

„Cine-o mai fi cu ei?“ întrebă, doar ca să spargă liniștea aceea ciudată care-i însoțea, Nuțu Mățieș.

„Nu știe nimeni“, răspunse Trifu. Deodată Onu Mățieș, cel care deschidea poteca prin zăpada care le ajungea pînă la genunchi, scoase un răcnet. Un răcnet neomenesc. Ceilalți se adunară în jurul lui. Crezuseră că a înnebunit. Onu, cu mîna întinsă, le arătă urme proaspete în zăpada căzută peste noapte.

„Alți oameni n-au ce căuta prin locurile astea“, se bucură Nuțu Mățieș. I-am găsit. I-am prins. Îs ai noștri. Sîntem bogați. Dumnezeu ne-a ținut parte.“

Porniră, călcînd cu grijă în urmele lăsate în zăpadă de omul acela necunoscut. Și după o vreme îl prinseră pe Cristea Nicula, unul din oamenii de încredere ai lui Horea și Cloșca trimis să pîndească.

„Unde-s căpitanii?“ se răsti la el Nuțu Mățieș. Se gîndea că, făcînd pe șeful, va avea parte mai mare din sutele de galbeni promiși de vicecolonel.

„Nu știu“, răspunse Cristea.

„Te ajutăm noi să-ți aduci aminte, ticălosule!“ îl amenință Trifu. Și începură să-i răsucească mîinile. Cristea urlă de durere, dar refuză să răspundă.

„Îl legăm de un brad, să-nghețe și să-l sfîșie fiarele. Și-așa nu prea găsesc lupii mîncare destulă!“ rîse batjocoritor Mățieș.

„Am venit singur la vînătoare“, încercă omul lui Horea să scape, să-și scape căpitanii.

„Minți, mă!“ strigă la el Onu Mățieș.

„Nu-i de glumă cu ăștia“, gîndi Cristea. Era prea slab ca să renunțe la viață pentru a-i salva pe Horea și pe Cloșca. Și-apoi, urmele lăsate de el pe zăpadă duceau chiar la bradul acela uriaș sub care căpitanii își făcură adăpost.

„Te-ai hotărît? Mori, sau ne conduci la cei pe care-i păzeai?“ întrebă Trifu.

Cristea oftă. O clipă doar îl încolți gîndul că ar fi mai bine să moară. Țara avea mai mare trebuință de Horea și Cloșca decît de el. Apoi, lașitatea învinse.

„Ia-o înainte, îi porunci Mățieș, citind în ochii lui că-i dispus să le arate ascunzătoarea.

În raportul său, vicecolonelul Kray notează amănunțit modul în care au fost prinși Horea și Cloșca:

„Prinderea lor s-a întîmplat în ziua de 27 a lunii decembrie, sub un brad pe jumătate găunos, în jurul căruia puseseră niște crengi și lemne. Făcuseră un foc mare ca să se încălzească. Țăranii de care m-am folosit eu au dat de urma lor pe neaua proaspătă ce căzuse de curînd și dînșii prinseră mai întîi, la o depărtare mai mică, pe un pînditor pus de ei, pe care-l siliră să le descopere locul unde se aflau căpitanii. Țăranii care s-au înțeles să-l prindă erau șapte la număr, dintre care numai patru aveau puști și aceștia patru plecară înainte și, cînd se apropiară de colibă, Horea îi primi ca pe niște amici și-i întrebă dacă umblă cumva după vînat, la care ei răspunseră că da, sînt siliți să caute vînat pentru armată, dar n-au putut găsi nimic și sînt pe jumătate înghețați.

Atunci Horea îi invită să şadă la foc. Doi din ţăranii aceia se aşezară lîngă Horea şi alţi doi lîngă Cloşca şi acesta din urmă îi întrebă numaidecît ce noutăţi mai sînt prin comune, iar ei răspunseră că oamenii, în general, se plîng de mulţimea mare de soldaţi şi poporul trebuie să fugă. La cuvintele acestea, Cloşca zise, înjurînd: „Acuşi îi scoatem noi şi pe ei de aici şi-i alungăm la dracu." În timpul acesta se apropiară de foc şi ceilalţi ţărani şi în momentul acela amîndoi ţăranii credincioşi care aveau certificate din partea mea, anume Ştefan Trifu şi Nuţu Măţieş, se aruncară asupra lui Horea şi Cloşca, îi prinseră de gît, îi trîntiră la pămînt şi, cu ajutorul celorlalţi doi inşi şi cu cei trei soţi ai lor care încă alergară la dînşii, îi prinseră şi-i legară. În timpul acesta Horea scoase din sîn un volum de hîrtii, cît ţii într-o mînă, şi le aruncă în flăcările cele mari ale focului. Dar, ocupaţi de legarea lor, dînşii n-au putut să le scape de foc. La urmă, temîndu-se ca nu cumva să năvălească asupra lor nişte oameni de-ai lui Horea, se retraseră în mare grabă cu ei într-o poiată de oi, ceva mai depărtată şi de aici deteră îndată de ştire trupei de soldaţi care înconjurase şi dînsa pădurea şi ţinutul acela şi era ocupată cu căutarea lor. Soldaţii aceştia sosiră numaidecît şi gornicii îi predară pe amîndoi. Horea şi Cloşca erau înarmaţi cu puşti şi lănci. Cloşca mai avea şi două pistoale pe care încă nu mi le-au adus. Alte lucruri nu s-au mai aflat, nici cai, nici bani, nici hîrtii, afară de 6 florinţi la Cloşca. Probabil că toate lucrurile acestea le-au ascuns pe la amicii lor sau le-au îngropat în pădure pe sub zăpadă. Că prinderea lor s-a întîmplat într-adevăr astfel, acest lucru îl confirmă unanim Horea şi Cloşca aici în prezenţa mea şi a mai multor ofiţeri şi dînşii adaugă că de aceea au stat în timpul acesta ascunşi prin păduri fiindcă voiau să călătorească la Viena îndată ce le soseau banii ce-i ceruseră de la comune. Abrud, 1 ianuarie 1785. Kray, vicecolonel."

Şi tot Kray, într-o scrisoare adresată generalului Pfefferkorn, subliniază: „Simt o nespusă bucurie putîndu-vă comunica plăcuta ştire că Horea şi Cloşca, capii răsculaţilor, au fost înconjuraţi şi prinşi în pădurea Scorăcet în 27 ale lunii aceasta şi anume mai întîi cu înşelă-

ciune de către doi țărani credincioși, anume Nuțu Mățieș și Ștefan Trifu și de soții lor, cărora le-am fost dat pașapoarte și instrucțiuni, apoi cu ajutorul unei trupe ale mele care a fost trimisă acolo în 25 ale lunii acesteia tot pentru acest scop. Sînt încîntat de bucuria că, aproape de retragerea mea de aici, pot dedica această realizare de Anul Nou pentru liniștirea acestei țări, pentru terminarea atîtor fărădelegi și cu deosebire, în fine, îndeplinind serviciul preaînalt al Maiestății Sale și ordinul ce mi s-a dat. Astăzi, după-amiază, amîndoi acești arestați vor sosi aici în Abrud, escortați cu cea mai mare grijă de o trupă a mea și mîine nu voi întîrzia să-i trimit la Alba Iulia, însoțiți de o escortă sigură".

Greu a mai fost pentru Horea drumul de la Arada la Abrud. Greu pentru că își dădu seama că oamenii care altădată, cu numai trei săptămîni în urmă, îl ascultau fără să cîrtească, stăteau acum pe marginea drumului, cu mîinile-n sîn, plîngîndu-l în sinea lor sau, poate, blestemîndu-l, fără însă să facă nimic să-l scape. Și, Doamne, ce putere ar fi avut asupra puținilor soldați care-l escortau, o ceată de vreo două sute de oameni. Se uita la cei care-l petreceau cu privirile, încerca să-și recunoască foștii căpitani, să le facă semn că pot și trebuie să-l scape, să-l scape pentru ultima oară, așa cum au făcut la Bucium și la Mușca, să-l scoată din mîinile soldaților. Toți însă plecau ochii, ferindu-se să întîlnească privirea lui Horea. De teamă. „Și-apoi armata era sub ordinele împăratului. Și dacă împăratul a crezut că-i bine ca Horea și Cloșca să fie prinși, ei nu aveau nici un drept să se opună. Așa i-am instruit eu", gîndi Horea. Și renunță să mai aștepte vreo minune. De fapt, el nici n-a crezut vreodată în minuni. S-a bizuit numai pe forța poporului. Și poporul a dovedit că-i puternic și că, dacă vrea, poate îndrepta multe strîmbătăți impuse de nobili, de guvern și de împărăție. Ah! De-ar fi scăpat teafăr pînă la primăvară!

Sosiră în Abrud în ajunul Anului Nou. Pe străzile orașului se adunase lume multă. Să-i vadă. Să-i compătimească. Să-i plîngă. Nimeni nu se gîndise să-i răpească din mijlocul soldaților care-i escortau și să-i facă scăpați. Mai ales că, în frunte cu locotenenții lor, solda-

ții treceau țanțoși, mîndri, ca după o mare victorie. Treceau ca pe sub niște — imaginate numai de ei — arcuri de triumf.

„Iată, acum îl au în mîinile lor pe bietul Horea. Acum pot să-l mănînce de viu!“ strigă un țăran bătrîn.

„Mai bine mîncați-l voi, că voi l-ați numit Crai pe Horea!“ răspunse o nobilă.

„Aveți grijă, voi, nobililor, că acuși veți vedea voi ce veți păți pentru asta!“ strigă, să-l audă tot Abrudul, țăranul acela bătrîn.

Soldații lui Kray, socotindu-l primejdios pe Popa Hagi Crișănuț, îl arestară îndată.

„Unde-s cetele mele, unde-i Crișan?“ se întrebă Horea, nu atît disperat, cît mînios.

Kray petrecu un revelion minunat. Își făcuse datoria și-și îngăduia să benchetuiască, să închine paharul în cinstea Maiestății Sale din a cărui poruncă a fost el trimis în Transilvania. Și le dovedi tuturor de ce-i în stare. Bine păziți, Horea și Cloșca își pierdură orice nădejde. Știau că-i așteaptă moartea și hotărîră s-o întîmpine cu capul sus. Să le arate tuturor dușmanilor de ce-s în stare ei, oamenii adevărului! Să nu-i ofere nimănui prilejul de-a spune mai tîrziu că moartea care le-a fost sorocită i-a înnebunit. Și nici să-i fie cuiva milă de ei în clipa aceea care va veni. Să moară așa cum au trăit.

A doua zi, la întîi ianuarie 1785, însoțiți de 70 de grăniceri secui, Horea și Cloșca porniră spre Alba Iulia. Începea calvarul. Nu bănuiau cît de înalt este vîrful Golgotei lor. Și nici nu-i interesa acest lucru.

„Tu ești Craiul!“ zise batjocoritor un soldat și-i puse lui Horea pe cap o coroană de nuiele. Căpitanul avea mîinile legate în lanțuri și nu se putu apăra. „Așa-i dacă nu i-am omorît pe toți la vremea cînd puterea era în mîinile mele“, se consolă el. Și gîndul că și Crișan a fost prins îl mîhni foarte mult. „Dacă nu l-ar fi prins, s-ar fi încumetat să adune o ceată de țărani și să ne scoată din mîinile lor“, șoșoti Horea. Și tot el: „Poate că nu l-au prins, dar nu are nici un fel de știre despre noi. Că nici noi nu l-am fi putut salva. Chiar dacă-am fi ieșit între oameni, în iarna asta, cine s-ar mai fi încumetat să ne urmeze după cîte s-au întîmplat și-au pătimit ai noștri?“

La Alba Iulia au ajuns a doua zi, în doi ianuarie. Cloșca a fost închis într-o celulă mică de sub statuia lui Carol al VI-lea, în partea de miazăzi a cetății, iar Horea sub poarta cea nouă, în partea de miazănoapte, așa fel încît nici gîndurile lor să nu se întîlnească cumva. Amîndoi au fost puși sub pază strașnică. Nici pasărea să nu poată ajunge la ei. Și-n felul acesta i-au despărțit pentru totdeauna. Drama lor însă continuă. La 30 ianuarie a fost prins și Crișan. Despre cum s-au petrecut lucrurile, maiorul Pükler scrie următoarele:

„Raportez cu supunere că trupa de soldați ce am trimis-o ca să prindă pe Crișan a avut un succes fericit. Crișan se află de o jumătate de oră aici în Abrud, în mîinile mele, se-nțelege, bine păzit. Prinderea lui s-a întîmplat în modul următor: pe cînd trupa de soldați ajunsese ieri după-amiază în comuna Șaza-Lupșa, tot satul ieșise pe dealuri, fiindcă li se vestise sosirea soldaților. Ofițerii care aveau instrucțiunile lor și care au lucrat cu toată înțelepciunea se apropiară de țăranii aceștia ca să-i asigure că se pot întoarce liniștiți acasă, deoarece n-are să li se întîmple nici un rău. După ce liniștiră în modul acesta spiritele, soldații plecară mai departe cercetînd despre locul unde se află Crișan. Din spusele unor țărani, dînșii aflară că Crișan, în urma zgomotului care se făcuse despre apropeirea soldaților, apucase drumul mai departe. Soldații se luară și dînșii pe urma lui, după instrucțiunile ce le-au dat oamenii aceștia. Anume nouă țărani, pe care îi voi numi mai jos, puseră un jurămînt de tot înfricoșat că nu se vor liniști pînă cînd nu vor pune mîna pe Crișan. Se știa adică că dînsul apucase drumul către Ponor, dar nu trebuia persecutat cu soldați, chiar din cauza amintită mai sus. Acești nouă țărani sub conducerea popii din Cărpiniș merseră tot pe urma lui Crișan pînă la succes, ca să-l prindă și să-l aducă aici. Mîine îl voi trimite la Zlatna și pe fiul lui Crișan, care e prins și dînsul, de asemenea și pe soția sa... Numele celor care au luat parte la prinderea lui Crișan sînt: Popa Moise, preot din Cărpiniș, acesta a contribuit mai mult la prinderea lui; Ion Clisaru din Abrud, Ion Șoitu și Todor Șoitu din Cărpiniș, Popa Moise cel tînăr, fiul preotului; Lazăr Lacea, Irimie Șoitu,

gornic, Todor Șoitu din Cărpiniș, Todor Holobuț și Ion Holobuț din Șaza-Lupșa și Todor Momen din Lupșa; Popa Simion din Șaza-Lupșa căruia i s-a promis grațierea pentru abilul concurs ce l-a dat în prinderea lui Crișan. Din partea armatei au fost trimiși pentru acest scop locotenentul primar Noszdroviczky din regimentul de infanterie Devins, sublocotenentul Neustädter din regimentul de infanterie secuiască, o trupă de zece soldați din regimentul de husari Toscana, patru subcăprari și 50 de soldați din regimentul de infanterie Devins. Abrud, 30 ianuarie, 1785, contele Pükler."

„Capetele balaurului au fost retezate!" jubilă Brukenthal. Deși ar fi dorit mult ca prinderea căpitanilor răscoalei să se fi făcut sub conducerea guvernului sau a comisarului său, nu-și ascundea bucuria. Liniștea a fost restabilită în Marele Principat și pentru el acest lucru era cel mai important.

XXVI

Împăratul nu și-a mințit niciodată supușii! Acest lucru trebuia dovedit și în privința recompenselor promise celor care i-au trădat pe Horea, Cloșca și Crișan. Mărinimia lui Iosif se măsura în galbeni. În galbenii storși tot din sudoarea poporului. Truda împăratului era să conducă imperiul și să-și facă supușii fericiți. Iar supușii aveau sfînta datorie să trudească, la rîndul lor, pentru fericirea împăratului, în primul rînd, și-a domnilor, în al doilea rînd. Cît despre fericirea lor, demult fusese dată uitării. Ba nu, fericirea lor era că aveau și domni și împărat. Altfel, ce s-ar fi făcut ei? Cum ar fi trecut prin viață?

La 14 ianuarie, după ce primi vestea că Horea și Cloșca au fost prinși, cu sufletul plin de încîntare, fericit că-n Transilvania este din nou liniște, împăratul scrise cu sfînta lui mînă contelui Pálfy următoarele:

„Iubite conte Pálfy! Din rapoartele comune sosite din Transilvania și care mi s-au înaintat prin Consiliul de război rezultă că prinderea lui Horea și Cloșca s-a efectuat, în realitate, de către șapte țărani. Pe lîngă suma de 600 de galbeni, pe care o va asigura Cancelaria din casa fiscului, eu voiesc să mai acord acestor țărani încă o deosebită binefacere care să se extindă și asupra urmașilor lor, anume, acești șapte țărani să fie declarați țărani liberi. În acest scop ei vor fi eliberați de toate obligațiunile iobăgești și voința mea este ca obligațiunile acestea ale lor să fie răscumpărate din partea craiului. În privința aceasta, Cancelaria va face dispozițiile necesare și rezultatul mi-l vei raporta la timpul său. De asemenea, m-am decis să acord și pădurarului Meltzer, amintit în raportul vicecolonelului Kray, o recompensă de 100 galbeni pe care Cancelaria va avea, de asemenea, grijă s-o asigure. Iosif".

„L-am adus pe împărat în culmea fericirii!" rîse baronul Brukenthal.

„Merită", răspunse, surîzînd doar, comisarul guvernului, Michael Brukenthal.

„Cum crezi că ar fi mai bine să facem distribuirea recompenselor?"

„Nouă nu ne dă nici o decorație?" răspunse cu o întrebare comisarul.

„Decorația noastră este Transilvania. Bucură-te că n-ai pierdut-o", zise, mai în glumă, mai în serios, guvernatorul.

„Sibiul face parte din mătăniile lui Iosif", replică Michael.

„N-ar fi găsit împăratul păzitori mai buni ai acestei comori care-i adapă visteria mereu în stare de agonie", continuă comisarul sigur pe ceea ce spune.

„Dacă v-ar fi auzit Jankovich, v-ar fi arestat", glumi guvernatorul.

„Moartea-l caută la Timișoara și el se află la Alba Iulia", răbufni comisarul care nu putea uita jignirea contelui, neacceptîndu-l să participe la ancheta acuzaților.

„Omul lui Iosif. Puțini sînt în imperiu care să se bucure în așa mare măsură de grația împăratului", sublinie Samuel cu un ton care punea punct bîrfei.

„Îi vorba deci, de atribuirea premiilor", reveni la subiectul dintîi Michael, ascultător ca de obicei.

„Întrebarea este unde și cum o facem?"

„Nu putem da galbenii pe sub mînă."

„Țăranii acei care ne-au ajutat trebuie văzuți, cunoscuți și recunoscuți de toate comunele."

„Eu cred că-i bine să adunăm cîți mai mulți oameni ca să audă zornăitul arginților."

„Să-l vadă și pe popă cu medalia la gît și cu mîna întinsă după cei treizeci de galbeni cîți i se cuvin", propuse comisarul guvernului.

„Nu-i rea ideea", medită Samuel.

„Dar parcă mi-e teamă de țăranii ăștia. Oricînd se poate ridica dintre ei un alt scelerat. Să nu dăm cu bîta-n baltă."

„Nici o teamă! Aducem armată. Puști și tunuri. Nu mai îndrăznește nimeni să intre în pielea lui Horea. S-au lecuit. Au văzut că puterea-i de partea noastră. S-au convins că rostul lor pe lume este să slujească nobililor și împăratului!"

„Aveți dreptate, n-are de ce să ne fie frică. Hidra nu mai are capete. I s-a scurs tot sîngele din trup."

„În Transilvania nu-i nici un sfînt care s-o poată învia. Cu ea o dată, a murit și Dumnezeul ei. Cum au zis prorocii!" rîse guvernatorul.

Era din ce în ce mai bine dispus.

„S-o facem la Abrud sau la Zlatna", zise comisarul.

„La Zlatna, într-o zi de tîrg. Să adunăm oameni din toate satele. Cu muzică și tunuri. Cu preoți și ofițeri. O serbare cum n-au mai văzut iobagii noștri dragi și scumpi. Și cu portretul împăratului zîmbindu-le îngăduitor."

„O facem la Zlatna. De pregătiri mă voi ocupa personal. Fast și spaimă. Bucurie și deznădejde. Chintă roială."

„Facem o repetiție generală pentru sărbătoarea execuției. Să-i învățăm și pe țărani și pe preoții lor să caște ochii și să ia aminte la ce se întîmplă, ce pățesc cei ce săvîrșesc păcate cu voia lor", adăugă baronul Samuel Brukenthal din ce în ce mai extaziat.

„Totul va fi precum n-a mai fost", zise Michael, bu-

curos că unchiul său a fost de acord ca el în persoană să organizeze festivitățile de la Zlatna.

Sărbătoarea trădării. Întîi și-ntîi au fost anunțați trădătorii să se prezinte la Zlatna în ziua de sîmbătă 5 februarie, zi de tîrg, potrivită pentru a-și încasa răsplata. Apoi, Michael luă măsuri să fie de față protopopii și preoții din comunele care participaseră la răscoală. N-au lipsit, firește, nici autorii răscoalei, țăranii care, de voie de nevoie, s-au prezentat la ordinele guvernului. În piața mare din Zlatna se afla un pavilion pentru artilerie, deschis din toate părțile. Festivitatea trebuia să fie însă cît mai solemnă. Așa că pavilionul a fost închis cu crengi de brad, pe o parte, tapetat apoi cu covoare și, la mijloc, se afla portretul înțeleptului și mărinimosului împărat Iosif al II-lea. În pavilion a fost așezată o masă acoperită cu covoare de care nu mai văzuseră țăranii pînă atunci.

„Să li se pară iobagilor că, numai atingîndu-le cu mîinile lor nespălate, acestea s-ar topi!"

Au fost aduse trei farfurii de argint. Nu ca să împodobească masa, ci ca să vadă țăranii ce preț pune împăratul pe cei care l-au ajutat. Farfuriile au fost umplute cu galbenii destinați trădătorilor, precum și medalia cu care-l gratulase împăratul pe protopopul Iosif Adamovici pentru înaltele sale merite în privința stingerii răscoalei. Se mai aflau pe masă diplomele de eliberare din iobăgie a celor șapte trădători, scrise în limba latină și semnate de Iosif.

Dimineața, cînd piața s-a umplut de oameni, soldați din armata imperială înconjurară masa, nu pentru a o apăra ci pentru că lîngă bogăție trebuia să stea la loc de cinste și puterea. Doi funcționari dădeau explicații poporului despre importanța acestei festivități. Mulțimea a fost apoi îndemnată să treacă prin fața mesei, să vadă fiecare cu ochii lui cum sclipește aurul și să audă de ce sînt prețuiți cei premiați. Poporul intra în pavilion pe-o parte și ieșea pe cealaltă, ca la o expoziție de mare valoare.

Un funcționar citi și traduse, spre știința celor de față care erau îndemnați să transmită și altora ceea ce le-a fost dat să audă, diploma dată lui Nuțu Mățieș: „Prin aceasta facem cunoscut tuturor și fiecăruia, cărora

se cuvine, că Maiestatea Sa preasfînta cezaro-regală și apostolică, în puterea rescriptului înaltei cancelarii ungaro-transilvane din 17 ianuarie a.c., a decis prea grațios și, respectiv, a ordonat că supusul fiscal prudentul (denumire feudală dată iobagilor) Nuțu Matieș din satul Albac, comuna Rîu Mare din domeniul de sus al fiscului, pentru abilitatea și particulara fidelitate ce a arătat-o dînsul pentru prinderea lui Ursu Nicola numit și Horea și a lui Ion Cloșca, căpitanii revoluțiunii întîmplate în anul de curînd expirat 1784 în acest Mare Principat al Transilvaniei, dînsul cît și urmașii săi să fie pentru totdeauna liberi de condițiunea de iobagi și transpuși în starea de libertini, nesupuși nici unei jurisdicțiuni dominale, la care sînt obligați după lege persoanele iobagilor veșnici. Astfel, în conformitate cu această prea înaltă și prea grațioasă ordinațiune, prudentul Nuțu Mățieș, amintit mai sus, dînsul și urmașii săi se declară oameni liberi, scutiți perpetuu de toate sarcinile iobăgești de orice natură, sarcini ce sînt inerente iobăgiei personale, nerezervîndu-și fiscul regesc nici un drept asupra persoanei lor și ale urmașilor săi de ambele sexe. Despre aceasta, în conformitate cu ordinul Tezauriatului din 29 ianuarie i se dă lui Nuțu Mățieș, din partea oficiului suprem de mine, această diplomă de manumisiune, atît pentru siguranța lui cît și a urmașilor săi."

Țăranii își făcură cruce. Mulți îl blestemară pe preafericitul posesor al diplomei. Horea stăpînea încă inimile și credința lor. Au fost și cîțiva iobagi care-l invidiară pe Nuțu Mățieș și tovarășii săi pentru pleașca ce le-a căzut pe cap. Și cînd te gîndești că și noi am fi putut săvîrși ceea ce au făcut ei, te-apucă răul!

La ora douăsprezece, cînd începu solemnitatea, veni și armată mai multă și-a fost adusă și o trupă de muzicanți cu țambale și trîmbițe. Michael Brukenthal, consilier al guvernului și comisar regesc, sosi însoțit de baronul Gerliczy, magistru miner suprem al munților. Înaintea lor mergeau preoții care s-au adunat la Zlatna, după poruncă, în număr foarte mare. Comisarul era urmat de armată și de funcționari ai fiscului.

„Înainte Dumnezeu, în spate puterea noastră pămîn-

tească... lipsește numai contele Jankovich", gîndi Michael Brukenthal.

Comisarul regal privi peste mulțimea de oameni care se aflau în piață, căutînd parcă pe cineva printre ei. Tuși sec de cîteva ori, ca să-și dreagă vocea, își frecă palmele a cîștig, apoi rosti numele celor care, prin grația preaînaltă a Maiestății Sale, au fost premiați cu bani și diplome și medalii. Mulțimea ascultă în tăcere. Aștepta să apară Horea și să dea semnalul. Sau să audă, ca venind de nu prea departe, chemarea aceea de tulnic, binecunoscută de ei, care în timpul răscoalei a pătruns în fiecare casă, îndemnînd, încurajînd. Comisarul tuși din nou, stînjenit de tăcerea aceea de mormînt. Ar fi vrut să audă urale, numele trădătorilor să fie primite cu bucurie. Nici măcar preoții nu aplaudară. Începu apoi să vorbească, în limba română, tuturor celor de față:

„Aici puteți vedea cu cîtă abundență și în ce mod regesc se plătește credința față de capul țării, ascultarea față de superiori și purtarea liniștită. (Și arătă cu mîna farfuriile de argint pline cu galbeni.) Din remunerările acestea care se distribuie aici, în mod public, în sume așa de mari și cu eliberarea de iobăgie pentru prinderea acelor sceleraţi malițioși pe care toți îi cunoașteți, voi puteți să vedeți limpede și lămurit că Maiestatea Sa împăratul urăște păcatul și crima și nu lasă nepedepsiți pe oamenii sceleraţi și pe făcătorii de rele, pe amăgitorii și pe înșelătorii poporului. Din contră, întocmai ca o cangrenă care cuprinde un singur membru al corpului și se extinde ca să nimicească întregul corp, așa și aceștia, ca pe niște membre periculoase din corpul poporului îi separă cu o singură tăietură de corpul cel sănătos și astfel din iubire părintească previne ruina și pieirea întregului corp.

Totodată, din acestea și din cele întîmplate în zilele trecute în ținuturile acestea, puteți să vă convingeți că Maiestatea Sa dispune de o putere și de o forță mult mai mare decît e de lipsă ca să pedepsească niște agitatori așa de obraznici și să înfrîneze niște gloate înfuriate și nebune. Imprimați-vă adînc în inimile voastre, iubiții

mei, ziua aceasta și grația care se distribuie aici, din ordinul Maiestății Sale, oamenilor acelora care, după cum e datoria unui supus credincios, au dat mînă de ajutor pentru restabilirea liniștii publice și pentru îndepărtarea răului care plutea peste capetele voastre. Nu uitați de acestea niciodată și faceți ca să vă fie un îndemn continuu pentru fapte bune, spuneți aceste lucruri vecinilor, femeilor, copiilor și nepoților voștri și spuneți orișicui ce fel de binefaceri cîștigă omul prin purtare liniștită și supusă, că prin fapte rele oricine se face neplăcut lui Dumnezeu și oamenilor, iar prin fapte bune poate cîștiga grația lui Dumnezeu, bunătatea principelui și o conștiință liniștită."

Mulțimea murmură. Semn că a înțeles. Așa a crezut Brukenthal. De teamă, înfricoșată, a fost părerea căpitanului Richard.

Comisarul privi marea de oameni din fața sa, nemișcat, ca și cînd ar fi vrut să numere țăran cu țăran, preot cu preot. Își frecă din nou mîinile a cîștig și-l chemă în fața sa pe protopopul ce urma să fie decorat și lăudat în văzul țării.

Protopopul se apropie cu sfiiciune, sau prefăcîndu-se sfios, călca parcă pe ace, se prefăcea emoționat, nu se așteptase să fie gratulat așa de repede în numele împăratului, era destul de nou în Transilvania și nu se putea lăuda că stăpînește oameni și datini. Brukenthal îi făcu semn cu mîna, să se apropie de el fără teamă. Protopopul mări pasul. Se opri în fața comisarului ca la o comandă și tot la fel se preschimbă într-o statuie. Asculta nemișcat, măgulit, cuvintele comisarului:

„Tu, Iosif Adamovici, tu ți-ai îndeplinit cu prisosință datoria în revoluțiunea aceea nefericită care a pătat cu sînge omenesc ținuturile acestea în ultimile zile ale anului 1784, cînd furia atît de culpabilă a mai multor oameni a turburat liniștea publică cu răpiri și prădări și a adus poporul român aproape de marginea pieirii sale totale."

(Mulțimea vui asemenea mării stăpînită de furtună.) Comisarul dirijă parcă și se făcu liniște. Apoi continuă.

„Tu, în momentele acelea, zic, ai ascultat de ordinele și instrucțiunile ce le-ai primit de la superiorii tăi, ai luminat poporul înșelat și amăgit, l-ai dojenit să se întoar-

că iarăși la liniște și ordine și prin aceasta ai scăpat pe mulți de pieire. Serviciile tale au ajuns pînă la cunoștința marelui nostru monarh și același preînalt monarh, care nu lasă nici o faptă bună nerăsplătită, îți conferă ție această medalie de mare preț, fiindcă e grea, de aur, dar valoarea ei este neprețuită, fiindcă o capeți ca semn al grației împărătești. Primești-o și păstreaz-o ca cel mai prețios lucru ce ai putea să dorești vreodată și adu-ți totdeauna aminte că numai credința către monarh, credința față de patrie, numai purtarea ta bună și stăruința ta activă pentru liniștea publică te-au putut face demn de ea."

În vreme ce cancelistul guvernului, Dévai, îi agăța medalia pe piept, preoții murmurară: Amin! Mulțimea părea insensibilă la tot ceea ce îi era dat să vadă. Frigul îi făcea pe mulți să tropăie. Alții discutau tare, nepăsători de ce se petrece la masa încărcată cu galbeni. Șovăielnic, zvon de tulnic trecu pe deasupra pieții și toți îi căutară, din priviri, izvorul. A fost o părere, sau a fost ceva real. Cîțiva soldați se îndepărtară de masa împodobită cu covoare de mare preț. Michael Brukenthal, trecînd peste acest neînsemnat incident — țăranii erau aduși la ascultare, căpitanii arestați, sub pază severă — chemă, pe rînd, pe ceilalți premiați, strigîndu-i pe nume, ca și cum i-ar fi cunoscut de cînd lumea. Trădătorii se apropiară unul cîte unul, întideau mîna, li se numărau galbenii, primeau diploma și, zîmbind tîmp, priveau mulțimea din fața lor care-i blestema greu și pentru totdeauna. Trompetele au vestit trădarea de șapte ori. Pentru fiecare ins în parte. Mulțimea trebuia să fie cu luare aminte.

„Auzi, mă, că ar fi pierit tot poporul nostru, dacă n-ar fi fost Adamovici ăsta, străinul ăsta de neamul nostru!" zise un țăran.

Îl auzi un preot și-i făcu semn să tacă. Nu era, atunci și acolo, primejdie mai mare decît să vorbești împotriva împăratului. Și cine altul decît Iosif a poruncit ca trădătorii să fie premiați? Trădătorii care — în fața autorităților — erau oameni neprețuiți.

După festivitate țăranii au fost invitați la biserică. Și-n timp ce cortegiul preoților se îndrepta către sfîntul

lăcaș, urmat de țărani, tunurile bubuiau, soldații strigau din răsputeri: „Vivat Josephus secundus!“

Zlatna intrase în istorie.

XXVII

Țăranii aduși aproape cu sila să asiste la executarea lui Horea și Cloșca, pe dealul Furcilor, la Alba Iulia, au plecat spre casele lor triști, mai triști cum nu fuseseră niciodată pînă atunci. Le-a fost dat să vadă cum se jucase puterea cu viețile lor și cum, în sentința citită în limbile germană, maghiară și română de ajutorul contelui Jankovich, Friedrich Eckhard, nu se spunea nimic la adresa nobililor, nici despre asuprirea crîncenă pe care ei, iobagii, trebuiau s-o suporte. Nimic despre grația împăratului față de plîngerile lor și nici despre soarta celor aflați încă în închisorile comitatelor.

Ajuns acasă, unul din numeroșii iobagi cu numele de Mătieș, din Albac, luptător în oastea cea mare a lui Horea, rămas singur pe lume, după ce nevasta și cei doi prunci muriseră din pricina sărăciei, se așeză pe prag și privi o vreme munții din jur, apoi casele semănate la întîmplare pe dealuri și începu să plîngă.

„S-a dus Horea, s-au dus și nădejdiile noastre. Biciul a rămas tot în mîna lor. Doamne, și ce urme lasă pe spinările încovoiate. Cît vor mai putea răbda aceste spinări de acum înainte? Pînă se va naște un alt Crăișor? O fi mult, o fi puțin pînă atunci?“

Calul cu care fusese și venise de la Alba Iulia mînca liniștit cu botul înfipt într-o claie cu fîn. Țăranul îi scoase zăbala din gură și animalul aștepta să-i fie omului de ajutor. Se lăsase noaptea peste sat, o noapte tulbure. Cerul se acoperise de nori.

„Să nu mai poată vedea Dumnezeu cîte se petrec, în numele lui, pe pămînt“, gîndi țăranul.

Nu-i venea să intre în casă.

„Fără Horea, nu mai am nici un rost în lume. Măcar dacă mi-ar mai fi trăit muierea și pruncii!“

Sări în picioare.

„Horea a murit fără ca cineva să aprindă o luminare la căpătîiul său. Nici măcar popa Rațiu care stătea așa aproape de el. Crișan măcar și-a pus capăt zilelor cu mîna lui. Dar Horea și Cloșca? La ce-au mai trimis oare judecătorii popa în calea lor? Să-i dezlege de păcate? Cum să dezlegi de păcate oameni care-au făcut numai bine, oameni care-au murit pentru țară?“

Întinse mîna sub grindă și luă securea. Mîngîie cu palma tăișul securii cum făcuse de atîtea ori pînă atunci cînd pleca la pădure după lemne. Îi bine ascuțită! se liniști el. Își pipăi brîul de piele pe care i-l lăsase moștenire taică-său. Iasca și amnarul și cremenea erau acolo. Dădu să intre în casă, dar se răzgîndi. Se opri în fața ușii și-și făcu semnul crucii. Măcar de-ar mai fi cineva cu mine. Să ne plîngem unul altuia. Calul nechează. Simți că stăpînul lui este neliniștit și se solidarizează cu omul.

„În noaptea asta îl omor pe Nuțu Mățieș! hotărî țăranul care purta același nume cu al primului trădător. Și-mi schimb numele. Îl omor și plec unde m-or duce ochii. Mare-i lumea, scurtă-i viața. Îl omor, să rămînă galbenii ăia mînjiți cu sînge fără stăpîn. Să-i pustiască vîntul și ploile și hoții. Și sămînța lui să piară din neamul numelui meu!“

Scoase din șerpar cremenea, amnarul și iasca. Se ascunse din calea vîntului și scăpără. Capătul de iască se înroși. Cu mîna întinsă, ținînd iasca între degete, iasca pe care vîntul o înroșea tot mai tare, omul se apropie de marginea acoperișului casei sale. Acoperiș din paie, uscate de soarele verilor prin care a trecut. Paiele împrumutară de la capătul de iască culoarea roșie. Și după o vreme, casa începu să ardă ca o făclie.

„Asta-i lumînarea lui Horea și-a lui Cloșca și-a lui Crișan!“ zise omul privind mulțumit cum îi arde casa. Auzi pe dealurile învecinate strigăte.

„Pînă ajung ei aici, nici eu nici casa n-om mai fi!“ rîse omul.

Chemă calul, îi puse zăbala în gură, luă securea și porni către casa lui Nuțu Mătieș.

„Îl omor. Cum omori fiara!"

Uitase sau nici nu-l interesa faptul că Nuțu Mătieș este gornic, că-i slobod, că are pușcă. La vreo sută de pași de casa trădătorului opri calul. Coborî. Scoase zăbala din gura animalului și-l îndemnă lîngă o claie de fîn, să se satur. Iar el, cu pași de hoț, se apropie de casa lui Mătieș. Bătu în ușă.

„Cine-i?" strigă stăpînul casei.

„Te omor!" răspunse țăranul Mătieș.

Gornicul tresări. Recunoscu vocea omului care-l amenința cu moartea. Și, gîndindu-se nu numai să se apere, ci și la un nou cîștig, la alți galbeni, deschise încet fereastra, se aplecă, întinse pușca și trase. Calul necheză. Omul căzu jos, ca trăsnit. Nuțu Mătieș descuie ușa, ieși afară și chemă satul să-i fie martor, lui care se afla în grația împăratului.

În jurul mortului se adunară femei și bărbați. O bătrînă aprinse o lumînare și o ținu la căpătîiul mortului. Văzură securea. Nuțu Mătieș o luă de jos și-i mîngîie tăișul cu palma.

„Îmi tăia grumazul dintr-o lovitură", zise el. Și-apoi, ca un fel de stăpîn, porunci: „Îngropați-l. Fără popă că-i tîlhar. Calul lui rămîne la mine, plată pentru glontele pe care l-am stricat. Îngropați-l!"

Oamenilor aflați în noaptea aceea lîngă casa lui Nuțu Mătieș li se păru că satul se mută, cu ei cu tot, de lîngă cel care-l trădase pe Horea, lăsîndu-l singur, cu galbenii, cu diploma de grație a împăratului. Calul necheză iarăși și-i trezi ca dintr-un somn adînc. Nuțu Mătieș nu mai era printre ei. Ușa casei lui era închisă. Luară mortul, îl așezară pe o scară și porniră către cimitir. Pînă a doua zi dimineața, neaua acoperi cenușa care-a mai rămas din casa mortului. Calul dispăruse, iar în cimitir apăru un mormînt fără cruce.

„Unde-i crucea, că eu cu mîna mea am pus-o?"

El o punea cu mîna lui în fiecare dimineață, Nuțu Mătieș o lua cu mîna lui în fiecare noapte. Pînă-ntr-o zi...

XXVIII

Discuția purtată la Viena cu contele Jankovich avu darul să-l liniștească definitiv pe împărat. Contele își făcuse astfel datoria încît el, Iosif al II-lea, putea trăi fără să aibă vreo remușcare. Ordinul său privind pedepsirea căpitanilor avea acoperire juridică.

„De altminteri, susținea contele, faptele lor i-au condamnat la moarte. Ordinul Maiestății Voastre n-a fost decît o sugestie care, spre marea mea bucurie, s-a putut împlini aievea."

Propuse și cîteva măsuri de ușurare a vieții iobagilor. Nu ceru nimic împotriva nobililor. Răsplata pentru truda depusă în slujba dreptății și adevărului — cum îl măgulea Iosif — a fost mare. Fusese numit comandor al ordinului Sfîntul Ștefan. Marea obsesie a împăratului era însă scrisoarea francezului. Trebuia să-i răspundă. Și nu orice și nu oricum. Ideea salvatoare i-a venit în minte după discuția purtată cu contele Jankovich, după ce a citit și raportul acestuia.

„Îi voi da o palmă filozofului cum n-a primit de la nimeni, în viața lui!" jubilă împăratul hotărînd să decreteze desființarea iobăgiei. Și, la 22 august 1785:

„Noi, Iosif al II-lea, din grația lui Dumnezeu Împărat ales al Romanilor, totdeauna August, Rege al Germaniei, Ierusalimului, Ungariei etc., Mare Principe al Transilvaniei, prin aceasta facem cunoscut tuturor cărora se cuvine: încă de la începutul domniei noastre, intențiunea noastră binevoitoare, solicitudinea noastră părintească, grija noastră neobosită și toate stăruințele noastre au fost îndreptate ca, pe cît ne permit puterile, să promovăm și să stabilim fericirea popoarelor supuse domniei noastre, fără deosebire de stat și de condițiune și fără nici o distincțiune între națiuni și religiuni. Și ca să putem ajunge la acest scop, recunoaștem că în privința aceasta mai mult contribuie îmbunătățirea agriculturii și dezvoltarea industriei și lucrurile acestea nu se pot dobîndi altminteri decît dacă se va stabili și pentru țărani, într-un mod general, libertatea personală lăsată fiecărui om de la natură

și care trebuie să i-o dea și statul și dacă se va asigura și stabili într-un mod durabil pentru dînșii proprietatea averii . . ."

Filozoful francez nu-i trimise împăratului nici o scrisoare de mulțumire. În schimb, Iosif primi destule proteste din partea nobililor care, ba nu înțelegeau, ba nu erau de acord, ba nu voiau să aplice patenta de desființare a iobăgiei.

„Trebuie să le dați și lor o satisfacție", îl îndemnă Eszterházy.

„Dar am condamnat la moarte corifeii. Am permis pedepsirea altor sute sau poate mii de foști răsculați. Ce mai vor oare presupușii și precredincioșii mei nobili din Transilvania?"

„Deportarea unor foști scelerați, strămutarea lor în Banat, lîngă Pančevo", răspunse Eszterházy, hotărît să nu cedeze un pas în fața împăratului.

„Este legal așa ceva?"

„De ce să nu fie? Maiestatea Sa poate face cu supușii săi orice vrea între marginile împărăției."

Și Iosif decretă în octombrie 1785 patenta pentru expulzarea unor foști răsculați. Drama acestora nu avea să se sfîrșească așa de curînd. Și-a tot mocnit în inimile oamenilor și cei care mureau o lăsau moștenire copiilor lor și, dintr-o urmă a lui Horea, flacăra a reizbucnit cu și mai multă furie și putere în 1848, cînd umbra Crăișorului străbătea fiecare sat, în fiecare noapte îndemnînd la neuitare.

POSTFAȚĂ

Mama a fost cea dintîi care m-a condus pe drumurile răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan. Apoi țăranii care, în fiecare săptămînă, joia, se adunau, ca de obicei, de cine știe cînd, la Brad, la tîrg. Țăranii veniți din aproape toate satele prin care a trecut văpaia, atunci în iarna anului 1784. La școală, Horea a lipsit din lecțiile de istorie. Nu cu desăvîrșire, dar era pomenit în treacăt, ca din întîmplare, asemenea unui anonim. Nicolae Densușianu, în a sa măiastră carte: *Revoluțiunea lui Horea*, tipărită în 1884, la București, mi-a descoperit întregul fast al evenimentului, marea dramă a celor care s-au răsculat atunci, în 1784, conduși de Horea, Cloșca și Crișan. Căci, în Țara Moților, Horea este întîiul, dar este nedespărțit de Cloșca și Crișan, credincioșii săi tovarăși de idealuri și de luptă. Ioan Fruma în *Horea, procesul și martiriul*, mi-a întărit convingerea în tăria de caracter a acestor oameni. Cele două lucrări pomenite mai sus m-am ajutat să scriu această carte care, sper, cititorul o va lectura deopotrivă cu interes și plăcere. Este o *carte-document*, un *roman-document* în care pot fi întîlnite multe întîmplări relatate de N. Densușianu, precum și interogatoriul celor trei corifei ai răscoalei.

Firește, aș fi putut romanța acest episod din istoria noastră, din crîncena și, nu o dată, trasă pe roată, istorie a neamului nostru. Dar convins fiind că răscoala aceasta n-a fost o romanță, că dimpotrivă, a fost dovada bărbăției unui neam puternic și înzestrat, am evitat să inventez scene care poate s-au petrecut aievea sau nu s-au petrecut, scene care în asemenea împrejurări devin ridicole.

Aducînd încă o dată omagiul meu umil memoriei lui Nicolae Densușianu, deschizătorul de drumuri în cercetarea răscoalei de la 1784, închei această carte, mulțumindu-i cititorului pentru înțelegere.

Lei 11,50
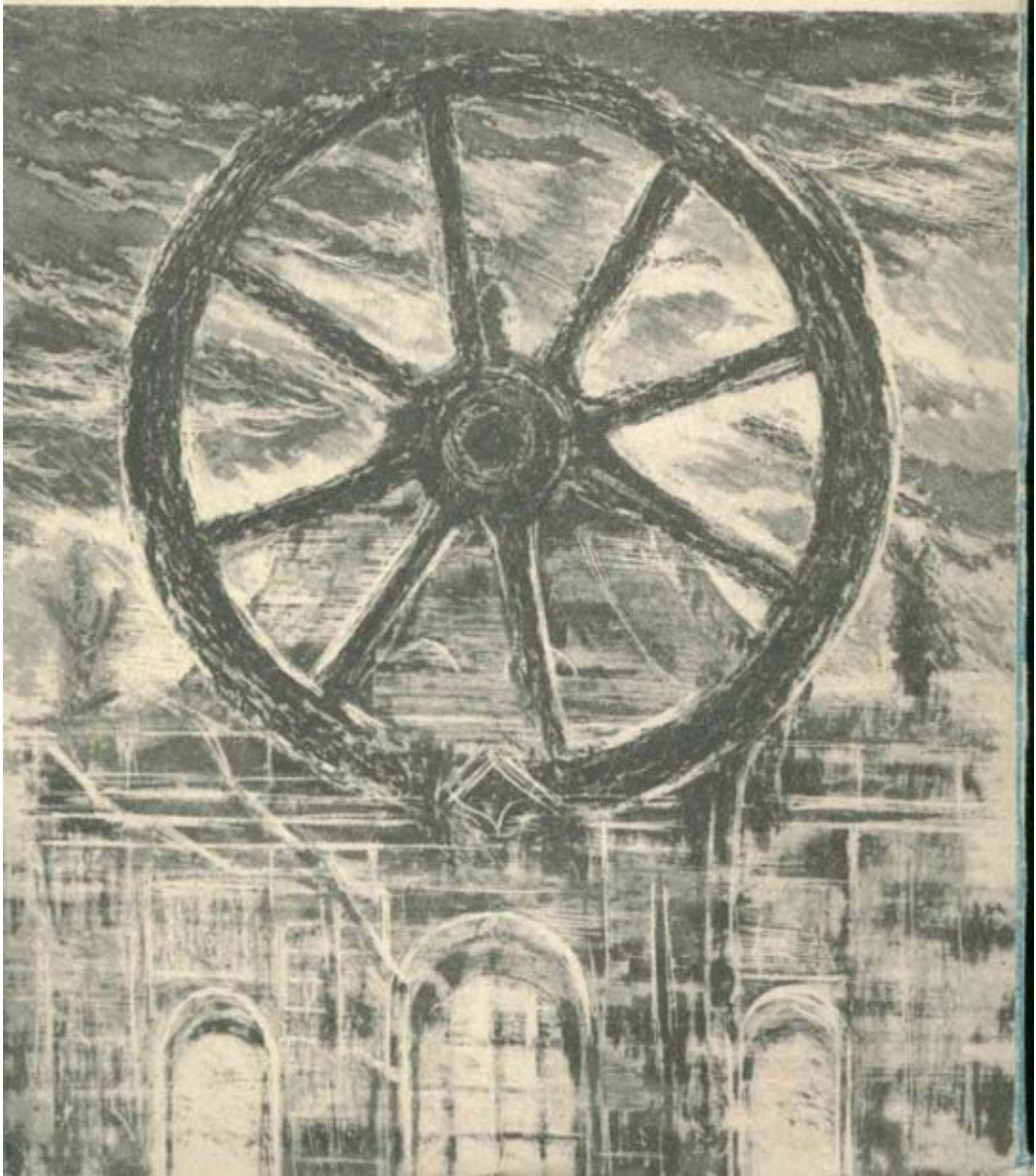
EDITURA ALBATROS